

**T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
MALİYE PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**KÜRESELLEŞMENİN KAMU MALİYESİ ÜZERİNDEKİ
ETKİLERİ VE TÜRKİYE EKONOMİSİNDE ORTAYA
ÇIKARDIĞI SONUÇLAR**

Sinan ŞENTÜRK

Prof. Dr. Coşkun Can AKTAN

İZMİR - 2018

TEZ ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Küreselleşmenin Kamu Maliyesi Üzerindeki Etkileri ve Türkiye Ekonomisinde Ortaya Çıkardığı Sonuçlar” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

...../...../.....

Sinan ŞENTÜRK

İmza

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

**Küreselleşmenin Kamu Maliyesi Üzerindeki Etkileri ve Türkiye Ekonomisinde
Ortaya Çıkardığı Sonuçlar
Sinan ŞENTÜRK**

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Maliye Anabilim Dalı

Maliye Programı

Ekonomik, siyasal, sosyo-kültürel alandaki gelişmelerin birbirlerini etkileme derecesinin artmasını ifade eden küreselleşme kavramı, 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren ekonomik boyutları itibariyle büyük ivme kazanmıştır. Özellikle, bilgi teknolojilerinin gelişimi, 1971 yılında Bretton Woods Sistemi'nin çökmesi ve uluslararası ekonomik-mali kuruluşların yaptığı düzenlemeler, mal ve hizmetler ile sermayenin mobilitesinin giderek artmasını sağlamıştır. Genişleyen uluslararası ticaret hacmi ve uluslararası sermaye hareketleri ise ekonomilerin ve maliye politikası araçlarının bu gelişmeler doğrultusunda dizaynını gerekli kılarak dünya genelindeki kamu maliyesi anlayışını değiştirmiştir.

Vergileme alanında, sermayenin sınır ötesi hareketliliğinin artması sebebiyle ulus devletin vergilendirme yetkisinin daralması durumu söz konusudur. Kamu harcamalarında ise, aşırı borçlanmanın getirdiği faiz ödemeleri, verimli harcamaların arttırılması gerekliliği ve nesillerarası faydanın sağlandığı küresel kamusal mallara artan ihtiyaç doğrultusunda bir değişim söz konusudur. Özellikle 1973-79 Petrol Krizleri, 2008 Küresel Ekonomi Krizi ve Avrupa Borç Kriziyle birlikte bütçe ve cari işlemler açığı fazla olan ülkeler, borçlanma maliyetlerinin artmasıyla birlikte bütçe açığı, borçlanma ve faiz sarmalına girmişlerdir. Bu noktada, verimsiz harcamalara getirilen sınırlandırmalar, faiz dışı fazlanın hedeflenmesi, vergi oranlarına getirilen alt-üst sınırlamalarla birlikte enflasyona yol açmayacak ve rasyonel borç yönetimini sağlayacak borçlanma limitleri mali disiplinin tesis edilmesi için ilk adımı oluşturmaktadır. Kamu mali yönetiminde, faaliyetlerin kamunun bilgisi dahilinde, sorumluluk bilinciyle ve mevcut kaynaklarla maksimum çıktının

sunulması şeklinde yürütülmesi mali kurallara işlerlik kazandırarak mali disiplini tam olarak tahsis etmekte ve ekonomik istikrarı sağlamaktadır.

Türkiye ise bu dönüşümlere 24 Ocak 1980 İstikrar Kararları ile ekonomisini dışa açarak dahil olmuştur. 1989 yılında yürürlüğe konulan 32 sayılı Kararname ve 2003 yılında kabul edilen 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu'yla birlikte de ekonominin küreselleşmesi tam anlamıyla sağlanmıştır.

Özellikle mal-hizmet ve uluslararası yabancı yatırımların Türkiye'ye çekilmesi için girişilen ekonomik altyapı çalışmalarının başarısı için kamu mali anlayışı da bu yönde değişim göstermiştir.

Sermayenin cezbedilmesi ve ülkede kalması için girişilen vergisel rekabetin zararlı boyutlara ulaşmaması için 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanununda yapılan düzenlemeler önem teşkil etmektedir. Özellikle 1980'lerden sonra yüksek faize yönelen sıcak para girişlerinin artması ve kontrolsüzce yapılan kamusal harcamalar cari işlemler ve bütçe dengesini daha da bozarak toplam harcamalar içerisinde faiz harcamalarını ön plana çıkarmıştır. Bu bağlamda, 2000 yılından sonra 19. stand-by anlaşmasındaki faiz dışı fazla hedefi, enflasyonu önleyen 1211 sayılı Merkez Bankası Kanunu, net borç kullanımda rasyonalitenin sağlanmasını öngören 4749 sayılı Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Kanun ciddi öneme sahiptir. Özellikle, ödenek kullanımlarını kurallara bağlayan ve kamu mali anlayışında ciddi bir reform niteliğinde olan 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nun içerdiği yapısal ve sayısal önlemler de söz konusu düzenlemeleri tamamlayıp, mali disiplini tahsis etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Dünya ve Türkiye'de Kamu Maliyesi, 1970 Sonrası Ekonomik Krizler, Mali Kurallar, Türkiye Ekonomisi, Türk Kamu Maliyesinde Mali Kurallar.

ABSTRACT

Master's Thesis

Effects of Globalization on Public Finances and Results Uncovered in Turkish Economy

Sinan ŞENTÜRK

Dokuz Eylül University

Graduate School Of Social Sciences

Department of Finance

Finance Program

The concept of globalization that expresses the increase in the degree of economic, political, socio-cultural developments affecting each other, since the last quarter 20th century, its economy dimensions have gained great acceleration. In particular, the development of information technologies, the collapse of the Bretton Woods System in 1971 and the arrangements were made by international economic-finansal organizations have led to a growing increase in the mobility of goods-services and capital. The expanding international trade capacity and international capital movements have changed the understanding of public finance around the world by requiring the design of economies and financial policy instruments in line with these developments.

In the field of taxation, due to the increase in the cross-border mobility of the capital, it is a situation of narrowing at taxation authority of the nation state. In public expenditures, there are a change in accordance the interest payments are brought by excessive borrowing, the necessity of increasing efficient expenditures and the increasing need for the global public goods that provide the inter-generational benefit. Especially, 1973-79 Oil Crises, 2008 Global Economic Crisis and The Europe Debt Crisis as a result the countries that the budget and current transactions are more deficit with their borrowing costs have increased, the budget deficit, borrowing and interest were wrapped. At this point, the limitations imposed on inefficient expenditures, the targeting of primary surplus, the lower-upper limits imposed on tax rates and also the borrowing limits that will not lead to inflation and will enable rational debt management are first step for the financial discipline. In the public financial administration, the execution of activities within public knowledge

and responsibility awareness and also provision of maximum output with existing resources are to fully allocate financial discipline and economic stability.

In Turkey, was involved in these transformations by liberalization of the economy with 24th January 1980 Stability Decisions. The globalization of the economy was fully provided with the Law Numbered 32 which was adopted in 1989 and the Direct Foreign Investments Act Numbered 4875 which was accepted in 2003.

Especially, the public financial understanding has changed in this direction for the success of the economic infrastructure works that has been undertaken to attract goods-services and international foreign investments to Turkey.

In order to attract capital and remain in the country with tax competition, the regulations made in the Corporate Tax Law Numbered 5220 are important so that the tax competition is not to reach harmful dimensions. Especially after the 1980s, the increase speculative capital entries that oriented to high interest and uncontrollably public expenditures have further disrupted current transactions and budget balance. Thereby, interest expenditures have taken over within total expenditures. In this context after the year 2000, targeting of primary surplus in 19. stand-by agreement, the Central Bank Act Numbered 1211 preventing inflation and also Law on Regulation Public Financing and Dept Management Numbered 4749 which envisioning the provision of rationality net dept use have a serious importance. Especially, structural and quantitative measures including Public Financial Managment and Control Law Numbered 5018 which bind the appropriations usage to the rules and constitute a serious reform in public financial understanding complete these arrangements and allocate financial discipline.

Keywords: Globalization, Public Finances in the World and Turkey, Economic Crises after the year 1970, Financial Rules, Economy of Turkey, Fiscal Rules in Turkish Public Finance.

KÜRESELLEŞMENİN KAMU MALİYESİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ VE TÜRKİYE EKONOMİSİNDE ORTAYA ÇIKARDIĞI SONUÇLAR

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xi
TABLolar LİSTESİ	xiv
ŞEKİLLER LİSTESİ	xv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME OLGUSU VE KÜRESELLEŞMENİN KURAMSAL ARKA PLANI

1.1. KÜRESELLEŞME OLGUSU	4
1.2. KÜRESELLEŞME SÜRECİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ	6
1.2.1. İki Küreselleşme Evresi	8
1.3. KÜRESEL DÖNÜŞÜMÜ ETKİLEYEN FAKTÖRLER	12
1.3.1. Bilimsel ve Teknolojik Gelişmeler	12
1.3.2. Keynesyen Paradigmanın Başarısızlığı ve Neoliberalizmin Ortaya Çıkışı	13
1.3.3. Evrensel Değerlerin Gelişimi ve Liberalleşme Hareketlerinin Öncüsü Olan Uluslararası Mali Kuruluşların Rolü	14
1.4. KÜRESELLEŞMENİN BOYUTLARI	15
1.4.1. Küreselleşmenin Ekonomik Boyutları	16
1.4.1.1. Ticaretin Küreselleşmesi	16
1.4.1.2. Finansal Faaliyetlerin Küreselleşmesi	17
1.4.1.3. Üretimin Küreselleşmesi	18
1.4.2. Küreselleşmenin Siyasal Boyutları	21
1.4.2.1. Ulus Devletin Ekonomideki Rolü ve Görevlerinin Yeniden Tanımlanması	22

1.4.3. Küreselleşmenin Sosyal ve Kültürel Boyutları	23
1.4.4. Evrensel Değerlerin Küresel Boyutu	24

İKİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞMENİN KAMU MALİYESİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

2.1. KÜRESELLEŞMENİN VERGİ SİSTEMLERİ VE YAPISI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	25
2.2. KÜRESELLEŞME KAPSAMINDA YENİ VERGİSEL EĞİLİMLER VE ULUSLARARASI VERGİ SORUNLARI	28
2.2.1. Uluslararası Çifte Vergilendirme Sorunu	29
2.2.1.1. Çifte Vergilendirme Kavramı ve Vergilendirme Yetkisi Sorunu	32
2.2.1.2. Çifte Vergilendirmenin Ortadan Kaldırılmasında Uygulanan Yöntemler	32
2.2.1.2.1. Tek Taraflı Yöntemler	33
2.2.1.2.2. Model Anlaşmalar	35
2.2.1.2.3. Çok Taraflı Vergi Anlaşmaları	36
2.2.2. Elektronik Ticaretin Vergilendirilmesi ve Uluslararası Alanda Yaşanan Sorunlar	37
2.2.3. Çokuluslu Şirketlerin Vergilendirilmesi ve Transfer Fiyatlandırması Sorunu	41
2.2.4. Küreselleşme Sürecinde Vergi Rekabeti ve Boyutları	47
2.3. KÜRESELLEŞMENİN KAMU HARCAMALARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	54
2.3.1. Kamu Harcamalarının Tarihsel Gelişimi	56
2.3.2. Küresel Kamu Hizmetleri	59
2.3.2.1. Başlıca Küresel Kamusal Mallar	60
2.3.2.1.1. Barışın Temini	61
2.3.2.1.2. Çevre ve Çevrenin Korunması	62
2.3.2.1.3. Yoksullukla Mücadele	64
2.3.2.2. Küresel Kamu Mallarının ve Hizmetlerinin Finansmanı	67
2.3.2.2.1. Tobin Vergisi	68
2.3.2.2.2. Karbon Vergisi	70
2.4. KÜRESELLEŞMENİN BÜTÇE POLİTİKASI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	71
2.4.1. Küreselleşmeyle Birlikte Kamu Maliyesindeki Reform Çalışmaları: Mali Disiplin ve Mali Kurallar	75
2.4.1.1. Mali Disiplin	76

2.4.1.2. Mali Kurallar	79
2.5. KÜRESELLEŞMENİN BORÇLANMA VE BORÇ YAPISI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	82
2.5.1. 2008 Küresel Ekonomi Krizi	86
2.5.2. Avrupa Borç Krizi	89

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
KÜRESELLEŞMENİN TÜRKİYE EKONOMİSİNDE VE KAMU MALİYESİNDE
ORTAYA ÇIKARDIĞI SONUÇLAR

3.1. KÜRESELLEŞMENİN TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ YANSIMALARI	94
3.2. KÜRESELLEŞMENİN TÜRK VERGİ SİSTEMİ VE YAPISINDA MEYDANA GETİRDİĞİ DEĞİŞİKLİKLER	102
3.3. KÜRESELLEŞME KAPSAMINDAKİ YENİ VERGİSEL EĞİLİMLER VE ULUSLARARASI VERGİ SORUNLARININ TÜRKİYE AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	107
3.4. KÜRESELLEŞMEYLE BİRLİKTE TÜRKİYE'DE KAMU HARCAMALARININ SEYRİ	112
3.5. TÜRK KAMU MALİYESİNDEKİ REFORM ÇALIŞMALARI: MALİ DİSİPLİN VE MALİ KURALLAR	116
3.6. KÜRESELLEŞMENİN TÜRKİYE'DEKİ BORÇLANMA VE KAMU BORÇ YAPISI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	127
SONUÇ	145
KAYNAKÇA	151

KISALTMALAR

A.Ş.	Anonim Şirketi
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AIDS	Edinilmiş Bağışılık Eksikliği Sendromu
AR-GE	Araştırma ve Geliştirme
ATO	Ankara Ticaret Odası
B2B	Firmalar Arası Elektronik Ticaret
B2C	Firmadan Tüketicie Elektronik Ticaret
BEPER	Belediyelerde Performans Ölçüm Projesi
BOTAŞ	Boru Hatları ile Petrol Taşıma Anonim Şirketi
BTSO	Bursa Ticaret ve Sanayi Odası
BÜMKO	Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü
CARICOM	Karayip Ortak Pazarı
ÇSGB	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
DAC	Kalkınma Yardımları Komitesi
DÇM	Dövizle Çevrilebilir Mevduat
DİBS	Devlet İç Borçlanma Senedi
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
DYYK	Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu
E-TİCARET	Elektronik Ticaret
G7	G7 Ülkeleri
GATT	Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GEGP	Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı
GIIPS	GIIPS Ülkeleri
GİB	Gelir İdaresi Başkanlığı
GOÜ	Gelişmekte Olan Ülkeler
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GV	Gelir Vergisi
GVK	Gelir Vergisi Kanunu
HDTM	Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı
HIV	İnsan İmmün Yetmezlik Virüsü
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF	Uluslararası Para Fonu

İMKB	İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
İTO	İstanbul Ticaret Odası
KB	Kalkınma Bakanlığı
KDV	Katma Değer Vergisi
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsü
KOBİ	Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
KV	Kurumlar Vergisi
KVK	Kurumlar Vergisi Kanunu
MB	Maliye Bakanlığı
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
OPEC	Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
ÖTV	Özel Tüketim Vergisi
PFA	Peşin Fiyatlandırma Anlaşmaları
SPK	Sermaye Piyasası Kurulu
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Birliği
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCMB	Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TEDAŞ	Türkiye Elektrik Dağıtım Anonim Şirketi
TEPAV	Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı
TİSK	Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu
TL	Türk Lirası
TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSİAD	Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği
UN	Birleşmiş Milletler
UNCTAD	Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
UNDP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNEA	Birleşmiş Milletler Çevre Meclisi
UNEP	Birleşmiş Milletler Çevre Programı
UYP	Uluslararası Yatırım Pozisyonu
VB	Ve Benzeri
VS	Vesaire
VUK	Vergi Usul Kanunu
WB	Dünya Bankası
WHO	Dünya Sağlık Örgütü

WTO

Dünya Ticaret Örgütü

YSTK

Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Uluslararası Ticaret Hareketlerindeki Değişim	s. 19
Tablo 2: Uluslararası Sermaye Hareketlerindeki Değişim (Gayrisafi Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları)	s. 20
Tablo 3: Uluslararası Sermaye Hareketlerindeki Değişim (Gayrisafi Özel Sermaye Akışı)	s. 20
Tablo 4: Dış Ticaret Hacmi/GSYİH Oranı (%)	s.95
Tablo 5: Finansal Yatırımların Seyri (1987-2014) (Milyon ABD \$)	s.96
Tablo 6: Uluslararası Yatırım Pozisyonu-UYP (2000-2014) (Milyon ABD \$)	s.97
Tablo 7: Türkiye'ye Doğrudan Yabancı Yatırım Girişleri (1980-2016) (Milyon ABD \$)	s.98
Tablo 8: Gelir, Kurumlar ve Katma Değer Vergisinin Genel Bütçe Vergi Gelirleri İçindeki Payı (1990-2016) (BİN TL)	s.103
Tablo 9: 2016 Bütçesi Vergi Gelirlerinin Dağılımı (%)	s.105
Tablo 10: Genel Bütçe Vergi Gelirlerinin Gayrisafi Yurtiçi Hasıla İçindeki Payları (1998-2016) (BİN TL)	s.106
Tablo 11: Türkiye'de Konsolide Devlet Harcamalarının GSYİH Oranı (%) (1980-2014)	s.113
Tablo 12: Türkiye'nin Toplam İç Borç Stoku (Cari Fiyatlarla) (BİN TL)	s.136
Tablo 13: Türkiye'nin Toplam Dış Borç Stoku ve Sektörel Dağılımı (Milyon ABD \$)	s.140

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: AB Tanımlı Genel Yönetim Borç Stoku (GSYİH, %)	s. 117
Şekil 2: Merkezi Yönetim Bütçe Açığı (GSYİH, %)	s.118
Şekil 3: Yıllar İtibariyle Faiz Dışı Dengenin GSYİH'ye Oranı (%)	s.121

GİRİŞ

Küreselleşme, tarihsel gelişim açısından farklı dönemler itibariyle incelenen ancak etki alanının artması, çok aktörlü düzenin kurulması, ileri teknoloji ve bilgi toplumunun oluşumu anlamında 20. yüzyılın son çeyreğinden günümüze kadar geçen süreci ifade etmektedir. Siyasal ve sosyo-kültürel alanlardaki dönüşümlerle birlikte özellikle uluslararası kuruluşların (Uluslararası Para Fonu, Dünya Ticaret Örgütü vb.) küresel ekonomide genişleyen rolü, 1971 Bretton Woods Sistemi'nin son bulmasıyla birlikte artan sermaye akışkanlığı ve sermaye temelli serbest piyasa sistemini temel alan Neoliberal ideolojinin oluşumu ön plana çıkmıştır. Ekonomik alanda ciddi bir dönüşüme neden olan bu gelişmeler sonucunda, ticaretin dışa açıklığının artması, finansal ve fiziki yatırımların sınır ötesine taşması söz konusu olmuştur.

Bu bağlamda, ulusal ekonomilerin en önemli belirleyicisinin küresel piyasalar olduğu gerçeğini yansıtan ekonomik küreselleşme, tüm dünyada kamu maliyesi anlayışının ve maliye politikası amaçlarına ulaşmak amacıyla uygulanan araçların dönüşümüne zemin hazırlamıştır. Özellikle, küresel çapta oluşan rekabet içerisinde var olma çabası da, maliye politikası araçlarının mal ve sermaye hareketliliğine ivme kazandıracak şekilde dizayn edilmesi gerekliliğini doğurmuştur.

Günümüzde, sınır ötesi yatırımların ve elektronik ortamda yapılan ticaretin yoğunlaşması ile birlikte küresel boyutta oluşan kamusal zararlar (yoksulluk, terör, çevre kirliliği vb.) ve tasarruf açıkları nedeniyle oluşan aşırı borçlanmalar dikkat çekmektedir. Sonucunda ise, vergileme yetkisindeki aşınmalar ve verimsiz harcama artışları nedeniyle mali disiplinin gerçekleştirilmesi zorunlu hale gelmektedir. Mali disipline ulaşmak için getirilen sayısal ve yapısal mali kurallara duyulan ihtiyaç, 1970 sonrası yaşanan krizlerin bütçe ve cari açıkları yüksek olan ülkelerde yıkıcı etkilere sahip olmasından dolayı artmaktadır.

Türkiye Ekonomisi'nde ise, 24 Ocak İstikrar Kararları ile birlikte başlayan dünya piyasalarıyla entegre olma süreci, ithalat lehine artan dışa açıklık, doğrudan ve finansal yatırımların artmasıyla sonuçlanmış ve maliye politikası araçlarının kullanımı da bu gelişmeler ölçüsünde farklılaştırmıştır.

Vergi rekabetinin zararlı boyutuna geçmeden yapılan oransal indirimler, Kurumlar Vergisi Kanunu'nda yapılan düzenlemelere rağmen gerek rasyonel olmayan harcama politikası gerekse artan borç faizleri Türk Kamu Maliyesi'nde reform çalışmalarını gerekli kılmıştır. Bu kapsamda 2000 yılından sonra kabul edilen

4749 Sayılı Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Kanun ve 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu büyük önem arz etmektedir. Çünkü artan cari açıklarla birlikte kontrolsüzce yapılan harcama ve borçlanmaların kamu kesimine getirdiği yük tüm ekonomiyi etkileyecektir. Bu kanunlarla getirilen sayısal ve yapısal önlemlerle kamu kesimi nezdinde özel sektör de gelişerek Türkiye Ekonomisi'nin gelişimini sağlayacaktır.

Bu çalışmada, yaşamın her alana nüfuz eden küreselleşmenin dünyadaki kamu maliyesi anlayışına yansımaları ve Türkiye Ekonomisi ile birlikte Türkiye'deki Kamu Maliyesi alanında ortaya çıkan değişimler incelenmiştir.

Çalışmanın amacı, ekonomik alanda tezahür eden küreselleşmenin avantaj ve dezavantajlarının, dünyadaki kamu mali anlayışında yol açtığı değişimlerden yola çıkarak 1980 sonrası Türkiye'sinde ekonomik ve mali açıdan sorgulanmasıdır.

Çalışma üç ana bölümden oluşmakla birlikte tarihsel gelişim sürecinde farklılaşan ekonomik ve kamu maliyesi ile ilgili olaylar, dünya geneli ve Türkiye özelinde şekiller-tablolar-akademik kaynaklar kullanılarak değerlendirilmiştir.

Birinci bölümde, küreselleşme olgusunun gerek tanımsal gerekse tarihsel süreç içerisindeki evrimi nedenleriyle birlikte ortaya konmuştur. Sonrasında ise yaşama etkisi bakımında tüm yönleriyle değerlendirilen küreselleşmenin, özellikle ulusal ekonomileri dünya piyasalarıyla hangi noktalarda bütünleştirdiği üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde, ilk olarak ekonomik küreselleşmenin maliye politikası araçlarından olan vergileme konusunda ortaya çıkardığı düzenlemeler, yeni oluşumlar, yetkisel aşınmalar ve çözüm yolları üzerine yoğunlaşmıştır. İkinci olarak, küreselleşmenin tüm boyutları ile farklılaştırdığı kamu harcamalarının nitelik ve bileşimini irdeleyerek küresel kamusal faydanın artırılması için önerilen kaynaklar üzerinde durulmuştur. Üçüncü ve son olarak ise, cari işlemler ve bütçe dengesindeki bozulmaların finansal krizlerle birleşince artan borçlanma ve faiz sarmalını oluşturduğuna değinilmiştir. Ekonomiyi tümünden etkileyen bu açıkların giderilmesinin ise, yapısal ve sayısal mali kurallarla mümkün olduğu açıklanmıştır.

Üçüncü bölümde ise 24 Ocak İstikrar Kararları sonrasında mobilitesi artan mal-hizmet ve sermaye akımlarının Türkiye Ekonomisi açısından nasıl geliştiği ve bazı makroekonomik göstergeleri nasıl değiştirdiği ifade edilmiştir. Ardından, küresel süreçle birlikte Türkiye'deki vergi politikasının değişimi yetkisel aşınmaları giderecek düzenlemelere de vurgu yapılarak anlatılmıştır. İkinci olarak, kamusal harcamaların gelişimi ve bileşimi değerlendirilerek küresel kamu zararlarının giderilmesi için

yapılan harcamalar üzerinde durulmuştur. Ardından, artan cari açık ve bütçe açıklarının Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden günümüze kadar gelen borçlanma gereksinimleriyle bağlantısı kurulmuştur. Son olarak da, 1211-4749-5018 Sayılı Kanunlarla yapılan düzenlemeler mali disiplin açısından yorumlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME OLGUSU VE KÜRESELLEŞMENİN KURAMSAL ARKA PLANI

1.1. KÜRESELLEŞME OLGUSU

Yaşamakta olduğumuz 21. yüzyılda küresel çapta değişim rüzgarları esmekte ve küreselleşme bu değişim rüzgarlarının en çok tartışılanı olmakla birlikte günümüz dünyasının en önemli konuları arasında yer almaktadır. Kültürel yapılardaki farklılıkların, ulusal ekonomilerin, sınırların ve politik kutuplaşmaların ortadan kalkmaya başladığı, birçok alanda liberal eğilimlerin güç kazandığı, haberleşme, ulaşım, bilişim teknolojilerinin çok hızla geliştiği, bu teknolojilerin global firmalar aracılığıyla gelişmiş ülkelere yayıldığı ve toplumsal hayatın küresel güçler ve süreçler tarafından belirlendiği bir çağda yaşamaktayız (Aktan ve Şen, 2001: 1).

Ekonomik, siyasi ve sosyo-kültürel yapılar üzerindeki etkileri bir bütün olarak incelendiğinde küreselleşme, yirminci yüzyılın son çeyreğinde daha hissedilebilir bir hal almış ve gündelik hayatımızın temel unsurlarını etkilemeye başlamıştır (Aydın, 2003: 67).

Keyman ve Alankuş'a göre, yirminci yüzyıldaki değişimi ve gündemi anlatan küreselleşme kavramı, siyaset ve ekonomi politikalarında, günlük hayatta, kültürel ve sosyal söylemlerde, akademik çevrelerce dünyanın devamlı küçülmesini ifade etmek için kullanılır (aktaran Aydın, 2003: 67-68).

Bu bağlamda en basit anlatımıyla küreselleşme; farklı coğrafyalardaki insan, toplum ve devletlerin, ulaşım, haberleşme, karşılıklı bağımlılık ve etkileşim derecesinin devamlı artmasıdır. Bu nedenle, yerel ve evrensel arasındaki süreklilik arz eden sonsuz değişimde durağanlıktan çok devinim içerisindeki bir kavramı ifade etmektedir. Yani küreselleşme, farklı coğrafyaları güçlü bir şekilde etkilemekte ve yeni trendler ve oluşumlarla kendisini sürekli biçimde uyarlamaktadır (Bayar, 2008: 25)

Küreselleşme olgusuna başka açılardan bakacak olursak, dünya kapitalizminin sermaye birikiminin ülke sınırlarına bağlı olmadığı ve sermaye birikim sürecinin farklı bir boyut kazandığı bilinmektedir. Bundan dolayı küreselleşme olgusu, ülkeler arasındaki iktisadi faaliyetlerin yoğunlaşmasıyla birlikte ulusal ekonomilerin küresel piyasalara entegrasyonu ve kapitalist sermaye birikiminin iktisadi süreçleri etkileme dinamiklerinin artması şeklinde de tanımlanmaktadır. Bu

tanımda, küresel piyasada entegrasyonun sağlandığı anlatılmakla birlikte, sermaye birikimi esas olarak yirminci yüzyılın son çeyreğinden itibaren sınırların ötesine taşmış ve ivme kazanmıştır. Teknolojik gelişmeler ve bilgi ağındaki ilerlemelerle bu süreç küresel pazar oluşumunu sağlamaktadır (Yeldan, 2011: 13). Yerel, bölgesel, ulusal düzeyde içe dönük yapı ve kendi kendine yeterlilik zayıflamakta ve ulusların birbirleriyle etkileşimi ve multi-fonksiyonel bağımlılıkları artmaktadır (Balseven, 2013: 3).

Kim ve Bhawuk' un çalışmasında belirttiği gibi, küreselleşme kavramının güncel anlamıyla ilk kez literatüre girmesi, 1962 yılında McLuhan'ın elektronik iletişimin hız kazanması ve dünyanın küçük bir topluluğa dönüşeceğini anlatan çalışmasında "Küresel Köy" kavramına değinmesiyle olmuştur. Kavramın iş ve ekonomi dünyasında yaygın bir şekilde kullanılması ise, Amerikalı ekonomist Theodore Lewitt' in 1983 yılında yazdığı "Pazarın Küreselleşmesi" adlı makale ile gerçekleşmiştir. Bunun yanında, küreselleşme ile ilgili tanımlar yaklaşımlara göre de farklılık göstermektedir. Örneğin, Steger'in çalışmasında, küreselleşme kuşkucusu yani karşıtı olan Siyaset Profesörü David Held'e göre küreselleşme, sosyal, toplumsal ve kültürel etkileşimlerin hızının, nüfuzunun ve doğurduğu sonuçların değişim sürecidir. Küreselleşme olgusuna evrimsel açıdan yaklaşan Sosyolog Anthony Giddens ise küreselleşmeyi, büyük sistemlerin oluşumu değil, zamanın, mekanın, yerel ve kişisel bağlamların dönüşüm süreci olarak tanımlar. Küreselleşmeyi eleştiren diğer bir isim olan Joseph E. Stiglitz' e göre küreselleşme, mal ve hizmetler ile üretim faktörlerinin mobilitesinin artması ve önlerindeki engellerin, yapay kısıtlamaların kalkmasıdır. Robert Went' in çalışmasında değindiği şekliyle, ABD eski çalışma bakanı Robert Reich ve aşırı küreselleşmeci (hiperglobalist) Kenichi Ohmae' ye göre küreselleşme, ulus devletlerin, sendikaların gücünün aşınması ve değişim karşısında etkisiz kalacakları bir eğilimdir (aktaran Cebeci, 2011: 361-366). Küreselleşme yanlıları bu sürecin, serbestleştirme hareketlerinin doğru planlanması, evrensel değerlerin ve ilkelerin gelişimi, uyum programlarının doğru gerçekleştirilmesi sonucunda ekonomik refahın artacağını savunurlar. Küreselleşmenin negatif yönlerini büyüten karşıtlar ise çevre kirliliği ve kültürel homojenliğin sonucunda alt kültürlerin sona ereceği, istihdam sorunları ve çocuk çalışanlar üzerinde durmaktadırlar (Aktan ve Vural, 2006: 2)

Dolayısıyla, küreselleşme olgusu ve tanımı yaklaşımlara göre değişmektedir. Kişilerin devlete bakış açıları, ideolojileri, tarihsel süreci algılama biçimlerine göre

farklılık göstermekle birlikte genellikle tanımlarda dönüşüm, yönetim ve üretim faktörlerinin serbest dolaşımı ve engellerin kaldırılması üzerinde durulmaktadır.

1.2. KÜRESELLEŞME SÜRECİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Küreselleşme olgusunun tarihteki yerini, oluşum evresini ve başlangıcını net olarak belirleyebilmek oldukça güçtür. Manfred Steger, Amartya Sen gibi bazı kişiler, küreselleşme olgusunu insanlık tarihinin başlangıcına dayandırır ve yerleşik hayata geçiş, toplumsal sınıflarının ortaya çıkışı, karşılıklı iletişimin bulunulan coğrafyayla sınırlı olduğu dönemdeki ilk sivilleşme hareketlerini başlangıç kabul ederler. Bazıları ise, modernleşme ve kapitalist sistemle birlikte ortaya çıktığını, Scholte gibi düşünürler ise 1800'li ve 1960'lı yılları, Held ve McGrew gibi düşünürler de 1500'li yılları ve bir kısımda 1970'leri başlangıç olarak kabul etmektedirler (Aktan ve Şen, 1999: 1). Jacques Adda'ya göre, batı dünyası 15. yüzyılda büyük uyanışla birlikte Afrika'nın doğusunu keşfe çıkmasına rağmen Rönesans öncesi pusula, mekanik saat, haritacılık, yelkenli gemiler konusundaki tecrübeleri Çin'den almıştır. Ancak, Çin'in sebebi bilinmeyen bir nedenden dolayı denizlerdeki ilerleyişi durunca, Avrupa'da ticarete dönüşüm ve yenilikler ortaya çıkmış, merkezinde Avrupa'nın olduğu yeni bir dünya ekonomik düzeni oluşmuştur (Adda, 2002: 13-14). Küreselleşme kuşkucularından olan Paul Hirst ve Grahame Thompson'a göre, genişleyen ticaret akışı, dışa açık uluslararası ekonomik sistem yani ticari liberalizasyon küreselleşme olarak değerlendirilirse 1850'lerde oluşmuş bir sistemi ifade eder. Çünkü 1860'larda denizaltı telgraf kabloları uluslararası piyasaları bütünleştirmekte, günlük ticaret ve fiyat belirlemeyi kolaylaştırmaktaydı. Sermaye yatırımları (doğrudan ve portfolya yatırımlara yönelik bono piyasaları) birbirleriyle bütünleşmiş durumdaydı (Hirst ve Thompson, 1996: 8).

Küreselleşmenin tüm bu tarihsel perspektifi değerlendirildiğinde, uluslararası sistem ve işleyişi farklı dönemler itibarıyla ele alınmış ve her dönemin kendi konjonktürü içerisinde incelenmiştir. Ancak günümüzdeki iktisadi, siyasal, sosyal/kültürel ve evrensel değerler bağlamındaki gelişmelere bakıldığında, bu gelişmelerin hangi dönemin devamı olduğunun saptanması ve dönemlerin birbirini tamamlayıcı şekilde sınıflandırılması önem arz etmektedir.

Dünya kapitalizminin ve finansal kapitalin ilk olarak ortaya çıkışını, gelişimini anlayabilmek için öncelikle Birinci Sanayi Devrimi'ne bakmamız gerekmektedir. 1760'larda İngiltere'de buharla çalışan makine sanayide kullanılınca, üretim yapısı

değişmiştir. Demiryolu ve denizyolu ulaşımı gelişip küresel pazarın temelleri atılmıştır. Telgraf servisi hizmeti ve telefonun icadıyla haberleşme hız kazanıp, tüm bu gelişmeler sanayide de uygulanınca yeni araçlar üretilmiştir. Bunun yanı sıra, David Ricardo'un 1800'lerde "Karşılaştırmalı Üstünlük" kuramıyla İngiltere serbest dış ticarete önem verip mal ve sermayenin önündeki engellerin kaldırılmasını savunmuştur. 1870'lerden sonra ise, ABD, Almanya, Rusya, Japonya gibi devletler dünya sahnesine çıkmış ve tek kutuplu düzen son bulmuştur. Ayrıca bu dönemde, üretimde kar haddi düşüp, yüksek kara yönelen sermaye piyasaları gelişmiş ve finansal küreselleşmenin temelleri atılmıştır (Kazgan, 2000: 6-8).

F. Fukuyama (2005)'nin da değindiği şekilde, tüm bu gelişmelerin devamı olan 1900'lerin başında liberalizmin beşiği İngiltere ve kıta Avrupası'nda devletin hakimiyet alanı savunma hizmetleriyle sınırlıdır. 1914'te başlayan 1. Dünya Savaşı, ardından 1929 Bunalımı'nın devamındaki 2. Dünya Savaşıyla birlikte liberal devlet yerini merkezi ve sosyal devlete bırakmıştır. Inge Kaul'un da belirttiği gibi bu dönemde, dış ticaret kontrolleriyle ticari liberalizasyon gerilemiş ve gelişmekte olan ülkelerde kalkınmak için ithal ikameci sanayileşme stratejileri uygulanmaya başlanmıştır. Sonuç olarak Fukuyama'nın belirttiği şeklide, 1945'e kadar devletin faaliyet alanı dünya genelinde genişleme eğilimi göstermiştir (aktaran Kovancılar, Miynat ve Bursalioğlu, 2007: 1-2).

Dış ticaret ve sermayenin mobilitesinin az olduğu bu dönemin devamında, ABD'deki şirketleri finanse eden uluslararası fonlar yeni kar alanları arayışına geçip, Batı Avrupa mali piyasalarında istikrarsızlığa ve sabit yatırımlarında karlılık düşüşüne neden olmuşlardır. 15 Ağustos 1971'de "altına bağlı dolar" para sistemi yani sabit döviz kuru rejimi son bulmuş ve 1973 ve 1978 sonu petrol krizleriyle birlikte, Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) elindeki fonları uluslararası bankalara yatırarak finansal küreselleşmeye ivme kazandırmıştır. 1980'lere gelindiğinde ise, ABD Başkanı R. Reagan ve İngiltere Başbakanı M. Thatcher, küresel entegrasyon, yeni ekonomik düzen, serbestleşme ve özelleştirme hareketlerini başlatmıştır. Tüm bu gelişmelerin beraberinde, 1989 yılında Doğu Bloku'nun dağılmasıyla iki kutuplu güç dengesi tek kutuplu hale gelip finansal ve ticari liberalizasyon derinleşmiş ve enformasyon teknolojisinde, sermayenin uluslararası dolanımında devrim niteliğinde gelişmeler artarak devam etmiştir (Kazgan: 2000: 3-5).

Sonuç olarak küreselleşme sürecinin başlangıcına bakılacak olursa, buharlı makinenin 18. yüzyılın ikinci yarısında keşfedilip, sanayi üretiminde ve ulaşımda

kullanılması toplumları ki özellikle büyük Batılı devletler ve sömürgelerini ticari anlamda birbirine yakınlaştırıp ticaretin küreselleşmesini sağlamıştır. Büyük Buhranı takip eden 2. Dünya Savaşı sonrasında, merkezi ve sosyal devletlerin ortaya çıktığı, sendikalaşmanın güç kazandığı, çeşitli hizmetlerin ulusallaştığı, mal/hizmet ile sermaye üzerindeki kısıtlamaların arttığı, ithal ikameci sanayileşme stratejisinin önem kazandığı bir sürece girilmiştir. 1971'de ise Bretton Woods Sistemi'nin çökmesiyle birlikte finansal küreselleşme yeniden ivme kazanmış ve finansal araçlarla küresel piyasalar çeşitlenmiştir. 1991'de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin dağılmasıyla, tek kutuplu yeni bir dünya düzeni oluşmuştur. Bununla birlikte, internet ve uydu sistemlerindeki gelişmelerle birlikte küreselleşme olgusu, iktisat, siyaset, medya, kültürler ve sosyal hayat, evrensel değerlerin oluşumu hususunda tartışılan ve aynı zamanda yadsınamaz bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmıştır.

1.2.1. İki Küreselleşme Evresi

Kapitalist sermaye birikiminin iki yüzyıllık geçmişine bakıldığında, iki farklı döneme ait küreselleşme sürecinden bahsedilebilir. Bunlardan, İlk küreselleşme evresi 1870-1914 yılları arasında yaşanmış olup dünya mal ve finans piyasalarında ortaya çıkmıştır. İkinci küreselleşme evresi ise ulusal kalkınma stratejilerinin ve ticaret politikalarının hüküm sürdüğü 1914-1960 ara döneminden sonra ortaya çıkan ve yeni bir küreselleşme dalgasının yaşanmaya başladığı 1970'lerden bugüne kadar uzanan dönemdir (Yeldan, 2011: 14).

1870-1914 birinci küreselleşme evresi incelenirse, ilk olarak 18. yüzyıldaki teknolojik buluşların çeşitliliği ile hız kazanan, üretimde buhar gücüyle çalışan makinaların kullanılmasıyla ortaya çıkan ve ticari kapitalizmin yerini sınai kapitalizme bıraktığı sürece değinilmesi gerekir. Ayrıca tüm bu gelişmeler, 1700'lü yılların sonlarına doğru İngiliz Klasik Okulu'nu ortaya çıkarmış ve bu klasik paradigma ticarete liberalizasyonun karşılıklı olarak ülkelere yarar sağlayacağını ortaya koymuştur. İktisadi birimlerin rasyonelliğini de kabul eden klasik görüş, firma ve bireylerin alacakları kararlarda rasyonelliği bozmamak için devletin ekonomideki faaliyetlerini eğitim, savunma, adalet ve bayındırlık hizmetleri ile sınırlandırmıştır (Bakkal ve Susam, 2011: 24-25).

Birinci küreselleşme evresinin en belirgin özelliği, altın sikke sisteminin uygulamaya konulmasıdır. Baldwin ve Martin'in belirttiği gibi iki küreselleşme

evresinin en dikkat çeken ortak noktası ise iktisadi büyüme oranlarındaki aşırı artışlardır. Sanayi Devrimi'nin başladığı alan olan pamuklu dokumacılık ve dokuma tezgahlarındaki teknik buluşlarla birlikte, okyanus ötesi gemi taşımacılığı ve demiryolu taşımacılığı büyük bir teknolojik gelişim göstermiştir. Bunun sonucunda; sanayi kesimindeki işgücü oranı, 18. yüzyıl başında %30'dan 1870'de %49'a yükselmiştir. Kısacası, işgücünün niteliği ve niceliği değişmiştir (aktaran Yeldan, 2011: 14-15).

Telefonun bulunuşu, telgraf servisinin hizmete sokulması ve ulaşım alanındaki teknolojik gelişmeler mesafeleri azalttığı için ticaretin küreselleşmesi hız kazanmıştır. IMF'nin verilerine göre, ilk evrede dünya üretim hacminin reel bazda yıllık ortalaması %2.7 oranında, ihracatın yıllık ortalaması ise %3.5 oranında artış göstermiştir. IMF ve Rajan'ın verilerine göre, dünyanın toplam ihracatının toplam üretimine oranı 1. Dünya Savaşı öncesinde en üst noktasına ulaşmıştır. Dünya ekonomileri ise bu oranı ancak 1970'lerde yakalayabilmişlerdir (aktaran Aktan ve Şen, 1999: 1).

Ayrıca bu dönemde, Bairoch'un da belirttiği gibi artan göç akımlarıyla birlikte 1840-1914 yılları arasında büyük çaplı sermaye çıkışı da gözlenmektedir. Ödemeler dengesi bilançosu incelendiğinde, doğrudan ve portföy yatırımlarına yönelik brüt sermaye çıkışları, 1840 yılında iki milyar dolardan az, 1870 yılında dokuz milyar ve 1913'de kırk dört milyara kadar ulaşmıştır (aktaran Adda, 2002: 64-65). Özellikle bu dönem bakıldığında, doğru sanayileşme politikası izleyen devletlerde, günümüzde de hala varlıklarını devam ettiren önemli finansal ve sınai gruplar ortaya çıkmıştır. Örneğin; Siemens, Saint-Gobin, Ericsson ve Kodak bunların başlıcalarıdır (Adda, 2002: 65).

Üretimin küreselleşmesi açısından Jones'ın 1914 yılı kaynak ülkeler tarafından yapılan doğrudan yabancı yatırım tahminlerine bakıldığında, İngiltere 8 milyar 172 milyon dolar ile ilk sırada yer almaktadır. ABD ise, 2 milyar 652 milyon dolarla ikinci sırada yer alırken, Hollanda 925 milyon dolarla son sırada yer almaktadır. Bu dönemdeki doğrudan yabancı yatırımların en önemli özelliği ise, etki alanının genişliğine rağmen yatırımları gerçekleştiren şirketlerin küçük ölçeklerde olmalarıdır (Hirst ve Thompson, 1996: 46).

Aynı zamanda, birinci küreselleşme evresi merkez (sanayileşmiş ülkeler) ve çevre (azgelişmiş ülkeler) arasındaki uçurumu artmıştır. 21. yüzyıla göre daha belirgin bir şekilde gerçekleşen mal ticareti hususunda çevre ülkeler imalat yaparken, ithal eden konuma gelmişlerdir. Merkez ülkeler ise imalat yapan ve çevre

lkelerden temel tüketim ile hammadde ithal eden ekonomik yapı oluşturmuşlardır (Yeldan, 2011: 16-17).

Özetle, söz konusu dönemin temellerini oluşturan Birinci Sanayi Devrimi'nin üretimde yeni teknolojileri getiren boyutu ve altın sikke sisteminin uygulamaya konması sonucu sermayenin mobilitesinin artmasıyla ticaretin, üretim ve sermayenin küreselleşmesi sağlanmıştır.

1970 ve günümüzü de kapsayan ikinci küreselleşme evresi incelenirse, Kaul ve Fukuyama'nın görüşlerinden hareketle, teorik olarak devlet algısı ve ekonomideki yeri farklılaşma sürecine girmiştir. Devletin genişlemesi sonucundaki verimsizliğinin giderilmesi konusunda Hayek ve aynı görüşteki akademisyenlerin alışmaları R. Reagan ve M. Thatcher'ın politikaları üzerinde etkili olmuştur. Ayrıca Buchanan, politikanın ekonomik analizi yaparak, Niskanen'de bürokrasi modeliyle; seçmenler, politikacılar, bürokratlar ve baskı grupları ilişkilerini inceleyip, devlet kavramının dönüşümüne katkı sağlamışlardır. Sonucunda merkez'de liberal görüş tekrar hakim olup, kamu sektörünün büyümesi dönemin politikalarıyla duraklama sürecine girmiştir (aktaran Kovancılar, Miynat ve Bursalioğlu, 2007: 2).

Gencay şaylan ve Osman Ulagay'ın da belirttiği gibi, ikinci küreselleşme evresinde yaşanan ve büyük dönüşüm niteliğindeki küreselleşmeye zemin hazırlayan teknoloji devrimi, önceki gelişmelerden farkı olarak iki açıdan incelenebilir. İlki, sürekli devinim içerisinde olan bilişim teknolojileri ve çağımız teknolojisinin hem girdi hem de çıktısının bilgi oluşudur. İkincisi ise bu teknolojik devrimin ıktıdan ve mal çeşitliliğinden ziyade proses değişimine odaklanmasıdır. Kısacası enformasyon ve iletişim ağlarındaki gelişmeler, üretim, tüketim, sermayenin uluslararası dolanımı, ulaşım ve organizasyon aşamalarında ciddi değişmeler meydana getirmiştir (aktaran zkıvrak ve Dileyici, 2001: 3-4).

Ticaret ve üretim açısından, bu dönemde iktisadi faaliyetlerde bütünleşme sağlanmış olsa da l (triad) blok söz konusudur. Kuzey Amerika, Batı Avrupa ve Doğu-Güney Doğu Asya-Pasifik lkeleri ve firmaları küresel ticarete söz sahibi olan ve küreselleşmeden faydalananlardır. Rugman ve Verbeke'nin elde ettiği verilerden de anlaşılabileceği gibi, yabancı ülkelerde elde edilen satış hasılatının toplam satış hasılatına bölünmesi sonucu belirlenen en çok uluslararasılaşmış 20 çokuluslu firmanın bile önemli bir bölümü bölgesel nitelik göstermektedir. Örneğin, 2001 yılında Fransız firma Suez'in bölge içi satış oranı 74, İngiliz firması Vodafone'un %93,1 ve Finlandiyalı firma Stora Enso'nun ise %69,2'dir (aktaran Aktan ve Vural: 2006: 10-15).

Ayrıca birinci küreselleşme evresiyle ticaret yapısını karşılaştırsak, günümüzde 15 trilyon ABD Doları olan ticaret hacminin yarısından fazlası gelişmiş ülkeler arasında; Ruggie ve Kolko'nun verilerinden de hareketle, küresel mal ticaretinin 3/4 'ü ise imalat sektörü bağlamında karşılıklı ticaret şeklinde olmaktadır (aktaran Yeldan, 2011: 17).

Uluslararası sermaye hareketleri açısından birinci evreyle karşılaştırsak günümüz finansal araçların çeşitliliğinin artması (para ve sermaye piyasası araçları) her iki evrede de mobil olan sermaye hareketleri açısından önemli bir farklılıktır. Ayrıca ikinci evrede spekülasyon sermaye hareketleri ciddi boyutlara ulaşmış ve ulus devletin, Merkez Bankaları'nın politikalarını değişime zorlayan küresel sermayenin oluşumu söz konusu olmuştur (Boratav, 2000: 18-19; Yıldızoğlu, 1995: 2).

Ancak küreselleşme evreleri arasındaki sermaye hareketleri açısından en önemli farklılık, ilk evrede basılan kağıt paraların altın karşılığının olmasıydı. Oysa günümüzde ulusal paraların değişim değeri nominal değerden (üzerinde yazılı değer) ibarettir. Yani, kısa vadeli sermaye girişleri artmakta, spekülasyon kazanç alanları ülke parasının değişim hadlerindeki belirsizlik nedeniyle genişlemekte ve finansal sermaye üretime, fiziki yatırımlara yönelememektedir. Örneğin; 1980'lerin sonunda dünya günlük döviz piyasası işlem hacmi 190 milyar ABD Doları iken günümüzde 1.7 trilyon ABD Doları'na ulaşmasına rağmen söz konusu sermaye mal ticareti, üretim ve fiziki yatırımlara kanalize olamamaktadır. Başka bir deyişle, faiz ve döviz kuru dengesizliğinden oluşan arbitraj sonucu kısa vadeli sermaye girişleri yaşanacak ve bu sıcak para girişi döviz kurunda ulusal paranın değer kazanması sonucunu doğurup yüksek reel faizlere yönelecektir. Böylece yabancı malların fiyatları nispi olarak ucuzlayacağından, ithalat artacak ihracat gelişemeyip cari işlemler açığı ortaya çıkacaktır. Sonucunda ise, Merkez Bankaları'nın rezerv tutma eğilimleri artarak, bağımsız para, faiz ve döviz kuru politikası uygulama olanakları imkansız hale gelecektir (Yeldan, 2011: 19-23).

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde durgunluk ortaya çıkınca, 1971 yılında ABD doları altına endekslemekten vazgeçmiş Bretton Woods Sistemi çökmüş ve sabit kur rejimi yerine dalgalı döviz kuru rejimi kabul edilmiştir. Bu gelişmeler sonucunda, sermaye üzerindeki kısıtlamalar kaldırıldığı için finansal küreselleşme derinleşerek gelişmiştir (İlgaz Büyükbaykal, 2004: 19).

Özetlemek gerekirse, 1970'den günümüze kadar uzanan gelişmeler, devletin politik uygulamalarını, ekonomik, siyasi ve sosyo-kültürel hayattaki konumunu tartışmalı hale getirmiş ve liberal ideolojik görüş dünyaya tekrar egemen olmaya

başlamıştır. Neoliberal politikalar etrafında piyasa ekonomisi önem kazanmış ve 1971 Bretton Woods sisteminin son bulmasıyla, uluslararası sermaye engel tanımadan daha akışkan hale gelmiştir. Özellikle, finansal portföy yatırımlarının çok ciddi boyutlara ulaştığı günümüzde istikrarsızlığa neden olan sıcak para girişi de artma eğiliminde olup, gelişmekte olan ülkelerin önemli bir sorunu haline gelmiştir.

Üretim ve ticaret açısından ise yaşanan teknolojik devrim üretim süreçlerinde ve tüketici eğilimlerinde büyük bir dönüşüme neden olmaktadır. Küresel üretimde dünya standartları ve küresel tüketimde ise güncel trendler belirleyici faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Yani üretim ve ticari faaliyetlerini en yüksek getiri anlayışıyla şekillendiren, faaliyette bulunduğu ülke politikalarını düzenleyici güce sahip çokuluslu şirketler bölgeselleşme eğilimi sergileyip yeni küreselleşme dalgasının baş aktörü olmaktadır. Sonucunda dünya küçülüp, iç içe geçmiş bütünleşmiş süreçler yaşanmakta ve insanoğlunun algılama işleyişi köklü değişimlere uğramaktadır.

1.3. KÜRESEL DÖNÜŞÜMÜ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

1970'lerden günümüze kadar geçen sürede teknoloji devrimiyle birlikte ortaya çıkan iletişim ve ulaşım maliyetlerindeki önemli düşüşler, mikro-elektronik ve enformasyon teknolojilerinin gelişmesiyle tüm bu yeniliklerin siyasetten, ekonomiye ve sosyo-kültürel hayata kadar geniş bir kullanım alanı bulması ve yeni olanaklar ortaya çıkarması ülkelerarası farklılıkların ortadan kalkmasını sağlamıştır. Bununla birlikte, 1970'lerdeki stagflasyonla mücadelede Keynesyen politikaların başarısız olup enflasyonu daha da arttırması ve sonucunda da Neoliberal politikaların ortaya çıkması ekonomik liberalizasyonu sağlamıştır. Son olarak, insan hakları ve demokrasi, küresel kamu mallarından olan çevre, bireylerin kendi kendileri yetebilirlik konusunda gelişimini sağlayan sivil toplum gibi evrensel değerlerin gelişimi ve uluslararası düzenin aktörlerinden olan uluslararası kuruluşların ortaya çıkması küresel dönüşümü etkileyen unsurların başında gelmektedir.

1.3.1. Bilimsel ve Teknolojik Gelişmeler

20. yüzyılın son çeyreğinden günümüze kadar uzanarak devam eden bilgisayar, internet, uydu sistemleri, robot teknolojisi ve ulaşım alanındaki teknik buluşları kapsayan teknolojik ve bilimsel gelişmeler dünyayı küçülterek ülkelerarası etkileşimi giderek güçlendirmiştir. Örneğin; IMF, Dünya Ekonomik Raporu verileri

incelendiğinde, 1930'lu yıllarda ulaşım maliyeti ortalama olarak mil başına 0.70 Dolar iken 1990'lı yıllara gelindiğinde bahsedilen bilimsel ve teknolojik gelişmelerle 0.10 Dolara kadar düşmüştür. Aynı şekilde, 1930'lu yıllarda New York ve Londra arasındaki üç dakikalık telefon görüşmesinin maliyeti de 245 Dolardan 1990'lı yıllarda 3.30 Dolara kadar düşmüş ve son 40 yıl içerisinde bilgisayar maliyetleri de 125 kat azalarak 1990'larda 1000 Dolara düşmüştür. İletişim ve ulaşım maliyetlerindeki bu azalışlar; ülkeleri, toplumları, piyasaları homojenlikten uzaklaştıran zaman ve mekan gibi engelleri ortadan kaldırmıştır (Aktan ve Şen, 1999: 1). Ayrıca, uydu teknolojileri, internet ağları gibi dijital iletişim platformları günümüz teknolojisinin hem girdisi hem de çıktısı olan bilginin lisanslandırılmasını ve devlet tarafından kontrolünü zorlaştırdığı için devletin kültürel homojenliği sağlama politikaları geçersiz olmaktadır. Sonucunda ise, denetlenemeyen bir küresel dönüşüm süreci ulusal kültürleri hızla etkilemektedir (Hirst ve Thompson, 1996: 214).

1.3.2. Keynesyen Paradigmanın Başarısızlığı ve Neoliberalizmin Ortaya Çıkışı

1970 ve günümüzü kapsayan küreselleşme evresini hazırlayan olgulara değinecek olursak, ilk gelişme 2. Dünya Savaşı'ndan sonra güçlü bir ekonomiye sahip olan ABD'nin üretim ve birikim sürecinde istikrarı yakalayabilmek için, Temmuz 1944'de Bretton Woods uluslararası para idare sisteminin uygulanmasına öncülük etmesiyle yaşanmıştır. 1929 Ekonomik Buhranının etkilerinin süregeldiği bu dönemde müdahaleci sosyal refah devleti anlayışının altyapısını oluşturan Keynesyen iktisat politikaları gündeme gelmiştir. Talep yönlü iktisatı içeren Keynesyen paradigmayla dönemde, özellikle ABD ve Japonya gibi üretim ve tüketim ekonomilerini benimseyen kapitalist ülkelerde yüksek büyüme ve düşük işsizlik oranları gözlenmiştir (Balseven, 2013: 5).

1970'lere gelindiğinde ise Shutt ve İnsel'in de belirttiği şekilde, talep-maliyet enflasyonu ile birlikte durgunluğun görüldüğü ve işsizliğin arttığı yeni bir kriz türü olan stagflasyonla birlikte Keynesyen politikaların uygulanabilirliği ortadan kalkmıştır. Özellikle ekonomik büyümenin yavaşlayıp Keynesyen paradigmanın başarısız olduğu bu yıllarda, kapitalizmin dönüşümünü temel alan, piyasa ekonomisinin işleyişini bozan engellerin kaldırılmasını savunan Neoliberal yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Uysal'ın da değindiği gibi, kamu kesiminin küçültülmesi, hizmette

verimliliğin sağlanması ve serbest piyasanın yaygınlaşmasını öngören Arz Yanlı İktisat Okulu, Monetaristler, Rasyonel Beklentiler, Avusturya İktisat Ekolü ve Anayasal İktisatçılar Klasik İktisat prensiplerini yeniden yorumlamışlardır. Kısaca teknolojik devrim, sermayenin mobilitesindeki artışın getirdiği küreselleşme ideolojisindeki bu dönüşüm, ekonomik küreselleşmeye ivme kazandırabilmek için vergi ve kamu harcamalarının azaltılması, deregülasyon politikalarını gündeme getirmiştir. Sonucunda ise, Ghai ve Kazgan'ın belirttiği şekilde ekonomide liberalizasyon ve teknolojik ilerlemeyle sayıları artan çok çokuluslu şirketler küresel yapının oluşmasında önemli rol oynamışlardır (aktaran Öztürk, 2006: 24-25).

1.3.3. Evrensel Değerlerin Gelişimi ve Liberalleşme Hareketlerinin Öncüsü Olan Uluslararası Mali Kuruluşların Rolü

Küreselleşme, yaygın iletişim ve ulaşım ağı sayesinde ulusal sınırları ortadan kaldırıp, toplumların bütünleşmesini sağlayan bir süreçtir. Bu süreçte, mal-hizmet ve sermayenin mobilitesinin artmasının yanında kültürel kaynaşmayla ortak değerlerin oluşumu söz konusu olmaktadır. Özellikle insan hakları, göçler, çevrenin korunması, küresel ısınma ve demokrasinin sürdürülebilirliği konuları uluslararası toplumun güncel konuları haline gelmiştir. Ayrıca Doğan'ın da değindiği şekilde, diğer toplumlara da katkı sağlayıp yeteneklerini maksimum düzeyde kullanabilen bir kişinin kişilik gelişim sürecini ifade eden bireyselleşme kavramıyla birlikte; insan hakları, demokrasi, girişimcilik, çevre, silahsızlanma, sivil toplum ve rekabete açık olma gibi yeni değerler gündemi meşgul etmektedir. Aynı zamanda bu evrensel değerler günümüz dünyasında gelişim göstermektedir (aktaran Kan, 2009: 896-897).

Özellikle 1970'den sonra imzalanan kadın ayrımcılığını, çocuk haklarını, insanlık dışı muameleleri, göçmen işçiler ve engelli kişilerin haklarını konu alan ve ihlallerin giderilmesi hususunda uluslararası toplumu ilgilendiren çok sayıda sözleşme imzalanmıştır. Gönüllü kuruluşların da desteğiyle temel insan haklarının uluslararası düzeyde korunması amaçlanmaktadır. Aynı şekilde, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra birçok ülke bağımsızlığını ilan etmiş ve demokrasi çağı ve demokrasinin kurumsallaşma süreci başlamıştır. Uluslararası kamu mallarında olan çevre ile birlikte çevresel dışsallıklar ve çevrenin korunması bölgesel bir olgudan küresel bir olguya dönüşmüştür. Silahsızlanma politikalarının da günümüzde daha etkin olması, silahlanma yarışının durması için harcanan paraların doğru kaynaklara

kanalize edilmesini sağlayıp küreselleşmeye olumlu katkı yapmaktadır. BM Küresel Yönetim Komisyonu'nun da üzerinde durduğu, halkın kendini geliştirme kapasitesindeki değişikliği ifade eden sivil toplumdaki yeni canlılık ise, günümüz iletişim teknolojileriyle ivme kazanınca toplumları ve medeniyetleri birbirine yaklaştırmıştır (aktaran Köse, 2003: 14-16).

1970 ve günümüze uzanan ikinci küreselleşme dalgasının oluşumundaki diğer önemli etken ise, Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD), G7, Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Ticaret Örgütü (WTO), Dünya Bankası (WB) ve Birleşmiş Milletler (UN) gibi uluslararası kuruluşların küresel sistemi kapsayacak şekilde roller üstlenmeleridir. Özellikle OECD ve G7 gibi oluşumlar gelişmiş ülkeler arası uyumu sağlarken, IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü de ülke ekonomilerinin küresel ekonomiyle entegrasyonunun denetlenmesi amacını taşırlar (Tokatlıoğlu, 2005: 57). Kısacası günümüzde dünyanın küçülmesiyle birlikte, ülkeler arasında ekonomik, ticari, bilimsel, kültürel, politik ve teknik açıdan işbirliği yapma zorunluluğu doğmuştur. Uluslararası kuruluşlar da küresel bilgi akışını sağlayarak yeni dünya düzenini dengede tutma konusunda önemli bir rol üstlenmişlerdir (Karataş ve Vatansever, 2001: 58).

1.4. KÜRESELLEŞMENİN BOYUTLARI

Küreselleşme, siyasal, ekonomik, yönetsel, sosyal ve kültürel boyutları olan ve bu alanlarda dönüşümü sağlayan bir süreçtir (Hasanoğlu, 2001: 72). Yani, küreselleşmenin temel unsuru kabul edilen teknolojik yenilikler, ilk olarak üretim süreçlerini değiştirip ekonomik alanda kendini hissettirmektedir. Bu gelişme istihdam alanına etki edip, sosyal alanda değişime neden olmaktadır. Sonrasında ortaya çıkan yeni mesleklerle birlikte sosyal grupların örgütlenmesi ve politik mücadeleleri sonucunda teknolojik yenilikler, politik alanda dönüşüme neden olmaktadır. Son olarak da, iletişim teknolojisinin gelişmesiyle birlikte geçmişten gelen değerler, davranış kalıpları ve toplumsal alışkanlıklar değişime uğramaktadır (Çelik, 2012: 65-66). Teknolojik devrim, küresel düzeyde dönüşümü ortaya çıkardıktan sonra ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel yapılarda değişime yol açmakla birlikte çağımızın yeni evrensel değerlerinin oluşumunu sağlamıştır.

1.4.1. Küreselleşmenin Ekonomik Boyutları

Ekonomik küreselleşme, ulusal ekonomilerin dünya piyasalarıyla entegrasyonu ve iktisadi karar aşamalarında kapitalist sermaye birikimine yönelik dinamiklerin ön plana çıkmasıdır (Yeldan, 2011: 13). Yani, küresel düzeyde mal ve üretim faktörlerinin mobilitesinin artması sonucunda küresel ekonomik ilişkilerin derinleşip, ülkelerin birbirine yaklaşmasıdır (Aktan, 1992: 2). Özellikle İletişim, ulaşım ve enformasyon alanındaki teknolojik gelişmelerle birlikte IMF ve WTO gibi küresel ekonomik bütünleşmenin denetimi amacını güden uluslararası kuruluşların öncüsü olduğu liberalleşme hareketleri, sürdürülebilir kalkınma konusunda piyasa ekonomisinin önemini anlaşılması, çokuluslu şirketlerin sınır-ötesi satış yapma ve maliyetleri düşürerek ucuz kaynak sağlama stratejileri ekonomik küreselleşmeye zemin hazırlamıştır (Aktan ve Şen, 1999: 1).

Kısacası ekonomik küreselleşme, üretim faktörleri, sermayenin mobilitesinin artmasını ve küresel rekabet koşullarının oluşumunu içermekte, ticaretin, finansın ve üretimin küreselleşmesini ifade etmektedir (Bayraktutan, 2003: 146-147). Ticaretin, finansal sermayenin ve üretimin küresel rekabet koşullarına göre şekillenmesi ve maliyetleri düşürme, kazanç artırma hususunda yeni kar alanlarının oluşmasıdır.

1.4.1.1. Ticaretin Küreselleşmesi

Ticaretin küreselleşmesi, ticaret yapılan alanların genişlemesi ve ülkeler arası ticaretin küresel boyut kazanmasıdır (Tokatlıoğlu, 2005: 61). Yani Cable ve Bulutoğlu'nun belirttiği şekilde, ülkeler arası ticaretin serbestleşip, dünyanın tek pazarda bütünleşmesidir (aktaran Tokatlıoğlu, 2005: 61).

Seyidoğlu'nun da değindiği gibi mal ve hizmet ticaretinde kısıtlamaların kaldırılması ya da azaltılması, 1947'de kurulan Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) ile birlikte gümrük tarife ve kotalarının kaldırılarak küresel ticaretin serbestleştirilmesi yönündeki çalışmalarla olmuştur. Aynı zamanda, telekomünikasyon ve ulaşım teknolojilerinin ivme kazanması ile nakliye maliyetlerinin düşmesi küresel ticareti daha kolay takip edilebilir bir hale getirmiştir (aktaran Aydemir ve Kaya, 2007: 269).

Angus Maddison'un çalışmalarında belirttiği gibi, merkez ülkelerde uzun vadede dünya ihracatındaki artış oranı bütün ürünleri kapsayacak şekilde, dünya gayrisafi yurtiçi hasılasının (GSYİH) artış oranından iki kat daha fazladır (1820 ve

1913 dönemleri içinde geçerli olmak üzere). Örneğin, 1950'de genel olarak dünya ticaretinin dünya GSYİH'ya oranı %8 iken, 1998'de %26'ya çıkmıştır. Ayrıca, günümüzde elektronik sektöründeki ticaretin dünya GSYİH'ya oranı artmakla birlikte, %50'si küresel ticarete konu olmaktadır (aktaran Adda, 2002: 76). Özellikle sanayileşmiş ülkelere benzer şekilde azgelişmiş ülkelerin de yapısal uyum (dönüşüm) programları dahilinde ithal ikameci politikalardan, dışa dönük sanayileşme stratejilerine geçmeleri ülkeler arasındaki ticaret hacminin genişlemesine neden olmuştur (Aydın, 2003: 116).

1995 yılında Uruguay Anlaşması ile kurulan, GATT Anlaşması'nı da kapsamına alan, açıklık ve serbest ticaret ilkelerinin benimsendiği Dünya Ticaret Örgütü, ticaretin serbestleşmesinde önemli bir role sahiptir. Amin'in de belirttiği gibi, bu kapsamda gümrük tariflerinin indirilmesi, ulusal üretici ayrımcılığının önüne geçilmesi ve ihracatçıların saldırgan davranışlarını önleyen anti-damping uygulamaları sayesinde ticaretin küreselleşmesi ivme kazanmaktadır (aktaran Tokatlıoğlu, 2005: 62).

1.4.1.2. Finansal Faaliyetlerin Küreselleşmesi

1950'lielerin sonlarında iki kutuplu düzende, Sovyetler Birliği petrol gelirlerine ABD'nin el koyabileceği düşüncesiyle Avrupa bankalarına yatırmıştır. Petro-dolar olarak adlandırılan bu fonları özellikle İngiltere başka ülkeleri finanse etmek için kullanmış ve gelir elde etmiştir. Sonrasında yaşanan petrol kriziyle birlikte, körfez ülkelerinden gelen petrol gelirleri de bu fonlara eklenince Avro-dolar piyasaları oluşmuştur. ABD'nin kısıtlayıcı düzenlemelerinden kaçınmak isteyen ABD bankaları da İngiltere'de şube açarak bu piyasaya girince sermayenin mobilitesi artmıştır (Ganiev, 2014: 119-120).

Sonrasında Aktan ve Şen'in de belirttiği gibi, Ağustos 1971'de sermaye hareketliliği artmışken Bretton Woods sistemi yıkılmış ve sabit kur rejimine son verilmiştir. Özellikle ABD, İngiltere, Almanya ve Japonya gibi siyaset ve ekonomide yönlendirici kapitalist devletler sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamaları kaldırıncaya, bu gelişmeyle birlikte finansal liberalizasyon hız kazanmıştır (aktaran Kivılcım, 2013: 222).

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), Günsoy ve Kar'ın çalışmasına göre 1980'li yılların sonrasında ise, finansal liberalizasyon daha çok ivme kazanmış ve kısa vadeli sermaye akımları gelişmekte olan ülkelerde yüksek kar getirecek alanlara

yönelmiştir. Ayrıca finansal liberalizasyonun yanında iletişim ve bilgi teknolojilerinin gelişmesi, finansal kuruluşların ve finansal araçların çeşitlenmesi de finansal faaliyetlerin küreselleşmesine katkı sağlayan faktörlerdir (aktaran Bakan ve Kocağ, 2012: 285).

1.4.1.3. Üretimin Küreselleşmesi

DPT'nin raporlarında belirtildiği gibi üretimin küreselleşmesi, firmaların üretim faaliyetlerini sınır ötesi sabit sermaye yatırımı, sınır ötesi iştirakler vb. yöntemlerle diğer ülke ve bölgelere yaymalarıdır (aktaran Başkılıç, 2006: 4). Küresel nitelikli bu firmalar üretim faaliyetlerini, hammadde maliyeti, ara malı maliyeti özellikle de emek maliyeti ve dışsal maliyetlerde avantaj sağlayacakları bölgelerde gerçekleştirmektedir. Aynı şekilde bu küresel firmalar, ücretteki artışın işgücü verimliliğini aştığı ülkeleri terk etmekte ve çevre koruma maliyetlerini düşürüp rekabet avantajı sağlayabilmek için faaliyetlerini çevre kanunlarının görece olarak daha gevşek olduğu ülkelere yaymaktadır (Aktan ve Şen, 1999: 1). Kısacası, rekabet avantajı sağlayacak bölge arayışında olan küresel firmalar ve küresel firmalar aracılığıyla rekabet edebilirlik düzeylerini arttırmak isteyen ülkelerin karşılıklı etkileşimi sonucunda yatırım açısından elverişli bölgeler oluşturulmaktadır. Sonucunda ise, Dünya Ticaret Örgütü'nün çok taraflı ticaret politikalarıyla üretimin küreselleşmesi ivme kazanmaktadır.

Üretimin küreselleşmesi sonucunda motorlu taşıt ve mikro-elektronik üretim sektöründe küresel düzeyde fabrikalar kurulmuştur. Bu şekilde bir malın prosesinin aşamalarını oluşturan araştırma-geliştirme faaliyetleri, parçaların oluşturulması, montajı ve kalite kontrolü aşamaları karşılaştırmalı üstünlüğe göre tek bir üretim sistemi içinde birden fazla ülkeye yayılmaktadır (Sachs, 1998: 2).

Mikro-elektronik ve üretim sektöründeki teknolojik gelişmelerle birlikte rekabet ortamı oluşmaktadır. Sonucunda yeni teknoloji üreten firmalar ortaya çıkmakta ve piyasalara yeni ürünler sunulmaktadır. Öte yandan, ilk olarak Japonya'nın uygulamaya başladığı yeni işletmecilik ve üretimde yeni örgütlenme yöntemleri ile maliyetler düşürülerek kalite standartları artmaktadır (Masca, 2000: 133-134). Kısacası teknolojik devrim, farklı üretim aşamalarını ve yeni üretim süreçlerinde istihdam edilecek kalifiye eleman teminini zorunlu hale getirip, çok uluslu şirketleri küreselleşme sürecinden maksimum faydayı sağlayıcı politikalara yönlendirmektedir.

Küreselleşmenin ekonomik boyutlarını daha iyi analiz edebilmek için gelir düzeyine göre ülkelerin, uluslararası ticaret hareketlerindeki değişime ve uluslararası sermaye hareketlerindeki değişime (gayrisafi doğrudan yabancı sermaye yatırımları-gayrisafi özel sermaye akışı açısından) bakılması gerekmektedir.

Tablo 1: Uluslararası Ticaret Hareketlerindeki Değişim

	Uluslararası Ticaret/GSYİH		
	1987	1997	2016
Düşük Gelirli Ülkeler	7.0	8.4	58
Orta Gelirli Ülkeler	10.3	18.6	48
Yüksek Gelirli Ülkeler	27.4	38.7	59
Dünya Ülkeleri	20.6	29.6	56.2

Kaynak: World Bank, 1999: 324-327, (aktaran Aktan ve Şen, 1999: 32); World Bank Data, https://data.worldbank.org/indicator/NE.TRD.GNFS.ZS?end=2016&start=1960&year_high_d e Erişim:20.09.2018: 1.

1987 ve 1997 yılları arasında Dünya Bankası'nın sınıflandırmasına göre, kişi başına düşen GSMH'sı 785 Doların altında olan düşük gelirli ülkelerde, kişi başına düşen GSMH'sı 786-9656 Dolar arasında olan orta gelirli ülkelerde ve kişi başına düşen GSMH'sı 9656 Doların üzerinde olan yüksek gelirli ülkelerde uluslararası ticaret hacmi artmıştır. Uluslararası ticaretin (ithalat ve ihracat toplamı) GSYİH oranı, düşük gelirli ülkelerde %7'den %8.4'e çıkmakta yani %1.4'lük bir artış göstermektedir. Ancak yüksek gelirli ülkelerde ticaretin küreselleşmesi ve serbestleşme eğilimleri daha fazla ivme kazanmış olacak ki, %27.4'den %38.7'ye çıkıp, %11,3'lük bir artış göstermiştir. 1997 yılında sonra ise, düşük ve orta gelirli ülkelerin ekonomilerini libere etmek için başvurduğu uygulamalar dış açıklığa ivme kazandırarak dünya ticaret hacmini 1987 yılından 2016 yılına %35,6 arttırmıştır. Kısacası, yüksek, orta ve düşük gelirli ülkelerde 1987 yılına kıyasla artan ticaret hacmi küresel ticaretin boyutlarını ortaya koymaktadır.

Tablo 2: Uluslararası Sermaye Hareketlerindeki Değişim (Gayrisafi Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları)

	Gayrisafi Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları/GSYİH		
	1987	1997	2016
Düşük Gelirli Ülkeler	0.1	0.3	4.0
Orta Gelirli Ülkeler	0.3	1.4	2.2
Yüksek Gelirli Ülkeler	2.2	3.1	3.6
Dünya Ülkeleri	1.5	2.4	3.1

Kaynak: World Bank, 1999: 324-327, (aktaran Aktan ve Şen, 1999: 32); Word Bank Data, https://data.worldbank.org/indicator/bx.klt.dinv.wd.gd.zs?end=2017&name_desc=false&start=1970 Erişim: 20.09.2018: 1.

Özellikle üretim faaliyetlerinin sınır ötesine taşması olarak adlandırılan doğrudan yabancı sermaye yatırımları üretimin küreselleşmesini sağlamaktadır. 1987 ve 1997 yılları arasında doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının GSYİH'ya oranı, düşük gelirli ülkelerde %0.2'lik bir artış gösterirken, orta gelirli ülkelerde %1,1'lik, yüksek gelirli ülkelerde ve tüm dünya ülkelerinde %0,9'luk bir artış göstermiştir. Orta gelirli ülkelerdeki %1,1'lik artış, bu ülkelerin yabancı firma yatırımlarını çekmek için doğru politikalar uyguladığını ve yatırıma elverişli bölgeler oluşturduklarını göstermektedir. 1997 ve 2016 yılları arasında ise dünya genelinde %0.7 artış kaydeden doğrudan yabancı sermaye yatırımları, %3.7'lik oranla en yüksek artışı kaydeden düşük gelirli ülkelere yönelmekte ve bu ülkelerin ekonomi politikalarını üretimin küreselleşmesi sağlayacak şekilde revize etmelerinin sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Sonuç olarak, 1987 yılına kıyasla dünya genelinde 2016 yılında %1,6 artış kaydeden doğrudan yabancı sermaye yatırımları üretimin küresel çapta gerçekleştiği gerçeğini ortaya koymaktadır.

Tablo 3: Uluslararası Sermaye Hareketlerindeki Değişim (Gayrisafi Özel Sermaye Akışı)

	Gayrisafi Özel Sermaye Akışı/GSYİH		
	1987	1997	2010
Düşük Gelirli Ülkeler	1.1	1.5	0.1
Orta Gelirli Ülkeler	2.3	3.7	5.3
Yüksek Gelirli Ülkeler (1)	9.9	19.1	8.7
DAC Ülkeleri	1.7	5.07	4.8
Dünya Ülkeleri	7.0	12.7	14.83

Kaynak: World Bank, 1999: 324-327, (aktaran Aktan ve Şen, 1999:32); World Bank Data, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD> Erişim: 20.09.2018: 1; Trading Economics, <https://tradingeconomics.com/search.aspx?q=private%20capital%20flow> Erişim: 20.09.2018: 1. (1) 2010 yılı verisi yalnızca yüksek gelirli OECD ülkelerini kapsamaktadır.

Gayrisafi doğrudan yatırımlar (üretimin küreselleşmesini sağlayan yatırımlar), portföy yatırımları ve diğer yatırımlardan (yani, finansal küreselleşmeye ivme kazandıran yatırımlar) oluşan özel sermaye akışının GSYİH oranı 1987 ve 1997 yılları arasında gelir düzeylerine göre sınıflandırılan ülkelerin hepsinde artma eğilimindedir. Düşük gelirli ülkelerde %0,4'lik ve orta gelirli ülkelerdeki %1,4'lük artış yaşanmıştır. Ancak yüksek gelirli ülkelerde bu oran, %9.9'dan %19.1'e çıkarak %9.2 gibi net bir artış göstermiş ve dünya ülkeleri ortalamasının üzerinde gerçekleşmiştir. 1997 yılına göre, 2010 yılında %1,6'lık artış gösteren orta gelirli ülkeler ile düşük gelirli ülkeler, DAC ülkeleri ve yüksek gelirli OECD ülkeleri hariç diğer ülkelerdeki yaşanan artışlar fiziki ve finansal yatırımları arttırmıştır. Kısacası, yabancı sermayeye verilen teşvikler ve uygun altyapının hazırlanması, finansal araçların çeşitlenmesi, menkul kıymetlere yapılan yatırımların ivme kazanması ve uluslararası kuruluşlardan alınan kredilerin artması özel sermaye akışını 1987 yılına göre, 2010 yılında %7,83 arttırarak üretimin ve finansal faaliyetlerin küreselleşmesine zemin hazırlamıştır.

1.4.2. Küreselleşmenin Siyasal Boyutları

Siyasi küreselleşme, içinde bulunduğumuz değişim sürecindeki siyasi güç, otorite ve yönetim tarzlarındaki yapısal dönüşümü ifade etmektedir. Yani, geleneksel siyaset anlayışından, tüm dünyayı kapsayan küresel siyaset anlayışına yönelik dönüşüm ve geçiş süreci olarak tanımlanmaktadır. Söz konusu küresel siyaset, tek başına ulus devlet tarafında değil, devletler-üstü kurumlar, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşlarının ortak girişim ve çabalarıyla şekillenmektedir. Kısacası devletin sınırlı yapısını, insanlığı ilgilendiren ortak konularda uluslararası işbirliğini ifade eden küresel yönetim olarak adlandırılan yeni bir yapı ortaya çıkmıştır (Bayar, 2008: 28). Ulus devlet yetkilerinin sınırlandırılmasına rağmen küresel politika üretimi ve küresel düşünüş ön plana çıkmakta ve çok aktörlü yapıyla entegrasyonun sağlanması zorunlu hale gelmektedir.

Bu süreçte devletin sınırlandırılması, yerel yönetimlerin ön plana çıkartılması, devletin sorumluluğunun temel kamusal hizmetlerin sunumu olduğu, insan hak ve özgürlüklerinin sağlanması, sistemde şeffaflık ve katılımcı demokrasi gibi kavramlar yeni düzende ön plana çıkan konular haline gelmiştir (Dursun, Erişim: 10.02.2017: 1).

Cebeci'nin de çalışmasında belirttiği şekilde, küreselleşme sürecinde ulus devletin meşruiyet kaynağı dönüşüme uğramış ve ulus devlet, küreselleşmenin ekonomik, siyasi, sosyo-kültürel ve evrensel değerlerin gelişimi boyutları itibarıyla dönüşümden en çok etkilenen kurum olmuştur (aktaran Şener, 2014: 63).

1.4.2.1. Ulus Devletin Ekonomideki Rolü ve Görevlerinin Yeniden Tanımlanması

Brenner ve Eken'e göre, üretimin ve finansal faaliyetlerin küreselleşmesi sonucunda emek ve sermayenin mobilitesinin artmasıyla birlikte sınırlarını korumak isteyen ulus devlet zorlanmaya başlamıştır. 1970'li yıllardaki petrol krizi sonrasında yaşanan gelişmelerle birlikte yeni dünya düzeni temelinde şekillenen, küresel ekonomi ile entegrasyonu öngören ekonomik programlar uygulamaya konulmuştur. Bu programlarla ekonomi alanında devlet minimize edilmiş, piyasaların serbestleşmesi sağlanmış, ulus devletin egemenlik sahasında sermaye grupları ortaya çıkmış ve faaliyette bulunmaya başlamışlardır. Sonucunda ise uygun olmayan hükümet politikaları nedeniyle sermaye piyasalarının olumsuz etkilenmemesi için ulus devlet sınırlandırılmakta ve egemenliğini uluslararası kuruluşlar ve çokuluslu şirketlerle paylaşması söz konusu olmaktadır (aktaran Eşki Uğuz ve Saygılı, 2016: 138).

Kısacası ikinci küreselleşme evresiyle farklılaşan üretimin ve ulusal sınırları aşan, daha karlı alanlara yönelen sermaye birikiminin önündeki engelleri kaldırmak üzere politikalar şekillenmekte ve devlet çok aktörlü yapı içerisinde geri planda tutulmaktadır.

Aynı zamanda ulus devletin görevlerinin yeniden tanımlanması hususunda, küresel aktörlerin ön plana çıkmasıyla ulusal kamu politikalarında dışsal (küresel) beklentiler de önem kazanmıştır (Kovancılar, Miynat ve Bursalıoğlu, 2007: 7). Kaul'un küreselleşmeyle birlikte ulusal kamu politikalarında değişim ve dışsal beklenti kümelerini içeren çalışması incelendiğinde, açıklık- rekabetçilik, kalkınma ve güvenlik şeklinde dışsal beklenti kümelerini sınıflandırdığı görülmektedir. Açıklık, sınırdaki politik engellerin tasfiyesi, saydamlık ve hesap verilebilirlik ilkelerinin hayata geçirilmesi, rekabetçilik; piyasalar ve devletler arası sınırların kaldırılması, uluslararası ve bürokratik rekabetin teşviki, kalkınma; yoksulluğun giderilmesi, demokrasinin ön plana çıkartılarak insan haklarına saygının korunması ve güvenlik

ise, dışsal şok durumunda ülkenin korunması ve sınır ötesi taşmaların kontrolüdür (aktaran Kovancılar, Miynat ve Bursalıoğlu, 2007: 8-10).

Sonuç olarak, ulusal kamu politikaları küresel beklentilere uyum sağlayabilecek şekilde yapılanmaktadır. Bunun yanı sıra ulus devletin görevleri üretim faktörlerinin, mal/hizmetlerin mobilitesini arttırma bağlamında ve evrensel değerleri koruyup sınırları aşan faaliyetleri de içerecek şekilde yeniden tanımlanmaktadır.

1.4.3. Küreselleşmenin Sosyal ve Kültürel Boyutları

Bir toplumun duyuş, düşünüş ve yaşayış biçimi yani hayat tarzı olan kültür, küreselleşmeyle karşılıklı etkileşim içerisinde. Büyük bir değişim ve dönüşüm süreci olan küreselleşme kültürü etkilemekte aynı zamanda güncel kültür de küreselleşmeye ivme kazandıran toplumların yani batının tecrübe ve bilgilerinden oluştuğu için batı kültürü ön plana çıkmakta küresel dönüşümü etkilemektedir. Bu şekilde demokrasi, demokratik haklar, piyasa ekonomisi gibi batılı değerler dünyada kabul görüp yayılmakta ve toplumlar yaşam tarzı bakımından batılı değerler kapsamında homojenleşmektedir (Aktan ve Şen, 1999: 1; Kaya ve Talas 2007: 152-153).

Yani sosyo-kültürel açıdan küreselleşme; demokrasi, demokratik haklar, özgürlük, çevre kirliliğinin önlenmesi, silahsızlanma, uyuşturucu, terör ve organize suçlarla mücadele gibi insanların işbirliği yapması gereken konuların uluslar üstü seviyede ortak bir platformda değerlendirilmesidir (Özkıvrak ve Dileyici, 2001: 2).

Bununla birlikte küreselleşme süreci dinamikleri, toplumları sosyal ve kültürel yönden homojenleştirmenin yanında kültürler arası ayrışmaya da neden olmaktadır (Bayar, 2008: 30). Gürses'in de belirttiği gibi, yerel/ulusal kültürlerinden kopamayan ve hatta köklerine daha sıkı bağlanan bireyler ortaya çıkmaktadır. Sonucunda ise bölgesel bloklar oluşmakta ve yerel kültürlerin küresele direnci kapsamında global paradoks oluşmaktadır (aktaran Aktan ve Şen, 1999: 1).

Özetle sosyo-kültürel küreselleşme, bireysel haklar, sürdürülebilir çevre, insanlığın güvenliğinin sağlanması konusunda ortak amaçların oluşumunu sağlayıp toplumları birbirine yakınlaştırmaktadır. Öte yandan, ulusal kültürleri batı kültürü içerisinde sentezleyip, yereli küresele yaklaştırmaktadır.

1.4.4. Evrensel Değerlerin Küresel Boyutu

İnsan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü küreselleşme sürecinden en çok etkilenen evrensel değerlerdir. Küresel dönüşümle birlikte yerel yönetimler ve sivil toplum örgütlerinin işlevleri artmış, katılımcı demokrasi anlayışı ve uygulamaları ön plana çıkmıştır (Akşener, 1999: 257; DPT, 2000: 1). Fainstein'e göre, demokrasi düşüncesinin küreselleşmesinin nedenleri; iletişimin teknolojilerinin sınırları aşmasıyla birlikte demokrasinin kurumsallaşmasını isteyen günümüz sosyal hareketlerindeki artış ve küresel düzeyde oluşan insan hakları organizasyonları ve yerel yönetimler gibi küresel katılımcılar ağıdır (aktaran Elma, 2008: 47-48). Yani bu değerlerin tüm dünyaya yayılması, kişilerin bu hakları tanımalarına, kullanma biçimlerine ve toplumdaki yeniden yapılanmayla örgütlenme biçimlerine bağlı olarak değişecektir.

Demokrasi, insan hakları ve ortak refah için nasıl küresel düzeyde işbirliği gerekiyorsa, küresel sürecin ortaya çıkardığı ve toplumların yaşamsal kaynaklarını tehdit eder duruma gelen çevre sorunları içinde merkez-çevre ayrımı yapmadan küresel düzeyde çözüm aranmalıdır (Kaplan, 1999: 24-25). Bundan dolayı, uluslararası kuruluşlar, yerel yönetimler ve küresel sivil toplum kuruluşları ortak değer olan çevre konusunda politikalarını küreselleşmenin çevreyle ilgili ortaya çıkardığı tehlikeleri bertaraf edecek biçimde şekillendirip, ortak hareket etmelidirler.

Sonuç olarak, küreselleşme sürecine yönelen toplumlarda evrensel değerler tanınmalıdır. Ayrıca, toplumsal değerlerin evrensel değerlere uygunluk-denklik boyutundaki dengenin sağlanmasında da küreselleşmeye bakış açısı ön koşul olmaktadır (İlgar ve Coşgun-İlgar, 2013: 34). Yani evrensel değerleri iyi kavramış, küresel düşünerek evrensel değerlerin gelişimine katkı sağlayıp, yerel düzeyde uygulamaya çabalayan, katılımcı demokrasinin uygulama alanını genişleten ulus devletler ve bireyler bu değerlerin küreselleşmesine ivme kazandırmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞMENİN KAMU MALİYESİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

2.1. KÜRESELLEŞMENİN VERGİ SİSTEMLERİ VE YAPISI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

OECD'nin Mali İşler Komitesi tarafından hazırlanan zararlı vergi rekabeti konulu raporda, küreselleşmenin ivme kazanması ile ülkelerin uyguladığı vergi politikalarının, diğer ülke ekonomileri üzerindeki etkisinin küreselleşmeden önceki döneme kıyasla çokça arttığı üzerinde durulmaktadır. Ticaretin küreselleşmesinin yanında sermayenin mobilitésinin artması neticesinde (bireysel yatırımların ve fiziki yatırımlara yönelen yabancı sermayenin artan hareket kabiliyeti) sermaye piyasaları büyümüş, sermaye akımlarına kolaylıklar tanınarak vergisel engeller azaltılmış ve vergi sistemleri de bu gelişmeler paralelinde modernleştirilmiştir (aktaran Akkaya, 2002: 4). Yani, çevre ülkeler için gerekli olan dolaysız yabancı yatırımlar ve sermayeyi ülkeye çekmek amacıyla vergisel engellerinin kaldırılması sermaye üzerindeki vergi yükünü azaltmakla birlikte vergi sistemlerini de bu gelişmeler bağlamında dönüşüme uğratmıştır.

Ayrıca ticaretin, finansın ve üretimin liberalizasyonu küresel rekabetin boyutunu da değiştirmiş ve devletlerin kamu politikalarının küresel rekabet zemininde şekillenmesi sonucunu doğurmuştur. Vergi alanında ise küresel rekabet paralelinde kalkınmak için gerekli olan sermaye ve dolaysız yabancı yatırımları çekme isteği uluslararası vergi rekabetini ortaya çıkarmıştır. 1990'lı yıllardan sonra gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler arasında artan uluslararası vergi rekabeti de vergi sistemlerinin ekonomik analizinde etkinlik ve eşitlik ilkelerini (ki bu ilkelerden, kalkınmayı, reel ulusal geliri arttırmayı teşvik eden ve aşırı vergi yükünü önleyen vergi sistemlerini ön plana çıkaran etkinlik ilkesidir. Bununla birlikte, mükelleflerin vergi yüküne ödeme güçlerine göre katılmalarını esas alan eşitlik ilkesidir.) bertaraf edip etkinlik ilkesini temel alan vergi sistemlerinin oluşmasını sağlamıştır (Temelli ve Yakar Önal, 2012: 6).

Özellikle finansal ve ticari işlemlerde elektronik ödemeler ve nakit ödemelerden farklı olarak değişik ödeme araçlarının kullanılabilmesi, vergi cennetleri, offshore finans merkezlerinin yaygınlaşması, sınırları aşan alış verişin ve portföy yatırımlarının artması vergi tabanını uluslararası düzeyde mobil hale getirmiştir. OECD'ye ait veriler incelendiğinde, küreselleşmenin en belirgin

hissedildiği ülke gruplarında, 1965-2000 dönemi arasında toplam vergi gelirleri içerisinde kişisel gelir vergisinin payı azalırken, tüketim üzerinde alınan vergilerin ve sosyal güvenlik vergilerinin payı artmaktadır. Yani, vergi yükü mobilitesi daha az olan üretim faktörleri üzerinden alınan vergilere kaymakta ve vergi tabanının uluslararası düzeyde mobil hale gelmesi vergi sistemi yapısındaki artan oranlılığı ortadan kaldırmaktadır (Aktan, Dileyici ve Vural, 2004: 53-54).

Ayrıca Avi-Yonah'ın da belirttiği şekilde, ülkeler vergi rekabeti karşısında vergi sistemlerini konjonktüre uygun hale getirebilmek için yaptıkları reformlar kapsamında, vergiyi tabana yayıp, vergi yükünü mobilitesi az olan emeğe kaydırmakta ve vergide artan oranlılığı azaltmaktadır. KPMG, Edwards ve Rugy'in de çalışmalarında değindiği şekilde, OECD ülkelerinde 1998-2003 yılları arasında ortalama kurumlar vergisi oranı %36'dan %30,7'ye ve ortalama kişisel gelir vergisi oranları da 1986 yılında %55'den 2000'de %14'lük bir azalışla %41'e düşmüştür. Kısacası, tüm bu uygulamalarla vergi sistemleri artan oranlı yapısının yanında otomatik stabilizatör olma işlevini de kaybetmektedirler (aktaran Aktan, Dileyici ve Vural, 2004: 55-56).

Vergi rekabetinin devletleri etkilemesinin diğer bir boyutu da, emek üzerindeki vergileri arttırmanın demokratik baskılardan dolayı zor bir hale gelmesiyle devletlerin gelir toplama kabiliyetleri azalırken, daha düşük seviyede kamusal mal ve hizmet sunmak zorunda kalmalarıdır. Gelişmekte olan ülkelerin, borç krizleri, bütçe dengesizlikleri ve ekonomik istikrar problemleri açısından vergi gelirlerine duyulan ihtiyaç düşünüldüğünde, finansman sağlama konusunda küreselleşmenin çok fazla olumlu etki oluşturmadığı hatta mali krizi tetiklediği bile söylenebilir (Aktan, Dileyici ve Vural, 2004:56; Çevik, 2004: 156).

Yani bu reformların altyapısının düzenlenmeden uygulanması, çevre ülkelerin gelir bölüşümündeki dengesizlikler, yabancı sermayeyi cezbetme durumu, ticarete konu olan mal farklılığı konusunda kendi aralarındaki ayrışmayı daha da arttıracaktır. Bunun yanı sıra, emek faktörünün demokratik ve ekonomik baskılardan oluşan vergi yükü sınırından dolayı da, eğitim, sağlık, savunma, altyapı hizmetleri gibi ulusal ve bölgesel kalkınma açısından önemli olan harcamaların düzeyleri bozulacaktır. Tüm bu gelişmeler vergi sistemlerindeki reformların uzun vadede gerçekleştirilmesi gerektiğinin önemini vurgulamakta ve kolay olmadığı realitesini gözler önüne sermektedir.

Owens'in çalışmasında belirttiği şekilde, küreselleşmenin ülkelerin vergi sistemleri üzerindeki etkisinin incelenmesi, küreselleşmeden ülkelerin vergi

politikalarını nasıl etkilendiğinin ve sonucunda da ülke vergi politikalarının diğer ülke ekonomilerini nasıl etkilediğinin değerlendirilmesi açısından önem teşkil etmektedir. Küreselleşme bu kapsam da, ülkelerin vergi sistemleri üzerinde üç temel etkiye sahip olacaktır. Bunlar (aktaran Akkaya, 2002: 4-5),

1. Küreselleşmeyle, gelir ve servet vergilerinde matrah daha mobil hale gelecek ve vergi farklılıklarına daha duyarlı olup, düşük vergi alınan alanlara yönelecektir. Ayrıca, global vergi matrahının daha büyük bir bölümünü kendi idari birimine çekmek isteyen idari birimler arasında vergi rekabeti daha da kızışacaktır.
2. Vergilerin konusunu giren faaliyetlerin hem sayısının artması, hem de niteliğindeki dönüşümden dolayı, ülkelerin vergileme yetkisinin dışında gerçekleşen faaliyetleri belirlemesi ve vergilendirmesi zorlaşacaktır.
3. Küresel dönüşüme ivme kazandıran teknolojik gelişmelerin hızlanmasıyla birlikte, vergi idareleri daha yeni ve etkin çalışma sistemlerine geçiş yapacaklardır. Yeni tarh ve tahsilat yöntemlerinin gelişmesinin yanında vergi otoriteleri arasındaki işbirliği yöntemlerinin uygulanabilirliği gelişim gösterecektir.

Tüm bu gelişmeler, vergi yönünden elverişli olan bölgeleri ön plana çıkarıp sermayenin çevreden uzaklaşmasına neden olacaktır. İkinci olarak, verginin konusunu teşkil eden işlemler farklılaşacak, nicelik olarak artacak ve sınır ötesi hale gelecektir. Son olarak da, teknolojik gelişmeler vergisel sorunlar için hayati öneme sahip olan vergi otoriteleri arasındaki işbirliği sonucu alınacak tedbirlerin uygulanabilirliğini arttırıp vergileme tekniğinde yeni yöntemleri ön plana çıkaracaktır.

Küreselleşmenin vergi yapısı üzerindeki etkileri, bahsedildiği şekilde vergi oranlarında (Laffer eğrisi analizi çerçevesinde, dış ticaret-sermayeden alınan vergi oranlarının indirilmesi, kişisel gelir vergisi-kurumlar vergisi indirimleri şeklinde), vergi gelirlerinde (vergi rekabeti, çok uluslu şirketlerde transfer fiyatlandırması sorunu ve vergi cennetlerinin ortaya çıkardığı vergi geliri kayıpları) ve vergilerin bileşiminde (küreselleşmeyle birlikte dolaysız vergiler yerine KDV ve bordro vergilerinin sisteme dahil edilmesi şeklinde) kendisini hissettirmektedir. Yani sonuçları, gelir dağılımında bozulma, devletin mal-hizmet sunma fonksiyonunun sınırlandırılması ve emek aleyhine ayrımcı durumun ortaya çıkmasıdır (Balseven, 2013: 15-16).

2.2. KÜRESELLEŞME KAPSAMINDA YENİ VERGİSEL EĞİLİMLER VE ULUSLARARASI VERGİ SORUNLARI

Ülke ekonomilerinin bütünleşip, ekonomik ilişkilerin arttığı küreselleşme sürecinde, ülkelerin diğer ülkelere bağlı kalmadan vergi politikası belirlemesi zorlaşmakta ve ülkelerin aynı anda etkilendiği ortak uluslararası vergi sorunları gündeme gelmektedir. Ekonomik ilişkilerin farklılaşması da küreselleşmenin vergileme alanında ortaya çıkardığı sorunların oluşum nedeni olmaktadır (Kargı ve Karayılmazlar, 2009: 23). Tanzi'ye göre ulusal vergi sistemlerini kemiren ve mali termit olarak adlandırılan bu sorunlar; elektronik ticaret ve ulusal sınırları aşan işlemler, elektronik para, grup içi ticaret, türev ürünler ve risk fonu uygulamaları, offshore finansal işlemler, finansal sermayenin vergilendirilmesinde yaşanan güçlükler, sınır ötesi faaliyetlerin artması ve yurt dışı alışveriş konusunda ortaya çıkan mali boşluklardır (aktaran Gündoğdu, 2009: 26). Tanzi'ye göre tüm bu sorunlar, küreselleşme sonucunda oluşan ekosistemin bir parçası ve vergi sistemlerini dönüştürüp vergi miktarını azaltan unsurlardır (Kovancılar, Miynat ve Bursalıoğlu, 2007: 59).

Koyutürk, Benlikol ve Müftüoğlu'nun da değindiği şekilde, iletişim teknolojisinin gelişmesiyle birlikte, iş merkezlerinin kuruluş yeri mükellefiyet türünün tespiti kapsamında önemini kaybetmekte, sermaye ve artan oranda vergilendirilen kalifiye işgücünün vergilemenin az olduğu ülkelere doğru mobilitesi artmaktadır. Ayrıca küresel süreç ile birlikte, ticari ve sınai karlar üzerinde alınan vergiler önemini yitirmekte, karşılığında gelirin harcanması sırasında alınan muamele vergileri (KDV), tüketim üzerinden alınan diğer vergiler ve bordro vergileri vergi sisteminde ön plana çıkmaktadır. Tüketim vergileri kapsamında gayri maddi malların (çeşitli sınai varlıkların kullanım hakkı ve fikri haklar) vergilendirilmesinde zorluklarla karşılaşılacağı da uluslararası toplantıların gündemini oluşturmaktadır (aktaran Kargı ve Karayılmazlar, 2009: 24).

Vergi sistemlerindeki bu değişimlerin yanında, uluslararası şirketlerin küresel dünya da etkinliği artmış ve farklı ülkelerde faaliyetlerini sürdüren bu şirketlerin bağlı şirketleri ile kolları arasında grup içi ticaret önem kazanmıştır. Bu husus da, sınır ötesi ticaret sonucunda elde edilen karların hangi ülkede vergilendirileceği (uluslararası çifte vergilendirme) sorunu oluşturmaktadır. Bu sorunun çözümü içinde çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmaları geçtiğimiz yüzyıl içinde (örneğin, Türkiye ilk defa çifte vergilendirmeyi önleme anlaşması kapsamında 1970 yılında Avusturya ile

mutabakata varmıştır.) görüşülmüştür. Aynı zamanda, sermayesini uluslararası alanda değerlendiren, sermayeden elde ettiği gelirden vergi yükünü düşürmeye çalışan ve vergi cennetlerinde gelir beyanının da bulunmamasından dolayı gelirini rahatlıkla gizleyebilen vergi yükümlülükleri ortaya çıkmıştır (Ferhatoğlu, 2013: 118).

Sonuç olarak küreselleşmeyle birlikte, küresel ekonomik gereksinimler ve tüm ülkeleri kapsamına alan sorunlar doğrultusunda vergi sistemleri oluşturulmaktadır. Ekonomik ilişkilerin farklılaşması sonucunda, Tanzi'nin de mali termit olarak nitelendirdiği sorunlar karşısında devletin vergilendirme yetkisi zaafa uğramakta ve kayıt dışılığı düstur edinen mükellefler de sorunu daha karmaşık bir hale getirmektedir. Çokuluslu şirketlerin yavru ve bağlı şirketleri arasındaki faaliyetleri sonucu elde edilen karların ikamet devleti mi yoksa kaynak devleti mi tarafından vergilendirileceği konusu da sorunların başka bir boyutunu oluşturmaktadır.

Biz bu uluslararası vergi sorunlarını; uluslararası çifte vergilendirme, elektronik ticaretin vergilendirilmesi, uluslararası şirketlerin vergilendirilmesinde çifte vergilendirme ve transfer fiyatlandırması, küreselleşme sürecinde vergi rekabeti ve vergi cennetleri açısından inceleyeceğiz.

2.2.1. Uluslararası Çifte Vergilendirme Sorunu

Devletler, kurumsal olarak ülkesi üzerindeki egemenlik haklarına dayanarak vergi toplama hususunda sahip olduğu hukuki ve siyasi gücü ifade eden vergilendirme yetkilerinin kapsamını istedikleri ölçüde genişletebilmektedir. Ancak bu durumun istisnası, diğer ülkeler üzerinde bu yetkinin uygulanmasıdır. Uluslararası çifte vergilendirme sorunu dediğimiz bu konuda, tam da devletlerin vergilendirme yetkisini kullanırken farklı kriterlerden (kaynak, ikamet ve uyrukluk) yararlanmaları ve vergilendirme yetkilerinin sınırlarını gerçekçi ve net olarak belirleyememesinden kaynaklanmaktadır (Berkay ve Armağan, 2011: 90; Ferhatoğlu, 2013: 118).

Özpençe, Neumark, Fritz, Lang ve Micheal'in de çalışmasında değindiği şekilde, vergileme konusunda hukuki açıdan "Kanunların mülkiliği ilkesi" ve "Kanunların şahsiliği-evrensellik ilkesi" şeklinde iki çeşit ilke söz konusudur. Kanunların mülkiliği ilkesi; devletin siyasi sınırları içerisinde bulunan tüm kişilere (vergilendirilecek kişi ve devlet arasında sıkı bir şekilde kişisel bağın kurulamadığı ya da ilişkinin sadece objektif ölçütlere dayandığı durumda) vatandaşı olup

olmadığına bakmaksızın kendi kanunlarını uygulayabilmesi ve sadece o devlette elde edilen gelirin vergilendirilebilmesidir. Kısacası, vergiyi doğuran olay hangi ülke sınırlarında ortaya çıkmışsa o ülkenin vergi kanunlarına tabi olmayı ifade etmekte ve dar mükellefiyetin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Kanunların şahsiliği-evrensellik ilkesi ise; devletin vatandaşları üzerindeki egemenlik hakkını siyasi sınırları ve uluslararası alanda kullanarak (vergilendirilecek kişi ve devlet arasında sıkı bir kişisel bağ kurulabildiği durumda) kişinin yurtiçinde ve yurtdışında elde ettiği tüm geliri kendisinin vergilendirmesidir. Bu ilke sonucunda da, tam mükellefiyet ortaya çıkmaktadır (aktaran Berkay ve Armağan, 2011: 90; Öner, 2014: 366).

Uygulamada ise sınır ötesi işlemlerde devlet vergilendirme yetkisini kullanırken kaynak, ikamet ve uyrukluk olmak üzere üç temel ilkeden hareket etmekte, vergilendirme yetkisinin sınırlarını belirleyebilmektedir (Ferhatoğlu, 2013: 118).

İlki olan kaynak ilkesine göre vergilendirmedeki temel husus, gelirin doğduğu ya da kazanıldığı yerdir. Buna göre, devletler sahibi kim olursa olsun ayırmadan (yerli ve yabancı kişi ayırt etmeksizin) sadece kendi ülkelerinde doğan geliri vergilendirirler (Saydam, 2014: 1).

Erginay'ın çalışmasında belirttiği gibi ikamet ilkesine göre vergilendirme ise değişik ülkelerdeki faaliyetleri sonucu vergi yükümlüsü olacak kişilerin yalnızca ikamet ettikleri yere göre vergilendirilmesidir. Bu kişilerin elde ettikleri her türlü gelirin vergilendirilmesi esasına dayanmaktadır. Nedeni ise bir kişinin vergi otoriteleri tarafından vergilendirilebilmesi yetkisinin yalnızca oturduğu ülke devletine tanınmasıdır. Bu ilkede amaçlanan, mükelleften yalnızca bir devletin kanunlarına göre bir kez vergi almaktadır (aktaran Budak ve Yakar, 2007: 137).

Beyanname düzenleme rehberinde belirtildiği şekilde uyrukluk ilkesine göre vergilendirme ise, devletin uyruğunu taşıyan kişilerin yani ülke vatandaşlarının nerede doğduğuna bakmaksızın dünya çapındaki gelir ve servetlerinin vergilendirilmesidir. Tüm bu ilkeler bağlamında, devletlerin vergilendirme yetkilerini bu ilkelerden birden fazlasına dayalı olarak ortaya koymaları ya da bu yetkilerini birine dayalı olsa bile farklı ilkeleri esas alarak ortaya koymaları sonucunda uluslararası çifte vergilendirme sorunuyla karşılaşmaktadır (aktaran Özkan ve Uslu, 2016: 170).

Başka bir deyişle, çifte vergilendirme sorunu, ulusal (iç) vergi hukuku olayı ve uluslararası (dış) vergi hukuku olayı olarak iki açıdan değerlendirilebilmektedir. Ulusal vergi hukuku, aynı vergi yükümlüsünün ve vergi konusunun çeşitli vergi

otoriteleri tarafından vergilendirilmesidir. Örneğin, ABD'de federal gelir vergisinin yanı sıra ayrı olarak toplanan eyalet gelir vergileri de vardır. Yani aynı gelir, hem federal hükümet hem de yerel eyaletler tarafında vergilendirilmekte ve çifte vergilendirme sorunu ortaya çıkmaktadır. Ancak, çifte vergilendirme yukarıda belirttiğimiz şekilde uluslararası ilişkiler bağlamında da ele alınabilmektedir. İki boyutu olan bu kavramın birinci boyutu, ülke sınırları içerisindeki yabancıların ya da bu kişilerle ilgili olan vergi konularının vergilendirilmesidir. Bu durumda ikamet devlet ise kaynak devletteki vatandaşının haklarını ve menfaatlerini korumak için bu vergisel olayı yakında takip edecektir. İkinci yani tam ters boyutta ise yurt dışındaki vatandaş yani kaynak devletindeki yabancı vatandaş, kaynak devletteki vergi konusuyla bağlantılı olarak ikamet devlet tarafından yani yurt içinde vergilendirilecektir. Aynı şekilde bu vatandaş bu konu ile bağlantılı olarak yurtdışında da yani kaynak devlet tarafından da vergilendirilmiştir (TÜSİAD, 1989: 4).

Çifte vergilendirme kavramını yine uluslararası ilişkiler bağlamında uluslararası çifte vergilendirme olarak ele alınırsa şu şekilde bir örnek verebiliriz. Örneğin, A ülkesinde yerleşik bir kişi olsun. A ülkesi (vergi mükellefinin vergi kanunları ve anlaşmaların uygulanması bakımından yerleşik kabul edildiği ikamet devletidir.) bu kişi üzerinde ikamet ilkesine göre vergilendirme yetkisini ortaya koyar. Aynı zamanda bu kişi B ülkesinde (Mükellefin gelir ve ya kazanç elde ettiği kaynak devletidir.) bir kaynaktan gelir elde ederse ve B ülkesi de kaynak ilkesine göre vergilendirme yetkisini kullanırsa uluslararası çifte vergilendirme sorunu ortaya çıkmaktadır. Yani, A devleti ikamet ilkesini esas alarak ülkesel egemenliği altında ikamet eden bu kişinin gerek yurt dışı gerekse yurt içi elde ettiği gelirleri vergilendirmek isteyecektir. B devleti ise kaynak devleti olması itibarıyla kaynak ilkesine göre, bu kişinin B ülkesinde elde ettiği geliri (vergiyi doğuran olay kendi bünyesinde gerçekleştiğinden) vergilendirmek isteyecektir. Kısacası, bu kişinin kaynak devleti olan B ülkesinde elde ettiği gelir hem A hem de B ülkesinde vergilendirilecektir. Kısacası, devletlerin vergilendirme yetkilerinde sadece kaynak, ikamet ya da uyrukluk ilkelerini uygulamamaları ve farklı ilkeleri aynı anda uygulamaları sonucunda uluslararası çifte vergilendirme sorunu ortaya çıkmaktadır (Ferhatoğlu, 2013: 119).

Sonuçta, mali egemenliğin ülkelerin iç hukuk sistemlerinde farklı tanımlanmasından dolayı ve vergiyle ilgili kavramların farklı yorumlanması sonucu ülkelerin vergi kanunlarının birbiriyle örtüşmemesi sonucunu doğurmaktadır. Tüm bu

yaşananlar vergileme alanındaki yetkisel çatışmaları doğurup çifte vergilendirme sorununa neden olmaktadır.

2.2.1.1. Çifte Vergilendirme Kavramı ve Vergilendirme Yetkisi Sorunu

Uluslararası çifte vergilendirmenin türlerine ve tanımına bakacak olursak, iki şekilde değerlendirme söz konusu olmaktadır. Birincisi “vergilendirme yetkilerinin çatışması sonucu oluşan çifte vergilendirme” (hukuksal çifte vergilendirme) ve ikincisi “ekonomik çifte vergilendirme”dir. Vergilendirme yetkilerinin çatışması sonucu oluşan çifte vergilendirme; vergi koymaya yetkili iki farklı otoritenin (devletler veya yerel idareler) aynı vergi yükümlüsüne ait gelir ya da serveti, aynı vergilendirme dönemi itibarıyla aynı ya da benzer vergilere tabi tutup vergilendirmesidir. Ekonomik çifte vergilendirme ise aynı gelir ve ya servetin (aynı vergi konusunun) iki ayrı kişi (farklı mükellefler) elinde mükerrer olarak vergilendirilmesidir. Örneğin, kurum kazancı üzerinden kurumlar vergisi ödendikten sonra ortaklar nezdinde bu kazancın temettü olarak dağıtılırken gelir vergisine tabi tutulmasıdır (Nazalı, 2008: 4). Ancak çalışmada, uluslararası çifte vergilendirme kavramı uluslararası hukuksal çifte vergilendirme tanımı kapsamında ele alınacak ve değerlendirilecektir.

Uluslararası hukuksal çifte vergilendirme sorununun çözümü için bir ülkede ödenen vergilerin, örnek olarak gelirler ana ülkede toplanmışsa ödenecek vergiden düşülmesi gerekmektedir. Bu nedenlerle devletler tek taraflı önlemler almakta ve çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmaları yaygınlaşmaktadır (Güçlü, 2003: 1). Bunun dışında, söz konusu anlaşmalarla kaynak devletin vergilendirme yetkisi sınırlandırılabilmekte veya bu yetki sadece ikamet devlete ya da kaynak devlete verilebilmektedir (Ferhatoğlu, 2013: 120).

2.2.1.2. Çifte Vergilendirmenin Ortadan Kaldırılmasında Uygulanan Yöntemler

25 Şubat 1955 tarihinde uluslararası hukuksal çifte vergilendirmenin ortadan kaldırılması ile ilgili olarak ilk tavsiye OECD aracılığıyla gündeme gelmiş ve tek taraflı yöntemlerin uygulanmasıyla ikili vergi anlaşmaları ön planda tutulmuştur. 1950’li yıllarda konuyla alakalı OECD üyesi ülkeleri kapsayacak şekilde çift taraflı 70 genel anlaşma imzalanmıştır (Öz ve Çavdar, 2012: 54).

Temel amaç ise sermaye ve emeği hem ihraç eden hem de ithal eden ülkeler uluslararası çifte vergilendirmenin, bu iki üretim faktörünün ülkeler arasında mobilitelerini olumsuz etkilemesini dikkate alarak tek taraflı, ikili veya çok taraflı vergi anlaşmaları imzalayıp aynı gelirin birden fazla ülkede vergilendirilmesinin önüne geçmeye çalışmaktadır. Bu şekilde, üretim faktörlerinin etkin dağılımı, uluslararası mobilitesi ve kaynak sapmalarının önlenmesi sağlanmaktadır (Cenkeri, 2011: 172).

Bununla birlikte, çifte vergilendirmenin ortadan kaldırılmasında kullanılan yöntemlerde, çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmalarının sayısı gün geçtikçe artsa bile (Japonya, Norveç ve Finlandiya'da) tek taraflı yöntemlerin kullanılması önemini hala korumaktadır. Bu yöntemde devletler vergilendirme yetkilerinden tek taraflı olarak vazgeçerler. Örneğin, sermaye ihracatçısı merkez ülkeler, uluslararası şirketleri yabancı ülkelerde kurum kazancı elde ettiğinde yurtiçinde alınan vergiden bu kazancı istisna tutarak ve şirketlerin çifte vergilendirilmesini önleyerek rekabet güçlerini arttırmayı hedeflemektedir (Ferhatoğlu, 2013: 121).

2.2.1.2.1. Tek Taraflı Yöntemler

Vergi anlaşmalarında, uluslararası çifte vergilendirmeyi önleme adına tek taraflı olarak matrahtan indirim, mahsup/(sınırlı) kredi ve istisna yöntemleri kullanılmaktadır.

Matrahtan indirim yöntemi, diğer iki yöntemle göre çifte vergilendirme karşısında mükellefi daha az koruduğundan, devletler kredi ya da istisna yöntemini daha çok uygulamaktadır. Bu yöntemde, ikamet devletinde hesaplanan matrahtan, yurtdışında kaynak ilkesine göre ödenen vergiler bir gider kalemi gibi düşülür. Ayrıca, kaynak devletinde ödenen vergi, ikamet devletinde yani yurtiçinde hesaplanan matrahtan fazla ya da matraha eşit ise mükellef lehine bir durumu oluşması da söz konusu olabilir (Ferhatoğlu, 2013: 122).

Pehlivan, Öz ve The Chartered Accountant'ın da belirttiği şekilde mahsup ilkesinde ikamet devleti, kaynak devletinin vergilendirme yetkisini kabul etmektedir. Örneğin, ABD yerleşiklik ilkesinin paralelinde uluslararası vergi ilişkileri bağlamında mahsup yöntemini şu şekilde uygulamaktadır: Kendi vergi mükellefleri kaynak devletinde gelir vergisi ödediklerinde, kendi yetki alanında ortaya çıkan bu mükelleflere ait olan gelir vergisinden kaynak devletinde ödedikleri vergilerin mahsubuna izin vermektedir. Aynı şekilde Mintz'in de değindiği şekilde İngiltere, gelirin elde edildiği kaynak devletinin ve ikamet devletinin (yatırımcının kanuni

merkez ve ya iş merkezinin bulunduğu devletin) vergilendirmesi sonucunda çifte vergilendirmenin oluşacağını kabul etmektedir. Bu sorunun giderilmesi için de kendi yetki alanında mahsup yöntemini uygulayıp, İngiliz şirketlerinin yurtiçinde ve yurtdışında faaliyet göstermeleri sonucu elde ettikleri gelirleri aynı marjinal vergi oranına tabi (sermaye ihraç tarafsızlığına uygun olarak) tutmaktadır. Yani, ikamet devletin vergilendirme yetkisi kaynak devleti lehine kısıtlanmaktadır (aktaran Dağlıoğlu ve Çiçek, 2014: 37).

Misu, Nicoleta Barbuta ve Tudor, Florin'in de belirttiği şekilde mahsup yöntemi tam mahsup ve kısmi mahsup olarak iki yöntem ayrılmaktadır. Tam mahsup yönteminde, kaynak devletinde ödenen vergilerin tamamı ikamet devletinde hesaplanan vergiden indirilirken, kısmi mahsupta ise kaynak devletinde ödenen vergilerin sadece bir bölümü vergiden indirilmektedir (aktaran Öz ve Çavdar, 2012: 56).

Pehlivan ve Öz'ün çalışmasına göre, istisna yönteminde ikamet devleti, kaynak ülkesinden gelen ve vergilendirilmesi gereken gelir unsurlarını yurtiçindeki vergiden istisna etmektedir. Russo'nun da belirttiği şekilde, istisna sisteminde vergi yükümlüsünün ikamet devletindeki gelirinden, yabancı ülkede elde ettiği gelir hariç tutulmaktadır. Aynı zamanda bu sistem gelir muafiyeti ve vergi muafiyeti yöntemi olarak ikiye ayrılmaktadır. Gelir muafiyeti yönteminde, yabancı ülke kökenli gelir ikamet devleti tarafından hesaba katılmazken vergi muafiyeti yönteminde ise ikamet devleti ilk olarak mükellefin dünya çapındaki geliri hesaplayıp yabancı ülke kökenli gelirlere yerel vergilere uyguladığı düzeyde bir muafiyet uygulamaktadır. Gelir muafiyeti yöntemini Lüksemburg uygularken, Belçika ve Hollanda gibi ülkeler de vergi muafiyeti yöntemini tercih etmektedirler (aktaran Dağlıoğlu ve Çiçek, 2014: 37).

Tüm bu yöntemler, ülkelerin dünya pazarıyla entegrasyonu, üretim faktörlerinin mobilitesinin artması ve uluslararası rekabet yarışının hız kazandığı günümüz dünyasında küresel koşullara uyum sağlamanın bir sonucudur. Bu gelişmeler sonucunda önemi artan uluslararası şirketler tek taraflı yöntemler vasıtasıyla ikamet devleti tarafından rekabet edebilirlik kapasitelerinin artırılması bakımında desteklenmektedir.

2.2.1.2.2. Model Anlaşmalar

Uluslararası hukuksal çifte vergilendirme sorunun ortadan kaldırılması ile ilgili modern anlamda ilk tavsiye her ne kadar 1955 yılında verilse bile, bu sorunun ortadan kaldırılması çabaları uluslararası anlaşmalar bağlamında 19. Yüzyılda başlamıştır. Bu anlaşmalara, 1843 yılındaki Fransa ve Belçika ile 1899 yılındaki Avusturya ve Prusya arasında yapılan anlaşmalar örnek gösterilebilir. 20. Yüzyıldan itibaren de sorunun çözümü ile ilgili anlaşmalar bağlamında uluslararası kuruluşlar tarafından belirli standart ve modeller oluşturulmuştur (Muter, Çelebi ve Sakınç, 2008: 217).

1 Seri No.lu Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşmaları Genel Tebliği'nde belirtildiği şekilde, çifte vergilendirmeyi önlemek amacıyla devletler birbirleriyle ikili anlaşmalar yapmaktadır. Bu anlaşmalar ticari kazançlar, serbest meslek kazançları, ücretler, gayrimenkul sermaye iradı, menkul sermaye iradı, diğer kazanç ve iratlar gibi gelirin unsurlarını elde eden gerçek kişiler ve kurumların çifte vergilendirme sorunuyla karşılaşmalarını için detaylı düzenlemeler içermektedir. (aktaran Akçakın, 2015: 1).

Ülkeler çifte vergilendirmenin önlenmesi amacıyla daha çok ikili vergi anlaşmalarını kullanmayı tercih ederek OECD ve BM Model Vergi Anlaşmalarını örnek almaktadır. Bu iki tip anlaşmanın bağlayıcılıklarının olmaması, kılavuz niteliği taşımaları gibi birçok özelliği ve maddesi paralellik göstermekte, esas farklılık ise vergilendirme yetkisi açısından kendini göstermektedir. OECD Model Vergi Anlaşmasında yetki genellikle mukim ülkeye (ikamet devleti) bırakılmakta ve ikamet ilkesi temel alınmaktadır. Oysa BM Model Vergi Anlaşması yetki ikamet ilkesini temel alan ve gelişmiş ülkelerin lehine hükümlerin bulunduğu OECD Modelinin tam aksine kaynak ilkesini temel alıp geliştirmekte olan ülkelerin lehine hükümler içererek vergilendirme yetkilerinin korunmasını sağlamaktadır (Akçakın, 2015: 1; Ferhatoğlu, 2013: 123).

Burada önemli olan husus mukimlik kavramının iyi anlaşılmasıdır. OECD Model Anlaşmasının 4. Maddesinde mukim (yerleşik kişi) tanımı üzerinden durulmuş olup mukim; ikametgah, ev, kanuni ana merkez, yönetim merkezi ya da bunlara benzer nedenlerle vergi ödeme mükellefiyeti altına giren kişi olarak tanımlanmıştır. Buradaki kişi kavramı da gerçek ve tüzel kişileri kapsamına almaktadır (Tuncer, 1990: 1). Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşmaları hükümleri, anlaşmalara taraf olan devletler de mukim olmayı zorunlu kıldığından, anlaşma hükümlerinden

yararlanmak için kişilerin, mukim sayıldıkları ülkenin yetkili makamlarından (Vergi Dairesi Başkanlıkları, Gelir İdaresi Başkanlığı gibi) bu ülkede tam mükellef kabul edildiklerine dair mukimlik belgesi almaları gerekmektedir (Gelir İdaresi Başkanlığı, 2013: 1).

Aynı zamanda, işyerinin varlığı da ticari kazançların vergilendirme yetkisinin hangi devlete tanınacağı hususunda önem teşkil etmektedir. İşyeri, bir şirketin işinin tamamen veya kısmen yürütüldüğü, işle ilgili sabit yer olarak tanımlanmakta ve yönetim yeri, şube, büro, fabrika, petrol kuyusu ya da herhangi bir doğal kaynak istihraç yeri, anlaşmalarla belirlenmiş süreleri aşarak devam eden inşaat şantiyesi, yapım, montaj ya da kurma projeleri de işyeri kabul edilmektedir. Sonuç olarak, OECD VE BM Model Vergi Anlaşmalarında mukimlik ve işyeri kavramlarının tanımlanması benzerlik arz etmekte ve devletler ortaklaşa bir kararla uygun model anlaşmayı seçmektedirler (Akçakın, 2015:1).

2.2.1.2.3. Çok Taraflı Vergi Anlaşmaları

Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı'na (UNCTAD) göre çok taraflı vergi anlaşmalarının oluşturulması ve ortaya çıkmasına yönelik olarak üç temel argüman karşımıza çıkmaktadır. Birincisi, çok taraflı vergi anlaşmaları ikili anlaşmalar gibi farklı kurumsal çevreler ortaya çıkarmayıp bütün taraf ülkeler için aynı kurumsal çevreyi oluşturacak ve yatırım yerine yönelik kararlarda saptırıcı etkiler -yatırıma ilişkin kararlarda anlaşma maddelerinin öneminin azalacağından- ortadan kalkacaktır. İkinci olarak, tek bir yasal metnin olması, yasal yorumlamaların netleşmesini sağlayacaktır. Son olarak ise, küresel ticari perspektifin çok hızlı dönüşüme uğradığı günümüzde, çok taraflı bir anlaşmadaki yapılacak bir revizyon, Model anlaşmalardaki gibi periyodik olmaktan ziyade tüm taraf ülkeler için anıdan uygulanabilir ve geçerli hale gelecektir (Çevik, 2013: 133-134).

Tarihsel olarak bakıldığında ise ilk çok taraflı anlaşma 1922 yılında Güney Doğu Avrupa ülkeleri arasında (Macaristan, İtalya, Romanya, Sloven Krallığı gibi) yapılmakla birlikte devamında bölgesel bazda bazı çok taraflı vergi anlaşmaları imzalanmıştır. Özellikle 1971 yılında oluşturulan Latin Amerika ülkeleri arasında çok taraflı anlaşma niteliğindeki Andean Modeli, ikamet ilkesine göre vergilendirmeyi reddetmiş ve yabancı sermaye, gayri maddi hakların vergilendirilmesinde ortak uygulamaları benimseyip kaynak ilkesini esas almıştır. Bununla birlikte, 1994 yılında imzalanan ticari ve finansal liberalizasyona ivme kazandırmayı amaçlayan 11

Karayip  lkelesi arasındaki çok taraflı anlaşma niteliğindeki CARICOM Gelir Vergisi Sözleşmesi imzalanmış ve Andean Modelindeki gibi kaynak ilkesi esas alınmıştır (Ferhatoğlu, 2013: 125;  evik, 2013: 135-136).

2.2.2. Elektronik Ticaretin Vergilendirilmesi ve Uluslararası Alanda Yaşanan Sorunlar

20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren enformasyon ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi bilgi toplumunun oluşum sürecini destekleyerek ticaret ve tüketimin geleneksel yapısını değiştirmiştir. İnternetin keşfedilmesiyle hızlanan küreselleşmeyle birlikte üretim, pazarlama ve satın alma süreçleri farklılaşarak elektronik ticaret kavramını oluşturmuş ve elektronik ticarete pazar hacminin genişlemesiyle birlikte bu alanda da global vergisel rekabetler görülmeye başlanmıştır.

Söz konusu elektronik ticaretin (e-ticaret) OECD'ye göre tanımına bakacak olursak, bireyler ve organizasyonlar aracılığıyla yazı, ses ve görüntü gibi sayısal verilerin işlenmesiyle birlikte açık ve kapalı ağlar (internet ve intranet)  zerinden iletilmesine dayalı ticari işlemlere e-ticaret denilmektedir. WTO'ya göre, mal/hizmetlere yönelik üretim, reklam, satış ve dağıtım faaliyetlerinin bilgisayar ağları kullanılarak yapılmasıdır (aktaran Organ ve  avdar, 2012: 65).

İstanbul Ticaret Odası'nın (İTO) Bilgi Ekonomisinde E-Ticaret adlı yayınında değindiği şekilde, 1997 yılında Avrupa Komisyonu elektronik ticaretin kapsamının vurgulandığı bir tanım yapmıştır. Bu tanıma göre elektronik ticaret, işletmeyle ilgili faaliyetlerin elektronik ortamda yapılmasıdır. Bu faaliyetler ise yazı, ses ve görüntü verilerinin elektronik olarak işlenmesi ve ticareti; mal ve hizmet alımı (mamuller, finansal ve yasal hizmetler, veri tabanı hizmetleri bağlamında), geleneksel faaliyetlerden sayılan eğitim, bakım ve sağlığı kapsamına almaktadır (Canpolat, 2001: 3). Tüm bu gelişmeler, elektronik ticaretin bir sonucu olarak web kökenli gelir oluşumunu ortaya çıkarmakta ve vergisel sorunları gündeme getirmektedir.

Aynı zamanda elektronik ticaret dolaylı ve dolaysız olmak üzere iki tip faaliyeti kapsamaktadır. Dolaylı elektronik ticaret, fiziki nitelikteki malların online olarak yani elektronik ortamda sipariş edilip, geleneksel yöntemlerle tüketiciye teslimidir (yazılım, görsel dosyalar, müzik ve çeşitli dijital ürünlerin online siparişinin verilip, CD ya da buna benzer ortamlarda fiziki olarak teslim alınması kastedilir.). Elektronik Ticaret Koordinasyon Kurumu'nun da değindiği şekilde doğrudan

elektronik ticaret ise yazılım programları, her türlü bilgi ya da yararlanılan danışmanlık hizmetleri ve oyun programlarının internet üzerinden siparişi ve aynı yolla dijital olarak teslimini ifade etmektedir (yazılım, görsel dosyalar, müzik ve farklı dijital ürünlerin online siparişinin verilip, bilgisayara direkt olarak bir internet sunucusundan indirilmesi ve bu yolla teslim alınmasını ifade etmektedir.) (Gökbunar ve Utkuseven, 2002: 199; Ferhatoğlu, 2008: 126).

Elektronik ticaret kapsamında taraflara yani müşterilere baktığımız zaman ikili bir ayrım göze çarpmaktadır. Bu bağlamda elektronik ticaret uygulamaları bu ticareti gerçekleştirenlere göre, “işletmeler arası” ya da “firmadan tüketiciye” olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Şirketler arası elektronik ticaret (B2B), 1960’lardan itibaren devam eden ve uygulamada en çok karşılaşılan elektronik ticaret şeklidir (Küçükylmazlar, 2006: 11).

Ortaya çıkması ise ticari işletmelerin ilk olarak kendileri arasında devamında ise şubeleri veya bayileri arasında yapılan sipariş verme, stok izleme gibi uygulamaların internet çağının başlamasıyla birlikte sınırları aşması ve mal, hizmet ile bilgi ticaretinin internet ortamında yapılması sonucu sanal mağazaların oluşmasıyla olmuştur. Ayrıca, şirketler arası elektronik ticaret pazarı daha çok toptan ürün ticareti şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Şahin, 2011: 12). Firmadan tüketiciye elektronik ticaret ise (B2C), internet çağının başlamasıyla birlikte ortaya çıkan sanal mağaza uygulamaları ile firmaların geleneksel satış yöntemlerini değiştirip, elektronik ortamda; elektronik eşyadan otomobile, kitaplardan tüketim maddelerine kadar birçok malın satışının yapıp nihai kullanıcı olan müşteriye sunulmasıdır (Elmas, 2009: 17). Her iki elektronik ticaret şeklinde de, genel olarak maliyetlerde azalma söz konusu olup sanal pazarların geleneksel pazar kavramını genişlettiği ve ekonomik liberalizasyona ivme kazandırdığı da yadsınamaz bir gerçekliktir.

Ene’nin yaptığı çalışma sonucunda, 2001 ve 2004 yılı sonu elektronik ticaretin işlem hacmindeki gelişmelere bakıldığında, firmadan tüketiciye (B2C) olan e-ticaret hacmi toplamda 78 milyar dolardan 233 milyar dolara yükselmiştir. Firmadan firmaya (B2B) e-ticaret hacmi ise ABD bazında, 522 milyar dolardan 1,5 trilyon dolara ulaşmıştır (aktaran Kovancılar, Miynat ve Bursalıoğlu, 2007: 79). Bu derece büyük ticari işlem hacimlerinin gerçekleştiği elektronik ticaret pazarında, vergi idarelerinin faaliyetleri ve vergilendirme konusu önem arz etmektedir.

Özellikle Hardesty’in belirttiği gibi, bu ticaret türü gümrük sınırlarını kolaylıkla aşarak, kurulma maliyeti düşük sanal şirketler sayesinde küçük ve orta boy şirketlerin global ticaret ve dünya piyasalarında etkinlik açısından var olmasını

sağlayıp bu şirketlerin karmaşık vergi kanun ve uygulamalarıyla karşı karşıya kalmalarına neden olmuştur (aktaran Coşkun, 2005: 154). Kısacası, global düzeyde gerçekleşen elektronik ticaret vergilendirme yetkisi sorununu beraberinde getirmektedir. İkinci olarak, web sitesinin işleme için gerekli olan yazılımı barındıran bilgisayarın uzaktan işletilebilmesi ise, vergi yükümlüsünün tespiti ya da ekonomik faaliyetin gerçekleştiği ülkenin tespiti ile ilgili sorunun doğmasına neden olmaktadır. Üçüncü olarak, alıcı ve satıcının kimliklerinin ve işlemlerinin gizliliği sonucunda yanlış ve kendi rızalarına bırakılan beyanın oluşması vergi kaçırmaya zemin hazırlamıştır. Tarafların ikametgahların açık olması ilkesine göre oluşturulan vergi sistemlerini de zaafa uğratmıştır. Bir diğeri ise, fiziksel olmayan dijital ürünlerin ortaya çıkmasıyla, mal, hizmet ve gayri maddi hak sınıflandırmasının güçleşmesi ve kazanç unsuru tespitinin zorlaşmasıdır. Son olarak, fiziksel varlığı bulunmayan çevrimiçi hizmet sunan şirketlerin kanunen kabul edilen gelir ve giderlerin neler olabileceği ile amortisman konusundaki belirsizlikler vergi mevzuatlarını çözümsüz bırakmaktadır (Coşkun, 2005: 154-155).

Çevik'e göre elektronik ticaretin vergilendirilmesinde, gelir vergisi bakımından soruna bakılacak olursa, web tabanlı sağlanan gelirlerin nasıl değerlendirileceği ve hangi vergi rejimine tabi tutulacağı konusu netlik kazanmamıştır (aktaran Ceran ve Çiçek, 2007: 293). Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'nin belirttiği şekilde, ticari faaliyetin tespit edilmesinden sağlanan gelir nitelik açısından ticari kazanç mı ya da royalti gelir mi yani lisans ücreti mi ayrımının yapılamaması, mükellefiyet ve matrahta sapmalar gibi birçok sorunla karşılaşılmaktadır. Aynı şekilde, kaynak ilkesinin uygulama alanı bağlamında web tabanlı gelirlerin dolaysız vergilemesi ile ilgili OECD Model Vergi Anlaşması'nın 5.maddesinde yer verilen sabit işyerinin varlığı ve belirlenmesinin zorluğu vergisel açıdan sorun teşkil etmektedir. Yani, Teltscher'in de değindiği şekilde, OECD ülke uygulamalarında sabit işyerinin varlığında yani web tabanlı gelir getirici faaliyetle ülke arasında ilişki sağlandığında kaynak devleti vergilendirme yetkisine sahipken tam tersi durumda ikamet esaslı vergilemeyle ikamet devletinde vergilendirme yapılacaktır (aktaran Çevik, 2013: 162). Aynı zamanda 1963 yılına uzanan sabit bir işyeri varlığı ilkesi uygulaması günümüz elektronik ticaret pazarında fiziki varlık özelliği göstermeyen sanal mağazaların ortaya çıkmasıyla geçerliliğini kaybetmiştir. Bu şartlarda, web sunucuları sabit işyeri olarak sayılırsa, bu alanda vergisel rekabet ortaya çıkacak çünkü sunucu ve bilgisayar donanımları düşük vergi oranları uygulayan ülkelere kaydırılacaktır. Ancak en çok sunucuyu barındıran ABD'nin böyle bir rekabet

istememesinden dolayı bu alanda vergileme sorunları yaşanmaktadır (Ceran ve Çiçek, 2007: 294).

Tüketim üzerinde alınan vergiler açısından soruna bakılacak olursa bu vergilerin en gelişmiş ve modern türü katma değer vergisidir ve hangi idare tarafından vergilendirileceği temel sorunu teşkil etmektedir. Geleneksel tüketim vergilerinde, ana mükellef grubu bu vergiye tabi mal tesliminde ve/veya hizmet ifasında bulunanlardır (yerel perakendeci ve ara toptancılar) ve bu verginin nihai yüklenicisi tüketicilerden KDV'yi tahsil ederek vezne görevi görmektedirler (Tosuner ve Arıkan, 2016: 356-370; Ceran ve Çiçek, 2007: 294). Tam bu hususta, internet ortamı verginin tüketiciden tahsili konusunda vezne görevi gören, işlemleri rapor eden banker, broker gibi geleneksel araçları ve yerel perakendecilerin rolünü azaltıp, ortadan kalkmalarına sebep olmaktadır. Bu şekilde sayısal ürünlere dönüştürülmüş fiziksel ürünler birçok kez satılabilmektedir. Bununla birlikte, internet ortamında tüketici bir ülkedeyken, tüccarın farklı bir idari bölgede bulunması da harcama vergilerinin tahsilatını güçleştirmektedir (Demir, Erişim: 11.03.2017: 10). Ayrıca, sipariş edilen sanal mallar ülke sınırları içerisinde firmalar tarafından kayda alınıp devlet tarafından denetlendiğinden sorun yaşanmaz. Ancak sınır ötesi elektronik ticarete (sipariş ve teslim elektronik ortamda yapılırsa) bu tip mallar gümrükten geçmediği ve takipleri de yapılamadığı için KDV tahsilatında sorunla karşılaşilmektedir (Çetin Gerger, 2011: 60-61).

KDV kaybını önlemek amacıyla 2014 yılı OECD tarafından çeşitli düzenlemeler yapıp standartlar oluşturulmuştur. İlk olarak, yurtdışındaki tahsil edilemeyecek KDV'yi ortadan kaldırmak için KDV'nin tarafsızlığı üzerine standartlar getirilmiştir. Daha sonrasında, firmadan firmaya elektronik ticaretteki (B2B) KDV uygulamasında, varış yeri ilkesi (destinasyon ilkesi) benimsemiştir. Yani sanal mal ve hizmet satışında tüketimin yapıldığı, alıcının ülkesinde vergilendirme yapılır. Firmadan tüketiciye yönelik elektronik ticarete (B2C) ise kaynak yani orijin mi (uluslararası ticarete konu olan malların üretildikleri ülkede vergilendirilmesidir.) yoksa varış yeri ilkesinin mi uygulanması gerektiği konusunda ortak yaygın bir görüş bulunmamaktadır. Aynı zamanda, varış yeri ilkesi uygulaması uluslararası ticarete tarafsızlığı sağladığı ve elektronik pazarda dolanan sermayenin mobilitesine zarar vermediği için geniş bir uygulama alanı bulmuştur. 1998 yılında gerçekleşen OECD'nin Ottawa Konferansı'nda tarafsızlık, verimlilik, etkinlik ve esneklik gibi temel vergi prensiplerinin, KDV uygulaması için de geçerli olması gerekliliği konusunda

uzlaşmış ve kaynak ilkesinin yerine varış yeri ilkesi kabul edilmiştir (Çetin Gerger ve Gerçek, 2016: 66-67).

Özetle, gelişen internet teknolojisi ekonomiye nüfuz etmekle birlikte tüketicilerin ve satıcıların bulunduğu geleneksel pazar ortamını, sanal malların ulusal sınırların ötesinden sipariş edildiği elektronik pazara çevirmiş ve web tabanlı gelirlerle harcamalar üzerinden alınan vergilerde sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Özellikle, çevre ülkelerde tüketim vergilerinin toplam gelirlerin büyük bir kısmını oluşturduğu göz önüne alınırsa, bu kayıplar hem kalkınma stratejisi üzerinde olumsuz etki oluşturacak hem de halkın (marjinal tasarruf eğilimi düşük kişilerin) üzerindeki vergi yükünü ağırlaştırabilecektir.

2.2.3. Çokuluslu Şirketlerin Vergilendirilmesi ve Transfer Fiyatlandırması Sorunu

Katırcıoğlu'nun değindiği şekilde, küreselleşmenin aktörü olarak çokuluslu şirketler, finansal liberalizasyon, ticaretin ve üretimin küreselleşmesiyle ön plana çıkmışlar, bu küresel süreçte bir malın prosesinin aşamalarını da kapsayan faaliyet alanları ve sermaye yapıları da gelişme göstermiştir. Özellikle küreselleşmenin getirdiği esnekliklerden olan büyük miktarlardaki sermayenin çokuluslu şirketler aracılığıyla dünyanın farklı bölgelerine taşınabilmesi, maliyet avantajını düşünerek ücretlerin ve vergi yükünün düşük olduğu ülkelere kolay bir şekilde geçiş yapabilmeleri, internet teknolojisinin gelişimi ve e-ticaretin küresel pazarda önemli bir paya sahip olması gibi unsurlardan çokuluslu şirketler faydalanabilmektedirler. Faydalanabilme düzeylerine bağlı olarak da küresel süreç üzerinde etkilerini hissettirebilmektedirler (aktaran Kıvılcım, 2013: 14).

Zengingönül'ün çalışmasına göre, UNCTAD çokuluslu şirketleri, anonim olup olmadığına bakılmaksızın, ev sahibi işletmeleri ve onların iştiraklerini kapsayan şirketler olarak tanımlamıştır. Bu tanımda ev sahibi işletmeden kasıt ise kendi ülkesi haricinde bir işletmenin (bağlı veya yavru şirketleri) aktiflerini kontrol eden şirkettir. Yani tanımdan da anlaşılacağı üzere, çokuluslu şirketler faaliyetleri bağlamında hareket serbestliğine sahiptirler (aktaran Kaymakçı, 2013: 226). Sürmeli'nin de belirttiği şekilde, çokuluslu şirketlerin temel özelliklerini içinde barındıran bir tanım yapıldığında çokuluslu şirketler, yatırım faaliyetlerinin birden fazla ülkeye yayan ve üretim faaliyetleri ile ilgili kararları bir merkezden alan ya da çeşitli yollarla bağlı

şirketlerin kararları üzerinde etkili olan şirketlerdir (aktaran Sağlar ve Tuan, 1998: 26).

Ayrıca Özyakışır ve UNCTAD'ın (2008 Dünya Yatırım Raporu) belirttiği şekilde, çokuluslu şirketler yabancı bağlı kuruluşlarının da katkısıyla muazzam bir ekonomik güç elde etmektedir. Bu şirketlerin elde ettikleri cirolar, birçok ülkenin milli gelirlerini geride bırakmaktadır. Örneğin, 2005 yılı Güney Afrika Cumhuriyeti'nin GSYİH 242 milyar dolar civarındayken, Wal-Mart Stores'un cirosu yaklaşık olarak 288 milyar dolar ve Exxon Mobile'in ise 270 milyar dolardır. Bununla birlikte, toplamda 79.000 çokuluslu şirketin ve bu şirketlere bağlı olan 790.000 yabancı kuruluşun toplam satış hacmi, dünya gayri safi hasılasının %10'undan fazlasını oluşturarak küresel ihracatın üçte birini yapmaktadırlar (aktaran Özcan, 2011: 32).

Özellikle çok uluslu şirketlerin küresel ekonomiye ve gelişmekte olan ülke ekonomilerine yaptıkları katkı açısından dolaysız yabancı yatırımlar önem teşkil etmektedirler. 1980-1995 yılları arasında düşük gelirli ve düşük-orta gelirli ülkelerde kişi başına düşen dolaysız yabancı yatırımlar 3,6 kat artarken, aynı yıllar arasında yüksek-orta ve yüksek gelirli ülkelerde bu yatırımlar 4,4 kat artmıştır. (aktaran Keskin, 2008: 422). Yani, merkez ülkeler yabancı sermaye için uygun ortam hazırlanmış ve bu bağlamda dış ticaretle vergi sistemlerini de kapsayacak reformları doğru bir şekilde gerçekleştirmişlerdir. Gelişmekte olan ülkelerin dolaysız yabancı yatırımlara gerek finansman kaynağı gerekse sanayileşme yönünden duydukları ihtiyaç göz önüne alındığında, son zamanlarda ekonomik yapılarını bu doğrultuda revize ettikleri söylenebilir.

Doğrudan yabancı yatırımların ev sahibi ülkeye sağladıkları yararların başında ev sahibi ülkede ürünlerin fiyatların düşmesi ve daha kaliteli sunulan mallar arasında seçim yapabilme imkanının artmasıyla hayat standartlarını yükseltmesidir. Aynı zamanda, sektörlerde ve tedarikçilerde üretim ve verimlilik artışları dolaylı olarak milli gelirin artmasına da katkı sağlamaktadır. Diğer bir faydası ise taşıma etkisi yani pozitif dışsallıklarla olmaktadır. Bu bağlamda, ev sahibi ülkeye yeni teknolojiler taşınmış olur ve yerel kalifiye eleman yetiştirilmesine katkı sağlar. Ev sahibi ülkedeki tekel firmaların oluşumunu engeller. Stok ve kalite kontrolde standardı oluşturacak teknik bilgilerin transfer edilmesi sağlar (Kaçar, 2013: 2-3).

Ancak sağladıkları bu önemli faydaların yanında Seyidoğlu'nun da değindiği şekilde, dolaysız yabancı yatırımların, ev sahibi ülkedeki kilit sektörleri yabancı ülkelerin denetimine sokup ekonomik bütünlüğü bozması, koruyucu dış ticaret kısıtlamalarını (gümrük vergileri, ithalat kısıtlamaları gibi) zaafa uğratmasıdır. İkinci

olarak, yabancı şirketlerin ciddi mali güçleri ve gelişmiş teknolojilerinin haksız rekabete yol açıp yerli üreticinin yurtiçi pazarda elemine edilmesidir. Son olarak da, ev sahibi ülkeden elde edilen karları vergilendirmeden ana merkeze aktarmaları ve teknoloji ithalatıyla bu alanda bağımlığa neden olmaları ev sahibi ülkeye dezavantajlarıdır (aktaran Saatcioğlu, 2002: 138).

The Economist ve Alptürk belirttiği şekilde konuya vergisel açıdan bakacak olursak, çokuluslu şirketler kuruluş yeri seçimlerini belirleyip, ödeyecekleri minimal vergi miktarını ayarlayabilmektedir. Ayrıca, faaliyet kapasitesini maksimuma yaklaştırma dürtüsüyle üretim tesislerini maliyetler, vergisel avantajlar ve ev sahibi ülkenin yatırıma elverişli koşullarını da dikkate alarak organize etmekte ve bu unsurlarda avantaj sağlayabileceği ülkelerde kurmaktadırlar. Bu şekilde çokuluslu şirketlerin farklı ülkelere dağılan örgütsel yapısının (üretim merkezi ve dağıtım-pazarlama merkezinin farklı ülkelere dağılımı) sonucu olarak bu merkezler arası mal ve hizmet fiyatlandırmasının emsallere uygunluk ilkesine uymaması halinde vergi hukuku bakımından problemler ortaya çıkmaktadır. Bu yolla, şirketler kar transferlerini örtülü olarak gerçekleştirerek vergiden kaçınabilmekte ve vergisel avantaj elde etmektedirler (aktaran Işık, 2005: 21). Vergisel avantajın yanı sıra, vergiye tabi gelir birden fazla ülkede vergi konusu olup söz konusu gelir (ticari kazanç, kar payları, faiz geliri, gayri maddi hak bedelleri vb.), hem kaynak devlette hem de mukim olunan ülkede (ikamet devleti) vergilendirilebilmektedir (GİB, Erişim: 13.03.2017: 1).

Çokuluslu şirketlerin mukimi olmadıkları ülkelerde daimi işyerleri aracılığıyla ticari kazanç elde etmeleri durumundaki vergilendirme yetkisi incelenirse, maddi bir varlık olan işyeri hususuna değinilmesi gerekmektedir. OECD Model Vergi Anlaşması'nın 5. maddesinin 1. fıkrasında bir şirketin işlerinin tamamını ya da bir kısmını yürüttüğü, işle ilgili sabit bir yer olarak tanımlanan daimi işyeri kavramı, çokuluslu şirketin elde edeceği ticari kazancın hangi devlette vergilendirileceğini belirlemektedir. Kısacası, OECD Model Vergi Anlaşmasına göre, akit devletlerden birinde gerçekleştirilen faaliyet daimi işyeri ölçütünü karşılarsa bu faaliyetlerden elde edilen gelir (daimi işyeri vasıtasıyla gelir elde edilmesi) mukimi olunmayan kaynak devlette vergilendirilebilir. Aksi halde, akit devletler kendi sınırlarında daimi işyeri aracılığıyla faaliyette bulunmayıp bu yolla kazanç elde etmeyen bir şirketi vergilendiremezler. Yani bu durumda vergilendirme yetkisi ikamet devletinde olacaktır (Alganer ve Yılmaz, 2016: 47-50).

Bu konuda önemli bir hususta, OECD ve BM Model Vergi Anlaşmalarının daimi işyerini belirleme sürelerinde ortaya çıkan farklılıktır. OECD Model Vergi Anlaşmasına göre, inşaat şantiyelerinin yapımı ve kurma projelerinin faaliyetleri varsa ve bu faaliyetler 12 ayı aşan süredir devam ediyorsa bu yerler daimi işyeri kabul edilir. BM Model Vergi Anlaşmasında ise bu süre 6 aydır (Ferhatoğlu, 2013: 144). Kısacası, BM Model Vergi Anlaşmasında bu sürenin 6 ay olması, kaynak devletin vergilendirme yetkisinin genişletilmek istediğini ve çevre ülkelerinin vergisel kayba uğratılmaması hususuna önem verildiğini göstermektedir.

Eğer çokuluslu şirketler mukim olunmayan ülkede iştirak ettikleri şirketlerden kar payı elde ederlerse, kural; ikamet devletin vergilendirme yetkisini elinde tuttuğu ancak kaynak devletin de sınırlı olarak vergilendirme yetkisini kullanabildiğidir. Eğer lehdar bir şirket ve kar payını ödeyen şirketin sermayesine %25'den daha yüksek oranda iştirak ettiyse gayrisafi temettü tutarının %5'i kaynak devlet tarafından stopaja tabi tutulabilecektir. Eğer %25'den düşük bir oranda iştirak söz konusuysa %15 oranında kaynak devletin stopaj hakkı doğacaktır (Ferhatoğlu, 2011: 11).

Çokuluslu şirketlerin mukim olunmayan yabancı ülkelere elde ettiği faiz gelirlerinin vergilendirilmesinde ise ilk OECD Model Vergi Anlaşmasının 11. Maddesinin 3. paragrafında her türlü alacak hakkında doğan gelirler ve kamu menkul kıymetleri ile tahvil ya da borç senetlerine dair prim ve ikramiyeler dahil olmak üzere bunlarda elde edilen gelirler faiz olarak ifade edilmiştir. Aynı maddenin 1. paragrafında ise kural, bir akit devlette doğan (kaynak devleti) ve diğer akit devletin (ikamet devleti) mukimine ödenen faiz gelirlerinin ikamet devletinde vergilendirilmesidir. Aynı maddenin 2. paragrafında ise, faiz gelirinin elde edildiği akit devlette (kaynak devleti) sınırlı vergilendirme yetkisine sahiptir. Bu bağlamda kaynak devlet tarafından alınacak vergi, faizin gayri safi tutarının %10'unu aşmayacaktır (GİB, 2014: 28-29).

Son olarak, çokuluslu bir şirketin mukimi olunmayan yabancı bir ülkeden elde ettiği gayri maddi hak bedellerinin vergilendirilmesi konusuna bakıldığında, OECD Model Vergi Anlaşmasının 12. maddesinde gayri maddi hak bedellerinin (her türlü telif hakkının, patentin, bilimsel tecrübeye dayanan bilgi birikiminin kullanma hakkı veya satışı karşılığında yapılan her çeşit ödeme) vergilendirilmesine yer verilmiştir. Maddenin 1. paragrafı ile yabancı ülkelere elde edilen gayri maddi hak bedelleri vergilendirme yetkisi mukim olunan devlete (ikamet devleti) verilmiştir. Kısacası,

kaynak devletine stopaj dahi herhangi bir vergilendirme yetkisi verilmemiştir (Batun, 2016: 1).

Özetle, saydığımız gelir unsurlarında hem ikamet hem de kaynak devlete vergilendirme yetkisi verildiğinde ortaya çıkan çifte vergilendirme sorunu, OECD Model Vergi Anlaşması'ndaki 23A ve 23B maddelerinde belirtilen mahsup ve istisna yöntemleri ile ortadan kaldırılmaktadır (Ferhatoğlu, 2013: 147).

Çokuluslu şirketlerin elde ettikleri karlar üzerindeki vergi yükünü minimize etmek amacıyla kullandıkları transfer fiyatlandırması sorunu incelendiğinde, Seyidoğlu'nun belirttiği şekilde günümüzde ticari liberalizasyonla bağlı şirket oluşumları söz konusu olmuştur. Mal-hizmet satışları grup içi ticaret yani bağlı şirketlerin piyasa yerine bağlı teşebbüslerden tedariki şeklinde gerçekleşmeye başlamıştır (aktaran Pehlivan ve Gökbunar, 2010: 100).

Bu bağlamda OECD ve Swenson'un da belirttiği şekilde transfer fiyatlandırması, bir işletmenin fiziki ve gayri maddi özellikteki mallarını bağlı şirketlere transfer ederken, hizmet sunarken yani ticari nitelikteki işlemler gerçekleştirilirken belirleyip uyguladığı fiyattır. Bağlı şirketler kendi aralarındaki bu ticari nitelikte işlemlerde, emsallere uygunluk ilkesinin paralelindeki fiyattan farklı olarak transfer fiyatını ayarlayıp, ek olarak vergisel kazançlar elde ederler (aktaran Elif Çetin, 2009: 6).

Ayrıca Pehlivan ve Öz'ün de değindiği şekilde transfer fiyatlandırmasının iki önemli özelliğine bakacak olursak transfer fiyatı, serbest piyasada, birbirleriyle ilişkili olmayan kişiler arasında aynı ya da benzer koşulları altında oluşan fiyattan yani piyasa fiyatından emsallere uygunluk ilkesine aykırı olarak farklı bir fiyat şeklinde belirlenir. Bu yolla çokuluslu şirketler vergi yükünü minimize etmektedirler. Bunun yanı sıra, transfer fiyatı politikası çok uluslu şirketler bünyesinde uygulama alanı bulmaktadır (aktaran Hayrullahoğlu, 2014: 84).

Transfer fiyatlandırması yoluyla şirket karlarının vergilendirilmesi sorununa örnek vermek gerekirse, çokuluslu bir şirket yüksek vergi oranı uygulayan bir ülkedeki bağlı şirketine yüksek fiyattan mal satarak maliyeti yükseltip (kazanç tespitinde kanunen kabul edilen giderler şeklinde) karı düşük gösterebilir ya da düşük fiyatla mal alıp, satışları ve karı düşük gösterebilir. Bu şekilde kar ve buna bağlı olarak ödenecek vergi de azalmış olacaktır (Çevik, 2004: 160; Pehlivan ve Gökbunar, 2010: 100). Tam tersi olarak, çokuluslu bir şirket düşük vergi oranı uygulayan bir ülkedeki bağlı şirketine düşük fiyattan mal satarak (bağlı şirket açısından kazanç tespitinde kanunen kabul edilen giderleri azaltarak) maliyetlerini

düşük karını fazla göstermekte ya da yüksek fiyatla mal alıp, satışları ve karı yüksek gösterebilmektedir. Bu şekilde de emsallere uygunluk ilkesine uymayan transfer fiyatının belirlenmesiyle, yüksek kar oranı düşük bir oranla vergilendirilecektir (Pehlivan ve Gökbnar, 2010: 100).

Ayrıca transfer fiyatlandırması aracını kullanarak vergi yüklerini minimize etmek isteyen çokuluslu şirketlerin önüne geçebilmek amacıyla, inceleme elemanlarının ilişkili kişiler arasındaki ticari işlemlerde uygulanan fiyatların emsallere uygunluğunu gerçekleştirmede kullandığı karşılaştırılabilir fiyat yöntemi, maliyet artı yöntemi ve yeniden satış fiyatı yöntemi gibi metotlar vardır. İlki olan karşılaştırılabilir fiyat yöntemi; emsallere uygun olarak uygulanacak satış fiyatının, karşılaştırılabilir mal veya hizmet alım ya da satımında bulunan ve birbirleriyle ilişkili olmayan gerçek ya da tüzel kişilerin karşılıklı yaptıkları işlemlerde uygulayacağı piyasa fiyatıyla karşılaştırılması sonucunda belirlenmesidir. İkincisi olan maliyet artı yöntemi ise, emsallere uygun fiyatın, söz konusu mal ya da hizmetlerin maliyetlerinde makul ölçüde brüt kar oranı kadar arttırma yapıp, hesaplanmasıdır. Son olarak yeniden satış fiyatı yöntemi ise, emsallere uygun fiyatın, işleme konu olan mal ve hizmetlerin birbirleriyle ilişkili olmayan gerçek ya da tüzel kişilere yeniden satılması durumunda uygulanacak fiyattan, makul bir brüt satış karı düşülmesi sonucunda hesaplanmasıdır (Taşkoparan, 2013: 24-25).

Bununla birlikte, Tokay ve Seviğ'in belirttiği şekilde transfer fiyatlandırması yöntem belirlemedeki peşin fiyatlandırma anlaşmaları (PFA), vergi uyuşmazlıklarını bertaraf eden, vergi idaresi ve mükellefin ortak hareket etmesini ifade eden bir yaklaşımdır. Yani transfer fiyatlandırmasında, mükelleflerle ilgili kişiler arasındaki mal ve hizmet alım veya satımlarında yapılacak vergi incelemelerindeki sorunları ve uyuşmazlık durumlarındaki problemleri ortadan kaldırmaya yöneliktir (aktaran Aksümer, 2015: 164). Peşin fiyatlandırma anlaşmaları ile mükellefle vergi idaresi arasında transfer fiyatı değil, transfer fiyatının nasıl belirleneceği konusunda bir uzlaşma söz konusudur (Ferhatoğlu, 2013:150).

Özetle, günümüzde çokuluslu şirketlerin şube açarak veya iştiraklerle küresel pazarda daha geniş bir alana yayıldığı gerçeğinden hareketle, bağlı şirketlerle ticari işlemlerde belirlenen fiyatlardaki oynamalarla vergi yükleri minimize edilip kaynak ülkenin vergilendirme yetkisi elinden alınmaktadır. Bu hususta, ilk olarak emsal fiyatın belirlenmesi ve sonrasında da vergi idaresi ve mükellefin işbirliğiyle peşin fiyatlandırma anlaşmalarıyla en doğru transfer fiyatlandırması yöntemi uygulanmalıdır.

2.2.4. Küreselleşme Sürecinde Vergi Rekabeti ve Boyutları

Günümüz piyasa ekonomisine bakıldığında temel ilke ekonomik ilişkilerin rekabet odaklı sürdürüldüğü varsayımına dayandığıdır. Bu kapsamda iktisadi alandaki rekabet, satıcıların piyasa mekanizması içerisinde daha fazla müşteri edinmek güdüsüyle mal ve hizmet satışlarını yani karlarını maksimize etmek için girdikleri yarış olarak tanımlanmaktadır (Rekabet Kurumu: 2013: 1). Vergi rekabeti ise geniş anlamda, yerel yönetimler, eyaletler ve devletler gibi vergilendirme yetkisini elinde bulunduran idari birimlerin uyguladıkları vergi politikalarının diğer idari birimleri etkilemesidir. Başka bir deyişle, idari birimler, firma faaliyetlerini çekme anlamında ve ulusal ölçekte rekabet güçlerini arttırmak isterler. Bu nedenle vergilendirme yetkisine sahip olunan alanlarda ya rakip idari birimlere göre mükelleflerin vergi yükü azaltılır ya da vergi yükü düşük tutulup kalifiye işgücü ve sermaye gibi mobilitesi yüksek olan üretim faktörleri için idari birimler kendi idari birimini cazip hale getirip yatırımları çekme çabasındadırlar (Aktan ve Vural, 2004: 1). Yani, ekonomik liberalizasyonla birlikte küresel rekabet koşulları farklılaşmakta ve yabancı sermayeden alınamayan eşit paylar ülkeleri farklı vergisel uygulamalara itmektedir.

Engin'in çalışmasında değindiği şekilde, idari birimlerin vergi politikalarının diğer idari birimleri etkilemesi bağlamında idari birimler, günümüzün kıt kaynaklarından yararlanma derecelerini arttırmak için işletme faaliyetlerinin piyasalarına yönelmesi açısından düşük efektif vergi oranı uygulamaları ve vergisel teşviklerle diğer idari birimlerin vergi matrahlarının aşınmasına neden olmaktadır (aktaran Armağan ve İçmen, 2012: 146). Janeba, Stewart ve Webb'in de belirttiği gibi, vergi rekabeti tanımlarında kullanılan efektif vergi oranı kanuni vergi oranından farklılık arz etmekte, kanuni vergi oranı ve enflasyonun etkisi gibi faktörleri de dikkate almaktadır (aktaran Giray, 2005: 95).

Uluslararası vergi rekabetindeki önemli nokta ise, vergi sistemlerinin doğrudan yabancı yatırımları cezbetmek için reforme edilmiş olmasıdır. Uluslararası vergi rekabeti, farklı vergilendirme yetkisi tanınmış idari birimlerin yabancı sermayeyi, işletme faaliyetlerini çekebilmek ve yerli sermayeyi kaçırmayıp yerleşik firmaların rekabet güçlerini arttırmak için efektif vergi oranlarını düşürme ve vergisel teşvikler bakımından rekabet içinde olmalarıdır (Ferhatoğlu, 2006: 86). Jensen ve Yılmaz'ın da çalışmasına göre, rakip idari birimler arasında vergi oranlarındaki farkın az ya da çok olması, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını cezbetme konusunda

etkili olacak ve bu nedenle idari birimler vergi oranı indirimleri konusunda birbirini takip edeceklerdir. Bu rekabetin sonucunda ise, ülkelerdeki efektif vergi oranları sıfır noktasına kadar düşecektir. Bu durum literatürde “dibe doğru yarış” (race to bottom) olarak adlandırılmaktadır (aktaran Aykın, 2017: 1).

Giray’ın da belirttiği gibi, vergilerin dışındaki koşullar sabit olmak üzere mobilitesi yüksek olan gelir vergisi-kurumlar vergisi gibi dolaysız vergilerin oranlarında yapılacak indirimler küresel dünyada yatırımcıların kararlarının şekillendiricisi olup, kararları etkileyecek ve vergi rekabeti için önem teşkil edecektir. Özellikle Meussen’e göre, şirketlere yönelik olarak efektif vergi oranında %1’lik bir düşüş olursa, ilave doğrudan yabancı sermaye yatırımları %3,3 oranında artabilecektir savı bu düşüncüyü destekler niteliktedir (aktaran Kargı ve Yaygır, 2016: 5).

Edwards ve Rugy’e göre vergi rekabeti, idari birimlerin vergi politikalarının diğer idari birimlerin vergi politikaları uygulamalarında meydana getirdiği etkiler şeklinde ele alınırsa, düşük vergi oranı uygulayan devlet karşısında, diğer devletin yerleşikleri (bireyleri ve firmaları) da vergi oranlarını o ülkeyle kıyaslayıp, efektif vergi oranlarının düşürülmesini talep ederler. Vergi oranları düşürülmediği takdirde ise mobil olan sermaye başka ülkelere yönelecektir. Meussen’in savını da destekler nitelikte bir örnek vermek gerekirse, 2000 yılında 3.8 milyon nüfuslu İrlanda, vergi politikası uygulamalarıyla doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını kendi ülkesi lehine cezbedip, İtalya ve Japonya gibi ülkelere daha çok miktarda doğrudan yabancı sermaye yatırımı girişi sağlamıştır (aktaran Egeli ve Eroğlu, 2016: 438).

Vergi rekabetinin sınıflandırılmasında ise rekabet edenler açısından yatay ve dikey vergi rekabeti olmak üzere iki grup; sonuçları açısından da yararlı ve zararlı vergi rekabeti olmak üzere iki gruplu bir ayırım yapılabilir. Bu bağlamda rekabet edenler açısından Goodspeed’in de belirttiği şekilde yatay vergi rekabeti, aynı düzeyde olan farklı iki veya daha fazla devletin (ya da yerel yönetimin) mobil vergi kaynağı üzerindeki rekabetidir (aktaran Gündoğdu, 2009: 5). Goodspeed’e göre bu rekabetin sonucunda ise bu ülkelere birinin aldığı vergiden diğer ülkenin vergi geliri etkilenecektir. Dikey vergi rekabeti ise aralarında eşitliğin olmadığı farklı düzeylerdeki iki yönetim arasındaki vergi rekabetidir. Örneğin, federal hükümetler ve eyaletler aynı vergi konusuna yönelip vergilendirme yetkilerini kullanmalarına rağmen bölgelerden birinde uygulanan vergi oranları diğer bölgenin vergi gelirini etkileyecektir (aktaran Sağbaş, 2002: 53). Sonuçları açısından değerlendirildiğinde ise Eyüpgillerin’in belirttiği şekilde yararlı vergi rekabeti, vergi yükünün düşürülüp

karlar üzerinde alınan dolaysız vergilerin azaltılmasıyla yurtiçinde yerleşik firmaların rekabet güçlerinin artırılması sonucunu doğuran rekabettir. Ancak yabancı yatırımları çekemeyen, uygun koşulları ve altyapıları sağlayamayan ülkelerin bunu vergi oranlarını düşürerek (dip noktasına yarış şeklinde) gerçekleştirmesi ise zararlı vergi rekabetidir (aktaran Biçenel 2006: 7).

Literatürde vergi rekabeti konusunda yapılan ilk çalışmalar, Öz'ün de değindiği şekilde mali federalizm ve yerel kamu hizmetlerinin finansmanı açısından ele alınmıştır. Özellikle Tiebout'un 1956 yılındaki yerel idarelerin, kamu hizmetleriyle ilgili ve kamu hizmetlerinin sunuş biçimini kapsayan çalışması bu alandaki ilk çalışmalardan biri kabul edilmektedir. Tiebout'a göre, sabit yerleşim yeri olmayanlar ve yerel idarelerin kendi bölgesinde ikamet eden yerleşiklerin bölgelerini terk etmemesi için (bireyler bölgelerarası mobilite anlamında serbest) yerel idareler kendi aralarında rekabete girerlerse, bütün toplumun refahı artacaktır (aktaran Öztürk, 2010: 15; Öz, 2013: 161). Kısacası, üretim faktörlerinden mobil olan sermayeyle mobil olmayan emek ele alınarak, sermaye için kendi idari birimlerini cazip kılmak için bağımsız idari birimler ya da küresel olarak devletlerin yapmış olduğu rekabet mal ve hizmet sunumunda etkinliği getirecektir. Ayrıca bu rekabet, devletler için çeşitli kamu hizmetleri ve vergi kombinasyonları oluşturup mükelleflerin daha geniş alternatiflere ulaşma imkanına sahip olmasını sağlayacak ve bu şekilde ihtiyaçlar maksimum düzeyde tatmin edilmiş olacaktır (Çevik, 2004: 157-158).

Kılıçaslanın'da belirttiği gibi, Tiebout Modeli, bireylerin yerel yönetimler arasında mobil olduğu, sunulan hizmetlerin negatif ya da pozitif dışsallıklarının var olmadığı, her idarenin optimum büyüklüğe ulaşma maksatlı bireyler için kendi idari birimini cazip hale getirmek gayreti içerisinde oldukları gibi bir takım varsayımlara dayanmaktadır. Ayrıca Goodspeed'e göre Tiebout Modeli, temelde dışsallıkların (özellikle negatif mali dışsallık) dikkate alınmaması nedeniyle eleştirilmektedir (aktaran Öztürk, 2010: 16). Yerel yönetimlerin arasındaki rekabet sonucunda kamusal malların etkin biçimde sunumunun gerçekleşmesi hipotezinin günümüzdeki yabancı sermayeyi cezbetme yönündeki rekabet için geçerliliği de zayıftır (Gündoğdu, 2009: 19).

1986 yılında gerçekleştirilen Zodrow ve Mieszkowski Modeli ise Joeri ve Ruud'un da belirttiği şekilde, vergi rekabeti için (vergilerin politikalarının sermaye dağılımına etkisinin incelemesi açısından) standart bir model olmuştur. Dünya ekonomisinde iki ülke, iki üretim faktörü (mobil faktör sermaye ve sabit faktör arazi) ve ulusal ürün olarak sadece tek bir malın üretimi varsayımları vardır (aktaran

Saraç, 2006: 125). Kapalı bir ekonomide, gereğinden az ya fazla verginin alınmadığı (optimal vergi oranı, sunulan hizmetlerin sağladığı son birim yararın vergi oranını arttırmanın sonucu oluşacak son birim maliyete eşitlendiği noktada belirlenir.) bir durum söz konusudur. Açık bir ekonomide ise sermayeden alınacak yüksek oranda bir vergi sermayenin yurtdışına kaçmasına sebep olacaktır. Açık bir ekonomide, uluslararası mobil vergi matrahını paylaşan ve matrahları birbirinden bağımsız olan iki ülke varsayımı vardır. Bir ülkenin uygulayacağı vergi oranı diğer ülkenin vergi gelirini etkilemektedir. Örneğin, A ve B ülkesinin ilk olarak vergi oranları eşittir. A ülkesinin vergi oranını arttırması sonucunda vergi oranını henüz değiştirmeyen B ülkesinin vergi geliri artacaktır. Tam tersi durumda ise, A ülkesinin vergi oranını azaltması, B ülkesinin vergi gelirlerini azaltacaktır. Bu durumda olmak istemeyen B ülkesi de, A ülkesi gibi vergi oranlarını indirecek ve vergi gelirlerinden yoksunluk kamu hizmetlerinin optimal sunulamaması sonucunu doğuracaktır (Öz, 2013: 162).

Aktan ve Vural'ın belirttiği şekilde, yabancı sermaye miktarında artış sağlanması amacıyla günümüzde kurumlar vergisi oranları %20'nin altına çekilmektedir. 2003 yılında kurumlara vergisinde azalışlara, Sri Lanka'nın kurumlar vergisi oranını %17'ye ve Panama'nın %19'a düşürmesi ve Çin'in de özel ekonomik bölgelerde ikamet edip, faaliyet gösteren yabancı yatırımcılara uyguladığı kurumlar vergisi oranındaki %33'lük indirim örnek gösterilebilir (aktaran Öz ve Yaraşır: 2009: 10-11). Fakat, ülkelerin kurumlar vergisindeki bu azalışlar sosyal harcamaların özellikle de sosyal transferlerin etkinliğini azaltmamalıdır.

Bunun yanı sıra OECD'nin belirttiği gibi, üretim faktörlerinden mobilitesi yüksek olan sermaye ülkeler tarafından kendi idari birimlerine yönlendirilmeye çalışılmış ve bu bağlamda gelişen vergi politikalarıyla fırsatlardan istifade etmek isteyen ülkeler vergisel alanda olumsuzluklara neden olmuşlardır. Arıkan ve Akdeniz'in de çalışmasında değindiği şekilde, vergi cennetleriyle birlikte tercihli vergi sistemlerinin (genel vergi sistemi dışında bir düzenlemeyi içerir.) diğer ülkelere nazaran efektif vergi oranlarını indirmesi sonucu uygunsuz rekabet ortamının oluşumu zararlı vergi rekabeti olarak adlandırılmaktadır (aktaran Erdal, 2015: 36). Gaffney'e göre zararlı vergi rekabeti, düşük efektif vergi oranlarıyla birlikte tanınan vergisel ayrıcalıkların yanında mükellef işlemlerine ilişkin bilgi değişiminde etkinlik sağlanamamasını fırsat olarak değerlendiren ülkelerin yabancı sermayeyi kendi ülkelerine yönlendirmek için yaptığı uygulamalardır. Ay'ın da değindiği şekilde, mobilitesi yüksek olan sermaye vergi oranı düşük olan ülkede vergilendirilmek isteyecek ama vergi oranını yüksek uygulayan ülkede kamusal hizmetlerden

yararlanıp gelirini harcayacaktır. Kısacası, mobilitesi düşük olan mükelleflerin ödediği vergiden istifade edip üzerlerinden kazanç sağlayacaktır (aktaran Kovancılar, Miynat ve Bursalıoğlu, 2007: 64). Yani, vergi oranlarının optimalitesi bozulmakta, ödenen vergiden daha kaliteli bir kamusal hizmet alınmakta ve tüketimden dışlanamamazlık ortaya çıkmaktadır.

Weiner, Ault ve Edwards, Rugy'in belirttiği şekilde OECD raporunda vergi rekabetinin yatırım kararlarında sapmalara yol açtığı (finansal ve reel yatırımlar), vergi yükünün mobil olmayan unsurlar (emek, tüketim gibi) tarafından üstlenilmesi sorunu, vergileme sisteminin tarafsızlığını bozucu etkisi ve mükelleflerin vergiye uyumlarını zorlaştırması gibi bir takım olumsuzluklar doğuracağı belirtilmiştir. Kaynak dağılımını bozup, küresel refahı azaltacak bu olumsuzlar küresel bir hal aldığı takdirde vergi rekabetinin zarar verici özelliği de başlamış olacaktır (aktaran Akdoğan Gedik, 2011: 335-336).

Bu kapsamda OECD'nin çalışmasında, vergi rekabetinin olumsuz etkilerini tanımlayan zararlı vergi rekabetine neden olan uygulamalar olarak vergi cennetleri ve tercihli vergi rejimleri görülmüştür. Bu uygulamalardan tercihli vergi rejimlerinde, matrah verginin cüzi miktarlarda alınmasını sağlayacak biçimde tespit edilir. Vergisel ayrıcalıklar ikamet devletindeki mukimlerden daha çok yabancı sermayedarlara tanınır. Son olarak da, vergisel alan etkin bilgi değişimi ve saydamlıktan uzaktır (Muter, Çelebi ve Sakıncı, 2008: 219-220). Kısacası tercihli vergi rejimleri, vergi denetim ve inceleme araçlarının etkinliğinin olmadığı, yabancı sermayeyi cezbetme adına yurtiçi yerleşik firmaların rekabet güçlerinin elimine edildiği ve finansal sermayenin vergi yükünün ciddi derecede hafifletildiği vergi uygulamalarını kapsar şeklinde çıkarımda bulunulabilir.

Vergi cennetleri incelendiğinde, benzer ilk uygulamaya Antik Yunan'da tüccarların vergiden kaçınmak için düşük vergi oranı uygulayan ülkeler üzerinden gerçekleştirdikleri faaliyetlerde rastlamaktayız. 1. Dünya Savaşı'nın devamında Amerika ve İngiltere'nin mevcut varlıklarını Bahamalarla Kanada'ya transfer edip güvence altına almaları da zararlı vergi rekabetine neden olan uygulamalar olarak karşımıza çıkmaktadır (Aktan ve Vural, 2004: 9).

Dharmapala, Desai, Foley ve Hines'e göre vergi cennetleri, cüzi vergi oranlarının ve diğer vergi özelliklerinin geçerli olduğu ve bu şekilde yabancı yatırımcıları cezbedecek şekilde planlanan yerler, düşük vergi oranlarıyla yatırımcılara vergiden kaçınma imkanı tanıyan yerler ve ya çokuluslu şirketlerin küresel rekabet içinde var olma çabasının arttığı günümüz koşullarında, firma ve

bireylere vergiden kaçınmak için çeşitli alternatifler sunan yerlerdir. Addison ise vergi cennetlerini, belirli bir ülkenin sınırları dahilinde olan, sermayeye vergiden her türlü kaçış imkanı ve denetim muafiyeti sunan mali adacıklardan oluşan bölgeler olarak tanımlamıştır. Burada kastedilen gerçek anlamda yatırımların çekilmesi olmamakla birlikte, esnek vergi kanunları ve bilgi değişiminin olmadığı katı gizlilik prensipleriyle yabancı sermayeyi cezbetmek amacıyla vergi kaçakçılığını teşvik eden ülkelerdir. Ayrıca vergi cennetlerinde tescil edilmiş firmalar, resmi evraklarda bu yerlerdeki ofislerin sahibi olarak görünse bile reel anlamda faaliyetin varlığı söz konusu değildir (aktaran Öztürk ve Ülger, 2016a: 120).

Ayrıca OECD raporunda, vergi cenneti ülkelerin teşhis edilmesi amacıyla belirlenen kriterlerden ilki, sıfır ya da cüzi oranda vergi alınması; ikincisi, idari ve yasal sınırlamalar nedeniyle etkin olmayan bilgi değişimi; üçüncüsü, şeffaflığın olmaması ve son olarak da, o ülkeye yönelimin salt vergisel amaçlarla olmasıdır (Karakurt, 2016: 321).

Özellikle yabancı sermaye, artan vergi yükünden ve ulusallaştırma politikalarından kaçtığı için vergi cennetlerini sığınılacak bir liman olarak görmektedir. Bunun yanı sıra Tax Havens Encyclopaedia'ya göre, ikamet devletinde yüksek oranda alınan vergiler (özellikle yüksek oranda alınan veraset ve intikal vergileri), şirketlerin rakiplerinden uzak olarak yürütmek istedikleri AR-GE çalışmaları ve bireylerin boşanma halinde eşlerinden mevcut varlıklarını vergi cennetlerine transfer edip gizleme isteği dolayısıyla yabancı sermaye vergi cennetlerini tercih etmektedir (aktaran Yetkiner, 2001: 2).

Bunun yanı sıra, çok uluslu şirketlerin vergi cennetlerine yönelmesinde vergi yüklerinin minimize edilmesi ve vergiden kaçınmak için çeşitli alternatiflerin sunulması etkili olmaktadır. Bilici'nin de belirttiği şekilde örneğin, vergi cennetlerindeki bir şirketten alındığı öne sürülen danışmanlık ve AR-GE hizmetleri için fatura düzenlediği takdirde bu miktar gider yazılıp, matrah azaltılabilir. Ayrıca, yine bu ülkelerde var olan bağlı şirketlerden alınan borcun faizini gider olarak yazma, Arıkan ve Akdeniz'in değindiği şekilde, vergi cennetlerinde gayrimenkul sermaye iratlarında vergi oranları düşük olduğu için burada kurulan şirketlerin bilançolarına taşınmazların kaydedilmesi sayesinde vergi yükü hafifletilmektedir. Aynı şekilde telif hakkı, patent gibi gayri maddi hakların burada kurulan şirketlerin aktifine kaydedilmesiyle birlikte yüksek vergi alınan ülkede bu hakların elde edilmesi için yapılan giderler indirim konusu olmakta ve turizm sektöründe faaliyet gösteren

firmaların da işlemleri de vergisel avantaj sağlamak amacıyla bu ülkeler üzerinden yapılmaktadır (aktaran Öztürk ve Ülger, 2016b: 243-244; Öz, 2013: 166).

Vergi cennetlerindeki kıyı (off-shore) bankacılığı ise ülke dışından elde edilen fonları aynı şekilde ülke dışında finansman kaynağı olarak kullandırma amacıyla olan ve ülkedeki bankacılık sektörü için uygulanan mevzuat ve yasaların dışında faaliyet gösteren bankacılıktır. Özellikle diğer bankalardan farklı olarak sıkı sır saklama ilkesi söz konusu olmaktadır. Bunun yanında, faiz oranları tespitinde serbestlik olmakta ve gelir-kurumlar vergisi çok cüzi miktarlarda alınmakta ya da kaldırılmaktadır. Son olarak da, bu bankaların müşteriye ödeyeceği faizler stopaja tabi olmamaktadır. Bu şekilde, stopajın kaldırılması, gelir üzerinde alınan dolaysız vergi oranlarının düşüklüğü ve yatırılan servetin tespitinin gizlilik ilkesi dolayısıyla mümkün olmaması nedeniyle vergi cennetleri rağbet görmektedir (Mali Suçları Araştırma Kurulu, Erişim: 19.03.2017: 1).

Tüm bu gelişmeler ikamet devletinin vergilendirme yetkisini sınırladığı için ve kamu hizmetlerinin eksik sunumuna neden olduğundan devletler tek taraflı yöntemler veya işbirliği içinde gerçekleştirdikleri yöntemleri uygulamaya başlamışlardır. Örneğin Özel'in değindiği gibi, devletler tek taraflı olarak gelir ve kurumlar vergisi oranlarında indirim gidip vergi sistemlerinde yaptıkları reformlarla önlemler almaya çalışmışlardır (aktaran Kargı ve Yaygır, 2016: 10). İkinci olarak tek taraflı mücadele yöntemi ise, Vergi Konseyi'nin belirttiği gibi Kuzey Avrupa kökenli ikili (dual) vergilemedir. Yani, istihdama bağlı olan emek gelirlerinin artan oranlı tarife ile sermaye kazançlarının ise düşük ve tek oranlı bir tarife ile vergilendirilmesidir (aktaran Çalcalı ve Yılmaz, 2013: 249). Üçüncüsü ise kontrol edilen yabancı kurum düzenlemeleridir. Kastedilen yurtdışı kontrollü işletme rejiminde, ana işletmenin yurtdışındaki bağlı şirketinin elde etmiş olduğu kar, dağıtılsa dahi ortakların mukim olduğu ülkede, ortaklara dağıtılmış gibi vergilendirilir. Bu düzenleme, vergi ödemeden kaçınmak amacıyla bağlı şirketlerin yurtdışında elde ettiği gelirin bu işletmelere transferini önleme ve ikamet devletine vergilendirme hakkı tanıma amacı güder (Öz, 2006: 7-8). Son olarak da, ilişkili kişiler aralarındaki ticari işlemlerdeki fiyatları amaçları doğrultusunda belirleyebilmekte ve vergi yükünü düşürüp vergi ziyanına neden olmaktadır. Ülkelerin vergi idareleri de emsallere uygunluk ilkesini gerçekleştirilmesinde çeşitli yöntemler uygulayarak hazinenin zarara uğratılmasını ve karın vergilendirilmeden yurtdışına çıkmasına engel olmaya çalışmaktadırlar (Özdoğrular, 2010: 1; Öz, 2013: 169).

Ticari ve finansal küreselleşme sonucunda, ülkelerin iktisat politikası araçları da çağımıza uygun hale getirilip revize edilmeye başlanmıştır. Özellikle finansal sermayenin sınır ötesi yatırımlara yönelmesiyle, ulus devletlerin vergilendirme yetkisinin aşınması gündeme gelmiş ve bu sorun küresel bir boyut kazanmıştır. Sermayeyi vergisel avantajlardan maksimum oranda yararlandıran coğrafi alanlar ve uygulamaları günümüzün yadsınamaz gerçeğini oluşturmaktadır. Devletlerin tek taraflı uyguladıkları bu yöntemlerle mevcuttaki gizlenmiş servetin çok ufak bir bölümünün vergilendirilebildiği düşünüldüğünde devletlerarası işbirliğinin ehemmiyeti de ön plana çıkmaktadır.

Öner'in değiştiği şekilde, OECD ilk olarak zararlı vergi rekabetiyle mücadele etmek amacıyla çalışmalarını başlatmış ve çalışmaların devamı niteliğinde olan vergi idareleri arasında otomatik bilgi akışının sağlanmasıyla saydamlık konularına yönelmiştir (aktaran Bakar, 2012: 37). Bu kapsamda, vergi cennetlerini de içeren ilk küresel toplantı 1996 yılındaki G7 ülkeleri zirvesidir. 1998 yılında ise vergi cennetleri ile ilgili rapor hazırlanıp, 2000 yılında vergi cennetlerinin listesi belirlenmiştir. 2009 yılına gelindiğinde ise, küresel krizin etkilerini hafifletip, vergisel kayıpları önlemek amacıyla OECD tarafından Vergi Amaçları Nedeniyle Şeffaflık ve Bilgi Değişimi Forumu düzenlenmiştir. Amacı ise OECD üyesi olsun ya da olmasın tüm ülkeleri vergi idarelerinde yaptıkları işlemler konusunda şeffaf hale getirip, bilgi paylaşımına önem vermelerini sağlamaktır (Çakmak, 2012: 1).

Finansal anlamdaki gizlilikle mücadele için birbirleriyle koordineli ve kararlı önlemler alınmalıdır. İlk olarak, vergi cennetlerindeki kişisel ve finansal gizlilik nedeniyle oluşan kayıpların büyüklüğü ile eşdeğer yaptırımlar belirlenmelidir. İkinci olarak, küresel boyutta finansal kadastro (var olan menkul kıymetleri için kayıt sistemi oluşturup, hisse senedi ve ya tahvilin kime ait olduğunun tespiti) çıkarılmalı ve son olarak verginin konusunu finansal sermayenin oluşturduğu küresel bir vergi uygulanmalıdır. Özellikle, oluşturulan finansal kadastrolardan yararlanılabilmesi için bankalar ve vergi idareleri arasındaki bilgi akışının tam olması gerekmektedir. Yaptırımlar ise, ülkelerarası koalisyonların kayıpların büyüklüğü konusunda mutabakata vardığı kararlı bir mücadele şeklinde olmalıdır (Zucman, 2013: 13-79).

2.3. KÜRESELLEŞMENİN KAMU HARCAMALARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Mishra, Edwards, Hulme ve Surrender'in belirttiği şekilde, küreselleşme süreci refah devletlerinde önemli dönüşümlere neden olup kamu harcamaları politikalarının

ve özellikle sosyal harcamaların revize edilmesini gerekli kılmıştır. Ekonomik liberalizasyonla birlikte, ulus devletlerin politikalarını belirlemede diğer küresel aktörlerle işbirliğine gitme zorunluluğu yetkilerini aşındırmış ve 2. Dünya Savaşı'ndan beri süre gelen sosyal politikalar değişme uğramıştır. Özellikle, sosyal politikaların eksiksiz bir şekilde gerçekleştirilebilmesi hususunda günümüzde devletlerin yanı sıra sivil toplum kuruluşlarının, ailelerin ve piyasanın etkin işlemesi ve işbirliği içinde olması ön plana çıkmaktadır (aktaran Gökbunar, Özdemir ve Uğur, 2008: 162-168).

Önder'in çalışmasında değiştiği şekilde, küreselleşmeyle birlikte devletlerin yetkilerinin ve yönetsel yapısının aşındığı varsayımı çevre ülkeler için söz konusu olmaktadır. Bu konuda özellikle piyasa karşısındaki devlet olgusunun incelenmesi önem teşkil etmekle birlikte tarihsel akış içerisinde özellikle 1930 ve 1980 yılları arasında Keynezyen politikaların etkisiyle devlet harcamaları ve gelirleri sürekli artma eğiliminde olmuştur. Bu şekilde devletin ekonomideki rolünün genişlemesiyle piyasalar arka planda kalmış ve ancak devamında ekonomideki etkinlik-verimlilik düşüşünün ortaya çıktığı inancıyla özel sektör yeniden ön plana çıkmıştır (aktaran Selen, 2002: 17).

Özellikle, dünya üzerindeki ihracat hacminin ve küresel rekabetin çokça arttığı günümüzde kamu harcamaları, şirket sübvansiyonlarının artırılması ve eğitim, ar-ge alanlarında yapılan harcamalar şeklinde olmaktadır (Tokatlıoğlu, 2005: 90). Yani, ticari liberalizasyonla birlikte merkez ülkelerdeki artan kamusal beklenti ve taleplerdeki değişmeye paralel olarak kamu harcamaları farklı alanlarda tezahür etmektedir. Özellikle küresel rekabetle birlikte, şirketlere yönelik teşvikler, altyapı yatırımlarına yönelen ve beşeri sermayenin gelişimi yönünde yapılan harcamalar gündeme gelmektedir.

Clement ve Afonso'nun çalışması göre, özellikle çevre ülkelerdeki artan borç yükü kamu harcamalarını azaltmakta ve borç kaynaklı likidite yetersizliği kamu harcamalarının yapısını etkilemektedir. Kısacası, borç stokunu azaltma amacıyla alınan harcama azaltıcı tedbirler, kamu yatırımlarını etkilemekte ve çevre ülkelerin büyüme kapasiteleriyle refahı bu durumdan etkilenmektedir (aktaran Akdemir ve İlgün, 2011: 181). Ancak Kazgan'ın belirttiği şekilde, sosyal nitelikli kamu harcamalarındaki azalış, sözü edilen yatırım harcamalarında azalışın çok üzerindedir. Nedeni ise, mobilitesi düşük, kalifiye olmayan, güvencesini sağlayamayan ve küresel fırsatları avantaja çeviremeyen emeğin tepkisizliğidir (aktaran Tokatlıoğlu, 2005: 90). Kısacası, mobil üretim faktörü olan sermayenin

cezbedilmesi ve ulusal kalkınma çabaları yapılacak harcamanın bileşimi belirlemektedir.

2.3.1. Kamu Harcamalarının Tarihsel Gelişimi

Lindert ve Hillman'ın çalışmasında belirttiği şekilde, 1798 yılında Thomas Robert Malthus nüfus yasasında, sosyal harcamalardan yoksulluk yardımlarının daha çok çocuk yapılamasına neden olup bollaşan işgücünün ücretleri salt temel ihtiyaçları karşılayabilme düzeyine düşüreceğini öne sürmüştür. Bu dönemde Ricardo'nun da desteklediği bu görüş doğrultusunda kamusal nitelikli eğitim ve sağlık harcamalarıyla yoksulluk yardımlarının artışı pek mümkün olmamıştır. Sanayi Devrimi öncesi bu dönemin özelliklerine bakılacak olursa zenginlikle yoksulluk ilahi bir sisteme dayandırılmakta ve tarıma dayalı bir toplum yapısı karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda, kamusal hizmet bilinci var olmamakla birlikte altyapı hizmetleri henüz oluşmamıştır (aktaran Tuncer ve Yüksel, 2011: 223-224).

Bastiat ve Buchanan'a göre, 19. yüzyıla gelindiğinde minimize edilmiş ve tesis edici bir yapıya sahip devlet modeli benimsenmiştir. Özellikle 1850'lerden sonra toplumsal ve hukuksal düzenin sağlanmasıyla görevli devlet modelinin temel alt yapı ve eğitim yönünde yatırımları yapması benimsenmiştir. Bu devlet modelinde denk bütçe ön planda tutulmuş, istikrar sağlayıcı ve adil gelir dağıtım fonksiyonu arka planda tutulmuştur (aktaran Sakal, 1999: 164). Yani, devlet gelirin ikincil dağılımına etkiye bulunmayıp bu konudaki uygulayabileceği politikaları kendisine verilen görevler bağlamında kısıtlamaktadır. Tanzi ve Schuknecht, Sakal'ın çalışmasına göre, devletin bu sınırlı fonksiyonlarının doğrultusunda (savunma, güvenlik ve adalet) 1870 yılından 2. Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde kamu harcamalarının GSYİH'ya oranı merkez ülkeler bazında aşırı derece artış ya da azalış göstermeden %10'lar civarında gerçekleşmiştir. Ancak aynı yıl İtalya ve Fransa'da kamu harcamalarının GSMH'ya oranı %13 gerçekleşirken ABD'de bu oran daha da düşüktür (aktaran Kanca ve Bayrak, 2014: 32; Kovancılar, Miynat ve Bursalıoğlu, 2007: 17).

Koray, Dilnot ve Özbek'in belirttiği şekilde, refah devletinin etkinliğinin artması ve ekonomideki rolünün genişleyip büyümesi her ne kadar 1945 yılından sonra gerçekleşmiş olsa da temelleri 19. yüzyılın son çeyreğinde atılmıştır. Özellikle 1880'lerin başında Bismarck tarafından oluşturulan, ilk modern sosyal güvenlik sistemi olan İşçi Sigortası Sistemiyle bu temeller atılmıştır. Bu kapsamda,

İngiltere’de 1908 yılında hazırlanan ve 1946-1948 yılları arasında uygulanıp tüm halkın işsizlik ve hastalık risklerine karşı sosyal güvenliğini sağlayan Beveridge Sistemi’yle de hem refah devleti hem de sosyal güvenlik sistemleri gelişme göstermiştir (aktaran Özdemir, 2007: 182). Kısacası Pehlivan’a göre, Keynesyen politikaların da etkisiyle devlete güvenliği sağlamanın yanında ekonomik büyüme ve istikrarın sağlanması, gelir dağılımında adaleti sağlama yönünde ek fonksiyonlar yüklenmesi sonucunda kamu harcamaları artma eğilimi göstermiştir. 1930’larda başlayan kamu harcamalarındaki artışlar, 2. Dünya Savaşı’ndan sonra kimi ülkelerdeki GSMH’ların %50’sini geçmeye başlamıştır (aktaran Kanca, 2011: 80).

Çeştepe ve Bilen’in belirttiği şekilde, 1950’li ve 1960’lı yıllarda arasında planlı ekonominin uygulanmasıyla hükümet müdahalesi paralelinde kamu harcamaları artmıştır. 1960’lardan sonra devlet müdahalelerin ekonomiye etkisi konusunda ortaya çıkan eksiklikler 1970’lerin ikinci yarısından itibaren neo-liberal görüşlerin benimsenmesine neden olmuştur (aktaran Uzay, 2002: 153). Kısacası, Keynesyen Paradigma’dan Neo-liberal görüşlere geçişin yaşandığı bu ideolojik dönüşüm sürecinin devamında kamu harcamaları hem nicelik olarak artmış hem de niteliksel olarak farklılaşmıştır. Özetle, küreselleşen dünyada farklılaşan konjonktürle birlikte devletlerin küresel kamusal malların sunumuna yardımcı olmaları kamu kesiminin büyüklüğünün belirli seviyelerde kalması sonucunu doğurmaktadır.

Gelişmiş ülkeler açısından konuya bakacak olursak, 1970’li yıllardan sonra hem merkez hem de çevre’de yapılan özelleştirme çabalarına rağmen gelişmiş ülkelerde kamu harcamalarının GSYİH’ya oranı artarken gelişmekte olan ülkelerde böyle bir artış gözlenmemiştir (Sarı, 2003: 26). Bu artışın birinci nedeni, ekonomik büyümeyle birlikte kişisel gelir artmaya devam eder ve bu durum sağlık hizmetlerine talebi artırır. Yaşlı nüfus yoğunluğundaki artışta sosyal güvenlik hizmetlerine olan talebi artırır. Devamında ise gruplar arasındaki artan gelir dağılımı adaletsizliğini gidermek için devlet gelirin yeniden dağılımı görevini üstlenir. Ekonomik büyümenin sonucu oluşan bu talep artışları nedeniyle transfer harcamaları dolayısıyla toplam kamu harcamaları artmaktadır. Diğer bir neden ise devletlerin gelir artışı ya da ekonomik büyüme nedeniyle ortaya çıkan ve daha önce var olmayan görevleri yerine getirme zorunluluklarının doğmuş olmasıdır. Özellikle, tüketicinin korunması, çevrenin korunması ve eğitim sisteminde reformların gerekliliği gibi küresel yapının devletlere yüklediği bu yeni görevler kamu harcamalarının artmasına neden olmuştur (Arısoy, 2005: 3-4).

Gelişmekte olan ülkeler açısından kamu harcamalarının seyrine bakacak olursak, Soubotine ve Sheram'ın çalışmasına göre, kamu harcamalarının GSYİH'ya oranı artmış ancak kamu harcamalarının niteliği gelişmiş ülkelere göre farklılaşmıştır. Gelişmiş ülkelerde toplam harcamaların önemli bir bölümü transfer harcamalarına yönelirken, gelişmekte olan ülkelerde ise kamu girişimciliği kapsamında kaynakların harekete geçirilip büyümeye ivme kazandırıcı çalışmalara ağırlık verilmektedir. Aynı zamanda Dünya Bankası raporuna göre, gelişmiş ülkelere kıyasla gelişmekte olan ülkelerin sermaye harcamalarının (kredi faiz ödemelerini kapsar.) GSYİH'ya oranı daha yüksektir (aktaran Uzay, 2002: 155-156).

Fan ve Rao'nun çalışmasında değindiği şekilde, gelişmekte olan ülkelerde bölgesel bazda kamu harcamalarını incelersek en hızlı artış Asya'da gerçekleşmiş olmakla birlikte arkasından sırasıyla Afrika ve Latin Amerika ülkeleri gelmektedir. Özellikle 1998 yılı itibariyle, Asya'da eğitim harcamaları toplam kamu harcamaları içinden en yüksek payı (%20) alırken, Afrika'da eğitim harcamaları (%16) oranla toplam kamu harcamaları içinde en yüksek paya sahiptir. Son olarak Latin Amerika ülkelerinde ise sosyal güvenlik harcamaları toplam kamu harcamaları içinde (%26) ile en büyük paya sahiptir. Afrika'da eğitime ayrılan %16'lık pay diğer ülkelere kıyasla çok az olmakla birlikte ve sağlığa ayrılan %5'lik kaynak bu coğrafyada karşılaşılan ciddi sağlık sorunlarının çözümü için yetersizdir. Bunun yanı sıra, Asya ülkelerinde 1997 krizinin bir yansıması olarak savunma, sağlık ve tarım harcamalarında 1998 yılı itibariyle düşüşler meydana gelmiştir. Latin Amerika bölgesinde ise, gelir dağılımı adaletsizliği nedeniyle sosyal güvenlik harcamaları üzerine (1980 yılından 1998 yılına % 7 artma) yoğunlaşmıştır (aktaran Kovancılar, Mıynat ve Bursalıoğlu, 2007: 25-28).

Özetle, küreselleşmeyle birlikte gelişmiş ülkelerde büyüme, gelir artışı ve farklılaşan talepler sonucunda niceliği ve niteliği değişen kamusal harcamalar, gelişmekte olan ülkelerde ülkenin içinde bulunduğu konjonktüre göre yapılmaya çalışılmaktadır. Özellikle çevre ülkelerde sermaye harcamalarının GSYİH içinde önemli bir paya sahip olması, iç karışıklıklar nedeniyle artan savunma harcamaları, ulusal kalkınmayı etkilemekte yani kaynakların ihtiyacı olan sektörlerle optimal dağılımını engellemektedir.

2.3.2. Küresel Kamu Hizmetleri

21. yüzyılın teknolojik gelişmeleri karşılıklı bağımlılığı artırmanın yanı sıra üretim, finans, yönetim, pazarlama gibi birçok sektörde ön plana çıkmakta ve kamusal hizmetlerin farklılaşmasına neden olmaktadır (Tekeoğlu, 1999: 69). Ülke ekonomilerinin yeni ihtiyaçlar ve daha önce hiç karşılaşmadığı sorunlarla karşı karşıya kaldığı çağımızda ortaya çıkan yeni kamusal hizmetlerin sunumuna devletin uyum sağlaması da önem teşkil etmekte ve uluslararası kuruluşların sunduğu kamusal hizmetlere olan ihtiyaç da artmaktadır. Devletlerin ortaya çıkan yeni kamusal hizmetlerin (yoksullukla ya da salgın hastalıklarla mücadele, çevrecilik vs.) sunumunda başarılı olamaması taleplerin karşılanamamasına yol açacağından uluslararası işbirliği içerisinde ortak hareket ederek bu kamusal hizmetleri gerçekleştirebilmek önem arz etmektedir (Tokatlıoğlu, 2005: 143; Ener ve Demircan, 2008: 63).

Özellikle küreselleşme süreciyle ortaya çıkan küresel çevresel sorunlar, kronik yoksulluk ve terör ortamı gibi olumsuzlukların süreci kesintiye uğratabilme ihtimalleri vardır. Tam bu noktada, sürdürülebilir kalkınma stratejisi kapsamında kamusal hizmet arzı önem taşımaktadır. Bu hizmetlerin faydası tüm insanlara hatta kuşaklara yayıldığı için küresel kamusal hizmetler olarak adlandırılırlar (Balseven, 2008: 65). Kısacası, bir hizmetin veya malın faydası birden fazla ülkede etkisini gösteriyorsa ve bir ülkenin bu hizmet veya maldan yararlanması diğer ülke ya da ülkelerin yararlanmasını etkilemiyorsa (rakip olmama özelliği) bu tip mal ya da hizmetler uluslararası kamu malı ya da hizmetidir. Eğer bu hizmetin yararları küresel boyutta yani tüm insanlara hatta nesillere yayılıyorsa küresel kamu malı ya da hizmetinden söz edilir (Gümüş, 2013: 29). Yani, insanlığın ortak paydasını oluşturan ve ülkeler düzeyinde değerlendirilmesi gereken bu küresel değerler kamu malı niteliğinde olup, etkileri dünyanın her noktasında hissedilmektedir.

Kanbur, Sandler ve Morrison'a göre, küresel kamusal zararlarda, negatif dışsallıkların sınır dışına taşmış halidir. Özellikle, asit yağmurları, salgın hastalıklar, mali istikrarsızlık, küresel terör, sera gazı etkisi gibi durumlar ve faaliyetler sınır ötesine taşma eğilimi gösterirler (aktaran Kirmanoğlu, Yılmaz ve Susam, 2006: 27).

Bu bağlamda Kaul, Grunberg, Stern ve Ortaç'ın belirttiği şekilde, küresel kamu mallarının ilk detaylı analizi Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından "Global Public Goods: International Cooperation In The 21st Century" (Küresel Kamusal Mallar: 21. yüzyılda Uluslararası İlişkiler) adlı çalışma ile

yapılmıştır. Bu çalışmada küresel kamu malları, kamu malları tanımı çerçevesinden kalkınma faaliyetlerinin de kapsayacak şekilde belirtilip iki özellik üzerinde durulmuştur. Birincisi, küresel kamusal mallar fayda açısından tüketimde rakip olmama ve dışlanamamazlık koşullarını taşımalıdır. İkincisi ise, bu malların faydaları geneli kapsayıcı niteliğe sahip olup, ülkeleri, insanları ve nesilleri (şimdiki kullanıcıların faydaları artarken, gelecek nesil bu durumdan etkilenmemeli yani nesiller arası rekabet söz konusu olmamalıdır.) ilgilendirmelidir. Kısacası, küresel kamusal malın üretim yerinden çok bu noktada önem arz eden husus faydanın yerküreye yayılmasıdır (aktaran Dedebek, 2015: 22-23).

Sonuç olarak Barret'e göre, evrensel boyutta fayda sağlanan ve nesilleri ilgilendiren küresel kamusal malların finansmanı, kamusal mallarda olduğu gibi vergilerle karşılanamamakta ve hangi maldan ne miktarda üretileceğine dair karar verebilecek küresel bir otorite oluşturulamamaktadır. Bunun yerine IMF, WHO ve UN gibi uluslararası kuruluşlar tarafından küresel kamusal mallar sunulmaya ve sorunlar ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır (aktaran Akyol ve Ulutürk, 2007: 68-69). Yani, küresel vergilemenin öneriler aşamasında olduğu gerçeğinden hareketle sözü edilen kuruluşların bütçelerinden ayırdıkları kaynaklarla birlikte gönüllü kuruluşların yaptıkları bağışlar ve yürüttükleri faaliyetler bu malların etkin sunumu için önem arz etmektedir.

2.3.2.1. Başlıca Küresel Kamusal Mallar

Küresel kamusal mallar kavramı, ticari mal ve hizmetlerden tamamen farklı özelliklere sahip, sosyal niteliğe haiz küresel boyuttaki AIDS/HIV gibi hastalıkların kontrolü, çevre kirliliğinin önlenmesi, barışın temini gibi tüm insanlığın ortak ihtiyaçlarının karşılanması ile ilgilidir (aktaran Ağca, Erişim: 24.03.2017: 1). Bunun yanı sıra, küreselleşme sürecinde merkez ve çevre ayrımı olmadan mobilitesi düşük niteliksiz işgücü zarar görmekte ve gelir kaybına uğramaktadır. Bu bağlamda, 21. yüzyıl teknoloji devrimiyle yoksullaşan niteliksiz emek üzerindeki küresel kamusal zararlar da uluslararası kuruluşların ürettiği küresel sosyal politikalarla çözülmelidir (Sapançalı, 2001: 137).

2.3.2.1.1. Barışın Temini

Kapstein ve Bulutoğlu'nun da değindiği şekilde, barışın temini, savaş ve terör olaylarının önlenmesi dünya ekonomik istikrarının sağlanması ve küresel refahın artması sonucunu doğuracağından insanlara sınır ötesi fayda sağlamaktadır. Bu nedenle tüm ülkelerin maliyetini paylaşarak kurdukları Birleşmiş Milletler gibi barış ortak hizmetini temin eden kuruluşlara çeşitli görevler düşmektedir (Aktaş, 2016: 28; aktaran Tokatlıoğlu, 2005: 147-148). Yani savaş, terör ve çatışmalar sonucunda ortaya çıkan uluslararası kamu kötülükleri uluslararası asayişin yanı sıra küresel finans piyasalarına, ekolojik çeşitliliğe zarar verip ekonominin genel dengelerini bozduğundan tüm insanlık nezdinde çözülmesi gereken küresel bir problemdir.

Bu bağlamda Kaul, Sagasti ve Bezanson'a göre, küresel düzeyde barışın temini ve güvenliğin sağlanması devletlerin karşılıklı olarak faaliyet gösterilmesi gereken bir küresel kamusal maldır. Çünkü devletler tek başlarına savaş sırasındaki anlaşmazlıkları ve saldırıları önleyecek düzeyde makine-teçhizata, personele ve kaynağa sahip değildirler. Yani küresel barış ve güvenlik, yönetim ve finansman anlamında küresel aktörlere ihtiyaç duymakla birlikte küresel kamu sektörü tarafından küresel boyutta sunulabilmektedir. Kısacası, devletler kendi başlarına savunmalarını yaparak fayda elde etmektedir. Ancak barış ve güvenlik uluslararası bir hal aldığına diğer devletlerin bedavacı tavırları (free rider problem) nedeniyle ulusal savunmalarını tek başlarına gerçekleştiren devletler bu problemi aşmada yetersiz kalmaktadırlar (aktaran Yılmaz, 2010: 143).

Özellikle, küresel barışın temini ve güvenliğin sağlanması yani bu malların uluslararası boyutta sunumunda insani gelişim, insan hakları konusunda faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları söz konusu olsa da genel etki oluşturma ve kaynak bulma konusunda sıkıntı çekmektedir. Bu nedenle, barışın temini konusunda ülkeleri birleştirici ve ulus üstü otorite olmaları sebebiyle uluslararası kuruluşlardan olan BM ve NATO ön plana çıkmaktadır (Tosunoğlu, 2013: 53).

Bu konuda Birleşmiş Milletlerin ana kuruluş amaçlarından biri de küresel barışın teminidir. Ayrıca Güvenlik Konseyi, Genel Kurul ve Genel Sekreterlik organları da barışın temin edilmesinden tamamlayıcı görevlere sahiptir. Özellikle, BM Güvenlik Konseyi küresel barışın sağlanması konusunda en yetkili organ olup konseyin aldığı kararlar üye devletler için bağlayıcı olmaktadır (BM, Erişim: 25.03.2017: 1). Birleşmiş Milletlerin barışın sağlanmasına yönelik müdahale şekillerinde biri olan Barışı Koruma Operasyonlarını, Güvenlik Konseyi oluşturur ve

Genel Sekreter yönetir. Bu operasyonlarda çatışma içindeki tarafların rızaları alınır ve silahlı çatışma olmadan askeri operasyon yapılır. Amacı ise, politik mutabakata yönelik diplomasinin desteklenmesi ve mevcut bir ateşkes anlaşması için uygun zemini oluşturup bu ateşkesi uygulamaya koymaktır (Duran, 2001: 135).

Ancak Güvenlik Konseyi'nin yürüteceği çalışmaların finanse edilmesinde kullanacağı kaynakları sağlaması üye devletlerin katkı paylarını ödememeleri nedeniyle pek mümkün olmamakta ve bütçe açık vermektedir. Bunun yanı sıra, Birleşmiş Milletlerin idari bütçesinden ayrı olan ve barışın temini için kaynakların ayrıldığı Barış Operasyonları Bütçesi vardır. 2014 yılı itibariyle onaylanan bu bütçenin miktarı ortalama 7.14 milyar düzeyinde olup, BM'nin verilerine göre, 2013 yılı itibariyle ABD'nin yaptığı katkı %28,38, Japonya'nın 10,83 ve Fransa'nın %7,22'dir (aktaran Şöhret, Erişim: 26.03.2017: 279-281). Yani, sivil toplum kuruluşlarının ve bireylerin kaynak yetersizliği nedeniyle yarım kalan barışın temini sunumunun tamamlayıcılığın en önemli faktörü olan BM bütçesine yapılan zorunlu ve gönüllü katkıların eksiksiz toplanması önem arz etmektedir.

2.3.2.1.2. Çevre ve Çevrenin Korunması

21. yüzyıldaki küresel süreç ekolojik bunalımı beraberinde getirmiş ve iklim değişiklikleri, ozon tabakasının delinmesi, sulak alanların azalması, toprağın çölleşmesi, biyoçeşitliliğin zarar görmesi gibi çevresel sorunlar yer kürenin dengesini bozmuştur. Aynı zamanda Avrupa Komisyonu'na göre, Komisyonu'nun 27 üye ülkenin katılımıyla gerçekleştirdiği 2008 yılındaki iklim değişikliğini içeren Eurobarometre anketinde %68'lik bir oranla iklim değişikliğine bağlı oluşan yoksulluk, gıda ve içme suyu yoksunluğu günümüz dünyasındaki en büyük küresel sorun olarak belirlenmiştir (Cerit Mazlum, 2011: 207).

Başlıca küresel kamusal mallardan sayılan çevrenin korunması hava, kara, deniz, bitki ve canlılar gibi doğal kaynakların korunmasına bağlıdır. Bu doğal kaynakların korunması insanlığın ortak problemini teşkil etmekle birlikte çevre koruma faaliyetlerinden sağlayan faydadan küresel düzeyde bütün insanlar yararlanır. Yani, çevre koruma faaliyetlerinin yanında bu alanda yapılan giderler farklı ülkeler tarafından gerçekleştirilse ve finanse edilse de çevre koruma küresel boyutta fayda sağlar (Arsan, 1992: 417).

Küresel kamusal mal olan çevrenin sunumunda küresel işbirliğine ihtiyaç duyulmasına rağmen işbirliği ortamı tam olarak sağlanamamakta ve küresel çevre

politikaları işlevlerini yitirmektedir. Nedenleri ise, ülkelerin kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmesi, çevre korumaya yönelik politikaların ülke ekonomilerinde oluşturduğu maliyet-rekabet baskısı ve son olarak da çevresel iyileştirme faaliyetlerinde faydanın bölünememesi ve dışlanmanın olmamasıyla nedeniyle oluşan bedavacılık sorunudur. Küresel çevre politikalarının işlerlik kazanmasının da en etkili unsurlar ise bu politikalara zemin oluşturacak örgütler ve kamuoyunun çevresel hareketler konusunda bilinçlenmesidir (Mutlu, 2006: 67).

İkinci küreselleşme evresiyle küresel çevre sorunlarına yönelik farkındalık artmaya başlamış ve 1972 yılında Stockholm’de “İnsan Çevresine Dair Konferans” ile bu alandaki ilk küresel bildiri yayınlanmıştır. Bu bildirinin devamında ise çevresel faaliyetleri ve politikaları organize edecek olan BM organı, Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) kurulmuştur. UNEP, Hierlmeier ve Nagai’e göre, UNEP’in başlıca görevlerinden biri çevresel sorunlarda küresel kamuoyunun dikkatini çekmek ve bu kapsamda devletlerarası işbirliğini arttırmaktır. Bunun için çalışmalarından elde ettiği bilimsel verileri raporlayarak devletlerle paylaşır ve onları bilgilendirir. Rapordaki veriler de devletlerin ulusal çevre politikalarının yönlendirici ve yol göstericisi olur. UNEP’in, sözü edilen bilgilerden derlediği 100 kitap ve rehber yıllık olarak yayınlanmaktadır (aktaran Kayhan, 2013: 62-70). Ayrıca, 1992 yılındaki Çevre ve Gelişim Konulu Rio Deklarasyonu, 2002 yılındaki Johannesburg’da ki Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi ve 2005 yılındaki Dünya Zirvesi’nde UNEP’in çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması konusunda aldığı görevler, gelişimini ve etkinliği arttırmıştır. UNEP’in yanı sıra Dünya Sağlık Örgütü, Dünya Ticaret Örgütü, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı gibi temel amaçlarının yanında çevresel faaliyetlere yönelen uluslararası kuruluşlarla akademik ve kar amacı gütmeyen diğer kuruluşlar da küresel kamusal mal olan çevrenin etkin sunumu konusunda çalışmalarını yürütmektedir (Tosunoğlu, 2013: 68-70). Son olarak, BM çevresel sorunlarla mücadele alanını genişletmek için Birleşmiş Milletler Çevre Meclisi (UNEA) adında yeni bir birim kurmuş ve bu birimin merkezi Kenya’nın başkenti Nairobi’de bulunan UNEP’in Yönetim Konseyinin yerine geçmesi kararlaştırılmıştır (BM, Erişim: 26.03.2017: 1).

Özetle, doğadan elde edilen yenilenebilir enerji kaynakları kullanımının büyük bir artış gösterdiği günümüz dünyasında, çevresel felaketler bu doğal kaynaklardan yararlanmamızı minimuma indirmektedir. Ayrıca, enerji tüketiminin homojenleştiği günümüz dünyasında gelecek nesillere daha yaşanabilir çevre ve

azalan küresel dışsallıkların söz konusu olduğu bir dünya bırakabilmemiz için uluslararası kuruluşların çevre sorunları için ayırdığı bütçe önem teşkil etmektedir.

2.3.2.1.3. Yoksullukla Mücadele

Şenses'in de belirttiği şekilde, açlık ve yoksulluk kavramlarıyla yeni dünya ekonomik düzeni, çevre ülkelerde yaşayan insanlar için bağdaşmış kavramlardır. Günümüz dünyasında yoksulluk az gelişmişliğin temel sorunlarından biri olmakla birlikte, gelişmiş ülkelerin de gündeminde olan ve küresel düzeyde etkisini gösteren sosyal bir konudur. Son dönemlerde artan kaynak israfı ve iç çatışmalar nedeniyle son yapılan araştırmalarda da, yoksulluk sınırın altında yaşamlarını sürdüren insanların çevre ülkelerle birlikte merkez ülkelerdeki oranlarının da yükseldiği ortaya konulmuştur (Sapancalı, 2001: 126; aktaran Tokatlıoğlu, 2005: 151).

Kavramsal çerçeve ve türleri açısından bakıldığında TÜSİAD'a göre yoksulluk, mutlak ya da görel olarak toplumun refah düzeyi veya asgari yaşam standardı seviyesinin altında kalan kişi statüsüdür (aktaran İncedal, 2013: 17). Bununla birlikte geliriyle, bir insanın hayatta kalabilmesi için gereken minimum kalori miktarını (Dünya Bankası'na göre günlük 2400 kalori) alamayan kişiler mutlak yoksul olarak kabul edilirken, temel ihtiyaçlarını mutlak olarak karşılayabilen fakat genel refah seviyesinin altında kalıp, sosyal ve kültürel yönden topluma katılamayanlar görel yoksul sayılmaktadırlar (İncedal, 2013: 20; Doğan, 2014: 10).

Mutlak yoksulluk ve görel yoksulluğun devamında, küreselleşmeyle daha da belirgin hale gelen kentsel göç hareketleri ekonomik, kültürel ve sosyal yönden kent yaşamına uyum sağlayamayan ve temel ihtiyaçlara erişimi kısıtlı olan grupları ortaya çıkarmıştır (Aydın, Erişim: 27.03.2017: 5). Sonucunda ise eğitim ve sağlık hizmetlerine tam erişimin sağlanamadığı, barınma, sosyal güvenlik ve altyapı yetersizliklerini içeren dinamik boyutları olan kentsel yoksulluk ortaya çıkmıştır (Canbay ve Selim, 2010: 638). Aynı zamanda, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (UNDP) 1997'de yayınladığı İnsani Gelişme Raporu'nda insani yoksulluk kavramına ilk kez değinilmiştir. Bu bağlamda, insani gelişmenin salt parasal imkanlarla sağlanamayacağı, temel hizmetlerden yararlanma, sağlıklı bir yaşam ve kamusal-özel kaynaklara ulaşımın önemi üzerine durulmuştur. Küreselleşmenin getirdiği imkanlar sonucunda oluşan tüketim toplumu, temel ihtiyaçlarını karşılamamanın ötesinde artan ihtiyaçlarının tatmini için tüketir. Tüketim davranışındaki bu farklılaşma ise, en kısa zamanda tüketme ve kısa süreli tatminin

getirdiği yeni tahminsizliklerin oluşunu eğilimini ortaya çıkarır (Karakaş, 2005: 4). Küresel süreçte geçim kaynaklarının yetersizliği ve sosyal ihtiyaçların karşılanamaması yeni yoksulluğu ortaya çıkarmaktadır (Pehlivan, 2010: 24). Yani, küreselleşmeyle birlikte konjonktürel yapıdaki dönüşüm sonucunda çalışılan sektörler, zevk ve tercihler, yaşanılan coğrafya, hizmetlerden yararlanma kapasiteleri değişmiş ve yoksulluk türlerine farklı kriterler getirilmiştir.

Küreselleşme sürecindeki yoksulluğun dünyadaki perspektifine bakıldığında ise Arpacioğlu ve Yıldıırım'ın belirttiği şekilde, dünya nüfusunun %10'luk kesimi, dünyadaki toplam gelirin yüzde yetmişinden fazlasını meydana getirmektedir. Aynı zamanda, altı milyar iki yüz milyon olan dünya nüfusunun yarısına yakını kişi başi günlük 2\$ yoksulluk sınırının ve yaklaşık 1 milyarı da kişi başına günlük 1\$ yoksulluk sınırının altında hayatlarını devam ettirmektedirler. Ayrıca, yoksul ülkelerdeki yavaş büyüme oranı nedeniyle zengin ülkelerle kıyaslandığında gelir eşiitsizlikleri de artmaktadır. 1960 yılında en zengin 20 ve en fakir 20 ülke arasındaki gelirsel uçurum 18 kat iken 1995 yılında 37 katına çıkmış yani iki kat daha artmıştır (aktaran Gerşil ve Yeşilyurt, 2014: 5). Sonuç olarak şenses'in de belirttiği gibi, dünyadaki en varlıklı %20'lik kesim toplam üretim %84'n ve en yoksul %20'lik kesim ise yalnızca %1,4'n tüketmektedir (aktaran Tokatlıoğlu, 2005: 152).

UNDP'nin verilerine göre, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki mal ve hizmet tüketiminde de ciddi eşiitsizlikler bulunmaktadır. Örneğin, temel besin maddesi olan et tüketimi ABD, Yeni Zelanda ve Güney Kıbrıs gibi ülkelerde yıllık kişi başına 100 kg üstü gerekleşiirken, Bangladeş ve Burundi gibi yoksul ülkelerde yıllık kişi başına et tüketimi ise 3 ile 4 kg arasındadır. Aynı şekilde, kişi başına sağlık harcamaları toplamı da ABD ve İsviçre gibi ülkelerde 2000 doların üzerindeyken, Vietnam ve Sierra Leone gibi ülkelerde 3 ile 4 dolar arasındadır. Ayrıca, gelişmiş ülkelerde zaruri olmayan ihtiyaçlar (kozmetik ürünler, alkollü içecekler) ve bunların haricindeki mal ve hizmetlere harcanan paralar, yoksul ülkelerdeki altyapı yatırımları ve temel hizmetlerin gerekleşiirebilmesi için gereken miktarın çok üzerindedir (aktaran Aktan, 2002: 14-20).

İstihdam yapısı, sağlık, eğitim, işsizlik ve ekonomik konjonktürle neden sonuç ilişkisi içerisinde olan yoksulluk sorunun çözümü çok yönlü olarak uluslararası boyutta ele alınması gereken bir konudur.

Bu bağlamda BM ve şenses'in değindiği şekilde, Kasım 2000'de 189 ülkenin hükümet başkanları tarafından aşırı yoksulluğun bertaraf edilmesi, küresel hastalıklarla mücadele, evrensel temel eğitimin yaygınlaştırılması ve küresel

ortaklığın sağlanması amacıyla BM Milenyum Deklarasyonu imzalanmıştır. Sonucunda ise bu kalkınma hedeflerinin 2015 yılına kadar gerçekleştirilmesi ve bu konuda ortak çalışılması kararı alınmıştır. Bunun yanı sıra, IMF, Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ve Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından yoksulluğun önlenmesi yönünde çabalar mevcuttur (aktaran Gündoğan, 2008: 47-48). Dünya Bankasının belirttiği gibi, bu kuruluşlardan Dünya Bankası ve IMF'nin yoksullukla mücadelenin sunumunda izlediği politikalar birbirini tamamlamaktadır. Özellikle IMF, finansal ve makroekonomik dengeler üzerine yoğunlaşırken, Dünya Bankası, uzun dönem kalkınma ve yoksullukla mücadele yönünde politikalarını şekillendirmiştir. Bu politikalar kapsamında, Dünya Bankası çevre ülkelere temel hizmetlerin sunulmasına yardımcı olmak amacıyla düşük faizli borçlar, faizsiz krediler ve hibeler şeklinde kaynaklar sunmaktadır (aktaran Uluocak ve Çoban, 2011: 219).

Ulus devletler ve sivil toplum kuruluşlarının yoksullukla mücadelede uyguladığı politikalar ve yürüttüğü çalışmalara bakıldığında, DPT'nin değindiği şekilde ulus devletler küreselleşmeyle birlikte ortaya çıkan ikinci grup politikaları yani doğrudan yoksulluğu azaltmayı amaçlamayan, yoksulluğun temel nedenlerinden olan işsizliği azaltmayı hedefleyen ve iktisadi büyümeyi sağlayacak politikalara yönelmektedirler (aktaran Gündoğan, 2008: 48). Aynı zamanda Baulch'a göre, büyüme yoluyla yoksulluk oranının azaltılabileceği yönünde dolaylı mücadele yaklaşımı önem kazanmaktadır. Ancak, ekonomik büyümeye gelir dağılımında adaletin eşlik ettiği durum bu hususta önemli olmakta ve yoksulluğun şiddetini azaltmaktadır (aktaran Iliman, 2014: 71). Ayrıca sivil toplum kuruluşları, devletin mücadele alanının kapsamadığı yoksulluk bölgelerinde yürüttükleri faaliyetler ve savunuculuk yönleriyle devletin yükümlülüklerinin farkına varmasını sağlaması açısından önem arz etmektedirler. Ancak bu kuruluşları, faaliyetlerinde süreklilik ve devletle işbirliği içerisinde hareket etmek etkin kılacaktır (Buğra, 2006: 5).

Özetle, küreselleşen dünyada artan çatışmalar, çevresel sorunlar ve temel hizmetlerden yoksunluk göçleri arttırmakta ve toplumdan dışlanmış, eşit haklara ve yaşam standartlarına sahip olmayan grupları ortaya çıkarmaktadır. Bu denli sınır ötesi bir sorunu betimleyen yoksulluk olgusu için ulusal düzeyde gelir dağılımı adaleti sağlanmalı ve ekonomik büyümeyi sağlayıcı politikalar eşanlı uygulanmalıdır. Sivil toplum kuruluşları ise ulusal hükümetlerle işbirliği içinde çalışıp ulus üstü kuruluşların çalışmalarına katkı sağlamalıdır.

2.3.2.2. Küresel Kamu Mallarının ve Hizmetlerinin Finansmanı

Ülkelerin çıkarları paralelinde faaliyette bulunup pozitif dışsallık sağlayacak şekilde küresel mal ve hizmet üretimi tüm insanlığa yarar sağlamaktadır. Ancak kısa süreli gelir getirici üretim faaliyeti olmadığından küresel fayda sağlayan bu malların üretiminin optimal gerçekleşebilmesi için ülkelerin finansal kaynaklara olan ihtiyacı artmaktadır (Göker, 2009: 9).

Aynı zamanda finansal kaynak ihtiyacının yanında, küresel kamusal malların üretim ve finansmanında iki temel problem ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki, üretim ile finansmanı birçok aktör (uluslararası örgütler, devletler, sivil toplum kuruluşları vs.) gerçekleştirdiği için amaç ve çıkar farklılığından doğan işbirliği sorunu, ikincisi de Ortaç'ın belirttiği gibi, küresel kamusal malın faydasının sınır ötesine taşması ve finansmanına katılmayanların da yararlanması sonucu üretim maliyetlerine katılmada ortaya çıkan isteksizliktir (Arslan, 2008: 81; aktaran Kovancılar, Miynat ve Bursalıoğlu, 2007: 176).

Küresel kamu mallarının finansmanında yani üretiminde uluslararası kamusal kaynaklar kullanılabilir. Yani bu kaynaklar, uluslararası finansal kuruluşlar ve hükümetler arası örgütlerin faaliyetleriyle, sahip oldukları kaynaklardan oluşmaktadır. Özellikle küresel ekonomiyi ilgilendiren, krizlerin önlenmesiyle finansal istikrarın sağlanması görevini Dünya Bankası ve IMF üstlenmiştir. Küresel kamusal malların üretiminde merkezi görevi üstlenen hükümetler arası örgütlerde olan BM ise barışın temini, çevre sorunları ve yoksullukla mücadele etmek için bütçesindeki kaynakları kullanmaktadır. Aynı şekilde, sağlık hizmetinin etkin bir şekilde sunumu amacıyla Dünya Sağlık Örgütü (WHO), temel insani hakların ve çalışma şartlarının iyileştirilmesine yönelik faaliyetler yürüten Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) gibi kuruluşlar küresel bakanlıklar şeklinde çalışıp kaynaklarını küresel kamusal malların üretimine ayırmaktadır (Pehlivan, 2010: 93-94). Kaul ve diğerlerine göre, küresel kamusal malların finansmanında ulusal kamusal kaynaklar da kullanılmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler işbirliği gerektiren programlara yapılacak harcamalara doğrudan kaynak ayırmaktadır. Bu bağlamda, küresel kamu mallarının finansmanı için yapılan harcamanın 5 trilyon doları gelişmiş ülkeler tarafından, 1 trilyon doları ise gelişmekte olan ülkeler tarafından gerçekleştirildiği tahmin edilmektedir (aktaran Altınışık ve Peker, 2009: 329). Aynı zamanda, gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelere kalkınma ve küresel kamusal malların etkin sunulabilmesi için yaptığı kalkınma yardımları ve bu ülkelerin borçların da yaptıkları borç takası-borç

hafifletilmesi gibi düzenlemeler de bu kapsamda değerlendirilmektedir (Arslan, 2008: 82).

Özel sektör kaynakları küresel kamu mallarının finansmanında ciddi boyutlara ulaşmasa da küreselleşen dünyada önem arz etmektedir. Sagasti ve Bezanson; Jacquet ve Marniesse, Binger'in belirttiği gibi, bu kaynaklar kar amacı gütmeyen kuruluşların (vakıflar, sivil toplum örgütleri ve akademik enstitüler), kar amaçlı kuruluşların (yerel ve küresel işletmeler) ve bireylerin küresel kamu mallarının üretilmesi için ayırdıkları kaynaklardır. Örneğin, Sınır Tanımayan Doktorlar Örgütü, Dünya Doğayı Koruma Vakfı, çok uluslu şirketlerin küresel sorunların çözümüne yönelik yaptığı faaliyetler ve Elton John gibi yardımseverlerin çalışmaları ile küresel kamu malların finansmanı için ayrılan kaynaklardır. Son olarak, devlet ajansları, sivil toplum kuruluşları ve uluslararası örgütlenmelerin birleşerek oluşturdukları ortaklık kaynakları da genellikle geçici programlar şeklinde olup, küresel kamu mallarının finansmanında kullanılmaktadır. Örneğin, Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı ve Birleşmiş Milletler Çevre Programı ve uluslararası sivil toplum kuruluşları kaynakları ve özel bağışlardan meydana gelen Küresel Çevre Fonu ortaklık kaynaklarına örnek teşkil etmektedir (aktaran Dedebeek, 2015: 84-86).

Küresel kamusal malların finansman yöntemlerinden sonuncusu da dışsallıkların içselleştirilmesi yani kullanıcı ödemeleridir. Bu yöntemde, küresel kamusal malların üretimi ve tüketimi neticesindeki fayda ve maliyet oluşumunun bu malları üreten ve tüketenler arasında paylaştırılmasıdır (Tekin ve Vural, 2006: 326). Yani, ortaya çıkarılan faydandan yararlananlara faydaları karşılığında belirli miktarda aidat veya ücret ödetilmesi sistemidir. Kısacası, kamusal maldan sağlanan fayda paralelinde, yarar sağlayanlara bedel ödetme neticesinde kamu malının etkin kullanımının (olumlu dışsallıkların teşviki ve olumsuz dışsallıkların bertaraf edilmesi) gerçekleştirilmesidir (Yalçın, 2009: 297).

Örneğin, karbon vergileri, tobin vergisi, elektronik posta ve internet kullanım vergisi vb. dışsallıkların içselleştirilmesi şeklindeki finansman yöntemine örnektir. (Altınışik ve Peker, 2009: 328).

2.3.2.2.1. Tobin Vergisi

Wahl ve Uemura'nın çalışmasında belirttiği şekilde, 1970'li yıllardaki küresel süreçle birlikte sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamaların kaldırılmasıyla birlikte

sermaye hareketleri serbestleşmiş ve ülkeler sermayeyi kendi idari birimleri için cazip hale getirebilmek için sermaye üzerindeki vergi yükünü azaltmaya başlamışlardır. Bunun sonucunda, hem sermaye gelirin vergilendirilememesinden doğan finansman açığı hem de spekülasyon amaçlı kısa vadeli sermaye (sıcak para) hareketlerinin çevre ülkelerde önemli krizlere neden olması sorunu doğmuştur (Muter, Çelebi ve Sakınç, 2008: 221-222; aktaran Eser ve Birinci, 2013: 180).

Bu kapsamda, James Tobin tarafından 1972 yılında sermaye hareketlerinin spekülasyon etkilerini (üretken sektörlerin gelişmemesi, aşırı rezerv birikimi ve reel fiziksel yatırımlarda kullanılabilecek kaynakların azalması) engellemek amacıyla sermaye hareketleri üzerine uluslararası bir vergi konulması fikri ortaya atılmıştır (Taşcı ve Demirbaş, 2011: 90; Yeldan, 2013: 20-23).

BIS, Felix, Eichengrenn, Tobin ve Wyplosz'un belirttiği gibi 1980'li yıllara gelindiğinde, artan finansal liberalizasyonla birlikte sermayenin mobilitesi de artmış ve Nisan 2001'de sermaye hareketleri hacmi günlük bazda 1.2 trilyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemin diğer bir özelliği de, sermayenin hareketliliğindeki artışa oranla (finansal yatırım maliyetlerindeki düşme) emeğin ve malların mobilitesinin düşüklüğüdür (aktaran Arıkboğa, 2002: 38). Yani günlük sermaye hareketleri hacmi, sermayenin karlılığını arttırmak amacıyla teknolojiyi de kullanarak dünyanın çeşitli yerlerinde rahatça yatırım alanları bulması neticesinde çok büyük miktarlara ulaşmıştır. Tobin vergisinin de bu açıdan uygulama alanı bulması gelirsel kaynak oluşturma açısından önem arz etmektedir.

Felix'in çalışmasına göre, bir günlük döviz işlem hacmi 1 trilyon dolar ve yıllık işlem günü sayısı 240 gün varsayılırsa, ortaya çıkan yıllık vergi matrahı brüt olarak 240 trilyon dolar olacaktır. Ancak net vergilendirilebilir matrahını bulabilmek için ilk olarak, bu matrahtan %20 vergi istisnası düşülüp, %20 oranındaki vergi kaçakçılığının dikkate alınması gerekir. Bu unsurlar da dikkate alındığında elde edilen matrah 144 trilyon dolara düşmektedir. İkinci olarak, Tobin vergisinin döviz işlemleri üzerindeki %50 oranındaki azaltıcı etkisi de hesaba katıldığında vergilendirilebilir matrah 72 trilyon dolar olacaktır. Sonuç olarak, bu matraha %0.5 oranında Tobin vergisi uygulanırsa, bu vergiden sağlanacak yıllık gelir 360 milyar dolar, %1 uygulanması durumunda ise yıllık tahmini hasılat 720 milyar dolar olacaktır (aktaran Şen, Keskin ve Öz, 2004: 3-4).

2.3.2.2.2. Karbon Vergisi

Sanayi Devrimi'yle başlayan ve birinci küreselleşme evresiyle ivme kazanan makineleşme ve kentleşme süreciyle birlikte küresel iklim sistemi, doğal değişiminin yanı sıra insanoğlunun faaliyetlerinden de etkilenmeye başlamıştır. Sürecin devamında ise, karbondioksit ve diğer sera gazı birikimlerinin artması nedeniyle küresel ortalama yüzey sıcaklıklarında yükselmeler meydana gelmeye başlamıştır (Kovancılar, 2001: 7-8).

Kaplan, Swart, Cuervo ve Gandhi'nin belirttiği şekilde, fosil yakıt kullanımıyla havaya salınan sera gazlarının miktarının artması, güneş kaynaklı radyasyon içeren ışınların daha çok miktarda yeryüzünde tutulmasını sağlamakta ve küresel ısınmayla birlikte iklimsel aşırılıklara neden olmaktadır. İşte bu sera etkisiyle, çölleşme, toprak kalitesinin zarar görmesi, Antarktika'da ısınma sorunu ve deniz seviyelerinin yükselmesi sorunları yaşanmaktadır (aktaran Vural, 2006: 1; aktaran Kovancılar, 2001: 8).

İklimsel değişiklikler ve küresel ısınma sonucunu doğuran sera gazlarından biri olan karbondioksit %50 ile en büyük paya sahiptir. Fosil yakıt tüketiminin arttığı günümüz dünyasında, yıllık olarak havaya 16 milyar ton karbon salındığı düşünüldüğünde ve bu miktar Sanayi Devrimi'nden beri süregelen birikmiş 170 milyar ton karbon salınımı birlikte ele alındığında karbon emisyonunun %80 azaltılması gerekliliği sürdürülebilir bir çevre için hayati önem sahiptir (Kovancılar, 2001: 12).

Karbon vergisinde, iktisadi bir kurum, yaydığı karbon emisyonu neticesinde çevreyi kirletmekte ve ortaya çıkardığı çevresel zarardan dolayı yaydığı emisyon miktarı başına vergiye tabi tutulmaktadır. Burada önemli olan nokta, alınacak vergi her bir fosil yakıtın barındırdığı karbon miktarıyla orantılı olmalıdır. Örneğin, kömür, doğalgaz ve petrole kıyasla daha fazla karbon emisyonu ortaya çıkardığından, kömür üzerine konacak karbon vergisi miktarı doğal gaza göre daha yüksek olmalıdır (Akkaya, 2001: 24).

Birleşmiş Milletlerin 2001 yılındaki çalışmasına göre, tahsil masrafı 1 Cent'ten daha az olan karbon vergisinden elde edilecek hasılatla ciddi boyutlardadır. Örneğin, bir ton karbon başına 21 dolarlık küresel bir vergi alınması sonucunda, yılda 125 milyar dolar gelir elde edileceği ortaya konulmuştur (aktaran Alıcı ve Yıldız, 2012: 60). Yani, bir ton karbonun kaç ton karbondioksit karşılık geldiğinin hesaplanabilmesi sonucunda uygulanabilirliği artan karbon vergileri, büyük

boyutlarda hasılat sağlamakla ve ciddi bir finansman aracına dönüşmektedir. Aynı zamanda, çevre konusunda ortaya çıkan uluslararası kamu kötülüklerinin bertarafı açısından da önem teşkil etmektedir.

2.4. KÜRESELLEŞMENİN BÜTÇE POLİTİKASI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Sanayi Devrimi'nin endüstriyel dönüşümün temellerini attığı 18. yüzyılın sonlarına doğru Klasik İktisat Okulu oluşturulmuş ve klasik paradigma önem kazanmaya başlamıştır. Jandarma devlet anlayışının benimsendiği paradigmanın bir uzantısı olarak kamu bütçesinin denk olması savunulmuş ve hem kamu açıklarının hem de kamu fazlalıklarının ekonomik dengeleri bozacağı anlayışı kabul görmüştür. Bu durumun istisnası olarak, yol, körü, baraj gibi faydaları birden fazla yıla yayılan yatırım harcamaları için kamu açıkları verilebilir görüşü hakimdir. Nedeni ise, açığın finansmanı için alınan borcun anapara ve faiz ödemelerinin yatırımların getirileriyle kapatılabileceği ve borç yükünün gelecek nesillere yansıtılmayacağı anlayışıdır (Bakkal ve Susam, 2011: 24-25). Tollison'un belirttiği şekilde, Klasik paradigmaya göre kastedilen bu bütçe dengesi, kamusal harcamaların vergi gelirlerine eşit olmasıdır (aktaran Dileyici ve Özkıvrak, 2010: 42). Yani, bireylerin devlete kaynak transferi vergiler yoluyla gerçekleşiyorsa ve bu şekilde toplam gelirlerin toplam giderlere eşitliği sağlanıyorsa bütçe gerçek anlamda denktir. Ancak söz konusu transfer, borçlanma ya da monetizasyonla gerçekleşiyorsa ve bu yolla harcamaların bir kısmı karşılanıyorsa, toplam gelir ve toplam gider eşitliği sağlansa bile gerçek bir bütçe dengesinden söz edilemez (Dileyici ve Özkıvrak, 2010: 42).

1929 yılına gelindiğinde ise ortaya çıkan Dünya Ekonomik Bunalımı'nın Klasik paradigmanın "laissez faire" politikasına bağlı olarak değerlendirilmesindeki yetersizlikler, Keynezyen iktisadi görüşü ön plana çıkarmıştır. Özellikle, piyasadaki üretime ve özel yatırımlara satın alma gücünü destekleyerek ivme kazandıran kamu harcamalarının arttırılması görüşü hakim olmuştur (Avcı, 1988: 5). Bütçe açısından ise, Klasik paradigmanın tersine bütçenin kontrolünden ziyade bütçenin etkisinin üzerinde durulur. Ayrıca Beveridge'nin bütçe kuramı açısından da, gayrisafi yurtiçi hasılayı negatif büyümeden kurtarmak ve tam istihdamı sağlayabilmek için de telafi edici bütçe uygulanmalıdır (Koğar, 1996: 302-303). Türk'ün de çalışmasında belirttiği gibi, telafi edici bütçe, belirli durumlarda belirli sınırlar dahilinde, ekonomik buhranı ortadan kaldırmak ve tam istihdamı sağlayabilmek adına devletin mali araç olarak bütçe açığını kullanmasıdır (aktaran Avcı, 1988: 5). Yani Aktan'ın belirttiği

şekilde, denk bütçeye karşılık telafi edici bütçe uygulamaları, politikacılara vergileme olmaksızın da harcamada bulunma fırsatı vermekle birlikte kamusal harcamaların vergilemeye ek olarak emisyon ve borçlanmayla da finansmanını mümkün kılmıştır (aktaran Güngör, Erişim: 01.04.2017: 12). Kısacası, devlet ekonomik dengeyi sağlama hususunda, özel sektör kaynaklarını yönlendirme konusundaki inisiyatifi üzerine almıştır.

1960'lı yıllarda ise genişletici para ve maliye politikaları neticesinden oluşan bütçe açıkları nedeniyle ekonomide durgunlukla birlikte enflasyonist etkiler görülmeye başlanmıştır (Bakkal ve Susam, 2011: 27). Bulut'un çalışmasında belirttiği şekilde, Rasyonel Beklentiler teorisyenlerinde biri olan Robert Lucas'a göre, hükümet politikaları konusunda dinamik ve bilgi sahibi olan karar birimleri, devletin iktisat politikası uygulamalarıyla oluşacak etkileri rasyonel olarak tahmin ettikleri için önlemler alacaklar ve bu politikalar etkisiz hale gelecektir (aktaran Bakkal ve Susam, 2011: 27). Savaş'ın belirttiği şekilde, devlet kısa dönemde de geçerli olmak üzere, maliye ve para politikası araçlarını kullanarak üretim, istihdam, fiyat istikrarı gibi ekonomik değişkenler üzerinde etkili olamaz. Bu bağlamda iktisat politikaları aktif değil de istikrarlı olarak uygulanmalıdır. Ayrıca, vergi ve kamu harcaması politikaları önceden belirlenmeli ve sürekli değiştirilmemelidir (aktaran Aktan, 2000: 1).

Bulut, Şen ve Sağbaş'ın çalışmasında belirttiği şekilde, 1970'li yıllara gelindiğinde ise Milton Friedman ile monetarist yaklaşım önem kazanmaya başlamıştır. Monetarist yaklaşım da Rasyonel Beklentiler teorisinde olduğu gibi, ekonomide istikrarsızlık sonucunu doğuran bütçe açıklarına karşı çıkıp bütçe denkleğinin üzerinde durmuştur. Açık, borçlanma ile finanse edilirse devlet fon piyasasına özel sektöre rakip olarak girecek ve faizlerin yükselmesine neden olacaktır. Sonucunda ise özel yatırımlar piyasadandan dışlanacaktır (crowding out effect) (aktaran Bakkal ve Susam, 2011: 27). Eğer açığın finansmanını para arzını arttırarak karşılama yoluna giderse, bu sefer de enflasyon oluşacak ve fiyat istikrarı bozulacaktır. Bu bağlamda M. Friedman göre, para arzı her yıl üretimdeki artış hızına paralel bir oranda arttırılmalıdır (Dileyici ve Özkıvrak, 2010: 45). Kısacası, bütçenin finansman yönteminde vergi dışı araçların kullanılmasının ortaya çıkardığı gerek özel yatırımlarının maliyetlerinin artması sonucu bu yatırımların azalışı gerekse fiyat istikrarını bozucu durumlar, neo-liberal yaklaşımlarda vergi ağırlıklı finansman yönteminin kullanımının mantıksal temelini oluştururlar.

Jett ve Akdiş'in çalışmalarında belirttiği gibi, 1970'li yıllarda ortaya çıkan bir diğer ekol Arz Yanlı İktisat'tır ve bu ekolün görüşleri Jude Wanniski, Robert Mundell

ve Arthur Laffer aracılığıyla geliştirilmiştir. Bu görüşe göre, bütçe denkliliği ilkesi enflasyona karşı alınacak tedbirler açısından önem arz etmektedir (aktaran Doğan, 2006: 254-267). Çünkü bütçedeki açıklar, enflasyonist beklentilere yol açmakla birlikte tasarrufları azaltıp, faiz oranlarının yükselmesine sebebiyet verir. Sonucunda ise sermaye birikimi azlığı ve özel kesiminin kullanabileceği kaynakların yetersizliğinden dolayı üretim artışları olumsuz etkilenip enflasyon daha da yükselir. Kısacası, M. Friedman'ın görüşüne paralel olarak bütçe açığının finansmanın da para arzı kullanılırsa, bu arz artışı ekonomik büyüme hızıyla orantılı bir şekilde yavaş ve istikrarlı bir artış olmalıdır (Doğan, 2006: 267).

1970'li yılların sonlarına doğru Kamu Tercihi Teorisi'nin temellerinde yükselen Anayasal İktisat Teorisi ise devletin iktisadi yetkilerinin ve gücünün ne şekilde sınırlandırılabilirliğini ve ne şekilde sınırlandırılması gerektiğinin üzerinde duran bir disiplindir. Ekonomik ve politik gidişatı anayasal bir tabanda inceleyen Buchanan'a göre ise bu disiplin, ekonomik ve politik kurumların gerek tercihlerine gerekse faaliyetlerine sınırlar getiren alternatif yasal-kurumsal ve anayasal kurallar bütünüdür (Aktan, 03.04.2017: 1).

Özellikle Buchanan, federal hükümetlerle eyalet hükümetleri arasındaki para basma yetkisi farklılığından dolayı (eyalet hükümetleri sadece borç senedi çıkartabilir ve bu durum bütçe dengesizliğinin kaynağını oluşturur.) federal düzeyde bütçenin denk olması gerekliliği üzerinde durmuştur. Aynı şekilde denk bütçe zorunluluğu, politikacıların sorumluluktan kaçışını engelleyen bir ilke olup, devletin vaat ettiği harcamalar için gereken kaynakları açıkça ortaya koyması hususunda uyulması gereken bir zorunluluktur. Ayrıca Buchanan ve Wagner'in belirttiği şekilde, denk bütçe ilkesi, politikacıların yeniden seçilme gayesiyle kamu harcamalarını arttırma ve vergilemeden kaçınma eğilimlerinin hayata geçirmesi noktasındaki yetkilerini sınırlandırmaktadır. Denk bütçe zorunluluğunun yanı sıra Buchanan, belirli gelirlerin belirli giderlere yönelik ayrılmasını anlatan adem-i tahsis ilkesini eleştirmekte ve bu yolla bireylerin hangi amaçla vergi ödediklerinden bihaber olup devlete gelir aktardıkları tespitinde bulunmaktadır. Devlet gelirlerinin belirli devlet harcamalarına yönelik kullanılmasını anlatan tahsis ilkesi ise, bireylerin, gelirlerinin aktarılacağı harcamaları bilmesi hasebiyle vergi bilinci oluşturmada hususunda önem taşımaktadır (Aktan, 03.04.2017: 1). Kısacası bütçe kapsamındaki bu anayasal sınırlamalar, tekelci yapıların önlenmesi, keyfi uygulamaların önüne geçilmesi konusuna yardımcı olarak, hesap verebilirlik ve saydamlık mekanizmalarının işlerliğine sağlamlık kazandırmaktadır.

Özetle, stagflasyon ve petrol şoklarının yaşandığı 1970'li yıllarda Keynezyen politikaların geçerliliğini yitirmesiyle ön plana çıkan yeni maliye, açık bütçe anlayışının sebep olduğu sorunları çözmek amacıyla ihtiyari bütçe politikasının anayasal olarak sınırlandırılması gerekliliğini öngörmektedir. Bunun yanında bu anlayış, borç krizinin nedeni olan açık bütçenin denk bütçe anlayışına göre şekillendirilmesi gerekliliğini savunmaktadır. Çünkü devletler denk bütçe ilkesine göre, aşırı borçlanamayacaklar ve kamusal kaynakları daha verimli kullanacaklardır. Son olarak, bütçe dengliği ilkesinin günümüz mali disiplin anlayışının doğuşuna sebep olması neticesinde kamu harcamaları kısılarak kamu kesimin ekonomi içerisindeki payı azaltılmakta ve bütçe dengliğinin sağlanması konusunda mali disiplini sağlayıcı önlemler alınmaktadır (Aktan, Dileyici ve Özen, 2004: 1).

Ghai'nin belirttiği gibi, 1970'li yıllarda artan krizler silsilesi, gelişmekte olan ülkelerin makroekonomik istikrarı gerçekleştirme, ticari-finansal serbestleşmenin sağlanması ve devletin iktisadi hayattaki gücünün sınırlandırılması şeklindeki hedefleri içeren yapısal dönüşüm (uyum) programlarını benimsemelerine neden olmuştur (aktaran Aydın, 2003: 124). 1980'lerde Bretton Woods kurumlarının önerilerine uyularak gerçekleştirilen bu programlar sonucunda, faiz oranlarına kamusal müdahaleler azaltılmış, sermaye hareketlerinin piyasa temelli olması sağlanmış, para ve kambiyo rejimlerini serbestleştirmeye birlikte finansal araçlarının çeşitlenmesi sağlanmıştır (Aydın, 2003: 125). Ancak Dünya Bankası'nın belirttiği gibi, bu programların hayata geçirilmesi sonucunda, kamu açıkları, borç krizi, işsizlik, yetersiz büyüme ve yatırım düzeyi düşüklüğü gibi olumsuzlar ülkeleri mali ve ekonomik istikrarsızlığa sürüklemiştir (aktaran Bakkal ve Susam, 2011: 31). Bu durumun küresel entegrasyonun sağlanması hususunda ciddi sorun teşkil etmesiyle de kamu maliyesi alanında mali disiplin uygulamaları uluslararası kuruluşların güncel politikalarını oluşturmuştur (Bakkal ve Susam, 2011: 31).

Annett ve Jaeger'in çalışmasında belirttiği gibi, küresel sorunlarla birlikte önemi artan mali disiplin ilkesinin, mali politika kurallarının ülkelere göre değişiklik gösterdiği bir ortamda sağlanabilmesi iki temel özelliği gerekli kılar. Birincisi, mali disiplin orta vadede genel bir politika özelliği taşımalı ve ikinci olarak da konjonktürel istikrarsızlıklara kısa vadede çözüm üretebilecek yapıda olmalıdır (aktaran Siverekli Demircan, 2006: 50-51). Kısacası, günümüzde devletin tüm kurumlarının bütçe gelir ve giderlerinin birbirine dengliğini içeren mali disiplin ilkesiyle uygulamaları, kamu kesimi ekonomisinin milli ekonomideki konumu da düşünüldüğünde, ülkelerin

ekonomik istikrarı sağlayabilmeleri bakımından önem teşkil etmektedir (Tüğen, 2015: 47-48).

2.4.1. Küreselleşmeyle Birlikte Kamu Maliyesindeki Reform Çalışmaları: Mali Disiplin ve Mali Kurallar

Ülkelerde yaşanan borç krizleri, ulusal kalkınmacılığın zaafı ve istikrarsızlıklar, 1989 yılı itibarıyla ilk olarak Williamson'un kullandığı Washington Uzlaşması (neoliberalizmin politikalaşması) kavramı ve uygulamalarını gündeme getirmiştir. Williamson'ın belirttiği şekilde Washington Uzlaşmasına göre, kamusal harcamaların bir disiplin dahilinde tek bir merkezden yapılmasını anlatan maliye disiplini gerçekleştirmeli ve denk bütçe ilkesi uygulanmalıdır. Devlet kamusal harcama önceliklerini beşeri sermayeyi geliştirecek ve uzun dönem büyümeyi sağlayacak şekilde belirleyip, eğitim, sağlık ve altyapı harcamalarında bulunmalıdır. Vergide artan oranlılığa son verilmelidir. Piyasa temelli döviz kuru ve serbest dış ticaret rejimi uygulanmalıdır. İktisadi devlet teşekkülleri özelleştirilmeli ve deregülasyon (piyasa üzerindeki devlet kısıtlamalarının azaltılması ya da tümüyle ortadan kaldırılması) uygulamalarına başlanmalıdır. Fisher'a göre, bu maddeleri içeren ve piyasa sistemini ön plana çıkaran politikalar günümüz dünyasında iktisadi kalkınmanın temel belirleyicileridir (Yıldırım, 2011: 5-6).

Ancak neoliberal süreçte yaşanan krizler, serbest piyasa yapılanmasının ekonominin büyümesine ivme kazandıran ve verimlilik artışları sağlayan en etkili paradigma olduğu fikrinin sorgulanmasına neden olmuştur. Özellikle, 1997 yılında Asya ülkelerinin kısa vadeli spekülasyon sermayeyi çekmeleri ile başlayan ve ulusal paraların değer kaybetmesiyle sonuçlanan Asya Finansal Krizi Washington Uzlaşmasının beklentileri karşılayamayacağı görüşünü tetiklemiştir. Bunun yanı sıra, büyüme hedeflerinde yaşanan olumsuzluklar ve küresel gelirin çevre ve merkez ülkelerde farklı dağılımı Uzlaşma'nın daha da eleştirilmesine neden olan unsurlar olmuştur (Şahin, 2015: 1).

Pender'in de çalışmasında belirttiği gibi, Washington Uzlaşması'ndan yeni bir kalkınma anlayışına yönelme zorunluluğu doğuran son olumsuzluklardan biri Sahra altı Afrika'da yaşam standartlarının daha da kötüleşmesi diğeri ise 1994 ve 1995 yılları arasında görülen ve pezonun değer kaybı yaşamasiyla başlayan Meksika Finansa Krizi'dir (aktaran Yavuz, 2007: 184). Yani, finansal küreselleşme neticesinde çevre ülkelerde ki özellikle Doğu Asya ve Latin Amerika ülkelerindeki

artan portföy yatırımları yeterli finansal altyapıyla yönetilemediği için krizlere neden olmuştur. Sahra altı Afrika'da ise, piyasa temelli bu kalkınma anlayışı için gerekli olan endüstriyel sektörlerin ve finansal yapıların yetersizliği bu ülkelerin elde ettikleri gelirleri daha da düşürmüştür.

Wolfensohn ve Dünya Bankası'nın değindiği şekilde, IMF ve Dünya Bankası'nı Post-Washington Uzlaşmasına götüren merkez ve çevre ülkeleri arasındaki gelir dağılımı adaletsizliklerinin yanında tek olumlu gelişme olan Doğu Asya ülkelerinin özellikle ciddi boyutlarda doğrudan yabancı sermaye girişlerini arttırıp bu birikim artışıyla ekonomik göstergelerini iyileştirmeleridir. Bu koşullar, Bretton Woods Kurumları tarafından devletlerin işlevlerinin, görev ve yetkilerinin yeniden değerlendirilmesi sonucunu doğurdu. 1990'lı yılların ortalarında Joseph Stiglitz'in önderliğinde Post-Washington Uzlaşması kabul edilip "Kapsayıcı Kalkınma Çatısı" Dünya Bankası tarafından benimsenmiştir. Bu yaklaşımdaki en temel özelliklerden ilki, makroekonomik ve finansal konularla toplumsal ve beşeri sorunlar birlikte ele alınmalıdır. Uzun vadeli, hedeflerin ve sorunların bütünsellik içerisinde değerlendirildiği bir anlayış belirlenmelidir. İkincisi ise kalkınma politikaların da ülke iyeliğinin (ülkelerin içsel politikalarını diledikleri şekilde kullanabilmeleri) gerçekleştirilmesi ve sivil toplum - özel sektör yapılanmalarının da sürece dahil edilmesi gerekmektedir (aktaran Karaçay, 2016: 95-96). Yani, kapsayıcı kalkınma anlayışının işlerliği için ekonominin küreselleşmesinin yanında küreselleşmenin siyasal, sosyo-kültürel boyutu ve bu sürecin ortaya çıkardığı evrensel değerlerden küresel sivil toplumun birlikte değerlendirilip, genel bir politika üretilmesi gerekmektedir.

1980'lerden günümüze değin uygulanan piyasa temelli uzlaşların kamu maliyesini kapsayan hedeflerinden ilki, uzun vadeli bir düzenlemeyle ekonomik istikrarı sağlayıcı mali disiplinin gerçekleştirilmesidir. İkincisi ise, mali yapıya zarar veren kamu açıklarını giderebilmek amacıyla hükümetlerin faaliyetlerini sınırlayan mali kuralların uygulanmasıdır (Bakkal ve Susam, 2011: 34).

2.4.1.1. Mali Disiplin

En geniş tanımıyla mali disiplin, kamusal gelir ve giderlerin denkliğini anlatmakla birlikte bir mali yıl içerisinde kamusal gelirlerin kamusal giderleri karşılayabilmesidir (Günay, 2007: 6). Aynı zamanda, Maastricht kriterlerinin GSYİH'nın %3'üne kadar bütçe açığına izin vermesi bağlamında mali disiplin

kavramı için daha esnek bir tanımlama yaparsak Hemming'in belirttiği gibi, ihtiyatlı açık ve ihtiyatlı borç seviyelerinin meydana getirilip bu seviyelerin devam ettirilmesidir (aktaran Günay, 2007: 7). Tarihsel süreçte, müdahaleci sosyal refah devleti anlayışının hakim olduğu yıllarda merkez ülkeler dahi bütçe gelir ve gider dengesini tam olarak yakalayamamış ve artan kamusal harcamaları kamu gelirleriyle finanse edilememiştir. Sonucunda oluşan bütçe açıklarıyla mali disiplin zarar görmüştür (Günay, 2007: 6).

Bununla birlikte, 1980 ve 1990 yıllarından itibaren ortaya konan uzlaşmalarda, uluslararası kuruluşlar mali disiplini ön planda tutmuşlar ve kamu gelirlerinin artırılıp kamu harcamalarının kısılması gerekliliği üzerinde durmuşlardır (Karakurt, 2011: 37-38). Bu kapsamda, Washington Uzlaşması'nın 1. maddesi olan denk bütçe anlayışı, 2. maddesi olan kamu harcamalarında önceliklerin belirlenmesi, 3. maddesindeki vergi oranlarının düşürülmesi ve vergisel tabanın genişletilmesi reformları, 8. maddesindeki özelleştirme çabaları ve 9. maddedeki deregülasyon uygulamalarına geçiş bütçe dengesinin yani mali disiplinin gerçekleştirilmesi ile ilgilidir (Yıldırım, 2011: 6).

Günümüz ekonomik sisteminde etkinlik ve verimliliğin sağlanması için değişen kamu mali yönetimi anlayışında mali disiplin ilkesinin yanında çeşitli ilkeler önem kazanmaktadır (Siverekli Demircan, 2006: 50). Bunlardan ilki olan performans yönetimi Selim ve Woodward, Ridley'in belirttiği şekilde, mükelleflerin ödediklerin verginin nerelerde ve ne şekilde kullanıldığı konusundaki sorgulama bilincinin artmasıyla önem kazanmıştır. Kullanılan performans göstergeleriyle ilk olarak geçmiş ve şuan ki performans düzeyleri karşılaştırılabilir. İkincisi, kamu hizmetlerinin yıllar itibarıyla seyri gözlenebilir ve son olarak kurum karşılaştırmalarıyla optimal fayda sağlayan uygulamaların çeşitlenmesi sağlanabilir. Ayrıca, performans yönetimiyle mükellefler ödediklerini verginin sağladığı katkıyı performans sonuçlarıyla takip imkanına sahip olduğu için mali saydamlık ve hesap verebilirlik ilkeleri de gelişim göstermektedir (aktaran Balcı, 2013: 5). Yani, performans yönetimi ilkesiyle birlikte toplanan verginin yöneleceği harcamanın belli olmasını ifade eden tahsis ilkesi de güçlenmektedir.

Özellikle Gören, Aktan, Ağcakaya ve Dileyici'nin de ifade ettiği gibi, değişen kamu mali yönetimi anlayışıyla birlikte bütçe sürecinde önem kazanan diğer ilkeler ise mali saydamlık ve hesap verebilirlik olmaktadır. Mali saydamlık ilkesi, devletin görev ve fonksiyonlarının, kamu mali yönetimiyle ilgili bilgi, plan ve faaliyetlerin açıklık ve düzenlilik prensipleriyle kamuoyunun bilgisine sunulmasıdır (aktaran

Bakkal ve Kasımoğlu, 2015: 38). Bu ilke, kamu yönetimiyle ilgili bilgilerin kamuoyuna net bir şekilde ulaşması neticesinde kamusal kaynakların keyfi ve çıkar amaçlı olarak kullanılmasını önlemekte ve makroekonomik istikrarı sağlamaktadır (Bakkal ve Kasımoğlu, 2015: 38). Hesap verebilirlik ise, kamu kesiminde sorumlu tutulan kişilerin davranışlarını açıklaması ve gerekçelendirmesi mecburiyetine dayanır. Bu hususta, açıklamalar doğru bilgiye dayalı olmalı ve davranışlar objektif yansıtılmalıdır. Kısacası, mali saydamlığın gerçekleşmesi hesap verebilirliğin işleyişini sağlamaktadır (Polat, 2010: 18). Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün belirttiği gibi, hesap verebilirlik ilkesinin işlemesiyle de, kamusal dürüstlük sağlanıp makroekonomik istikrarı bozucu yolsuzluklar önenebilmektedir (aktaran Polat, 2010: 18).

Kamu borç sürdürülebilirliği de, bütçe açıklarının azaltılmasıyla söz konusu olacağından, mali disiplin açısından önem teşkil etmektedir. Bu bağlamda kamu borç sürdürülebilirliği, kamusal borç stokunun milli gelire oranının uzun vadede sabit ve istikrarlı olmasıdır. Mevcut borç stokunun da istikrara kavuşturulması, toplam gelirlerden faiz dışı harcamaları düştükten sonra oluşacak faiz dışı fazlayla mümkün olabilmektedir. Çünkü faiz dışı fazlayla alınan borcun faiz harcamaları finanse edilmektedir. Kısacası, bütçe açığı kapatılarak, toplam gelir seviyesinin yükseltilmesi sağlanacak ve bu durum faiz dışı fazlanın artması sonucunu doğuracağında borcun faiz harcamaları kolaylıkla finanse edilecektir (Merkez Bankası, 2011: 1). Yani, bütçe açıklarının azaltılmasıyla artan kamusal gelirin, kamu giderlerini (borçlara ödenen faizler) finanse etme kapasitesi artacak ve mali disiplin sağlanmış olacaktır.

Aynı zamanda Buschor, Aktan ve Tüğen'in belirttiği şekilde, değişen kamu yönetimi anlayışıyla birlikte klasik bütçeleme anlayışının yerini performans yönetimi anlayışı almış ve performans esaslı bütçeleme sistemi geliştirilmiştir. Performans esaslı bütçeleme sistemine göre, kamu hizmetleri için ödenek tahsisi yapılmadan önce uygulanacak proje ve faaliyetlerin maliyetleri analiz edilir ve etkinlik, fayda, kalite vb. performans kriterleri oluşturulur (aktaran Kovancılar ve Cura, 2014: 56). Kısacası Dicle'nin de belirttiği şekilde, elde olan ve öngörülen ödeneklerle maksimum hizmet çıktısının gerçekleştirilmesi amaçlanmaktadır. Örnek vermek gerekirse, personele ödenecek maaşlara veya kullanılacak makine-malzemeye bakılmadan, bunlarla ulaşılabilecek sonuçlara odaklanılır (aktaran Tüğen, 2015: 123). Yani, ödeneklerin maliyet açısından elverişli ve performans kriterlerini içeren analizlere uygun hizmetlere yönelmesi mali saydamlığı ve hesap verebilirlik ilkelerini güçlendireceğinden mali disiplinin sağlanmasına yardımcı olmaktadır.

2.4.1.2. Mali Kurallar

1990'lı yılların başından itibaren geniş bir alanda uygulanmaya başlayan mali kurallar Cottarelli, Murray ve Wilkes'in çalışmalarında belirttikleri gibi, gelişmekte olan ülkelerde mali disiplini sağlayarak mali kredibilitenin artırılması yönünde kullanılırken, gelişmiş ülkelerde ise, mali performansların sürdürülebilir hale getirilmesi için kullanılmaktadır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından mali kuralların amacı, hükümetlerin seçim dönemlerinde kısa vadeli menfaatleri paralelinde yaptıkları yüksek harcama ve borçlanma düzeylerini içeren programların bütçe disiplini bozmasını önlemektir. Bu bağlamda mali kurallar, hükümetlere belirli siyasal maliyetlere rağmen vergi ve harcamalarını politikalarını belirli sınırlar dahilinde uygulayabilmeleri açısından yasal dayanak oluşturmaktadır (Demir ve İnan, 2011: 29).

Yani mali kurallar; bütçe, harcama, borçlanma ve vergi politikalarının politikacılar, bürokratlar, seçmenler ve baskı grupları lehine fayda maksimizasyonu sağlayacak şekilde kullanılması önlemek amacıyla oluşturulmuş ve bu konuda yasal çerçeveler ve limitler belirlenmiştir.

Mali kuralları tanımlamak gerekirse, mali performansı ölçme gücünü sahip bütçe dengesi, kamusal borçlar, kamu harcamaları ve kamu gelirleri gibi göstergeler kapsamındaki sayısal tavan ve hedefler aracılığıyla takdiri maliye politikası uygulamalarının daimi olarak sınırlandırılmasıdır. Bu sınırlamalar, hükümet programı/bildirgesi, uluslararası anlaşmalar kapsamında veya anayasal, yasal olarak konulabilmektedir (Aktan, 2011: 5).

Ülkelerin 1980'li yıllardan itibaren artmaya başlayan kamu açıkları ve borçlanma krizleri, bütçe açıklarıyla birlikte borç birikimini azaltmayı amaçlayan orta vadeli mali konsolidasyon planlarının gündeme gelmesine neden olmuştur. Gelişmekte olan ülkelerde bu konuya ilişkin düzenlemeler IMF'nin önerdiği istikrar programlarıyla gerçekleştirilmeye çalışılmıştır (Işık, Sakal ve Meriç, 2010: 7). Bu bağlamda IMF, bütçe sınırlamaları, borç sınırlamaları, vergi sınırlamaları ve harcama sınırlamaları şeklinde mali kuralları 4 başlık altında sınıflandırmıştır (Karadeniz ve Vural, 2016: 53).

Bütçe sınırlamalarına baktığımızda Ljungman'ın belirttiği gibi, denk bütçe kuralı (kamu harcamalarının kamu gelirlerine eşit olması) karşımıza çıkmaktadır. Ancak denk bütçe kuralı, gelir-gider arasında denklik oluşturmakla birlikte dönem sonunda kamuya maliyet yüklemekte ve belirlenen bu yıllık bütçe dengesi kuralı

konjonktürle birlikte hareket ettiğinden ekonomik dalgalanma dönemlerinde vergi ve harcama düzeylerinin ayarlanmasında problemler çıkarmaktadır. Bu nedenle, bu sorunları aşmak amacıyla denk bütçe kuralı yerine altın kural uygulanmaktadır (aktaran Günaydın ve Eser, 2009: 55-56). Debrun'un belirttiği gibi altın kural uygulaması, (yatırım harcamaları hariç denk bütçe), cari harcamaların vergi gelirleriyle sınırlandırılması ve yalnızca önem teşkil eden kamu yatırım harcamaları için borçlanmaya izin verilmesidir. Bu şekilde, GSYİH'nın belirli bir yüzdesi kadar bütçe açığı kabul edilmekte yani bütçe açığını sınırlayıcı kurallar söz konusu olmaktadır (Demir ve İnan, 2011: 33; aktaran Yükseler, 2010: 8).

Borçlanmaya ilişkin kurallara bakıldığında Aktan, Kopits ve Symansky'in belirttiği gibi, ilk olarak, kamu idarelerinin (yerel, bölgesel, ulusal-federal düzeyde) borçlanma kaynakları ya da miktarlarına endekslemelerle üst sınır konulmasını ve eyalet ya da yerel idarelerin yurtiçi-yurtdışı kaynaklardan borçlanması kapsamında getirilen yasaklamaları içermektedir. İkinci olarak, hükümetlerin merkez bankalarının kaynaklarını kullanarak borçlanmaları kapsamında sınırlandırmalar getirilebilir ya da bu tür kaynaklardan sağlanacak borçlanmaya, geçmiş mali dönemlerdeki kamu gelir ve giderleri oranına göre kısıtlamalar konulabilir (Aktan, 2011: 6; aktaran Günay, 2007: 86). Son olarak Wyplosz'un belirttiği gibi, GSYİH'nın belirli bir yüzdesi olarak bir borç limiti konulabilmektedir (aktaran Günaydın ve Eser, 2009: 56).

Harcamalar konusundaki mali kurallardan ilki, toplam harcamalardaki ya da faiz dışı harcama düzeylerindeki artışlar orta ve uzun vadede sınırlandırılabilir. İkinci olarak, harcama artışları bu harcamaya kaynak teşkil edecek gelir artışlarıyla sınırlandırılabilir (gelire göre harcama). Yatırım ya da yatırım carisi gibi potansiyel büyümeyi olumlu etkileyen harcama kalemleri sınırlandırılmamaktadır. Ancak, potansiyel büyüme üzerinde olumlu etki göstermeyen verimsiz harcamalar ise, diğer harcamalardan hariç tutulup sınırlandırılabilir (Kaya, 2009: 21). Yani, etkileri gelecek nesillere ulaşan, üretim faktörlerinin verimliliğini arttıran beşeri sermayenin kalkınma açısından önemi mali kuralların istisnasını oluşturmakla birlikte üretken olmayan transferleri içeren verimsiz harcamalardaki artış ise harcamalara ilişkin mali kuralların gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Son olarak gelire ilişkin kurallar incelendiğinde, bu kurallar kamusal gelirlere tavan veya taban kısıtı konulması esasına dayanmaktadır. Getirilen tavan kısıtıyla, aşırı vergilendirmenin önlenmesi sağlanırken, taban kısıtıyla, vergi gelirlerinin belirli bir düzeyin altına düşmesi engellenir. Ancak tek başına uygulanan gelir kuralıyla, bütçe açıkları kapatılamaz çünkü harcama kuralları olmadığı durumlarda hükümetler

harcamalarını kısmayacaklardır (Güneysu Balaban, 2012: 41). Bu bağlamda, gelir getirici vergi politikasının oluşturulması, vergi hukuku sistemlerinin anlaşılır olması ve vergilemede tarafsızlık ilkesi güdülerek vergi miktarlarının piyasanın işleyişini bozmaması borçların sürdürülebilirliği açısından önem teşkil etmektedir (Yılmaz, 2007: 4). Yani, gelir kuralları harcama sınırlamalarıyla eşanlı uygulanmalıdır.

1990'larda Avrupa ülkelerinde artan kamusal açıklarla birlikte borç stokların yükselmesi ve Avrupa Birliği yapısı içerisinde mali alanda çeşitli karar alıcıların varlığının mali disiplin ve ortak para biriminin istikrarını bozabileceği düşüncesi mali kural uygulamalarını gündeme getirmiştir (Aktan, Çoban ve Demir, 2010: 112; Şen, 2010: 35).

Franco, Balassone ve Francese'nin de belirttiği gibi, bu dönemde Ekonomik ve Parasal Birlik sürecindeki maliye ve para politikasını esas alan kurallar belirlenerek bu alanda ilk adım atılmıştır. 1992 yılında ise AB'ye üye ülkelerin Ekonomik ve Parasal Birliğe katılabilmeleri için gerekli şartları düzenleyen Maastricht Anlaşmasıyla mali kurallar oluşturulmuştur. Bu kriterlerden ilki, bütçe açığının GSYİH'nın %3'ünü geçmemesi ve ikicisi ise, kamu borçlarının GSYİH'nın %60'ını aşmamasıdır (aktaran Aktan, Çoban ve Demir, 2010: 112). Maastricht Anlaşmasının içerdiği mali disiplin hükümlerinin üzerine kurulan İstikrar ve Büyüme Pakti ise üye ülkelerin orta vadede bütçe dengesini yakalamasını ya da fazla vermesini gerekli görmüştür. Sonucunda gerçekleştirilecek mali disiplinle, ekonominin daraldığı dönemlerde maliye politikasına yeterli esnekliği sağlamak ve Maastricht Kriterlerinde yer alan %3'lük açık kuralının İstikrar ve Büyüme Pakti kurallarında da geçerli olması sebebiyle aşırı borçlanmanın önlenmesi planlananlar arasındadır (Payzanoğlu, 2009: 14-15).

Ayrıca Pınar, Bali ve Çelen'in belirttiği şekilde, bütçe sınırlamaları, borç sınırlamaları, vergi ve harcama sınırlamaları gibi sayısal hedeflere yönelen mali kuralların yanı sıra ekonomik yapıyı düzenleyen yani yapısal düzenlemeleri kapsayan sayısal olmayan mali kurallar da mevcuttur (aktaran Karakurt ve Akdemir, 2010: 233). Bütçe sürecindeki şeffaflık, hesap verebilirlik, çeşitli yaptırımlar, raporlama ve izleme yani nesnel mali kuralların uygulanmasını ve oluşumunu kapsayan kurallardır (Karakurt ve Akdemir, 2010: 233).

Özetle, anayasal ve yasal olarak garanti altına alınmış ve denetim mekanizmaları ile işlerliği arttırılan mali kurallar, mali disiplini sağlamanın yanı sıra, küresel krizlerle mücadelede kullanılacak maliye politikası araçlarının muhtemel etkilerinin öngörülebilirliğini arttıracaktır. Ayrıca, kamusal kesimin keyfi

harcamalarının ve artan borç gereksiniminin önlenmesi sonucunda kamu faaliyetlerinin piyasa üzerindeki baskısı ortadan kalkıp, beşeri sermayenin gelişimine katkı sağlayan yatırımların özel sektör aracılığıyla yapılması da kolaylaşacaktır.

2.5. KÜRESELLEŞMENİN BORÇLANMA VE BORÇ YAPISI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Akalin ve Herber ve Akdoğan'ın belirttiği gibi borçlanma, küresel süreçle birlikte çeşitlenen kamusal ihtiyaçların artmasıyla ortaya çıkan açık bütçeler, kamusal bazda planlanan büyüme hızının gerekli kıldığı kamusal yatırımlar için ortaya çıkan tasarruf kıtlığı ve finansal liberalizasyonla birlikte artan konjonktür dalgalanmalarının sonucunda gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için olağan gelir getirici mali bir araca dönüşmüştür (aktaran Erdem, 2012: 11-12; aktaran Şeker, 2006: 76).

Tarihsel sürece bakacak olursak klasik maliyecilere göre borçlanana ödemeleri erteleme olanağı sunan ve gelir arttırma aracı olan borçlanma neticesinde elde edilen gelir verimsiz alanlara yönelecek ve savurganlık sonucu sermaye oluşumu söz konusu olmayacaktır (Buchanan, Erişim: 13.04.2017: 4; Bülbül, 2003: 122). Ayrıca klasik prensiplere göre borçlanma isteği, olağanüstü talepler ya da geçici nitelikteki kamu harcamalarıyla ilgili gereksinimlerle ilişkilidir. Bazı koşullarda ise bu gereksinimler dışında borçlanma bir gerekliliktir. Örneğin, savaş sürecinin gerektirdiği talepler, üretken sermaye projeleri ve sermaye yatırımları için yapılan harcamaların finansmanları amacıyla belirli kurallar dahilinde borçlanılabilir görüşü hakimdir (Buchanan, Erişim: 13.04.2017: 5).

Keynezyen devrimle birlikte ortaya çıkan görüş ise iç kaynaklarla finanse edilemeyecek kadar büyük yatırımların borçlanmayla gerçekleştirilebileceğini savunmaktadır. Söz konusu yatırımların milli geliri arttırıcı etkisiyle de borçların anapara ve faizlerinin kolaylıkla ödenebileceği görüşü hakimdir. Aynı şekilde bu görüşe göre bugün alınan bir borcun gelecek nesillerin yaşam standartlarını yükseltici etkisi olduğundan dolayı yalnızca faiz miktarı kadar ek bir yükü bu olanaklar gerçekleştirilebilecektir. Yani, borç yükü gelecek nesillere aktarılmayacaktır (Şeker, 2006: 78).

R. Musgrave ve yeni klasik görüşün önemli temsilcilerinden olan J. Buchanan'a göre, kamusal malların sunumunda borçlanmanın kullanılması borç yükünü gelecek nesillere aktarılmasına neden olacaktır. Çünkü devlete borç verme

konusunda gönüllülük esas alınır, bu kişiler borç yükünü elde ettikleri ayrıcalıklar (vade sonunda ödenen gelirlerin vergiden istisnası tutulması, istenilen anda nakit olarak kullanılabilmesi vb.) ve faiz gelirleri nedeniyle hissetmeyeceklerdir. Ancak, bugün itibarıyla gönüllü olarak devlete verilen borçların faizleri gelecek nesillerin ödeyeceği vergilerle finanse edilecek ve borç yükü gelecek nesillere aktarılacaktır (aktaran Bülbül, 2003: 122). Buchanan, Musgrave, Bowen, Davis, Kopf, Modigliani, Tullock ve Ferguson'un da belirttiği şekilde, harcamaların finansmanı için borçlanma yoluyla özel sektörden çekilen fonlar, borç yükünün hemen yüklenildiğini göstermez. İç borç nedeniyle oluşan yük, gelecek neslin özel tüketim harcamalarının ve sermaye stokunun azalmasıyla kendini gösterecektir (aktaran Ünlükaplan, 2009: 234). Yani, faizler için ödenecek verginin konusu burada önem teşkil etmekte, KDV ve ÖTV gibi tüketim üzerinden alınan vergilerin finansmanda kullanılması, marjinal tasarruf eğilimi düşük olan bireylerin özel tüketim harcamalarını daha da daraltacak ve verginin ikame etkisiyle birlikte ekonomik dengeler bozulacaktır.

Özetle, geleneksel maliyeye göre konjonktürle mücadele açısından borçlanma ekonomik istikrarı sağlamak için önem arz etmekteyken, yeni maliye anlayışında borçlanma hak ve yetkileri anayasal sınırlar çerçevesinde sınırlı olarak kullanılmalıdır. Borç yükünün ise geleneksel maliye anlayışının tam aksine gelecek nesillere aktarılacağı ve borcun vadesi geldiğinde borç veren kesimin dışındakilerin daha az harcanabilir gelirle karşı karşıya kalacakları üzerinde durulmuştur (Aktan, Dileyci ve Özen, 2004: 1). Ancak, siyasal ve yönetsel anlamda küreselleşmeyle birlikte önem kazanan yerel idarelerin ulusal kalkınma için altyapı, sağlık, eğitim gibi yatırım programlarında yer alan projelerin artması, finansal küreselleşmeyle birlikte borçlanma araçlarındaki ve finansal kuruluşlardaki artışlar çağımızda borçlanmayı tercih edilen bir finansman yöntemi haline getirmiştir.

Dornbush ve Fischer, Easterly ve Schmidt-Hebbel'in çalışmasında belirttiği şekilde, kamusal finansman kaynaklarından borçlanmaya sıkça başvurulması ülke ekonomilerinde, iç ve dış borçların artmasıyla birlikte borç faizlerinin ağırlaşması, faiz oranlarının yükselmesi ve geri ödeme sorunları nedeniyle oluşan kamusal açıkların artması gibi olumsuzlara neden olmaktadır. Yani bütçe açıklarının finansmanında kullanılan iç ve dış borçların miktarlarındaki artışlar, faiz ödemelerini yükseltip, mali disiplini bozmakta ve bütçe açığı-borçlanma-faiz geri ödemesi sarmalını ortaya çıkarmaktadır (aktaran Çukurçayır, 2016: 3). Bu hususta, borçlanma sonucunda elde edilecek gelirin verimli alanlara yönlendirilmesi

sonucunda artan toplam kamusal gelir faiz dışı fazlayı arttırarak borç faizlerinin ödenmesi kolaylaştıracaktır.

Ancak, borç sürdürülebilirliğinin sağlanamamasının önemli bir etken olduğu 19. yüzyıl borç krizleri Sturzenegger ve Zettelmeyer'e göre, borç ödeyememe ve borç servisi ödemeleri konusundaki tahminlerde meydana gelen değişikliktir (aktaran Yavuz, Şataf ve Kır, 2013: 132).

Ongun ve World Economic Survey'e göre, 1970'lerin sonlarında küresel ekonomik sistemdeki problemler gelişmekte olan ülkelerin yüksek miktarlarda borçlanmalarını gerekli kılarak borç ödeme kapasitelerini azaltmıştır. Örneğin, petrol ithal eden gelişmekte olan ülkelerin dış ticaret açığı 1977 yılında 28 milyar dolardan 1982 yılında 62 milyar dolara çıkmıştır. Bu durum karşısında, dış ticaret açıklarını kapatmaya yönelik kısıtlamalar söz konusu olsa da, cari fiyatlarla kısıtlamalara rağmen dış ticaret açıkları artmaya devam etmiştir. Aynı zamanda, GSYİH bazlı kişi başına düşen reel gelirin büyüme hızı da 1981 yılında 1982 yılına 0,3 azalarak -1.4'den -1.7'ye düşmüştür (aktaran Akdemir, 2003: 1-2).

Tarihsel süreçte 1970'li yıllarda yaşanan iktisadi nedene dayalı birinci petrol krizine bakıldığında, 1944 Bretton Woods anlaşmasına göre, dolar altına dönüştürülebilir tek para birimi olmuştur. Ülke rezervlerinde bulunan dolar karşılığı altını ABD'nin taahhüt etmesine rağmen 1960'lı yıllara gelindiğinde küresel çapta dolanımdaki dolar arzı ABD'nin altın stoklarını aştığı için bollaşıp değer kaybı yaşamaya başlamıştır. 1971'de ABD'nin doları altına endekslemekten vazgeçmesi ve dalgalanmaya bırakmasıyla Bretton Woods sistemi çökmüştür. Bu durumdan petrolün fiyatının dolara göre ayarlanması nedeniyle petrol ihraç eden ülkeler zarar görmüş ve gelir kayıplarını kapatabilmek için petrol fiyatlarını altına endeksleyip üretimi kısımlıdır. Sonucunda ise petrol ithal eden ülkelerde petrol fiyatları aşırı artmıştır. Ardından, finansal küreselleşmeyle birlikte, sermayenin reel sektörden daha karlı olan finans piyasasına yönelmesiyle üretim durmuş ve faiz oranlarında dalgalanmalar meydana gelmiştir. Ancak neoliberal görüşe göre, kriz bu iki nedenin dışında 1945 yılından itibaren para basma ve borçlanma politikalarına sıkça başvurulması dolayısıyla meydana gelmiştir (Ay ve Uçar, 2015: 16).

Birinci petrol krizinin ardından Johnson'un belirttiği şekilde, 1960 yılında kurulan OPEC (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü) Arap-İsrail Savaşı nedeniyle tepki olarak Avrupalı ülkelere petrol ambargosu uygulamış ve petrolün fiyatı varil başına 1960'da 2 ABD dolarından 1974'de 11,5 ABD dolarına yükselmiştir. Hatta ikinci petrol kriziyle birlikte petrolün varil fiyatı 40 ABD dolarına kadar çıkmıştır (aktaran

Öztürkler, 2009: 73). 1979 yılına gelindiğinde ise Time'in belirttiği gibi, İran İslam Devrimi sonucunda başa gelen yeni rejim milli çıkarlarını koruma düşüncesiyle petrol ihracını kısmış (%4 azalma) ve petrol fiyatları beklenenin üzerinde gerçekleşmiştir (aktaran Balı ve Büyüksalvarcı, 2011: 128-129).

Bu gelişmeler sonucunda, ham petrol ihracatçısı olan Arap ülkeleri gelirlerini yüksek düzeylere çıkarmışlar ve gelirlerini batılı bankalara yatırmışlardır. Sonucunda ise petrol ithalatçısı ülkeler batılı bankalarda biriken bu dolar rezervlerini finansman ihtiyaçlarını karşılayabilmek için serbest piyasa faiz oranından talep etmişler yani bu ülkeler batılı bankalardan borçlanmaya yönelmişlerdir. 1980 yılı itibariyle aşırı yükselmiş olan reel faiz oranları petrol ithalatçısı ülkelerin borçlanma olanaklarını bitirip bu ülkeleri yüksek miktarlarda borç ve faiz yüküyle karşı karşıya getirmiştir. Aynı zamanda, gelişmekte olan ülkelerin genişletici maliye politikaları uygulayıp kamu harcama kalemlerini arttırmaları ve finansmanını da değerlenmiş olan döviz kurları karşılığında uluslararası piyasadan sağlama çabaları borç yükünü daha da ağırlaştırmıştır. Bir takım ülkeler de borcu borçla kapatmaya yönelmişler ve bu durum borç sarmalına yani borç krizlerinin başlamasına neden olmuştur (Karakaş ve Adak, 2013: 160). Yani, hem küresel düzeyde artan fonlar hem de çevre ülkelerin finansal altyapıları oturmadan dış açık sorunuyla karşı karşıya kalmaları ekonomik küreselleşme ek olarak mali disiplinin de gerekliliğini ortaya koymuştur.

1980'lerde başlayan borç krizi, Güney Amerika Ülkeleri'nin dış ticarete serbestleşme ve makroekonomik istikrarsızlıkları giderici reform çalışmalarını bozmuş ve ABD'nin faiz oranlarını yükseltmesiyle Latin Amerika ve Karayipler Bölgesi'ne sermaye akışı durmuştur. Sonucunda ise, yatırımlarının finansman yöntemi olarak borçlanmaya sıkça başvuran ve cari açığı fazla olan başta Meksika olmak üzere Güney Amerika ülkeleri bu krizden ciddi boyutlarda etkilenmişlerdir (Öztürk Çil, Erişim: 16.04.2017: 18). Weisner'in belirttiği şekilde, bu krizin asıl nedeni kamu harcamalarının artması neticesinde yurtiçi ve yurtdışı borçlanmanın zorunlu hale gelmesidir. Örneğin, 1978-82 döneminde Arjantin, Meksika gibi ülkelere kamusal açıkların GSYİH'ya oranı %6'dan %15'e çıkmış yani iki kat artmıştır (aktaran Sakal, 2002: 214). Aynı dönemde, Meksika, Arjantin, Şili ve Venezuela gibi ülkelere toplam dış borç stoku iki kattan daha fazla yükselmiştir. Bununla birlikte, yurtiçi tasarruflar ve yurtiçi yatırımların GSYİH'ya oranlarının düşmesiyle birlikte yanlış politikalar sonucunda uluslararası ticari finans kuruluşlarından alınan kredilerin verimli alanlarda kullanılamaması borç krizine sebebiyet vermiştir (Sakal, 2002: 215-216).

Meksika'nın 1982 yılının Ağustos ayında dış borçlarını ödeyemeyecek durumda olduğunu bildirmesi yani moratoryum ilan etmesiyle ve az gelişmiş 14 ülkenin de benzer durumda olduğunun anlaşılmasıyla uluslararası borç krizi başlamıştır. 1985 yılında ise uluslararası borç sorununun çözümü için, ABD Hazine Bakanı J. Baker, Baker Planı'nı önermiştir. Bu plan, ihracata dönük sanayileşme stratejisi ve deregülasyon uygulamaları karşılığında uluslararası finansal kuruluşların işbirliğinde uygulanıp ağır borç yükü altındaki 15 ülkeye üç yıl boyunca 29 milyar dolarlık bir kaynak sunmayı hedeflemiştir. Ancak uluslararası ticari bankaların sunduğu yetersiz kaynaklar planı başarısızlığa uğratmıştır (Sakallı, 1998: 38). Baker Planı'nın borç sorununu çözmemesi üzerine 1989'da ABD Maliye Bakanı N. Brandy, Brandy Planı'nı uygulama koymuş ve borç krizinin çözümü için yeni yöntemler belirlenmiştir. Bu bağlamda, borcun anapara ve faiz ödemelerinde indirimler uygulanması, borç takası ve borç geri ödemelerinin ihracattan elde edilen gelirler oranında yapılması gibi uygulamalar ön plana çıkmıştır. Fakat uygulanan bu planlar borç sorununa kalıcı bir çözüm getirememiş ve çevrenin borç sorununa bağlı büyüme problemleri aşılammıştır (Han, 2004: 95). Kısacası, küresel süreçte finansın ve ticaretin ülkeler bazında entegrasyonunun artması, piyasa temelli ekonomik yapıya geçiş sürecinde finansal altyapının henüz oluşmamış olması, ulusal para birimlerindeki istikrarsızlıklar ve doğru uygulanamayan borç yönetimi ortaya çıkan bölgesel krizlerin tetikleyicisi olmuştur.

2.5.1. 2008 Küresel Ekonomi Krizi

Öztürk ve Gövdere, Perelman, Togan'ın belirttiği şekilde, 2007 yılı Ağustos ayında ABD'nin finansal kesiminde ortaya çıkan Mortgage krizi, küresel çapta en büyük kriz olmasının yanında geçmiş dönemlerdeki finansal krizlerle ortak noktalara ve farklılıklara sahiptir. Örneğin, finansal yeniliklere adapte olamamak, ekonomide balon oluşumu (menkul ve gayrimenkullerde sanal değer artışı) ve finans kurumlarının bilançolarındaki sorunlar geçmiş dönem finansal krizleriyle ortak noktaları oluşturmaktadır. Fakat canlanan talebin gelirden bağımsız olarak borç nedeniyle oluşması ve yüksek hacimli türev ürünleri içermesi sonucu geniş bir alanda etkili olması 2008 Mortgage krizini diğer krizlerden ayırmaktadır (aktaran Göze Kaya ve Durgun Kaygısız, 2015: 172-173).

Özellikle 1970'lerden sonra ABD ve İngiltere'de deregülasyon uygulamaları yaygınlaşmıştır. Bu uygulamaların finansal sektördeki ayağı ise, bankalara menkul

kıymetlerin içerdği risk ve sermaye gereklerini kendilerinin belirlemesi konusunda tanınan serbestlik olmuştur. Aynı zamanda bu dönemde, finansal kuruluşları denetleyen Federal Mevduat Sigorta Fonu'nun ticari bankalar haricinde İpotek Bankaları, Yatırım Bankalar ve Hedge Fonları'nı denetleme yetkisinin olmaması nedeniyle birçok denetlenemeyen finansal kuruluş ortaya çıkmıştır (Ay ve Uçar, 2015: 19-20).

Finansal denetim boşluğuyla birlikte, ABD'de 2001-04 yılları arasında daralan yurtiçi talebi arttırmak amacıyla girişilen faiz indirimleri, kredilere olan talebi arttırmış bu talep artışı da emlak fiyatlarının yükselmesine neden olmuştur. Bankalar bu gelişmeler üzerine, ipotekli taşınmazlara ikinci ve üçüncü ipotekleri yapıp, kaynak elde etmişler ve bu kaynakları tekrar kredi olarak piyasa sürmüşlerdir (Şimşek ve Altay, 2009: 16).

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu'nun belirttiği gibi, inşaat sektörü aracılığıyla talep canlandırma politikası, düşük gelir gruplarına subprime krediler kullanarak ev sahibi olabilmelerini sağlamayı temel almıştır. Gelir durumları ve kredi ödeme sicilleri kötü olan müşterilere yüksek faiz oranından açılan subprime kredilerdeki artış piyasayı canlandırmış ve 2008 yılı Eylül ayı itibariyle ABD Mortgage Bankalar Birliği tarafından 53.4 milyon adet sözleşmenin mevcut olduğu üzerinde durulmuştur. Söz konusu sözleşmelerdeki kredilerin yaklaşık %87'si subprime kredilerden oluşmuş ve sonrasında bu riskli gruptaki müşterilere uzun vadeli (çoğunlukla 30 yıl) mortgage kredisi sunan finansal kuruluşlar likidite sorunuyla karşı karşıya kalmışlardır (aktaran Şimşek ve Altay, 2009: 16; Babalı, Erişim: 18.04.2017: 1). Bankrate'in belirttiği şekilde, 2008 yılının Şubat ayında subprime kredilerin (alt gelir grubuna açılan kredi) %21,5'i ödeme sorunlarıyla yüz yüze gelmiştir. Bu oran prime kredilerde (üst gelir grubuna sunulan krediler) %3,4, alt a krediler de ise (orta gelir grubuna kullandırılan kredi) %1,5'dir (aktaran Demir, Ermişoğlu, Karabıyık ve Küçük, 2008: 15). Yani, kredi itibarının değerlendirilmesinde mali durumun göz ardı edilmesi, kredi kullanıcılarının tüketim ve borçlanma alışkanlıklarının hesaba katılmaması dolayısıyla ekonomik konjonktür bozulmuştur.

Duman'ın belirttiği şekilde, 2000-06 yılları arasında artan likidite neticesinde emlak sektöründe fiyat artışlarının tavan yapmasını sağlayan kredi genişlemesi yaşanmış yani bireylerin yatırım yaptıkları evlerin fiyatlarının artması sonucunda geleceğe dönük beklentileri yükselmiştir (ekonomik balon). Sonucunda da talep edilen ipotekli kredi miktarı artış göstermiştir (Ersoy, 2013: 99; aktaran Ay ve Uçar, 2015: 20).

Martino ve Duca'nın belirttiği gibi, konut sektörü 2007 yılı itibarıyla ciddi bir daralmanın içine girmiş ve 2005 yılının Eylül ayına ait müstakil konut inşaa izinleri %52 oranında azalmış ve toplam mevcut konut satışları %30 oranında düşüş göstermiştir (aktaran Gülşen, 2008: 156). Duca'nın çalışmasında değindiği şekilde, konut sektöründe bu olumsuz gelişmelere neden olan ilk gelişme 2005 yılı yaz döneminde mortgage faiz oranlarının artmasıyla yaşanmıştır. 2006 yılı sonlarında yaşanan toparlanma kredi kalitesinin düşmesi dolayısıyla kredi standartlarının katılaşmasıyla birlikte yeniden bozulmuştur. Nihayetinde, 2007 yılının baharında, temerrütle birlikte gecikme faiz ve haciz oranları artmaya başlamıştır (aktaran Gülşen, 2008: 157). Raddatz ve Leepervd'in belirttiği şekilde, aynı dönemde konut kredilerinin geri ödenememesi üzerine Eylül 2008'de zirve yapan kriz, Avrupa ve Japonya gibi gelişmiş ülkelerde finansal krize ve reel ekonomide resesyona neden olmuştur. Özellikle ülkelerin banka portföylerindeki ABD finans piyasası menşeli hisse senetlerinin değer kaybı yaşamalarıyla kriz küresel boyut kazanmıştır. ABD'de başlayıp küresel boyut kazanan bu kriz 1930'lardan sonraki en uzun ve en derin durgunluk sürecini içermektedir (aktaran Karaca, 2014: 270). Dolayısıyla 2008 küresel ekonomi krizi, ekonomisini üretim temelli kurmuş olan Japonya gibi ülkeleri durgunluğa sürüklerken, borsa ve sigortacılık gibi alanlarının geliştiği ülkeleri de menkul kıymetlerin değer kaybetmesi bağlamında etkilemiştir (Işık ve Duman, 2012: 244; Karaca, 2014: 272).

Eğilmez, IMF, World Economic Outlook ve Göker'in belirttiği şekilde, dünya genelindeki toplam büyüme, enflasyon ve ticaret artışı 2007 yılına göre 2008'de azalma gösterip 2009 yılında ise dip yapmışlardır. Özellikle dünya ticaret hacmi yüzdesi 2008 yılında 2,8 gerçekleşmişken, 2009'da -10.60'a düşmüştür. Ayrıca, 2007-2010 yılları arasında gelişmiş ülkeler bazında kamu borçlarının GSYİH'ya oranı iki katına artmıştır. Nedeni ise mali yapıları bozulan tasarruf ve kredi bankalarına, yatırım bankalarına ve çeşitli mortgage şirketlerine devletin el koyup bu şirketleri kurtarma çabalarıdır. Bunun yanı sıra, istihdama yönelik işsizlik ödemelerinin artması ve vergisel indirimler mali disiplini bozarak kamu borçlarının yükselmesine neden olmuştur (aktaran Göze Kaya ve Durgun Kaygısız, 2015: 175-176).

Özetle Oskay'ın belirttiği gibi, dünya ticaret hacminin daralması sonucunda ihracat gelirlerinin azalmasıyla oluşan dış ticaret açığı, cari denge problemine yol açmıştır. Artan cari açık problemi de borçlanma gereğini doğurmuş ve kaynak bulma ihtiyacında sıkıntılar yaşanmaya başlanmıştır. Yani, küresel krizin ortaya çıkardığı

problemleri gidermek amacıyla alınan önlemler özellikle AB ülkelerinde bütçe açıkları ve borçlanmanın artmasına neden olmuştur (aktaran Yavuz, Şataf ve Kır, 2013: 134).

2.5.2. Avrupa Borç Krizi

Avrupa borç krizinin arka planına baktığımız zaman, Szczygielski ve Tichy'in belirttiği şekilde Avro Alanı'nın kurulmasıyla birlikte ekonomik beklentilerin olumlu yönde seyri ve düşük faizler sonucunda harcamalar artmıştır. Borçlanma maliyetlerinin düşük seyrettiği ve kullanılabilir kaynaklara ulaşımın rahat olduğu bir ortam bireylerin ve ülkelerin borç miktarlarında artışa neden olmuştur (aktaran Ulusoy, Karakurt ve Ela, 2015: 10). Kısacası, Avro Alanı'na duyulan güvenin artması (2008 Küresel Krizindeki balon oluşumu gibi) kişilerin ve devletlerin borçlanma alışkanlıklarının değişimine neden olmuştur.

De Grauwe, Tichy ve Lane'in belirttiği gibi, özellikle Avro Alanı çevre ülkelerinin düşük maliyetlerle borçlanabilmesi, hem kamu ve özel sektörün harcamalarını arttırmış hem de bu ülkelerin rekabet güçlerini sınırlandırmıştır. Ancak, 2008 Küresel Krizi öncesinde bütçe açıkları artan ve Maastricht kriterlerini yerine getirmekte güçlük çeken Avro Alanı ülkelerinde borç krizi emaresi görülmemiştir. Küresel krizle birlikte, güven ortamının sarsılması dolayısıyla bankaların kredi sunma şartlarını ağırlaştırmaları ve bankalar arası piyasalarda yaşanan fonksiyonel problemler (bankaların kaynak sağlayamaması) kredi hacmini daraltmıştır. Krediler de yaşanan bu daralma ise Avro Alanı ülkelerinde finansal ve makroekonomik dengesizlikleri gün yüzüne çıkarmıştır (aktaran Ulusoy ve Ela, 2015: 388-389).

Ayrıca ABD ile kıyaslandığında, 2008 Küresel Krizi meydana gelmeden önce cari açık problemi ve borçlanma gibi makroekonomik göstergeler Avrupa Birliği'nde daha olumlu seyrederken, bu durum kriz sonrasındaki reform sürecinde (büyüme oranları da dahil) tam tersine dönmüştür. 2011 yılında ise, ekonomik durgunluk ve borç krizi süreci Akdeniz ülkeleri başta olmak üzere AB'de oluşmuştur (Şahinöz, 2013: 17).

Arezki, Gianviti ve Stein'in belirttiği gibi, 2008 krizinin etkisiyle finansal piyasaları daralma sürecine giren Yunanistan, İrlanda, İzlanda, İspanya ve Portekiz gibi ülkelerde başlayan borç krizi, Avrupa Parasal Birliği'nin uyguladığı para ve maliye politikalarıyla çözüme kavuşturulamamıştır. İstikrar ve Büyüme Pakti'nin

belirlediği amaçlara ulaşılmasında uygulanan ve krize zemin hazırlayan açık bütçe politikalarından hükümetler sorumlu tutulmuştur. Aynı zamanda, İstikrar ve Büyüme Paketi, Maastricht Anlaşması kriterleri ve AB reformları bütçe açıklarıyla devlet borçlarına yönelik düzenlenmiş fakat özel kesim borçluluk oranlarını ihmal etmiştir (aktaran Yavuz, Şataf ve Kır, 2013:134). Oysa Lane, Prinz ve Beck'in de belirttiği gibi, ABD finans piyasasına yatırım yapan Avrupa Bankaları menkul kıymetlerin değer kaybetmesiyle birlikte kaynak sıkıntısı yaşamaya başlamışlar ve borç bulamaz hale gelmişlerdir. Batmanın eşiğinde olan bu bankalara yardım paketleri hazırlanmış ve özel sektör borçları kamu borcu haline gelmiştir (aktaran Ulusoy ve Ela, 2015: 389).

Avro Bölgesi'nde kamu borç krizi yaşayan Yunanistan, İrlanda, İspanya, Portekiz ve potansiyel kriz ülkesi olarak görülen İtalya, kısaca GIIPS olarak adlandırılmaktadır. Bu ülkeler 2010 yılsonu verileri bağlamında, Avro Bölgesi'ndeki 9,2 trilyon avroluk üretim hacminin %34,5'ini gerçekleştirmiştir. Avro Bölgesindeki en büyük ekonomilerden üçüncü ve dördüncü sıralarda olan İtalya ve İspanya ise GIIPS'lerin toplam üretimlerinin %80'inden fazlasını karşılamıştır. Aynı zamanda, bu ülkeler 2010 yılı sonunda Avro Bölgesi'nde oluşan 550 milyar avroluk toplam bütçe açığının yarısını ve 7,8 trilyon avro olan kamu borç toplamının %40'ını oluşturmuşlardır. Ekonomik bütünleşme neticesinde, bu ülkeler tarafından ihraç edilen menkul kıymet toplamının %89'da Avrupa Banka sisteminde bulundurulmuş ve ödenemeyen borçlar bu bankaları kaynak sıkıntısına sokarak GIIPS krizinin diğer Avrupa ülkelerine yayılmasına neden olmuştur (Akçay, 2013: 2). Kısacası, ülke ekonomilerinin birbirine eklemlenmesi ile bu noktada krizlerin genellik özelliği ortaya çıkmış ve Avro Bölgesi ile gerek üretim gerekse finansal anlamda bütünleşen GIIPS ekonomileri bölgenin makroekonomik dengeleri üzerinde etkili olmuştur.

2008 Küresel Krizi'nin olumsuz etkilerinin yanı sıra, borç krizine giren AB ülkelerinde çeşitli yapısal sorunlar da söz konusu olmuştur. Bunlardan ilki, birlik içerisinde para politikasının tek bir elden yürütülmesi ve maliye politikasının uygulanmasında oluşan çok başlılıktır. İkincisi, ülkelerin ekonomik farklılıklarının ortaya çıkardığı rekabet edememe durumudur. Üçüncüsü, bütçe ve cari dengede yaşanan problemlerdir. Sonuncusu ise Avro'ya geçildikten sonra Maastricht kriterlerine uyulmamasıdır (Sezgin, 2013: 82).

Eurostat 2015 verileri incelendiğinde, AB (27 ülke) borç stokunun GSYİH oranı, 2007 yılında %58,9 gerçekleşmişken, 2008 yılında bu oran %3,3 artarak %62,2'ye ve 2013 yılında ise %87,4'e ulaşmıştır. Aynı şekilde, AB (27 ülke) bütçe

açığının GSYİH oranı incelendiğinde, 2007'de %0,9 olan açık oranı, 2008'de %1,5 artarak %2,4'e yükselmiş ve 2009 yılında %6,9 gerçekleşerek büyük bir artış göstermiştir (aktaran Ulusoy ve Ela, 2015: 393). Maastricht kriterindeki devlet borçlarının GSYİH oranının %60'ını aşmaması kriteri 2007 yılından itibaren büyük ölçüde aşılmıştır. Bütçe açıklarının GSYİH'nın %3'ün aşmaması gerekliliği de 2009 yılında %3 oranını 2 kattan daha fazla aşarak %6,9 gerçekleşmiştir.

Durusoy ve Şamiloğlu'na göre, Yunanistan'da yaşanan kriz hem içsel ve hem de dışsal nedenlere dayanmaktadır. Özellikle uygulanan genişletici maliye politikalarının bir sonucu olarak artan kamu harcamaları, kamusal gelirlerin azlığı ve rekabet edebilirlikte yaşanan problemler içsel nedenleri oluşturmuştur. Dış yatırımların azlığı ve imalat sektörüne ivme kazandıracak sermayenin olmayışı ise dışsal nedenler olarak göze çarpmaktadır (aktaran Yılmaz, 2013: 59).

Cavero ve Poinasamy, Semmler ve Semmler, Özcan'ın belirttiği gibi, İrlanda küresel kriz sonucunda resesyona girmeden önce 12 yıl aralıksız bir büyüme süreci yaşamıştır. İrlanda'da finansal krize neden olan temel unsur ise bankaların sunduğu kredilerin geri ödemelerinde sorunlar yaşanması ve banka iflaslarının önlenmesinde hükümetlerin yaptıkları operasyonlarla birlikte özel kesim borçlarının kamu borcu haline dönüşmüş olmasıdır. Emlak fiyatlarında yaşanan düşüşler ise kredi maliyetlerini yükselterek kaynak bulmayı zorlaştırmıştır. Artan kamu harcamaları, yüksek ücretler ve sanayi de kullanılan enerji maliyetlerindeki yükselmeler de hem enflasyona yol açmış hem de ülkedeki üretimi azaltarak işçi çıkarmalara yol açmıştır. Ayrıca, Avro'nun dolar karşısında değerlenmesi yerli üreticileri zor durumda bırakmıştır. Son olarak, artan bütçe açıkları ve borç stokları sonucunda kurumlar vergisi oranlarının yukarıya çekilmesiyle yabancı sermaye yatırımları ülkeyi terk etmişlerdir (aktaran Erarslan ve Timurtaş, 2015: 35-36).

İtalya'ya bakıldığında ise kriz, verimlilik kayıpları ve büyüme performansının kötüleşmesi şeklinde tezahür etmiştir. Özellikle küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin (KOBİ) ekonomiye yön vermesi, orta düzey teknolojilerle üretimin gerçekleşmesi ve dolaysız yabancı yatırımların düşüklüğü ülkenin rekabet edebilirliğini azaltmıştır. Büyüme performansının düşüklüğü ise küresel krizle birleşince kamu gelirlerini azaltmış ve aşırı harcamacı politikalar bütçe açıklarına neden olmuştur. GSYİH'nın azalması da kamu borç stokunun ve bütçe açığının GSYİH'ya göre oranlarının yükselmesine sebep olmuştur. Yani, büyüme performansı düşüklüğü ve küresel kriz kamu maliyesinin işlerliğini bozmuştur (Ergin, 2013: 40-41).

Portekiz de ise 2008-2012 yılları arasındaki brüt genel kamu borçlarının GSYİH'ya oranı İtalya'ya kıyasla ve 2009 yılı bütçe açığının GSYİH'ya oranı İspanya'ya oranla daha düşük gerçekleşmiştir. Ancak, Portekiz'de bu iki ülkeye kıyasla devlet tahvillerinin getirilerinin yükselmesi, yatırımcıların kriz oluşabileceği düşüncesini arttırmıştır (Kibritçioğlu, 2011: 7). Aynı zamanda 2007-2011 yıllarını kapsayan OECD verilerine göre, kriz ortaya çıktığından yaklaşık %3 olan büyüme oranı, 2008 yılının son çeyreğinde azalmaya devam ederek 2009 yılının ilk çeyreğinde dip yapmış ve yaklaşık -%4 olarak gerçekleşmiştir. 2010 yılının ilk çeyreğinde pozitif büyümeye başlayan ekonomi, 2011 yılını -%3 küçülerek tamamlamıştır. Son olarak, krizle birlikte 2009 yılı sonrasında kamu finansmanında yaşanan problemler de kamu borçlarını ve bütçe açığını da arttırmıştır (Yılmaz, 2013: 62-63).

Fotopoulou, Karagöl ve E.T.'ye göre, İspanya ekonomisi de AB borç krizinden önemli ölçüde etkilenmiştir. İspanya, 2008 yılına gelindiğinde ilke defa negatif büyüme oranıyla karşılaşmıştır. Ayrıca, küresel krizle birlikte emlak fiyatları 1/5 oranında azalmış ve 2012 yılında bankacılık sektöründe kriz yaşanmaya başlamıştır. İspanya'nın önemli finansal kuruluşlarında olan Bankia'nın likidite ihtiyacı artmış ve bu konuda reformlar (ödenek ayrılması şeklinde) yapılmaya başlanmıştır. 2012 yılı Haziran ayında ise, %24,8'lik bir oranla Avrupa'da en yüksek düzeyde oluşan işsizlik sorunu, iç talep yetersizliğiyle birleşmiş ve enflasyon oranını aşağılara çekmiştir (aktaran Karagöl, 2013: 41).

Artan bu ekonomik sorunlar karşısında ülkeler önlemler almaya başlamışlardır. Örneğin, Yunanistan kamu gelirlerini arttırmak için katma değer vergisi ve alkol, tütün, benzin gibi maddelerin tüketimi üzerinden alınan vergilerde oranları arttırmıştır. Ayrıca, özelleştirmelere ağırlık verilmiştir. İspanya ise 15 milyar avroluk kemer sıkma politikasıyla bütçe açığını kapatmayı hedeflemiş ve istihdama yönelik olarak 2010 yılının Haziran ayında memur maaşlarının %5 azaltılması ve 2011 yılında dondurulması kararını almıştır. Portekiz ise istihdama yönelik olarak enflasyonist ücret artışlarını engellemek amacıyla kamuda 4 yıllığına ücretler kontrol altına almış ve işe alma prosedürleri gözden geçirilmiştir. Aynı zamanda, gelir vergisi, kurumlar vergisi, katma değer vergileri ve menkul sermaye iratlarının vergilendirilmesinde oranlar artırılmıştır (Danışman ve Çelebi, 2010: 2-4). İrlanda ise AB ve IMF'den aldığı 67,5 milyar avroluk finansal yardımla birlikte sıkı maliye politikası izlemiştir. Varlık vergileri hayat geçirilmiş, tütün ve alkol içeren maddelere ek vergiler konulmuş ve kamu harcamaları kısılmıştır. İtalya'da ise 2011 yılı

ortalarında büyüme performansında yaşanan düşüşle birlikte finansal kriz baş gösterince, bakanlık harcamaları ve cari harcamalar kısılmıştır. Ayrıca vergi gelirlerini arttırıcı tedbirler uygulamaya konulmuştur (Timurtaş ve Erarslan, 2015: 37-47).

Son olarak, borçlanma maliyeti artan ülkelerin kaynaklara daha kolay ulaşabilmeleri için oluşturulan AB mekanizmaları mevcuttur. Örneğin, Ödemeler Dengesi Fonu, Avro Bölgesi dışında yer alan 10 ülkenin ödemeler dengesi sorunları giderebilmek için uygun kredi sağlanması esasına dayanır. Kredi havuzu ise, Yunanistan'a kredi sağlamak amacıyla kurulan 110 milyar avro tutarındaki borç havuzudur. Avrupa Finansal İstikrar Mekanizması ve Avrupa Finansal İstikrar Fonu ise doğal afetler ve kontrol dışı faktörler neticesinde oluşan mali problemlere karşı üye ülkelere yardım sağlayan bir mekanizmadır. Avrupa İstikrar Mekanizması ise üye devletlere 700 milyar avro gibi geniş bir tabandan kredi verilmesini sağlayan bir mekanizmadır. Bu mekanizmaların dışında ise Avrupa 2020 Stratejisi kapsamında gerçekleştirilmesi beklenen hedeflerden biri olan AB'nin rekabet gücünün belirli kurallar dahilinde arttırılması amacıyla Rekabet Paketi kurulmuştur (AB Genel Sekreterliği, 2011: 10-18). Kılıç ve Bayar'ın belirttiği gibi, Rekabet Paketi üye ülkelerin rekabet gücünün tespiti amacıyla fiyat rekabeti, ar-ge ve eğitim harcamalarına yönelik sıkı bir denetimi öngörmüştür. Fakat üye devletlerin uygulamalara getirdiği eleştiriler sonucunda programın kapsamı esnetilip, Rekabet Paketi, Euro Rekabet Paketi'ne dönüşmüştür. Euro Rekabet Paketi'yle da, rekabetin, istihdamın güçlendirilmesi ve kamu maliyesine işlerlik kazandırılması amaçlanmıştır (aktaran Yavuz, Şataf ve Kır, 2013: 150).

Kısacası, küresel ekonomik entegrasyon sonucunda, bir ülkenin ya da bölgenin problemi tüm dünya ekonomilerini ilgilendirir hale gelmiştir. Özellikle ABD finansal piyasasında oluşan kriz, AB ülkelerin makroekonomik göstergelerini olumsuz etkilemiştir (küresel düzeyde artan türev işlemler). Özellikle kamu borç stoklarının GSYİH'ya oranlarının çok yüksek boyutlara ulaştığı ve kaynak yetersizliği yaşanan bu süreçte uygun kredi sağlayan AB mekanizmaları ve rekabet gücünün arttırılmasına odaklanan Euro Rekabet Paketi krizin hafifletilmesinde hayati öneme sahip olmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜRESELLEŞMENİN TÜRKİYE EKONOMİSİNDE VE KAMU MALİYESİNDE ORTAYA ÇIKARDIĞI SONUÇLAR

3.1. KÜRESELLEŞMENİN TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ YANSIMALARI

Türkiye Ekonomisi 1970'li yılların başında başlayan petrol kriziyle birlikte dış ticaret hadlerindeki kötüleşmeyle karşılaşmıştır. Aynı zamanda, ithalatın pahalılaşmasıyla birlikte genişletici para ve maliye politikaları neticesinde yaşanan arz ve talep yönlü sorunlar enflasyonist baskıları da arttırmıştır. 1979 yılı İkinci Petrol Kriziyle birlikte daha da derinleşen enflasyonu ve ödemeler dengesi sorunlarını gidermek amacıyla 24 Ocak 1980 İstikrar Tedbirlerinin alınması zorunlu hale gelmiştir (TCMB, 2002: 5).

Alınan tedbirler ile ilk olarak, ithal ikameci sanayileşme stratejisi yerine ihracata dönük üretim stratejisi belirlenerek ihracatta vergi iadesi, düşük faizli kredi kullanılması vb. uygulamalarla birlikte esnek kur politikasına geçilmiştir. Bu uygulamalar ithalatta yıllara yayılarak gerçekleştirilen vergi indirimleri ve miktar kısıtlamalarının ortadan kaldırılmasıyla birleşince Türkiye'de ticaretin liberalizasyonu ivme kazanmıştır (Tüleykan ve Bayramoğlu, 2016: 405-406).

Aynı zamanda, 1980 yılında başlayarak 1982 banker krizine kadar ve 1987 sonrasında faizler tamamen serbest bırakılmıştır. Finansal piyasalarda ise 1980 sonrasında yabancı bankaların ülkeye çekilmesi, 1983 yılında Sermaye Piyasası Kurulu'nun (SPK), 1986 yılında İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nın (İMKB) kurulması gibi uygulamalarla yenilikler gerçekleştirilmiştir. Son olarak, 1988 yılında döviz kurlarının piyasa tarafından belirlenmesi uygulaması ve 1989 yılında çıkarılan 32 sayılı Kararname ile yabancı sermayenin tamamen serbestleştirilmesi sağlanarak Türkiye'de finansal liberalizasyon gerçekleştirilmiştir (Ağır, 2010: 54-59).

Özellikle 1980 sonrasında ivme kazanan ticari liberalizasyonun, çokuluslu şirketlerin kurdukları bağlı şirketlerin arasındaki ticaretin artmasına zemin hazırlaması ve 32 sayılı Kararname ile yabancı yatırımcılara getirilen net kar, temettü transferlerindeki serbestlik sonucunda doğrudan yabancı sermaye yatırımları gelişmiş yani üretim liberalizasyonu da hız kazanmıştır (Hazine ve Maliye Bakanlığı, Erişim: 05.12.2018: 8).

Kalkınma Bakanlığı, Erkaçar ve Karagöl'ün değiştiği şekilde, her sektörde yabancı sermayeye giriş izin veren 1954 yılındaki 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi

Teşvik Kanunu (YSTK) ile başlayan bu süreç, 1980 yılındaki liberal eğilimlerle dönüşüme uğrayarak 2003 yılındaki 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu'nun (DYYK) yürürlüğe girmesiyle son bulmuştur (aktaran Durgan, 2016: 87-93). Yürürlüğe giren 4875 sayılı Kanunla, yerli ve yabancı yatırımcı farkının ortadan kalkması, doğrudan yabancı yatırımların karşılıksız ve kamu yararı olmadan kamulaştırılamaması, net kar ve temettülerin transferlerindeki serbestlik, uyuşmazlık durumunda uluslararası tahkim yolunun açık olması vb. düzenlemelerle uygun yatırım alanı oluşturulmaya çalışılmıştır (DYYK, 2003: 1).

Türkiye Ekonomisi, ticaretin, finansal faaliyetlerin ve üretimin küreselleşmesi şeklinde tezahür eden ekonomik küreselleşme hamlesiyle, özel ve kamu kesimi yatırımlarının artırılması, ödemeler dengesi sorunlarının ve iç tasarruf açığının olumsuz etkilerinin giderilmesi amaçlanarak ekonomik büyümeye ivme kazandırılmaya çalışılmıştır.

Küreselleşmenin Türkiye Ekonomisine ne şekilde ve hangi boyutlarda nüfuz ettiğini ölçebilmek açısından dış ticaret hacmi/GSYİH oranına (ayrı ayrı ithalat ve ya ihracatın GSYİH'ya oranlanması da dahil), finansal yatırımların seyrine, Uluslararası Net Yatırım Pozisyonuna ve doğrudan yabancı yatırım girişlerine bakmakta yarar vardır.

Türkiye Ekonomisinin küreselleşmesi bağlamında, mal/hizmet mobilitesinin artması yani ivme kazanan dışa açıklık Tablo 4'de gösterilmektedir.

Tablo 4: Dış Ticaret Hacmi/GSYİH Oranı (%)

Yıllar	İhracat/GSYİH (%)	İthalat/GSYİH (%)	Dış Ticaret Hacmi/GSYİH (%)
1970	2,3	3,7	6,0
1980	3,2	8,7	11,9
1990	6,5	11,1	17,6
1993	6,4	12,3	18,7
1994	10,2	13,2	23,4
1995	9,6	15,8	25,4
1998	10,0	16,9	26,9
1999	10,7	16,4	27,1
2000	10,5	20,5	31,0
2001	15,9	21,0	36,9
2002	15,6	22,4	38,0
2003	15,5	22,7	38,2
2008	17,8	27,2	45,0
2009	16,6	22,9	39,5
2014	19,7	30,3	50,0
2016	16,5	23,0	39,5

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, TÜİK (aktaran T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2015: 96-98); Ticaret Bakanlığı, <https://bakanrapor.ekonomi.gov.tr/detay.cfm?MID=36> Erişim: 23.09.2018: 1).

Tablo 4'de ihracat/GSYİH oranı, İthalat/GSYİH oranı ve dış ticaret hacmi/GSYİH oranı ile Türkiye Ekonomisinde ticaretin dışa açıklığı ortaya konulmuştur. Özellikle ticaretteki küreselleşmenin henüz tamamlanmadığı 1970 yılında dış ticaret hacmi/GSYİH oranı %6 iken dış ticaretin serbestleşmesiyle ilgili kararların alınmaya başladığı yıl olan 1980'de ciddi bir artışla %11,9 olarak gerçekleşmiştir. 1980 yılından itibaren sürekli artan dış ticaret hacmi/GSYİH oranı 2008 yılında %45'e ulaşarak %33,1'lik ciddi bir artış kaydetmiştir. İhracat/GSYİH oranı 1990 yılındaki 1. Körfez Savaşı'nın etkisiyle azalış kaydetmesine rağmen 5 Nisan Kararları ile ihracata sağlanan kolaylıklarla artışa geçmiştir. 1998 Rusya Krizi ve döviz kurunun enflasyon oranının altında tutulması neticesinde ihracat/GSYİH oranı 2000 yılında bir önceki yıla göre %0,2 azalmıştır. 1970'lerden itibaren artış eğiliminde olan ithalat/GSYİH oranı ise, 2000 yılında bir önceki yıla göre %4,1'lik ciddi bir artış göstermiştir. 1996 yılında AB ile imzalanan Gümrük Birliği uygulamasının da bir sonucu olarak artan ithalat/GSYİH oranı 2008 yılında %27,2'e yükselmiştir. 2008 Küresel Kriz ile birlikte likidite sorunun baş göstermesi ithalat/GSYİH oranını %4,3 azaltarak 2009 yılında %22,9 seviyesine çekmiştir. 2009 yılındaki ihracat/GSYİH oranının da bir önceki yıla göre %1,2'lik azalış göstermesine rağmen ihracata arttırmaya yönelik sunulan kredi imkanları ve likidite arttırıcı önlemler 2014 yılında dış ticaret hacmi/GSYİH oranını %50 seviyesine çıkarmıştır. 2016 yılında 2014 yılına göre, ihracat/GSYİH oranı %3,2 ve ithalat/GSYİH oranı %7,3 azalmasına rağmen dış ticaret hacmi/GSYİH oranı %39,5 gibi yüksek bir düzeyde gerçekleşmiştir. 2016 yılına gelindiğinde 1970 yılına göre, bu üç oranın sırasıyla %14,2; %19,3 ve %33,5'lik artış göstermesi, küreselleşen ticaretin boyutunu da ortaya koymaktadır.

Tablo 5'de ise sermaye üzerindeki kısıtlamaların kaldırılmasıyla birlikte mobilitesi artan finansal sermaye gösterilmektedir.

Tablo 5: Finansal Yatırımların Seyri (1987-2014) (Milyon ABD \$)

	YILLAR							
	1987	1990	1999	2003	2006	2010	2012	2014
Portföy Yatırımları	332	547	3.475	2.498	7.415	16.083	41.012	20.109
Diğer Yatırımlar	3.393	2.790	1.216	3.442	16.013	34.240	18.872	16.830

Kaynak: TCMB (aktaran T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2015: 104-106).

Tablo 5’de Türkiye Ekonomisindeki uluslararası sermaye hareketlerinin bir kısmını oluşturan ve finansal liberalizasyonun boyutlarını ortaya koyan portföy yatırımları ile diğer yatırımların yıllara göre seyri verilmiştir. İlk olarak, bono, tahvil ve hisse senedi gibi menkul kıymetlerin satın alınmasını içeren portföy yatırımları 32 sayılı Kararın henüz yürürlüğe girmedığı tarih olan 1987 yılında 332 milyon dolar gibi düşük bir düzeyde gerçekleşmiştir. 1989 yılında sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamaları kaldıran 32 sayılı Karar ile gerek yurtiçi yerleşiklerin yurt dışında yaptıkları portföy yatırımları ve özellikle de yurtdışı yerleşiklerin Türkiye’de gerçekleştirdikleri portföy yatırımları yıllar itibariyle artış göstererek ciddi boyutlara ulaşmıştır. Döviz kurlarında istikrarın bozulduğu, faiz oranlarının düşürülmesi ile ilgili tedbirlerin alındığı, döviz rezervlerin yetersiz kaldığı ve borsanın değer kaybettiği kriz dönemleri hariç yüksek boyutlara ulaşan portföy yatırımları, 1978’den 2012 yılına 40.680 milyon dolar ve 2014 yılına 19.777 milyon dolar artış göstermiştir. Aynı şekilde, mevduat hesaplarını, nakit ve ticari kredileri kapsayan diğer yatırımlar ise, özellikle yurtdışı yerleşiklerden kullanılan nakit ve ticari krediler ve yurtdışı yerleşiklerin Türkiye’de açtıkları mevduat hesaplarının artması (yükümlülüklerin varlıktan fazla olması) sebebiyle ciddi artışlar göstermişlerdir. Döviz girişlerinin arttığı, likidite sıkıntısının yaşandığı dönemler haricinde artış gösteren diğer yatırım 2012 ve 2014 yıllarında 1987 yılına göre sırasıyla 15.479 milyon dolar ve 13.437 milyon dolarlık artış göstermiştir.

Türkiye’ye yönelen finansal ve fiziki sermayenin boyutları Tablo 6’da gösterilmektedir.

Tablo 6: Uluslararası Yatırım Pozisyonu-UYP (2000-2014) (Milyon ABD \$)

	YILLAR					
	2000	2003	2006	2009	2012	2014
UYP (Net)	-98.281	-105.586	-205.562	-276.080	-423.297	-440.611
Varlıklar	53.166	73.713	144.056	182.074	214.444	230.360
Yükümlülükler	151.447	179.299	349.618	458.154	637.741	670.971

Kaynak: TCMB, 2014: 5. http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/43caa9b9-6504-4d44-bf1f-afac831f4d4b/uyrapor_2014.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-43caa9b9-6504-4d44-bf1f-afac831f4d4b-m3fzmTG., 23.09.2018

Tablo 6’da Türkiye Ekonomisinin dünya piyasalarıyla finansal entegrasyonunun boyutlarını ortaya koyması açısından Uluslararası Net Yatırım Pozisyonunun gelişimi gösterilmiştir. Uluslararası Yatırım Pozisyonun’da, Türkiye’de yerleşik kişilerin yurtdışında yerleşik kişilerden olan finansal alacakları (doğrudan

yatırımlar, portföy yatırımları, diğer yatırımlar) ve rezerv varlıklar ile Türkiye'deki yerleşik kişilerin yurtdışı yerleşik kişilerine olan doğrudan yatırımlar, portföy yatırımları ve diğer yatırımlardan doğan yükümlülükleri arasındaki ilişki ortaya konulmuştur (TCMB, Erişim: 23.09.2018: 4). Özellikle Türkiye Ekonomisinde tablodaki Uluslararası Net Yatırım Pozisyonları (–) değerler aldıkları için yükümlülükler varlıkların üzerinde gerçekleşmiştir. 2000 yılında -98.281 milyon dolar gerçekleşen açık yıllar itibariyle artarak 2014 yılında 342.330 milyon dolarlık bir farkla -440.611 milyon dolara ulaşmıştır. Kısacası, Uluslararası Net Yatırım Pozisyonundaki büyüyen bu açık, Türkiye Ekonomisinin doğrudan yatırımlara, portföy yatırımlarına ve diğer yatırımlara açık hale geldiğini yani uluslararası sermaye hareketlerinin etkisi altına girdiğini göstermektedir.

Türkiye'ye yönelen fiziki yatırımlar ile iştiraklerin yıllar itibariyle seyri Tablo 7'de gösterilmektedir.

Tablo 7: Türkiye'ye Doğrudan Yabancı Yatırım Girişleri (1980-2016) (Milyon ABD \$)

	YILLAR									
	1980	1986	1992	1998	2001	2005	2007	2011	2014	2016
Doğrudan Yabancı Yatırım Toplamı (Net)	18	125	844	940	3.352	10.031	22.047	16.176	12.539	12.273

Kaynak: TCMB (aktaran T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2015: 104-106); TCMB (aktaran Uluslararası Yatırımcılar Derneği, https://www.yased.org.tr/ReportFiles/2017/YASED_UD-Y_YISonu_degerlendirme_raporu_2016.pdf, 23.09.2018

Tablo 7'de Türkiye'nin üretimin küreselleşmesi sürecinde, doğrudan yabancı yatırımlara olan ihtiyacı yani yabancı sermayeye karşı bakış açısının nasıl değiştiği ortaya konulmuştur. 24 Ocak 1980 İstikrar Tedbirleri ile başlayan süreçte yabancı sermaye girişleri özendirilmiş ve 1980 yılında 18 milyon dolar gerçekleşen doğrudan yabancı yatırım girişi 1986 yılında 107 milyon dolar artarak 125 milyon dolara yükselmiştir. Ardından 1989 yılında yürürlüğe giren 32 sayılı Karar ve 1995 yılındaki Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı ile Türkiye'ye gelecek yabancı sermayeye serbestlikler tanınmıştır (Hazine ve Maliye Bakanlığı, Erişim: 05.12.2018: 8; Aktan, Erişim: 05.12.2018: 1). Bu bağlamda, 1992 ve 1998 yıllarında gerçekleşen doğrudan yabancı yatırım girişleri 1986 yılına kıyasla sırasıyla 719 milyon dolar ve 815 milyon dolarlık artış göstermiştir. 2001 yılına gelindiğinde ise, 2000 yılında maliyet enflasyonu ile mücadele için düşük tutulan faiz oranlarının ve cep telefonu

lisans ihalesinin İş Bankası-Telekom Italia ortaklığıyla 2.5 milyar dolara satın alınması sonucunda doğrudan yabancı yatırım girişi 3.352 milyon dolara ulaşmıştır. İlerleyen yıllarda, Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı kapsamında doğrudan yatırımlarla ilgili bürokratik engellere son verilmesi ve 6224 sayılı Kanun yerine daha liberal olan 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu'nun gelmesiyle artarak devam eden doğrudan yabancı yatırım girişi 2007 yılında 22.047 milyon dolar gibi ciddi bir rakama yükselmiştir. 2008 Küresel Krizi ile birlikte ortaya çıkan likidite sıkışıklığı doğrudan yatırımları olumsuz etkilese de, sonraki yıllarda likidite artışını sağlayıcı tedbirler sonucunda yatırımlar için gerekli olan fonlara ulaşımın kolaylaşması ve büyüme oranlarının artması şeklindeki gelişmeler 2011 yılında doğrudan yabancı yatırım girişlerinin 16.176 milyon dolar gerçekleşmesini sağlamıştır. Sonrasında, büyüme oranlarının giderek yavaşlaması ile 2014 yılında 12.539 milyon dolar gerçekleşen doğrudan yabancı yatırım toplamı, AB ile yaşanan sorunların da bu sürece eklenmesiyle 2016 yılında 12.273 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 1980 yılında sadece 18 milyon dolar olan doğrudan yabancı yatırım toplamının 12.255 milyon dolarlık farkla 2016 yılında 12.273 milyon dolara yükselmesi, Türkiye Ekonomisinin uzun vadeli yabancı yatırımlara olan ihtiyacını ve yatırımları artırıcı yönde şekillenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Türkiye Ekonomisinin dünya piyasalarıyla entegrasyonunu içeren bu süreç, makroekonomik göstergelerden olan büyümeyi de etkilemiştir. TÜİK'in verilerine göre 1987 ve 1998 fiyatlarıyla GSYİH'lerdeki büyüme hızları, 1970'de %3,2 gerçekleşerek bu dönemde istikrarlı seyretmesine rağmen 1979'da %-0,6, 1980'de %-2,4, 1994'de %-5,5, 1999'da %-4,7, 2001'de %-7,5 ve 2009'da %-4,8 gerçekleşmiş ve bu yıllarda ekonomi daralmaya girmiştir. Aynı zamanda GSYİH'nin sektörel dağılımına bakıldığında 1970 yılında %37,3 ile en yüksek paya sahip olan tarım sektörünü, %15,3'lük pay ile imalat sektörü ve %11,9'luk pay ile ticaret takip etmiştir. 1986 yılında, imalatın payı tarım sektörü payının ve 1987 yılında ise, ticaretin payı tarım sektörü payının üzerine çıkmıştır. 2014 yılına kadar bu şekilde devam eden süreç sonunda tarım sektörünün payı %7,1, toptan ve perakende ticaretin payı %12 ve imalat sektörünün payı %15,8 olarak gerçekleşmiştir (aktaran Kalkınma Bakanlığı, 2015: 25-32). Kısacası, Türkiye Ekonomisinin küreselleşme sürecine girmesiyle birlikte, kriz dönemleri hariç imalat sektörü ve ticaretin büyüme hızlarının tarım sektörünün üzerinde gerçekleşmesi ve GSYİH içerisindeki paylarının tarım sektöründen daha fazla olması imalat sektörü ve ticaretin GSYİH'ye yaptığı katkının tarım sektörüne göre daha fazla olduğunu göstermektedir.

KB ve TÜİK'in verilerine göre, üretirek büyümenin en önemli bileşenlerinden biri olan sabit sermaye yatırımları da GSMH'ya oran olarak 1970'de %21,7 gerçekleşerek 1980 yılına kadar artışlar göstermiştir. 1980 yılından itibaren yaşanan düşüş 1986 yılında telafi edilerek 1988 yılında %26,1 gibi yüksek bir oran yakalanmıştır. Özellikle 1988 yılında kamu yatırımları/GSMH oranı %8,9'dan 1995 yılına büyük azalış göstererek %4,2 seviyelerine düşmüştür. 1988 yılında %17,3'lük orana sahip özel sektör yatırımları da 1995 yılında %19,8'lik seviyeye ulaşmasına rağmen tamamlayıcı özellik gösterememiştir. 1995 yılında toplam yatırımlar/GSMH oranı %24'den 2000 yılına kadar yüksek düzeylerde seyretse de bu yıldan sonra sert bir düşüşle 2003 yılında %16,1 seviyelerine gerilemiştir. Özel kesim yatırımlarının azalmasından kaynaklanan bu düşüş daha sonra kendisini toparlasa da 2008 Küresel Krizi'nin de etkisiyle toplam yatırımlar/GSYİH'ye oranı yine özel kesim yatırımlarındaki azalışla 2009 yılında %17,2 gibi düşük bir seviye de gerçekleşmiştir. Küresel Krizin ardından 2009 yılında %4,1 gerçekleşen kamu yatırımları ve %13,1 gerçekleşen özel kesim yatırımları 2014 yılında sırasıyla %4,8'e ve %15,7 seviyelerine yükselmiştir (aktaran Kalkınma Bakanlığı, 2015: 87-88).

Kısacası, 24 Ocak 1980 İstikrar Tedbirleri doğrultusunda belirlenen dışa dönük sanayileşme stratejisiyle birlikte imalat sektörünün ve bu doğrultuda da sabit sermaye yatırımlarının önemi artmıştır. Ancak sabit sermaye yatırımları, finansal liberalizasyon sonucunda ortaya çıkan krizler, faizlerin yükselmesi ve dolayısıyla bütçe açıklarının artması sonucu olumsuz etkilenmiştir.

İşgücü piyasası açısından bu süreçte yaşanan değişime bakıldığında, KB'nin verilerinden hareketle 1980 yılında 15.609 milyonluk toplam işgücü ve 14.267 milyonluk istihdam düzeyinde %8,6'lık işsizlik oranı vardır. 1990 yılına kadar yüksek seyreden işsizlik oranı, 1990 yılında bir önceki yıla göre, işgücündeki 201 bin artışa karşılık istihdamın 289 bin artması nedeniyle %9,1'den %8,5'e düşmüştür. 1990 yılından sonra 1995 yılına kadar artan işsizlik oranları, bu yıldan sonra işgücünde sınırlı olarak gerçekleşen artış ve işsiz sayısının azalmasıyla birlikte 2000 yılında %7,0 düzeyine düşmüştür. Ardından 2000 yılında tekrar yükselişe geçen işsizlik oranları 2010 yılında %11,9 ve 2014 yılında %9,9 olarak belirlenmiştir. TÜİK'in verileri göre, istihdamın sektörel dağılıma bakılacak olursa 2000 yılında 1988 yılına kıyasla tarımdaki istihdam 480 bin azalış, sanayideki istihdam 1.004 milyon artış ve hizmetler sektöründeki istihdam ise 3.302 milyonluk artış göstermiştir. 2014 yılında ise, 2000 yılına kıyasla 7.769 milyon olan tarım istihdamı 5.470 milyona düşmüş ve 3.810 milyon olan sanayi istihdamı 5.315 milyona yükselmekle birlikte 10.001 milyon

olan hizmet sektöründeki istihdam ise 13.234 milyona yükselmiştir (aktaran Kalkınma Bakanlığı, 2015: 249-252).

MB, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB), KB, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK) ve Kamu İşveren Sendikalarından derlenen reel net ele geçen ücret endeksinin bir önceki yıla göre reel değişim verileri incelendiğinde, 2000 yılında işçi kesimi için kamu da %6,9'luk ve özel sektörde %1,1'lik artış gerçekleşmiştir. 2001'de kamudaki %-11,5'lik azalışı özel sektördeki %-20,3'lük azalış izlemiş ve 2013 yılına kadar geçen sürede kamudaki azalışlar daha belirgin hissedilmiştir. 2000 yılında memur ücretlerinde ve asgari ücrette sırasıyla %-11,5 ve %-14,4 ile zirve yapan azalışlar 2014 yılına kadar geçen sürede ciddi azalışlara sahne olmamıştır. 2014 yılında, reel ücretlerde bir önceki yıla göre reel değişme kamuda %0,9, memur kesiminde %0,8 ve asgari ücrette %0,1 olarak gerçekleşmiştir (aktaran Kalkınma Bakanlığı, 2015: 246).

Küresel unsurların Türkiye Ekonomisini doğrudan şekillendirdiği 1980 yılı sonrasında işgücü verimliliği de önemli değişime uğramıştır. Yıllık üretim miktarının, yıllık işgücü çalışma süresine bölünmesiyle hesaplanabilen bu kısmi faktör verimliliği, 1981-2002 yılları arasında bir yıldan diğerine ortalama %2,7 ve 2003-2008 yılları arasında bir yıldan diğerine ortalama %5,1 artış göstermiştir. 2007 yılında ise, bu artışlara rağmen işgücü verimliliği ABD'de 100 birim kabul edildiğinde Türkiye'de 41 düzeyinde kalmıştır (Eğilmez, 2009: 1). Eurostat ve DB'nin verilerine göre, 2005-2014 yılları arasında Türkiye'de yıllık ortalama işgücü verimliliği değişim oranı %1,64 gerçekleşmiş ve 121 ülke içerisinde işgücü verimliliği sıralamasında 2007 yılında 39. sıradan 2012 yılında 43. sıraya düşülmüştür (aktaran Balkan ve Suiçmez, 2015: 7-17).

Sonuç olarak, ticaretin, finansal faaliyetlerin ve üretimin küreselleşmesi yönünde 1980'li yıllardan itibaren uygulanan politikalar Türkiye Ekonomisini krizlere açık hale getirerek büyüme hızlarını (sabit sermaye yatırımlar da dahil) ve sanayileşme anlayışındaki dönüşüm de GSYİH'ye katkı yapan sektörleri etkilemiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2015: 25-88). Artan cari açıklar ve bütçe açıkları ile işgücü piyasasında istidam açısından 2000'lerden sonra işsizlik oranları artmış ve istihdamın sektörel dağılımında hizmetler sektörü ön plana çıkmıştır. Dışlama etkisi ve borçlanma maliyetinin artmasıyla oluşan enflasyonist süreç ise reel net ele geçen ücret endeksinin bir önceki yıla göre reel değişiminde olumsuzluklara sebep olarak küresel düzeydeki etkin üretimi düşürmüştür. Tüm bu gelişmeler sonucunda mali disiplin, makroekonomik amaçlara ulaşmak için temel koşul haline gelmiştir.

3.2. KÜRESELLEŞMENİN TÜRK VERGİ SİSTEMİ VE YAPISINDA MEYDANA GETİRDİĞİ DEĞİŞİKLİKLER

Giray'ın belirttiği şekilde küresel sürecin vergileme üzerindeki etkisi, ülke vergi politikalarının belirlenmesinde küresel konjonktürün belirleyici olduğu, mobilitesi artan sermayenin vergisel farklılıklardan daha kolay etkilenip, ulusal alanda vergilendirilmesinin kolay olmadığı ve ülkelerin vergi yapıları dizaynının üretim faktörlerini cezbetmek yönünde olduğudur (aktaran Kovancılar, Miynat ve Bursalıoğlu, 2007: 48).

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde 1930'lu yıllardan itibaren talep yönlü (iç talep) makroekonomik politikaları içeren ve 1970'lere kadar uygulanan Keynezyen politikalar, yaşanan stagflasyonist süreç sonucunda yerini ihracata dönük üretim stratejisine bırakmıştır. Bu bağlamda, fonksiyonel değişime uğrayan devletler sermayenin üzerindeki vergisel ve sosyal yükleri azaltma yönünde adımlar atmaya başlamışlardır. Sonucunda ise, üretim ve tüketim planlaması üzerinde daha az etkiye sahip vergilerden oluşan vergi politikası uygulamaları da vergi yapısının değişmesi şeklinde tezahür etmiştir (Kargı ve Karayılmazlar, 2009: 23). Yani, ekonomik küreselleşme sonucunda mobilitesi artan üretim faktörlerinin (özellikle sermaye) dışa açık politikalar sonucunda ülkeye çekilmesi yönünde bir yarış başlamış ve vergilerin piyasanın düzenini bozmaması yönünde tarafsızlık ilkesi gözetilerek vergi politikalarının oluşturulması gündeme gelmiştir.

Vergi sistemleri içerisinde, küreselleşme öncesi kalkınmış ülkelerde dolaysız vergiler temel gelir getirici unsuru olmuştur. Günümüzde ise mobilitesi artan sermayeyi kendi idaresi için cazip kılmak isteyen ülkelerin girdiği yarış sonucunda dolaysız vergilerin önemi azalmıştır. Aynı zamanda, vergi idareleri etkin ve yeni sistemle çalışmayan ülkelere baktığımızda da, dolaysız vergilerin tahsilat konusunda ve denetimsel problemleri sebebiyle dolaylı vergilerin önemini artmıştır (Cural ve Çevik, 2015: 131-132).

1980 yılından itibaren artan vergi yükünün vergi hasılatını olumsuz etkilemesi ve ekonomide vergi kayıplarına yol açması neticesinde vergi oranlarının düşürülüp vergi yükünün piyasadaki dağılımında dengenin sağlanması ve vergi ile ilgili mevzuatın açık olması yönünde çalışmalar yapılmıştır (Armağan, 2007: 237). Sonucunda ise Aktan'ın belirttiği şekilde, insanların çalışma gayreti, tasarruf ve yatırım eğilimleri artacak, kişi başına düşen GSMH'da istikrarlı bir büyüme hızı yakalanacaktır. Örneğin, İran, Fas gibi ülkelerde vergi tarifesinde en üst dilime

karşılık gelen gelir vergisi oranı %75-73 olmasına rağmen kişi başına düşen GSMH büyüme hızı -0,1 ve -2,9 arasındadır. Aksine Hong Kong, Singapur gibi vergi oranlarının indirildiği ülkelerde kişi başına düşen GSMH'nin büyüme hızı %4'ün üzerinde gerçekleşmektedir (aktaran Armağan, 2007: 237). Aktan ve Vural'ın değindiği şekilde, Türkiye'nin de içinde bulunduğu OECD ülkelerinde ortalama olarak en yüksek uygulanan kurumlar vergisi oranı 1986 yılında %41'den, 2004 yılında %29,9'a düşürülmüştür. Bunun yanı sıra, merkezi yönetimlerin vergi yönetimi kapsamındaki en yüksek kişisel gelir vergisine uyguladıkları ortalama oran da 1986 yılında %55'ken 1997 yılına değin azalışını sürdürmüştür (aktaran Aktan, Dileyici ve Vural, 2006: 71).

Türkiye Ekonomisinin küreselleşmesiyle birlikte sermaye lehine minimize edilen vergi yükü sonucundan oluşan vergi bileşimleri Tablo 8'de gösterilmektedir.

Tablo 8: Gelir, Kurumlar ve Katma Değer Vergisinin Genel Bütçe Vergi Gelirleri İçindeki Payı (1990-2016) (BİN TL)

Yıllar		Vergi Gelirleri Tahsilatı	Gelir Vergisi Tahsilatı	Vergi Gelirleri İçindeki Payı (%)	Kurumlar Vergisi Tahsilatı	Vergi Gelirleri İçindeki Payı (%)	Toplam K.D.V Tahsilatı (Dahilde ve İthalde)	Vergi Gelirleri İçindeki Payı (%)	Gelir+ Kurumlar+K.D.V Tahsilatı	Vergi Gelirleri İçindeki Payı
1990		45.399	18.609	41,0	4.637	10,2	12.371	27,2	35.617	78,5
1994		534.888	181.884	34,0	43.976	8,2	176.742	33,0	402.602	75,3
1998		9.228.596	3.481.752	37,7	748.383	8,1	2.725.083	29,5	6.955.218	75,4
2001		39.735.928	11.579.424	29,1	3.675.665	9,3	12.438.860	31,3	27.693.949	69,7
2004	*	101.038.904	19.689.593	19,5	9.619.359	9,5	34.325.208	34,0	63.634.160	63,0
2008	**	189.980.827	44.430.339	23,4	18.658.195	9,8	60.066.230	31,6	123.154.764	64,8
2010	**	235.714.637	49.385.289	21,0	22.854.846	9,7	75.649.986	32,1	147.890.121	62,7
2015	**	465.229.389	105.395.330	22,7	37.009.625	8,0	153.844.174	33,1	296.249.129	63,7
2016	**	529.263.765	123.683.017	23,4	46.898.207	8,9	168.548.403	31,8	339.129.627	64,1
2008-2016 YILLARI VERGİ GELİRLERİ İÇERİSİNDEKİ GELİR VERGİSİ TEVKİFAT RAKAMINA ASGARİ GEÇİM İNDİRİMİ TUTARI DAHİLDİR.										
(*) ÖNCEKİ YILLARLA AYNI BAZA GETİRMEK İÇİN, RAKAMLARA RED VE İADELER DAHİL EDİLMİŞTİR.										
(**) 2006 - 2016 YILLARI BÜTÇE KANUNU'NDA MAHALLİ İDARE VE FON PAYLARI İLE RED VE İADELER DAHİL OLDUĞUNDAN, AYNI BAZA GETİRMEK İÇİN RAKAMLARA MAHALLİ İDARE VE FON PAYLARI İLE RED VE İADELER DAHİLDİR.										

Kaynak: GİB, http://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/VI/CVI3.htm. Erişim: 27.04.2017: 1.

Türkiye’de 1980 yılındaki yapısal dönüşümle birlikte dolaysız yabancı yatırımların cezbedilmesi ve mali termitlerin vergi kaybına yol açamaması amacıyla özellikle Kişisel Gelir Vergisi oranları, 1990’lı yıllardan sonra Kurumlar Vergisi oranları düşürülmüş ve tüketim vergilerinde oransal artışlar (mali ve sosyal amaçlarla) yaşanmıştır. Özellikle Türkiye’de 1990 yılından 2016 yılına kadar geçen dönemde vergi gelirleri tahsilatının toplamda 529.218.366 TL arttığını görmekteyiz. Bu toplanan vergi gelirleri içerisinde, 1990 yılında gerçekleşen 18.609 TL Gelir Vergisi tahsilatı, 1994 yılında 163.275 TL artarak 181.884 TL gerçekleşmiştir. Türkiye’nin 1994 yılında yaşadığı cari açıkla birlikte kamu faiz ödemeleri ve cari harcamaların yol açtığı kamu açığı, önlem olarak 1994 yılından itibaren 1998 yılının Haziran ayına kadar Gelir Vergisi tarifesindeki en üst oranın %55 olmasını zorunlu kılmıştır. Bu gelişme doğrultusunda Gelir Vergisi, Kurumlar Vergisi ve toplam KDV’den daha çok gelir getirici özelliğe sahip olmuştur. 1998’in ikinci yarısında Gelir Vergisi tarifesinin en üst oranında yapılan %10’luk bir indirim sonucunda ise 3.299.868 TL’lik bir farkla toplanan GV 3.481.752 TL olmuştur (Armağan, 2007: 233; Yaklaşım, Erişim: 27.04.2017: 1). Devamında yapılan %5’lik indirim 1998 yılına göre, 2001 yılında toplanan Gelir Vergisini yaklaşık 3 kat arttırmıştır. Aynı zamanda, 2000 yılındaki negatif büyüme oranlarının, enflasyon ve bütçe açıklarının arttığı kriz ortamında telafi edici özelliğiyle hem tahsilat anlamında hem de vergi gelirleri içindeki payıyla tüketim vergilerinin en önemlilerinden biri olan KDV’nin etkinliği önemli ölçüde artmıştır. Kurumlar Vergisinin ise vergi gelirlerinin %9,3’ünü oluşturması, ulusal ve çokuluslu firmaların vergi cennetlerindeki kıyı bankacılığını kullanmasının önüne geçmek ve vergisel açıdan uygun yatırım alanı oluşturmak açısından düşük oranda vergiye tabi tutulmasından ve vergi alanındaki küresel bilgi değişiminin etkin işlememesinden kaynaklanmaktadır. 2004 yılında gelindiğinde ise GV tarifesinin en üst dilimindeki oranı aynen devam etmiş ve 8.110.169 TL kadar tahsilat artışı sağlanmıştır. %3 oranında artan KV’nin vergi gelirleri içerisindeki payı da (%0,2’lik artış) çok fazla artmamakla birlikte KDV’nin toplam vergi gelirleri içerisindeki payı %2 artarak, bir önceki yıla göre gerek GV’den gerekse KV’den daha etkin bir finansman yöntemi olarak kullanıldığı söylenilebilir. 2008 yılına gelindiğinde ise, küresel düzeyde ortaya çıkan Mortgage krizi ile daralan talebi canlandırmak için vergisel önlemler kapsamında tüketim vergilerinde indirimler yapılmıştır. Bu nedenle toplam KDV tahsilatının vergi gelirleri içindeki payı azalarak artmıştır. 2016 yılına kadar devam eden bu süreçte halen daha KDV önemini korumakla birlikte toplam vergi gelirlerinin %31,8 oluşturmaktadır. Kısaca, toplanan

GV, KV ve KDV'nin vergi gelirleri içindeki payı 1990 yılına göre 2016 yılında %14,4 azalmıştır. Gerek vergi indirimleri, gerekse 2006 yılı itibariyle menkul kıymetlerden elde edilen gelirlerin vergilendirilmesi ile ilgili Gelir Vergisi Kanunu'nun geçici 67. Maddesi'nin getirdiği stopaj oranlarındaki indirimler finansal sermayenin ülkeye çekilmesi ile ilgili düzenlemeler bu sonucu doğurmaktadır.

2016 Bütçesi özelinde gelir getirici araç olarak ağırlıklı şekilde kullanılan vergi türlerinin kıyaslanması için oluşturulmuş vergi gelirlerinin dağılımı tablosu aşağıda gösterilmektedir.

Tablo 9: 2016 Bütçesi Vergi Gelirlerinin Dağılımı (%)

Vergi Türleri	Yıllar
	2016
Gelir Vergisi	20,16
Kurumlar Vergisi	8,09
İthalde Alınan KDV	17,23
Dahilde Alınan KDV	17,50
Özel İletişim Vergisi	0,96
Özel Tüketim Vergisi	23,21
Harçlar	3,81
Motorlu Taşıtlar Vergisi	1,96
Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi	2,08
Gümrük Vergileri	1,90
Damga Vergisi	2,76
Diğer Vergiler	0,34

Kaynak: <http://www.bumko.gov.tr/TR,6317/2016-butcesi-vergi-gelirlerinin-dagilimi.html>, (29.04.2017).

Türk vergi sisteminde gelir, servet, tüketim ve dış ticaret üzerinden alınan vergilerin 2016 bütçesindeki dağılım yüzdesine bakıldığında, GV önceki dönemlerde olduğu gibi %20,16'lık payla vergi gelirlerinin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Artan ticari liberalizasyonla birlikte ithalde alınan KDV ve ücret iyileştirmeleri, mali anestezi oluşturma kapasitesi nedeniyle dahilde alınan KVD oranı da yüksek seyretmektedir. Bunun yanı sıra, ülkemizde artan yerli ve yabancı mal teslimleri ve ithalatının artması Özel Tüketim Vergisinin vergi gelirlerinin %23,21'ini oluşturmaya neden olmuştur. KV ise kurumların rekabet güçlerini korumak, mobilitesi yüksek olan sermaye için ülkeyi cazip kılmak adına belirli oranda ve %8,09'luk gelir seviyesinde kalmıştır. Kısacası, gelir ve servet üzerinden alınan vergilerin bütçe vergi gelirlerinde oluşturdıkları paylara bakıldığında dolaylı vergilerin gelir sağlama açısından daha etkin olduğu görülmektedir.

Küreselleşmenin vergi yüküne etkisi açısından ilk olarak, bir ülkede bir yılda elde edilen vergi gelirlerinin o yıldaki GSYİH'ya oranına yani toplam vergi yüküne bakılması gerekmektedir. Ayrıca vergi yükü belirli faktörlerden etkilenmekte ve bu

faktörlerin başında GSYİH'daki artış ve azalışlar gelmektedir. İkinci nokta, bulunulan sektör içerisindeki denetim mekanizması ve kayıt dışı ekonominin varlığıdır. Üçüncüsü ise, işletmelerin şeffaflık ilkesi doğrultusunda kurumsallaşmaları ve vergi idarelerinin daha yeni çalışma sistemlerini kullanıp kullanmadıklarıdır (İnaltong, 2012: 17-19). Türkiye'de ise toplam ciroda ödenen vergilerin yoğunluğu Tablo 10'da gösterilmektedir.

Tablo 10: Genel Bütçe Vergi Gelirlerinin Gayrisafi Yurtiçi Hasıla İçindeki Payları (1998-2016) (BİN TL)

YILLAR	VERGİ GELİRLERİ(1) (1)	GSYİH (2009 BAZLI) (2)	VERGİ YÜKÜ(%) (1/2)
1998	9.228.596	71.892.898	12,8
2000	26.503.698	170.666.715	15,5
2002	59.631.868	359.358.871	16,6
2004	101.038.904 (*)	577.023.497	17,5
2006	151.271.701 (**)	789.227.555	19,2
2008	189.980.827 (**)	994.782.858	19,1
2010	235.714.637 (**)	1.160.013.978	20,3
2012	317.218.619 (**)	1.569.672.115	20,2
2014	401.683.956 (**)	2.044.465.876	19,6
2015	465.229.389 (**)	2.337.529.940	19,9
2016	529.263.765 (**)	2.590.517.030	20,4

(1) YALNIZ GENEL BÜTÇEDEKİ VERGİ GELİRLERİNİ KAPSAR. SOSYAL GÜVENLİK KATKI PAYLARI HARIÇTIR.

NOT: 1- 1998-2005 VERGİ GELİRLERİ RAKAMLARI MAHALLİ İDARE VE FON PAYLARI HARIÇ RED VE İADELER DAHİL TUTARLARDIR.

2- 2008-2016 YILLARI VERGİ GELİRLERİ İÇERİSİNDEKİ GELİR VERGİSİ TEVKİFAT RAKAMINA ASGARİ GEÇİM İNDİRİMİ TUTARI DAHİLDİR.

(*) ÖNCEKİ YILLARLA AYNI BAZA GETİRMEK İÇİN, RAKAMLARA RED VE İADELER DAHİL EDİLMİŞTİR.

(**) 2006 - 2016 YILLARI BÜTÇE KANUNU'NDA MAHALLİ İDARE VE FON PAYLARI İLE RED VE İADELER DAHİL OLDUĞUNDAN, AYNI BAZA GETİRMEK İÇİN RAKAMLARA MAHALLİ İDARE VE FON PAYLARI İLE RED VE İADELER DAHİLDİR.

Kaynak: GSYİH TÜİK, (aktaran GİB, http://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/VI/GBG-1.htm. Erişim: 29.04.2017: 1).

Tablo 10'da, Türkiye'nin vergi gelirlerinin 1998 yılından 2016 yılına artış eğilimi (520.035.169 TL'lik artış) gösterdiği görülmektedir. Aynı zamanda GSYİH'sı da düzenli bir şekilde artarak (2.518.624.132 TL'lik artış) gerçekleşmiş ve vergi gelirlerinin GSYİH'ya oranı olan toplam vergi yükü de %12,8'den %20,4'e (%7,6'lık artış) yükselmiştir. Özellikle, Türkiye'de 2001 yılında yükselen faizler ve döviz kayıplarıyla başlayan kriz sonucunda alınan vergisel önlemler ve denetimlerin artırılması sonucunda vergi yükü artış göstermiştir. Ayrıca tablo, kayıtlı ekonomideki vergi kaybı ve kayıt dışı ekonomideki vergi kaybı dikkate alınarak oluşturulmadığı için sadece sicil bilgilerini kayıt yaptıran mükelleflerin vergi yükünü göstermektedir. Yani, vergi kayıplarına karşı alınacak vergisel önlemlerle birlikte gerek kayıtlı ekonomide gerekse kayıt dışı ekonomideki vergisel kayıpların tabloya dahil edilmesiyle birlikte vergi yükü yüzdeleri de değişecektir. Vergi yükünün paylaşımı hususunda ise küresel süreçte birbirine entegre olan ülke ekonomilerinde

sermayenin ve kalifiye işgücünün mobilitesi (düşük vergi yüküne doğru hareket kabiliyeti) artmıştır. Türkiye için Tablo 8’de, 2001 yılından sonra en önemli harcama vergilerinden biri olan toplam KDV tahsilatının vergi gelirleri içindeki payı gerek GV gerekse KV’nin üzerinde gerçekleşmiştir. Kısacası, Tablo 10’daki 1998 yılından itibaren artan vergi yükü, şahsileştirilemeyen ve herkesten eşit oranda alınan dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içerisindeki payının artması nedeniyle vasıfsız emek üzerine tezahür etmektedir.

3.3. KÜRESELLEŞME KAPSAMINDAKİ YENİ VERGİSEL EĞİLİMLER VE ULUSLARARASI VERGİ SORUNLARININ TÜRKİYE AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

İçinde bulunduğumuz 21. yüzyıl, ekonominin, teknolojinin, politikanın ve sosyo-kültürel hayatın büyük bir dönüşüme tabi tutulduğu süreci içermekle birlikte vergi oranlarında, vergi matrahında, vergilerin bileşiminde ve vergi yükünde meydana getirdiği etkiler bakımından önem taşımaktadır. Özellikle mobilitesi artan üretim faktörleri sonucunda, devletlerin uygulayabilecekleri makroekonomik araçlar kısıtlanabilmekte ve ulusal vergi politikalarının yaşanan değişimlere paralel olarak yeniden reforme edilmesi zorunluluğu doğmaktadır. Kısacası, küresel ekonomik faaliyetlerin sınır ötesine taşındığı günümüzde ulus devletlerin vergilendirme yetkisi mutlak bir hak kabul edilse bile Devletler Hukuku ve Uluslararası Vergi Hukuku’nun birlikte ele alınmasıyla bu mutlak hak çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmalarıyla sınırlandırılmaktadır (Emektar, 2014: 1). Yani, küreselleşme sürecinin en önemli aktörlerinden olan çok uluslu şirketlerin ortaya çıkması, ulus devletlerin vergilendirme konusundaki yetki alanlarının aşınmasına neden olmuştur.

İki ya da daha fazla devletin farklı vergilendirme ilkeleri benimsemeleri sonucunda, aynı vergi yükümlülerini aynı vergi konuları üzerinden birden çok vergilendirmeleri olan uluslararası çifte vergilendirme sorunu, çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmalarıyla ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır. Sözleşmeye taraf olan devletlerin vergilendirme yetkisinin çatışması halinde, vergilendirme yetkisini hangi akit devletin kullanacağını belirleyen ya da bazen vergilendirme yetkisini iki devlete de veren, bağlayıcı niteliğe sahip yazılı metin şeklindeki bu anlaşmalara dünya ile yatırım ve ticaret hacmi artan Türkiye’de sıkça taraf olmaktadır (Kozanlı, Erişim: 30.04.2017: 1).

Güngör, coşkun.av.tr'nin ve GİB'in belirttiği şekilde Türkiye, çifte vergilendirmeyi önleme modelleri kapsamında 1969 yılında oluşturulan modelle kaynak ilkesini yani gelirin doğduğu ülkede vergilendirilmesini ön planda tutmuştur (OECD Modelin temel prensibinden ayrılma). 1980'li yıllardan sonra ise, OECD'nin kurucu üyelerinden birisi olan Türkiye OECD Modelini örnek almaya devam etmekle birlikte, gelişmekte olan ülkelerle yapılan anlaşmalarda BM Model Vergi Anlaşması baz alınmaktadır. Aynı zamanda, Türkiye'de mukim kabul edilenlerin, diğer akit devlette ödediği vergiler istisna, mahsup veya yalnızca mahsup yöntemine konu olmaktadır (aktaran Berkay ve Armağan, 2011: 96-100). Yani, Türkiye gelişmiş ülke sermayesini çekebilmek için ikamet devletine vergilendirme yetkisini bırakırken, gelişmekte olan ülkelere yönelen Türk yatırımlarında (fiziki ve finansal) vergilendirme yetkisini karşı tarafa bırakmaktadır.

Ticari engellerin kalktığı günümüz dünyasında e-ticaret önem kazanmakla birlikte, 1997 yılında Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu tarafından düzenlenen bir toplantıyla, Türkiye nezdinde e-ticaret konusunda ilk adım atılmıştır. Bu kapsamda küresel dünyada artan e-ticaretin, Türkiye'de de geliştirilmesi için koordinatörlük görevini Dış Ticaret Müsteşarlığı ve sekretarya görevini de TÜBİTAK üstlenmiştir (Ekonomi Bakanlığı, Erişim: 01.05.2017: 1).

Üretim, tüketim ve pazarlama alışkanlıklarının tamamen değiştiği çağımızda Türkiye'de gelişen e-ticaret hacmine bakıldığında, 1998'de 8.5 milyon dolar gerçekleşen e-ticaret tutarına karşılık 2015 yılında 24,7 milyar TL'lik toplam pazar büyüklüğüne (toplam perakende içindeki pay ise %2) ulaşılmıştır. Aynı zamanda, e-ticaretin %27'si bilgisayar ürünlerini ve %24'ü seyahat sektörüyle bağlantılıyken günümüzde online bahis, eğlence-kültür ve ev-dekorasyon gibi alt kategoriler toplam pazar büyüklüğü içerisinde önemli bir yere sahiptirler (Çak, 2002: 26; TÜBİSAD, Erişim:01.05.2017: 1). Özellikle toplam perakende içindeki payı artan e-ticaret, ana mükellef grubunu (geleneksel aracı ve yerel perakendecileri) değişime uğratmakta ve tüketim vergilerinin tahsilatını zorlaştırmaktadır.

Aynı zamanda dar mükellefiyete tabi yabancı bir kurum VUK'nin 156. maddesine göre işyeri ve ya GVK'nin 8. maddesine göre daimi temsilcisi vasıtasıyla gelir elde ederse, bu gelir kapsamında Türkiye'de vergilendirilip kurumlar vergisi beyannamesi verir. Bu geleneksel yöntem e-ticaretin, işyerinin tespitini zorlaştırması ve daimi temsilciyi ortadan kaldırmasıyla değişmiştir. Örneğin, Google, Twitter, Instagram gibi şirketler Türkiye'de yerleşik kişilerin reklamlarını yayınlamakta yani Türkiye'de faaliyette bulunarak gelir elde etmekte ancak Türkiye'de işyeri ve daimi

temsilciye sahip olmadıklarından KV ve KDV ödememektedir. Burada önemli olan işyerinin tespitinde, sunucuların bulunduğu yerin mi yoksa internet sayfasına ulaşanların bulundukları yerin mi kabul edildiğidir. Burada yapılması gereken, Türkiye'nin Facebook gibi firmaların ana merkezi haricinde sunucularının yerinin tespitinden doğan güçlüklerden dolayı şube ya da daimi temsilci belirtilmesini istemesidir (Öz, 2014: 1).

Vergi rekabeti açısından, Türkiye'de 1980 yılında alınan istikrar kararları ile ticari liberalizasyonun sağlanması dönüm noktası olmakla birlikte 1989 yılında gerçekleşen finansal liberalizasyonla vergi rekabeti Türk Vergi Sistemi'ni etkiler hale gelmiştir. Özellikle, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülkeye çekilmesinde vergi oranının düşürülmesi ve vergisel teşviklerin önemi düşünüldüğünde vergi sistemindeki düzenlemeler kaçınılmaz hale gelmektedir (İçmen ve Armağan, 2012: 152-156).

Yased'in ve Güven'in belirttiği şekilde, 1980 yılında dışa açık politikaların belirlenmesi, 1999 yılı sonunda IMF ile imzalanan Stand-By anlaşması, enflasyon ve faiz oranının aşağıya çekilmesi 2001 yılındaki krize kadar geçen süreçte doğrudan yabancı sermaye yatırımı girişlerini artırmıştır. 2002 yılında krizin etkisiyle yaşanan azalış ise iktidara tek partili hükümetin gelmesiyle oluşan siyasi istikrar ve AB ile uyum sürecinde geliştirilen politikalar, 2003 yılında doğrudan yabancı sermaye yatırımı girişlerinin artarak devam etmesini sağlamıştır (aktaran Koşar ve Van, 2012: 4; aktaran İpek ve Biniş, 2010: 23). Özellikle, 2001-04 yılları arasında yüksek seyreden KV oranlarının 2005 yılında %30'a ve 2006 yılında ise %20'ye kadar düşmesi doğrudan yabancı yatırım girişlerinin yüksek düzeylerde gerçekleşmesini sağlamıştır. KV oranları ile ters orantı olan doğrudan yabancı sermaye yatırımları, vergi oranlarındaki düşüşe paralel olarak artış eğilimi göstermiştir (Koşar ve Van, 2012: 4). Yani, 1980 sonrasında sermayenin geniş bir alana yayılması amacıyla düzenlenen piyasa, ülkeye kaynakların ve dövizin çekilmesi konusunda Türkiye'yi KV oranlarının indirilmesi yönünde rekabete teşvik etmiştir. Aynı şekilde, Türkiye'de GV oranların da, 1990'lardaki %55 seviyesi 2000'li yıllarda %35'e çekilmiş ve GV tahsilatı bu durumdan olumlu etkilenmiştir.

Bu gelişmeler doğrultusunda, ülkelerin vergi sistemleri ile ilgili verileri analiz eden ve merkezi Washington'da bulunan Tax Foundation'un oluşturduğu 2016 Uluslararası Vergi Rekabeti Endeksine göre Türkiye, 2015 yılına kıyasla 1 puan gerileyerek 35 ülke içerisinde en rekabetçi 10. ülke olmuştur. Vergi türleri açısından

ise, KV'de 10., GV'de 3. ve tüketim-harcama vergilerinde 26. sırada yer almıştır (Vergi Dosyası, 2017: 1).

OECD verilerine göre, 1985 ve 1999 yılları arasında Türkiye'deki dolaysız ve dolaylı vergilerin GSYİH'ya oranına bakıldığında, dolaylı vergilerin %4,1'den %8,3'e (1985 yılı KDV Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle) ve dolaylı vergilerin üzerinde gerçekleşen dolaysız vergiler ise %5,7'den %10,6'ya yükselmiştir. 2000 yılına gelindiğinde ise, krizin etkisiyle birlikte artan vergi yükü ve gelir ihtiyacı dolaylı vergileri ön plana çıkarmıştır. Bu bağlamda, 2002 yılında ÖTV'nin kabulü ile dolaylı vergiler %10,1'den 2010 yılında %12,4'e yükselmiş ve %9,5'den 2010 itibariyle %7,2'ye gerileyen dolaysız vergilerin üzerinde gerçekleşmiştir (aktaran Mutlu ve Çelen, 2012: 46-47). Günümüzde de, vergi yükünün dolaylı vergilere yönelmesi Tax Foundation'un ortaya koyduğu endekste verileri doğrulamakta ve Türkiye'nin uluslararası vergi rekabetinde dolaysız vergi oranlarını indirerek izlediği yol hakkında bilgi vermektedir.

Yaltı Soydan'ın belirttiği şekilde, ülkelerin küresel sermayeyi kendileri açısından cazip hale getirmek adına vergilendirme yetkisini kötüye kullanmaları ve sonucunda da belirli vergi rejimlerini yasal olmayan rekabet araçları haline getirmesi, bu uygulamaların dışında kalan ülkeleri mali kayba uğrattığı için bu noktada zararlı vergi rekabeti oluşmaktadır (aktaran Yiğit Şakar, 2008: 2).

Bu şekilde gerçekleşen vergi rekabetinin zararlı etkileri Hoşyumruk'un değindiği gibi Türkiye'yi etkilemiş ve OECD'nin 2000 yılında yayımlanmış olduğu raporda Serbest Bölge Rejimleri ve Kıyı Bankacılığı uygulamaları Türkiye açısından da değerlendirilmiştir (aktaran Öz ve Yaraşır, 2009: 30). Bu kapsamda 2002 yılında son verilen İstanbul Kıyı Bankacılığı rejimi ile birlikte 31.12.2008 tarihinde serbest bölgelerde geçerli olan ayrıcalıklı vergilendirme rejimine son verilmesi planlanmıştır (Öz, 2008: 170; Öz ve Yaraşır, 2009: 30).

Aynı zamanda Eyüpgillerin belirttiği şekilde, Türkiye'de vergi cenneti ülkelerin meydana getirdiği kayıpların önlenmesi amacıyla son dönemlerde vergi cenneti ülkelere yapılan ödemelerde stopaj uygulanması, kontrol edilen yabancı kurum kazançlarının vergilendirilmesi, transfer fiyatlandırması yoluyla örtülü kazanç hükümleri uygulanması gibi yöntemler belirlenmiştir (aktaran Bilgili Denetim, Erişim: 03.05.2017).

5520 Sayılı KVK'nun 30/7. maddesinde ilk olarak kazanç sağlanan ülkedeki vergi sisteminin, Türk vergi sisteminin ortaya çıkardığı vergilendirme kapasitesiyle aynı düzeyde bir vergilendirme imkanı sağlayıp sağlamadığı ve bilgi değişimi göz

önünde buldurulmalı ve Cumhurbaşkanınca belirtilen ülkelerde yerleşik olan ya da faaliyette bulunan kurumlara (tam mükellef kurumların belirtilen ülkelerdeki işyerleri içinde geçerli olmak üzere) nakden veya hesaben yapılan ya da tahakkuk ettirilen tüm ödemelerden %30 oranında vergi kesintisi yapılmalıdır (Resmi Gazete, 2006: 1).

5520 Sayılı KVK'nun 13/1. maddesinde belirtildiği gibi kurumlar, ilişkili kişilerle emsallere uygunluk ilkesini uymayarak tespit ettikleri bedel ya da fiyat üzerinden mal veya hizmet alım ya da satımı gerçekleştirirlerse, kazanç tamamen ya da kısmen transfer fiyatlandırması yoluyla örtülü şekilde dağıtılmış sayılır. Hemen arkasından gelen KVK'nun 13/2. maddesinde ise, kazanç sağlanan ülkedeki vergi sisteminin, Türk vergi sisteminin yaratmış olduğu vergilendirme kapasitesiyle aynı düzeyde bir vergilendirme imkanı sağlayıp sağlamadığı ve bilgi değişimi konusunun göz önünde bulundurulması suretiyle Cumhurbaşkanınca ilan edilen ülkelerde ya da bölgelerde bulunan kişilerle gerçekleştirilen tüm işlemler, ilişkili kişilerle yapılmış sayılır (Resmi Gazete, 2006: 1). Yani, kurumlar Cumhurbaşkanınca ilan edilen ülke ve bölgelerdeki kişilerle emsallere uygun olmayan bedel ya da fiyatla mal-hizmet alım ya da satımında bulunurlarsa, bu kazanç matrahta indirim konusu yapılamaz. Türkiye KVK'nun 13. maddesinin 1. ve 2. fıkraları, bu ülkelerden alınan borçların faizlerinin şişirilerek gider konusu yapılmasını ve fiyat manipülasyonları yoluyla vergilendirilebilir matrahın aşınmasını önlemeyi amaçlamıştır.

Son olarak, 5520 sayılı KVK'nun 7. maddesi kontrol edilen yabancı kurum kazançlarının vergilendirilmesi üzerinde durmaktadır. Tam mükellef gerçek kişi ve kurumların doğrudan ya da dolaylı bir şekilde ayrı ayrı ya da birlikte sermayesinin, kar payının ya da oy kullanma hakkının en az %50'sine sahip olarak kontrol ettikleri yurtdışı iştiraklerinin kurum kazançları dağıtılıp dağıtılmamasına bakılmaksızın aşağıdaki şartların birlikte sağlanması durumunda kurumlar vergisine tabi olacaktır. Bu şartlar:

1. İştirakin gayrisafi hasılatının %25 veya fazlası faaliyet ile orantılı sermaye, organizasyon ve eleman istihdamı suretiyle yapılan ticari, zirai ve serbest meslek faaliyeti haricindeki faiz, kar payı, lisans ücreti gibi pasif özellikteki gelirlerden oluşmalıdır.
2. Yurt dışındaki iştirak, ticari bilanço karı kapsamında %10'dan daha az oranda gelir ve kurumlar vergisi benzeri toplam vergi yükü taşınmalıdır.
3. Yurt dışındaki iştirakin söz konusu yıldaki toplam gayrisafi hasılatı 100.000TL karşılığı yabancı parayı geçmelidir (Tosuner ve Arıkan, 2016: 290).

Özetle, yeni KVK içeriğindeki zararlı vergi rekabeti uygulamalarını bertaraf edici bu maddelerle, vergisel kayıpların telafisi ve emsallere uygunluk ilkesinin işlerlik kazanması amaçlanmaktadır. Dolaysız vergi oranlarında yıllar itibariyle gözlemlenen azalışlar ise finansal sermayenin ülke açısından cezbedilmesi ve yatırımlara yönlendirilmesi hususunda yapılan düzenlemelerdir.

3.4. KÜRESELLEŞMEYLE BİRLİKTE TÜRKİYE'DE KAMU HARCAMALARININ SEYRİ

Pehlivan, Tanzi, Katsimi belirttiği şekilde, tarihsel süreçte devlete yüklenen yeni görevler, 20. yüzyıl başlarında ortalama olarak milli gelirin %10'u oranındaki harcama düzeylerini, 2. Dünya Savaşı'nın hemen öncesi olan 1937 yılında Almanya'da %34.1 ve İngiltere'de %30.0 düzeylerine çıkarmıştır. Genel kamu harcamalarının GSMH yüzdesindeki bu oransal artışlar 2. Dünya Savaşı sonrasında da devam ederek, hem devlet eksenli ekonomik yapılanmalarda hem de piyasa temelli ekonomilerde kendini göstermiştir (aktaran Kanca, 2011: 80; aktaran Kovancılar, Miynat ve Bursalıoğlu, 2007: 19). Kısacası Uluatam'a göre, ekonomik ve sosyal hayatın küreselleşmesi, teknolojik yenilikler, savunma giderlerinin artması, kentsel hayatın yaygınlaşması, bütçe tekniğindeki gelişmeler ve para değerinin düşmesi kamu harcamalarını arttıran unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır (aktaran Kanca, 2011: 81).

Ağcakaya, Bulut, Başol ve Başol'un değindiği şekilde, Türkiye'de 24 Ocak 1980 istikrar kararlarıyla enflasyonun düşürülmesi, milli ekonomide kamu kesiminin sınırlı tutulması ve kamu tüketim düzeylerinin en aza indirilmesi yönündeki harcama politikaları kamusal harcama miktarlarındaki artışın önüne geçememiştir. Çünkü ülkenin topyekun gelişmesinde devletin aldığı rol, nüfus artışı ve 1980'ler sonrası siyasi istikrarsızlığının neticesinde bozulan makroekonomik dengeleri sağlama hususunda artan çabalar söz konusu olmuştur. Ancak artan kamusal harcamalar, ekonomide güvensiz bir ortam oluşturduğundan dolayı yeni yapılacak yatırımlar üzerinde bozucu bir etki göstermiştir (aktaran Kanca ve Bayrak, 2015: 11). Yani, Türkiye ekonomisinin dünya ekonomileriyle entegre olmasında devlet inşa edici olmuş ve ulusal ekonomik düzenin sağlanmasında ulus devlet yetkilerinin aşınmadığı realitesi ön plana çıkmıştır.

Boratav ve Oyan'ın belirttiği şekilde, Türkiye'de 1989 yılında finansal liberalizasyonun gerçekleşmesiyle birlikte yükselen reel faizler ve ulusal paranın

aşırı değer kazanması (kullanılabilir fonlarda azalma ve döviz gelirlerinden yoksunluk) kamu açıklarının artması sonucunu doğurmuştur. 1980'lerde artan kamu harcamalarıyla birlikte vergi oranlarındaki azalışlar, kamu açıklarının finansmanında gittikçe artan düzeyde yüksek faiz oranıyla borçlanmayı ön plana çıkarmıştır (aktaran Akçağlayan ve Kayıran, 2010: 131).

Türkiye'de ekonominin küreselleşmesi, makroekonomik dengesizlikler ve küresel sorunlar için belirlenen harcama politikaları kapsamında kamu kesiminin gelişimi Tablo 11'de gösterilmektedir.

Tablo 11: Türkiye'de Konsolide Devlet Harcamalarının GSYİH Oranı (%) (1980-2014)

	YILLAR											
	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	
Harcamalar	15,3	14,3	11,4	14,0	12,8	11,3	11,9	12,6	12,1	12,5	12,7	
Cari	7,0	6,0	5,1	5,7	5,0	4,4	4,4	4,8	4,5	5,8	6,7	
Yatırım	2,6	2,9	2,4	2,5	2,3	2,2	2,4	2,0	1,6	1,3	1,3	
Transfer	5,7	5,4	3,9	5,7	5,4	4,6	5,1	5,8	6,0	5,4	4,7	
Faiz Dışı Harcamalar	14,9	13,6	10,7	12,8	11,3	9,8	10,0	10,4	9,2	9,7	10,1	
Faiz Harcamaları	0,4	0,7	0,6	1,1	1,5	1,4	1,9	2,3	2,9	2,7	2,6	
	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	
Harcamalar	15,4	15,1	18,2	17,3	16,4	19,8	20,6	22,2	26,9	28,2	33,8	
Cari	7,8	8,5	8,3	7,1	6,2	6,5	7,2	7,4	8,8	8,2	8,5	
Yatırım	1,4	1,3	1,4	1,0	0,9	1,2	1,5	1,4	1,5	1,7	2,0	
Transfer	6,2	5,3	8,5	9,2	9,3	12,2	11,9	13,4	16,6	18,4	23,2	
Faiz Dışı Harcamalar	12,5	12,3	13,8	11,5	10,9	12,3	14,7	13,4	16,6	15,9	16,7	
Faiz Harcamaları	2,8	2,7	4,4	5,7	5,5	7,5	5,9	8,8	10,2	12,3	17,1	
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	
Harcamalar	33,4	30,9	26,9	24,1	23,2	24,0	23,6	27,8	26,1	23,6	25,1	
Cari	8,7	8,5	8,0	7,5	7,8	8,0	8,0	9,2	8,9	8,7	9,4	
Yatırım	2,4	1,6	1,4	1,4	1,5	1,5	1,8	2,0	2,3	2,3	2,3	
Transfer	22,3	20,8	17,6	15,2	13,9	14,5	13,8	16,6	14,9	12,6	13,4	
Faiz Dışı Harcamalar	18,6	18,0	16,8	17,1	17,1	18,3	18,2	22,2	21,7	20,3	21,7	
Faiz Harcamaları	14,8	12,9	10,1	7,0	6,1	5,8	5,3	5,6	4,4	3,3	3,4	
	2013	2014										
Harcamalar	25,4	25,0										
Cari	9,5	9,7										
Yatırım	2,7	2,6										
Transfer	13,2	12,7										
Faiz Dışı Harcamalar	22,2	22,1										
Faiz Harcamaları	3,2	2,9										

Kaynak: KB, MB, HM, (aktaran T.C. Kalkınma Bakanlığı Erişim: 06.05.2017: 145-148).

Tablo 11'e bakıldığında, Türkiye ekonomisinin 24 Ocak Kararları ile yapısal dönüşüme tabi olduğu 1980 yılında, kamusal faaliyet alanının sınırlandırılarak özel sektörün ön plana çıkarılmasını destekleyen program dahilinde devlet harcamalarının GSYH'ya oranı %15,3 düzeyinde gerçekleşmiştir. 1980 ve 1990 yılları arasında faiz dışı harcamaların GSYH'ya oranı azalma eğilimi göstermesine rağmen faiz harcamalarının GSYH'ya oranı 1980'den 1990'a %2,2 artış göstermiştir. Özellikle 1984 yılına kadar transfer harcamaların alt kalemi olan dış faiz ödemeleri sürekli artma eğilimi göstermiştir. Aynı zamanda, devletin fonksiyonlarının işlerliği

için gerekli olan ve kısılması zor olan personel giderlerini içeren cari harcamalar da transfer ve yatırım harcamasının üzerinde gerçekleşmiştir. 1991 yılına gelindiğinde ise devlet harcamalarının GSYH'ya oranı %15,4 düzeyindeyken 1994 yılında %1,9 artarak %17,3'e yükselmiştir. Ancak, 1994 yılındaki krize karşı oluşturulan istikrar programı sayesinde 1993'de %18,2 olan harcama düzeyi, 1995 yılında %1,8 azaltılarak %16,4 düzeyine çekilmiştir. 1989 yılında gerçekleşen döviz ve sermaye hareketlerinin serbestleşmesi süreci ise %2,7 olan faiz harcamalarını 1995 yılında %2,8 artırarak %5,5'e yükseltmiştir. 1995 yılından itibaren artış eğiliminde olan toplam harcamaların ve alt kalemi olan transfer harcamalarının GSYH'ya oranları 2000 yılında sırasıyla %11,8 ve %9,1 artışa ulaşarak %28,2 ve %18,4 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'de 2000 ve 2001 krizlerinin etkisi sermaye çıkışları, döviz gelirlerinden yoksunluk ve faiz oranlarının yükselmesi şekilde kendini gösterince, iç borç faiz ödemelerinde yaşanan artış toplam harcama düzeyini 2001 yılı itibariyle %33,8 düzeyine çıkarmıştır. Ancak ilerleyen yıllarda alınan istihdamda maliyeti düşürücü tedbirler, 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nun hazırlanması, sıkı maliye politikası uygulamaları 2006 yılı toplam harcamalarını %23,2 seviyelerine kadar düşürmüştür. 2008 Küresel Krizi'nin nedeniyle tüketimin gerilemesi üzerine verilen kamusal destekler 2009 yılında devlet harcamalarını %27,8 seviyesine çıkarmıştır. Ancak, mali kuralın yerine ikame edilen uygulamalar ve orta vadeli programlarla devlet harcamalarının rasyonellik kazanması sonucunda 2014 yılı itibariyle devlet harcamaları %25 düzeyine kadar indirmiştir (Ardıç, 2004: 154-155; BÜMKO, Erişim: 06.05.2017: 10-11; Çoğal, 2015: 1)

Aynı zamanda, küreselleşen ve küçülen dünya da barışın sağlanması, yoksullukla mücadele amacıyla yapılan kamusal harcamalar ve çevre koruma hizmetleri ile harcamaları küresel düzeyde etkilerini hissettirmektedir. Türkiye'de bu hizmetlerin sunumunda uluslararası işbirliğini sağlayıp sosyal güvenlik/yardım hizmetleri, çevre koruma hizmetleri ve savunma hizmetlerine yönelik harcamalarını arttırmaktadır (BÜMKO, Erişim: 07.05.2017: 1). Türkiye'de küresel kamu hizmetlere yönelik harcamaların sürekli arttığı düşünülürse, ciddi finansman kaynağı olacak karbon ve tobin vergisi uygulamaları bütçe üzerindeki harcama baskısını azaltmada hayati öneme sahip olmaktadır.

Milli Savunma Bakanlığı, Beyaz Kitap'ta belirtildiği gibi, Türkiye, barışın temini hususunda BM Antlaşması paralelinde, bölgesel organizasyonların faaliyetlerine ve uluslararası organizasyonlarla işbirliğine önem vermektedir. Örneğin, Arnavutluk'a yardım amacıyla Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı

tarafından organize edilen ALBA Harekatı ve BM kararları kapsamında Kuzey Irak'a yapılan Huzuru Temin Harekatı Türkiye'nin güvenlik konusunda gerçekleştirdiği uluslararası işbirlikleridir (aktaran TASAM, 2011: 1).

Türkiye'de çevre koruma harcamaları da gün geçtikçe önem kazanmakla birlikte, 2015 yılı itibariyle toplam çevresel harcamalar 25,9 milyar TL (2014 yılı itibariyle 20,7 milyar TL) gerçekleşmiş ve GSYH'ya oranı 2014 yılına kıyasla, %0,1 artarak %1,3 olarak belirlenmiştir. 2015 yılında, %78,1'i kamu sektörü (özellikle belediyeler) tarafından gerçekleştirilen toplam çevresel harcamalar, 2014 yılında olduğu gibi atık yönetimi ve su hizmetlerine yönelmişlerdir (TÜİK, 2015: 1; TÜİK, 2016: 1).

Gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye'de, 1980 döneminde yaşanan ticari ve finansal liberalizasyon sonucu makroekonomik dengeleri sağlamada güçlük çekmeye başlamış ve yaşanan yoksulluk sorunu dönüşüme uğrayarak kent yoksulluğu ön plana çıkmaya başlamıştır (Altay, 2005: 163). Bu bağlamda, 2002 yılında Dünya Bankası Türkiye'ye sağladığı kredi desteği ile Sosyal Riskin Azaltılması Projesini uygulamaya geçirerek Hanehalkı Bütçe Anketi aracılığıyla yaşanan yoksulluğun nedenlerini ve türlerini açıkça ortaya koymuştur (TÜİK, 2008: 32).

Aynı zamanda, TÜİK'in 2015 yılında yapmış olduğu yoksulluk çalışması kapsamında, satın alma paritesine göre kişi başı günlük 4,3 doların altı yoksulluk oranı 2014 yılına göre %0,04 azalarak %1,58 düzeyinde gerçekleşmiştir (TÜİK, 2015: 1; TÜİK, 2016: 1).

Türkiye'de son dönemlerde, yoksullukla mücadelede doğrudan mücadele yaklaşımı önem kazanmakla birlikte, 1986 yılında kurulup 2004 yılında Başbakanlığa bağlı bir genel müdürlük olarak faaliyet gösteren Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu bu konuda ön plana çıkmaktadır. Sosyal adaleti sağlayıcı işlevi ve gelir dağılımını düzeltici faaliyetleri kapsamında yoksullara yardım eden fon haricinde gıda yardımları, yakacak yardımları, sağlık yardımları, eğitime yönelik yardımlar ve özel amaç taşıyan yardımlar yoksulluğun azaltılmasında önem arz etmektedir (Gündoğan, 2008: 52-54).

3.5. TÜRK KAMU MALİYESİNDEKİ REFORM ÇALIŞMALARI: MALİ DİSİPLİN VE MALİ KURALLAR

Dorotinsky, The World Bank ve TEPAV'ın belirttiği şekilde, küreselleşen dünyada devletin işlevlerinin dönüşüme uğramasıyla birlikte yeni kamu mali yönetim anlayışı önem kazanmaktadır. İlk olarak mali disiplinin sağlanması ön koşul olmakla birlikte, kaynakların doğru hedeflere yönlendirilmesi ve kamu hizmetlerinin gerçekleştirilmesinde etkinlik-verimlilik ilkelerinin sağlanması hedeflenmektedir (aktaran Kesik ve Bayar, 2010: 51). Kısacası, küreselleşemeyen ülke ekonomilerinde istikrarın sağlanması yönünde, denk bütçenin, vergi gelirlerini arttırmanın ve kamu borç sürdürülebilirliğinin hayati öneme sahip olması nedeniyle bu reform çalışmaları günümüz politikaları olarak karşımıza çıkmaktadır.

AB'nin girişimlerinin yanı sıra Öz, Kaplan ve Nangır'a göre, Türkiye'deki kamu mali yönetimindeki sorunları gidermek amacıyla yapılan yenilik çalışmalarının en önemlilerinden biri olan 2003 yılındaki 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, performans yönetiminin tüm kamusal alanı kapsamı hususunda önem arz etmektedir. Örneğin, belediyelerde performans ölçümü (BEPER) projesi ile mahalli idareler arasında kurulacak bir model kapsamında mal-hizmet sunumunda verimlilik, etkinlik, saydamlık ve hesap verebilirlik ilkelerinin işlerliği tespit edilip, idareler arası karşılaştırmalar yapılabilecektir (aktaran Karasoy, 2014: 265-266). Özellikle Kurnaz'ın belirttiği şekilde, belediyelerin borçlarını gizleme eğilimleri, hizmet sunumuyla ilgili bilgi kirliliği ve sosyal-kültürel hizmetlerin maliyetlerinin tespitinde yaşanan problemler performansların belirlenmesinde sorunlara yol açmaktadır (aktaran Bilge, 2007: 1). Özellikle, bu noktada faaliyetlerin kamuoyunun ve yetkili mercilerin bilgisine eksiksiz sunulması önem taşıdığı için saydamlık ilkesinin uygulanması önem taşımaktadır.

Mali saydamlık ilkesi, Türkiye'de ilk olarak 5018 sayılı Kanunun 7. maddesi ile düzenlenerek, IMF tarafından uygulanan “ Mali Saydamlık İyi Uygulamalar Tüzüğü” kapsamında ivme kazanmıştır. Hesap verme sorumluluğu ise aynı kanunun 1. maddesinde bu kanunun amacı olarak gösterildikten sonra 8. maddesinde düzenlenmiştir (Bakkal ve Kasımoğlu, 2015: 39-46).

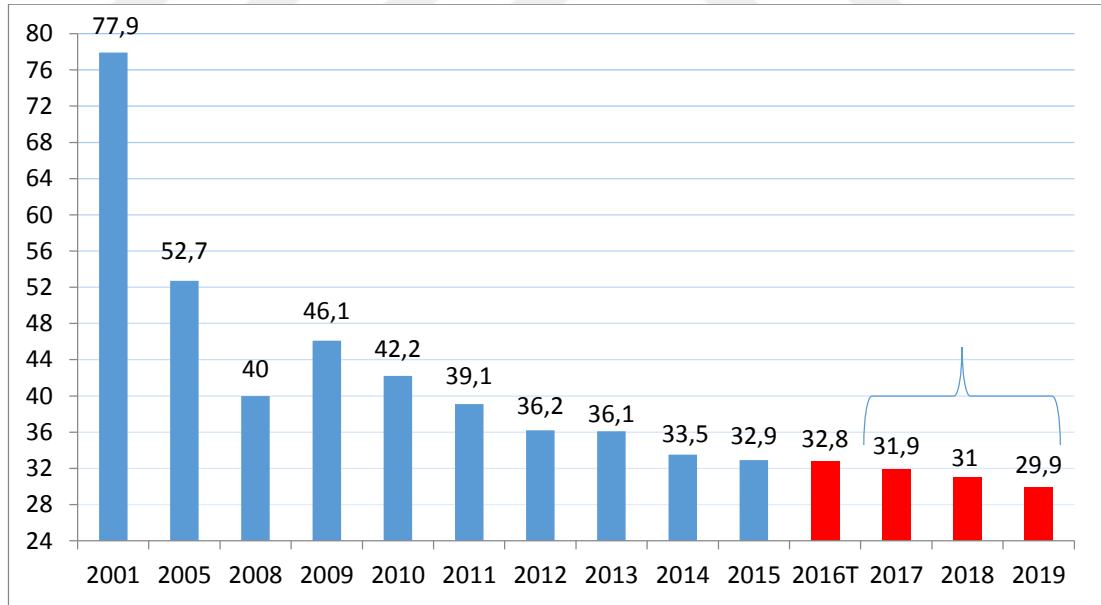
Bowens, Kopits ve Craig'in belirttiği gibi, kamusal alanda saydamlığın sağlanması kamuoyunu bilinçlendirip, devlet faaliyetlerinin gözlemlenmesini kolaylaştırırken, demokratikleşen ve performans göstergelerini kullanan bir toplumla hesap verebilirlik önem kazanmaktadır. Çünkü hesap verebilirlik demokratik

kontrolün bir şartıdır ve mali saydamlık ise, kamusal faaliyetlerin bütünlük içerisinde yürütülmesi için zorunlu olan bir ilkedir (aktaran Yılmaz ve Tosun, 2010: 8; aktaran Eryılmaz ve Biricikoğlu, 2011: 28).

Aynı zamanda Edwards'a göre kamu borç sürdürülebilirliği, borç stokunun GSMH'ya oranının, bu oranının makul seviyelerde gerçekleştiği bir dönem baz alınarak bu dönem oranıyla yakın seviyelerde gerçekleşmesiyle mümkün olmaktadır. Aynı zamanda, uzun vadede bu seviyenin sabit kalmasına yardımcı olacak şekilde, borçlanma senetlerine olan arz ve talebin dengede olmasıyla gerçekleşecektir (aktaran İnan, 2003: 16). Yani, ihtiyatlı borç seviyelerinin devam ettirilmesi ve giderleri karşılayacak gelir düzeyine ulaşmayı ifade eden mali disiplinin önemli bir bölümünü kamu borç sürdürülebilirliği oluşturmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'deki kamu borç sürdürülebilirliğine bakıldığında, ilk olarak genel yönetim borç stokunun GSYİH'ya oranının, Maastricht kriterlerinden devlet borçlanması ile ilgili olan %60 oranıyla kıyaslanması gerekmektedir.

Kamu borç sürdürülebilirliğinin yıllar itibariyle seyri aşağıda gösterilmektedir.

Şekil 1: AB Tanımlı Genel Yönetim Borç Stoku (GSYİH, %)

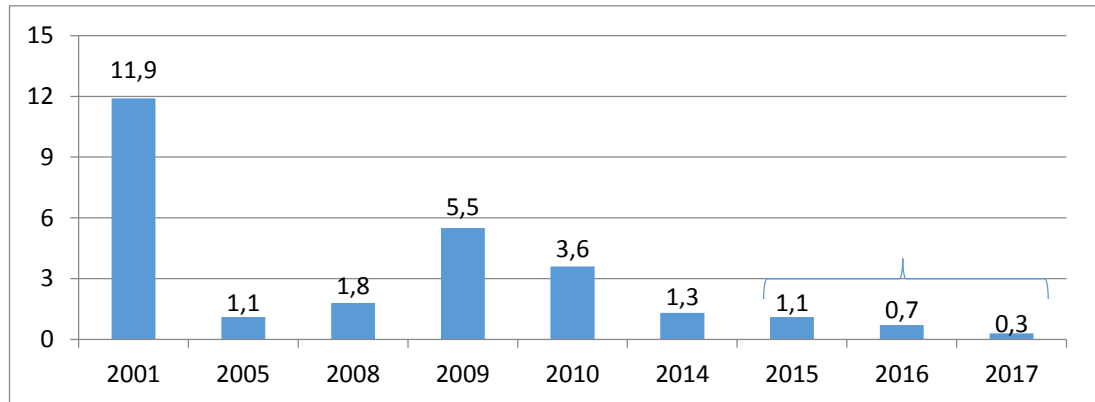
Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, Hazine Müsteşarlığı, Kalkınma Bakanlığı, (aktaran T.C. Merkez Bankası, 2011: 3; T.C. Maliye Bakanlığı, 2016: 40).

T: Tahmini

Avrupa Hesaplar Sistemi (ESA95) borç ve açık kılavuz çerçevesinde tanımlanan borç stokudur.

Şekil 1’de, Türkiye’de 2001 yılında bütçe açıklarının yüksek olması nedeniyle, iç ve dış borçların toplam miktarlarındaki artışlar ve faiz harcamalarının yüksekliği genel yönetim borç stokunun GSYİH’ya oranının %77,9 olarak gerçekleşmesine neden olmuştur. Aynı zamanda bu oran, Maastricht kriterlerinden üye olan ülkenin kamu borçlarının GSYİH’sına oranının %60’ının geçmemesi kuralını, %17,9 farkla aşmıştır. Ancak 2001 yılında Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı’nın benimsenmesi ile birlikte etkin olmayan kamu harcamalarının kontrol altına alınması ve yapılan borçlanmaların verimli alanlara yönlendirilip borç yönetiminin doğru planlanması üzerine çalışılmıştır. Bu bağlamda genel yönetim borç stokunun GSYİH’ya oranı 2001 yılına kıyasla 2008 yılında %37,9 düşürülerek %40’a indirilmiştir. 2008 Küresel krizinin etkisiyle artan iç faiz ödemeleri ve dış borç teminin zorlaştığı bir durumda 2009 yılında genel yönetim borç stokunun GSYİH’ya oranını %46,1 düzeyine çıkmıştır. 2011 yılında ise, 2006 yılında hazırlanmaya başlanan Orta Vadeli Programın, uzun vadede en uygun maliyetle borçlanmayı hedeflemesi ve borç yönetiminde etkinliğin sağlanmasını amaçlaması ile 2010 yılında itibaren genel yönetim borç stokunun GSYİH’ya oranı azalış eğilimi göstermiş ve 2016 yılı itibariyle %32,8 düzeylerinde olacağı tahmin edilmiştir. Bu oran, Hazine Müsteşarlığının verilerine göre, 2016 yılının 4. çeyreği itibariyle tahmin edilen rakamdan %4,5 aşağıda yani %28,3 olarak gerçekleştirmiştir (Hazine Müsteşarlığı, Erişim: 10.05.2017: 1). 2017-2019 Orta Vadeli Program kapsamında rasyonel borç yönetimi ve harcama politikalarıyla bu oranın 2019 yılında %29,9 olacağı tahmin edilmektedir. Kamu borç sürdürülebilirliği ile ilişkili olan ve azaltılması gereklilik arz eden bütçe açığı/GSYİH oranı ise Şekil 2’de gösterilmektedir.

Şekil 2: Merkezi Yönetim Bütçe Açığı (GSYİH, %)

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, Maliye Bakanlığı, Orta Vadeli Program (2015-2017), (aktaran T.C. Merkez Bankası, 2011: 3; T.C. Merkez Bankası, Erişim: 10.05.2017: 87).

Şekil 2’de, 2001 yılında Maastricht kriterlerinden, üye ülkenin bütçe açığının GSYİH’nın %3’ünü geçmemesi koşulu %8,9 farkla aşılmıştır. Tablo 7’deki toplam kamusal harcamaların GSYİH oranının 2001 yılı itibariyle %33,8 gibi çok yüksek bir düzeyde gerçekleşmesi bu sonucun ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Özellikle bu dönemden sonra Güçlü Ekonomiye Geçiş Programıyla başvurulmuş yasal düzenlemeler ki özellikle borçlanma yasası, bütçe kanununda yapılan değişiklikler ve bütçe-bütçe dışı fonların kapatılmasıyla ilgili uygulamalar merkezi yönetim bütçe açığının GSYİH yüzdesini %1,1’e düşürmüştür. 2008 krizinde ortaya çıkan işsizlik ve reel sektör durgunluğunun önlenmesi bağlamında vergisel düzenlemeler ve kamu harcamalarının artırılması şeklinde alınan önlemler bu oranı %5,5 seviyesine çıkarmıştır. 2009 yılı sonrasında dönemler itibariyle belirlenen orta vadeli programlar ve özellikle 2015-2017 kapsayan Orta Vadeli Programda belirtilen kamu harcamalarının ödenek tavanlarına göre şekillenmesi, verimlilik esasının temel alınması ve vergiye gönüllü uyumu artırma çabalarıyla birlikte denetimlerin sıklaştırılması sonucunda 2017 itibariyle bütçe açığının GSYİH yüzdesi %0,3 düzeyine çekilmiştir.

Aynı zamanda, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü’nün aylık bütçe gerçekleştirmeleri raporu incelendiğinde, 2015 yılı Mayıs ayı merkezi yönetim bütçesi 5.486 milyon TL (30.400 milyon TL yıllık) faiz dışı fazla vermiştir. 2016 yılı Mayıs ayında ise, 8.689 milyon TL (26.312 milyon TL yıllık) faiz dışı fazla söz konusudur (BÜMKO, 2016: 2). Yani, 2015 ve 2016 yılları arasında azalan merkezi yönetim bütçe açığı, gelirlerin artmasını ve faiz dışı dengenin olumlu seyretmesini sağlamıştır. Bu şekilde borç faiz ödemelerinin kolaylaşması da, kamu borç sürdürülebilirliğinin sağlıklı yürütülmesi sonucunu doğurmuştur.

Türkiye’de günümüz bütçe açıklarının azaltılması ve söz konusu mali disiplinin sağlanmasıyla ilgili düzenlemeleri yani mali kural uygulamalarına geçiş sürecini anlayabilmek için 1990 yılı öncesindeki konjonktüre bakmakta yarar vardır (Kesgingöz, 2013: 265). Tokgöz’ün belirttiği şekilde, bütçe açıkları ve enflasyonun yüksek seyrettiği dönemlerde aşırı borçlanmaya başvurulmuş ve özellikle 1999 itibariyle büyüme hızının %-6.4’e gerilediği, faiz oranının %100’ün üzerinde gerçekleştiği, enflasyonun %62.9 (1994 yılı itibariyle %149.6) ve dış borcun 115 milyar dolara ulaştığı olumsuz bir tabloyla karşılaşmıştır (aktaran Aydoğan, 2004: 95-96; Keskingöz, 2013: 265).

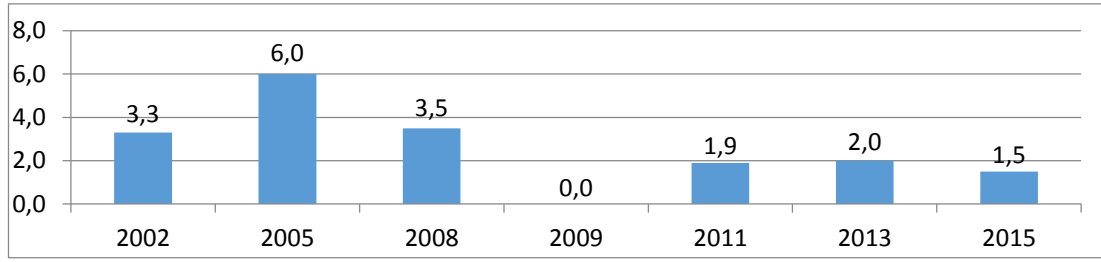
Şen vd. belirttiği gibi, bu süreçte karşılaşılan 1994 krizi sonucunda Türkiye, IMF ile stand-by düzenlemesi yaparak faiz dışı fazlayı gerçekleştirebileceği kurallı

maliye politikası uygulamalarını benimsemeye başlamıştır (aktaran Karakurt ve Akdemir, 2010: 331). Ardından Ejder ve Dünya Bankası'nın belirttiği şekilde, 2001 krizi öncesinde IMF ile gerçekleştirilen istikrar programlarının esas aldığı faiz dışı fazla hedefi ve kamu mali yönetim reformu kapsamında bütçe dışı fonların gözden geçirilmesi hedeflerine rağmen Türkiye, 1999 yılında IMF'ye verilen niyet mektubunda toplam gelirlerinin artırılmasını sağlayacak (vergilendirilmeyen ekonominin ve vergi sisteminin gözden geçirilmesi) önlemler üzerinde durmamıştır (Dilek, 2005: 7; aktaran Kantarcı ve Karacan, 2008: 150-151). Kısacası bu dönemde geçerli olan istikrar programı için alınan önlemlere bakıldığında, gelire ilişkin kuralların uygulanmasında özellikle taban kısıtı uygulaması yetersiz kalmış ve vergi politikaları gelir sağlayıcı şekilde reforme edilememiştir.

Bu bağlamda kamu kesimi faiz dışı fazla hedefi, mali kural uygulaması olarak 1999, 2000 ve 2005 yıllarında gerçekleştirilen ve üç senelik süreleri kapsayan 17., 18. ve 19. stand-by düzenlemelerinde karşımıza çıkmaktadır (Toprak, 2016: 437). Özellikle Türkiye'nin 26 Nisan 2005 tarihli 19. stand-by anlaşması için IMF'ye gönderdiği niyet mektubunda alınacak önlemler ve faiz dışı fazla politikasına baktığımızda, mali disiplin yoluyla enflasyonun %5'den aşağıya çekilmesi ve faiz dışı fazlanın GSYİH'ya oranının %6,5 seviyelerinde gerçekleştirilmesi planlanmıştır. Aynı zamanda 2008 yılı itibarıyla kamu net borç stokunun GSMH yüzdesinin %30'a düşürülmesi de IMF'nin Türkiye'den beklentileri arasında yer almıştır (Erdoğan, 2007: 11). Yani, Türkiye'nin IMF ile gerçekleştirdiği 19. stand-by anlaşmasında kamusal geliri arttırıcı önlemler olarak kaynakların verimli alanlara kanalize edilmesi ve finansal liberalizasyona ivme kazandırılması şeklindeki uygulamalar ön plana çıkmıştır. Özellikle, faiz dışı harcamaları finanse edici kamusal gelirin arttırılması amaçlanmakla birlikte faiz giderlerinin kolaylıkla karşılanabilmesi için kamu kesimi faiz dışı fazlasının GSMH'nın %6,5 oranına yükseltilmesi gibi önemli bir kural üzerinde durulmuştur.

Bu bağlamda, Türkiye'de kamu maliyesi alanındaki gelişmelerle ve kamu borç sürdürülebilirliği ile yakından ilgi olan faiz dışı dengenin GSYİH'ya oranları Şekil 3'de gösterilmektedir.

Şekil 3: Yıllar İtibariyle Faiz Dışı Dengenin GSYİH'ye Oranı (%)

Kaynak: Maliye Bakanlığı, 2017 Yılı Bütçe Gerekçesi, 2016: 3.

Şekil 3’de, 2002 Yıllık Ekonomik Raporu’na göre 2002 yılının hemen öncesinde büyüme hızının negatif gerçekleşmesi, konsolide bütçe giderlerinden olan transfer harcamalarının (özellikle faiz harcamaları 2000 yılına göre 20,623 katrilyon artmış) yüksek seyretmesi, bu gelişmeye paralel olarak 29,036 katrilyonluk konsolide bütçe açığı ve 2000 yılına kıyasla 85,737 katrilyon artan iç borç stoku sıkı maliye politikası uygulamalarını zorunlu kılmıştır. 2001 yılında açıklanan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı kapsamında harcama düzeylerindeki artışlara getirilen sınırlandırmalar ve kamusal istihdam alanında alınan önlemler kamusal geliri artırıcı politikalarla desteklenince 2002 yılında GSYİH’nin %3,3’ü olarak gerçekleşen faiz dışı fazla 2005 yılında %2,7 artarak GSYİH’nin %6’sına ulaşmıştır. Aynı zamanda Bursa Ticaret ve Sanayi Odası (BTSO) ve Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı’nın (TEPAV) verilerine göre, 2005 yılı bütçesindeki faiz dışı denge (IMF tanımlı) 24 katrilyon TL ve 2005 yıl içi GSMH gerçekleşmesi 486,4 katrilyon TL gerçekleşmiştir (TEPAV, 2005: 3; Alkin, Erişim: 11.06.2017: 3). 2005 yılı faiz dışı fazlanın aynı dönem GSMH’ya oranı da %5 olarak gerçekleşerek, stand-by anlaşmaları kapsamındaki %6,5 hedefinin %1,5 altında kalmıştır. TOBB’un ekonomik raporundaki verilere göre, 2008 yılındaki küresel ekonomi krizinin etkileri neticesinde genel devlet gelirlerinin GSYİH’ya oranı 2006 yılında %34,7’den 2008 yılında %33,9’a gerilemiş ve genel devlet harcamalarının GSYİH’ya oranı da 2006 yılında %33,2 gerçekleşip 2008 yılında %34,7’ye yükselmiştir. Bütçe açığının artmasına bağlı olarak azalan faiz dışı fazlanın GSYİH’ya oranı 2008 yılında %3,5 gerçekleşmesine rağmen 2008-2012 yıllarını kapsayan orta vadeli mali çerçevedeki 2008 yılı için geçerli olan faiz dışı fazla hedefi (GSYİH’nin %3,5’i) yakalanmıştır (TOBB, Erişim: 13.06.2017: 102-104). Ancak 2009 yılında küresel krize karşı alınan önlemler kapsamında sağlanan vergisel destekler ve vergi oranlarındaki indirimler kamusal harcamalar ve kredi destekleri ile uygulanınca GSYİH’nin %3,1’i olarak

hedeflenen faiz dışı fazla yakalanamamıştır. 5018 sayılı Kanun çerçevesinde oluşturulan, orta vadedeki hedeflerle birlikte kurumsal ödenek teklif tavanlarını içeren (özellikle 2011-2013 ve 2013-2015 programları) Orta Vadeli Programlar ve Orta Vadeli Mali Planlar sayesinde 2013'de GSYİH'nın %2'si ve 2015'de GSYİH'nın %1,5 oranında faiz dışı fazla verilmiştir. Özellikle borçlanmanın cinsinin, faiz türünün, vade kontrollerinin politik bir zemine oturtulması, harcama politikasında performans göstergelerinin ön plana çıkartılması ve konjonktürel yapıya uygun gelir getirici politikalar faiz dışı fazlayı arttırıcı rol oynamıştır (BÜMKO, Erişim: 13.06.2017: 3; BÜMKO, Erişim: 13.06.2017: 5-12).

Bu süreçte 1994 yılındaki dış borç artışları ve döviz rezervlerinde yaşanan sıkıntılar üzerine 21 Nisan 1994 yılında Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'nın (TCMB) kamu kuruluşu olarak nitelendirilmesi önlenerek Hazineye verilen kısa vadeli avanslar, toplam bütçe ödeneklerinin 1996 yılında %10'undan 1997'de %6'sına indirilmiştir. 2001 yılında ise, TCMB'nin kamu geliri sağlayan maliye politikası aracı olmadığı ortaya konulup 1211 sayılı Kanun'da yapılan değişiklikle Hazineye, kamu kurum ve kuruluşlarına avans vermesi, kredi açması ve bunların ihraç ettiği borçlanma araçlarını birincil piyasadan satın alarak borç vermesi önlenmiştir (TCMB, 2012: 17-18). 2002 yılının Nisan ayında yayımlanan 4749 sayılı Kamu Finansmanı ve Borç Yönetimini Düzenleyen Kanunun 5. maddesi ile mali yıl içindeki net borç kullanımının, kalkınma önceliklerini, piyasanın işleyişini bozmadan makroekonomik dengeleri sağlayıcı ilkeleri ve mali sürdürülebilirliği dikkate alarak başlangıç ödenekleri toplamıyla tahmin edilen gelir arasındaki fark olduğu vurgulanmıştır (Mevzuat Bilgi Sistemi, Erişim: 20.06.2017: 1). Bununla birlikte özel tertip devlet iç borçlanma senetlerinin bütçe kanunundaki yeterli ödeneğe bağlı olarak ihraç edilebilmesi borçlanmaya ilişkin mali kurallar olarak karşımıza çıkmaktadır (Karakurt ve Akdemir, 2010: 334).

Yerel yönetimler açısından ise 2005 yılında yayımlanan 5393 sayılı Belediye Kanunun ilk hali ve 4749 sayılı Kanun kapsamında dış borçlanmayla ilgili usul ve esasları içeren yönetmeliğe göre, belediyeler, büyükşehir belediyeleri ve sair yerel yönetim kuruluşları yatırım programlarında yer alan projeler için dış finansman sağlayabilir (Mevzuat Bilgi Sistemi, Erişim: 24.06.2017: 1; Resmi Gazete, 2009: 1). Dış borcun sağlanması amacıyla Hazine Müsteşarlığı'na başvuruya başlayan bu süreçte ilk olarak proje, maliyet ve verimlilik açısından değerlendirilip, Devlet Planlama Teşkilatı'nın (günümüzde Kalkınma Bakanlığı) görüşü alınır. Sonrasında ise, projeler de kullanılmak üzere temin edilecek dış borç, Başbakanın onayına

istinaden Hazine Müsteşarlığı'nın izniyle kullanılabilmektedir (Resmi Gazete, 2009: 1). Kısacası, Hazine Müsteşarlığı'nın izninin gerektiği bu borçlanma kuralı, mal-hizmet bedelleri, personel giderleri ve faiz giderleri gibi cari giderleri kapsamamakla birlikte sermaye birikimine yönelik yapılan sermaye giderleri ve sermaye transferlerini içermektedir (Ortak, 2011: 177).

Türkiye'de kurumsal yapılanma (kurum ve sorumlulukların ana hatlarının belirlenmesi) ve kurala dayanan maliye politikasına geçiş sürecinde yapılan bu reform çalışmaları, mali sistemimizde uluslararası standartlara geçişi zorunlu hale getirerek kamusal faaliyetlerin organizasyon ve denetimi açısından 01/01/2006 tarihi itibarıyla 5018 sayılı Kanunun yürürlüğe girmesini sağlamıştır.

Bu bağlamda, bütün kamu idarelerinin bütçe ile takibini sağlayan ve Türk Devlet Bütçesi'nin uluslararası olarak karşılaştırılmasına olanak veren merkezi yönetim bütçesinin (konsolide bütçe yerine) oluşturulması, kamusal faaliyetlerin kamuoyuna eksiksiz bir şekilde duyurulmasını içeren mali saydamlığın sağlanması, idare ve birim faaliyet raporlarının düzenlenmesini içeren hesap verebilirliğin güçlendirilmesi ve kamusal mali işlemlerin genelini kapsayan muhasebe düzeni gibi yapısal önlemler kurala dayanan maliye politikasına geçiş sürecine ivme kazandırmıştır (Civriz, 2010: 363-367).

Aynı zamanda 5018 sayılı Kanunun ikinci kısım üçüncü bölümde yer alan ödeneklerin kullanılması ile ilgili esaslara bakıldığında, 20. maddenin g bendi olağanüstü durumlarda ödeneklerin (Milli Savunma Bakanlığı, Sahil Güvenlik Komutanlığı ve Jandarma Genel Komutanlığı'nın ödenekleri) birleştirilebileceğini ve ödenek toplamlarını aşmamak koşuluyla harcama yapılabileceğini vurgulamaktadır. Eğer bu hususa rağmen ödenek yetersizliği varsa ödenek toplamının %15'i sınırına kadar ödenek kullanımına izin verilmektedir (Mevzuat Bilgi Sistemi, Erişim: 30.06.2017: 8667). Aynı bölümün merkezi yönetim kapsamında sayılan kurum bütçeleri arasındaki ödenek aktarmalarını içeren 21. maddesinde ise bu aktarmaların kanun nezdinde ve o yıldaki bütçe kanununda aksi belirtilmedikçe aktarmaya konu olan ödeneğin %5'lik kısmına kadar yapılmasına izin verilmiştir. Bu bağlamda, merkezi yönetimin kapsadığı kurumların aralarında yaptıkları ödenek aktarmaları yedi gün geçmeden Maliye Bakanlığına bildirilmelidir. Son olarak, 24. maddede belirtilen istihbarat ve devletin bekası amacıyla kullanılacak örtülü ödeneğe getirilen sınır ise, ilgili yıla ait örtülü ödeneklerin toplamının, genel bütçe başlangıç ödeneklerinin en çok %0,5'ine kadar ayrılmasıdır (Maliye Bakanlığı ve BÜMKO, Erişim: 01.07.2017: 16-17).

Ödeneklerin elde edilmesinden kullanılma biçimlerine kadar geçen bu süreçte sayısal kısıtlamalar getiren 5018 sayılı Kanun, yapısal önlemlerin (ki özellikle Orta Vadeli Harcama Sisteminin) işlerliğini arttırıp, gelir ve gider tahminlerinin sağlıklı bir biçimde yapılmasını sağlamaktadır. Sonucunda da, gelir göre kamusal harcamaların sınırlandırılması yönteminin uygulanabilirliği artmaktadır.

5724 sayılı 2008 yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu ve 6767 sayılı 2017 yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanununa baktığımızda, 28 Mart 2002’de kabul edilen 4749 sayılı Kanun kapsamında gerçekleştirilecek hazine garantili imkan limiti 2008 yılı için 2 milyar ABD Dolarını aşamazken 2017 yılında bu sınır (dış borcun ikrazı da dahil) 4 milyar ABD Doları olarak belirlenmiştir (Resmi Gazete, 2007: 1; Resmi Gazete, 2016: 1). Yani, reforma tabi tutan Türk Kamu Mali Yönetiminde 2008 yılından 2017 yılına kadar çeşitlenen kamusal ihtiyaçlar ve artan döviz ihtiyacı hazine garantili imkan limitini bu süreçte 2 milyar ABD Doları arttırmasına rağmen mali disiplini sağlayıcı bu borçlanma kuralıyla dış borçların faiz ödemelerinin kontrol altına alınması amaçlanmaktadır.

1994 yılındaki faiz dışı fazla hedefiyle birlikte şekillenmeye başlayan mali kural fikri, 1211 sayılı Merkez Bankası Kanununda enflasyonist baskıları önlemeye yönelik olarak düzenlenen kamuya kaynak sağlama yasağı ve 4749 sayılı Kanunla birlikte mali yıl içindeki net borç kullanım limiti ve iç finansman limitinin ödenek miktarlarına bağlanmasıyla ivme kazanmıştır. İl özel idareleri ve belediyelerin dış finansman kaynaklarına getirilen sınırlamalarla birlikte 5018 sayılı Kanunla getirilen harcama ve ödenek kullanım kısıtlamalarıyla şekillenen bütçe kanunlarındaki sayısal sınırlamalar, mali kuralı fikrini daha da uygulanabilir hale getirerek tüm kamusal alanı kapsayacak şekilde yaygınlaştırmıştır (Kanunlar ve Kararlar Genel Müdürlüğü, 2010: 2).

Tüm bu gelişmeler neticesinde, uluslararası standartlarda kabul gören ve kamunun mali göstergesi olarak kabul edilen genel yönetim alanının durumu mali kural kapsamına alınarak 2010 yılında Mali Kural Kanun Tasarısı TBMM’ye sunulmuştur (Yalvaç, 2015: 115-116). Söz konusu mali kural, genel yönetim açığının GSYİH’nın belirli bir yüzdesini oluşturup belirlenen katsayıya göre gelişim göstermesini içerdiği ve konjonktürel durumlara göre (ekonomik büyüme-daralma gibi) ayarlanabilir olduğu için önem arz etmektedir (Saygılıoğlu ve Erduran, 2012: 38).

Mali kural kanun tasarısının madde gerekçelerinden olan 5. madde ile genel yönetimi kapsayan mali kural formülü şu şekildedir:

$$a(t) \leq a(t-1) - y(a(t-1)-a^*) - k(b(t)-b^*)$$

$a(t)$: Cari yıl genel yönetim açığının GSYİH'ya oranı,

$a(t-1)$: Bir önceki yıl genel yönetim açığının GSYİH'ya oranı,

a^* : Borç stokunun makul seviyelere çekilebilmesi amacıyla, genel yönetim açığının GSYİH'ya oranının orta ve uzun vadede ulaşılması planlanan değeri (%1),

$b(t)$: Cari yıl reel GSYİH artış oranı,

b^* : Otomatik dengeleyicilerin çalışmasında esas alınacak eşik reel GSYİH büyüme oranı (%5),

y : Yakınsama hızkatsayısı (0,33),

k : Döngüsel (konjonktürel) etkiyi yansıtma katsayısı (0,33),

$-y(a(t-1)-a^*)$: Açık etkisi,

$-k(b(t)-b^*)$: Konjontürel etki,

olarak belirlenmiştir.

Aynı zamanda söz konusu tasarının mali kurala ilişkin hükümlerinin yer aldığı 5. Maddede $-y(a(t-1)-a^*) - k(b(t)-b^*)$ formülünün genel yönetim açık uyarlaması olduğu ve herhangi bir dönemdeki genel yönetim açığının GSYİH'ya oranının ($a(t)$), bir önceki dönem genel yönetim açığının GSYİH'ya oranına ($a(t-1)$) yukarıda belirtilen genel yönetim açık uyarlaması formülünün katılmasıyla oluşacak tavanı aşamayacağı belirtilmiştir. İçinde bulunulan yılın genel yönetim açığının GSYİH'ya oranı, $a(t-1) - 0,33(a(t-1)-1) - 0,33(b(t)-5)$ şeklinde formüle edildiğinde; 0,33 oranında uyarlamayla birlikte her yıl bütçe açığının GSYİH'ya oranının kademeli olarak aşağı çekilmesi hedeflenmektedir. Ayrıca %5 olarak belirlenen eşik reel GSYİH büyüme oranının değişimi durumunda da konjonktüre uygun olan maliye politikalarının uygulanabilirliğine zemin hazırlamaktadır (Kanunlar ve Kararlar Genel Müdürlüğü, 2010: 1-2). Yani, kamunun borç sürdürülebilirliği açısından kredibilitenin artırılması amacıyla bütçe açığının düşürülmesi ve büyüme oranında da %5 hedefinin yakalanıp (daha yüksek büyüme oranlarında ise tasarruf edilebilir miktarları arttırarak), kamusal gelir artışının bu yönde kullanılması hedeflenmektedir.

Dönemin Başbakan Yardımcısı Ali Babacan'ın ifadeleriyle, "Diyelim bütçe açığı %4 ve ulaşılacak istenen hedef ise %1. Bu noktada 0,33 katsayısı devreye girecek. Böyle bir durumda, 4 ile 1 arasındaki 3 puanın, 1 puanı kadar uyarlama yapılacak. %4 açık verildiği yılın ertesinde, bu açığın %3'e indirilmesi gerekecek." (Hürriyet Haber, 2010: 1).

Ancak, faiz dışı fazla, bütçe açığı ve bütçe gelir-giderlerinin yönetimini kurallara bağlayıp finansal ya da hukuksal açıdan yaptırımlarla desteklenecek olan

söz konusu tasarı ertelenerek rafa kaldırılmıştır (Aktan, 2011: 12; Karahanoğulları, 2017: 271-272).

Özellikle Babacan, Corsetti ve Roubini'nin belirttiği şekilde, Maastricht Anlaşması'nda yer alan, bütçe açığının GSYİH'nin %3'ünü aşmaması şeklinde belirlenen ve arka planında AB tarihsel sürecindeki ortalama yatırımların GSYİH'ya oranının %3 olması bulunan altın kural, mali kural kanun tasarısında (özel sektörün erişebileceği kaynak çeşitliliğini arttırıp, maliyetlerini düşürecek şekilde) uzun vadede %1'dir (aktaran Günay ve Özen, 2002: 77; Hukuki Haber, 2010: 1).

Türkiye ekonomisinde Maastricht kriterlerinden daha da aşağıya çekilmiş olan bu açık düzeyi genel yönetim alanında (merkezi yönetim sektörü, mahalli idareler sektörü ve sosyal güvenlik kurumları sektörünü de kapsayacak şekilde) 2012 yılı itibariyle GSYİH'nin %-0,19 ve 2015 yılı itibariyle %1,31 olarak gerçekleştirmiştir (TÜİK, 2016: 1). Özellikle 2013-2015 dönemini kapsayan Orta Vadeli Programda belirtildiği şekilde, 2011 yılında GSYİH'nin %8,5 oranında büyümesi ve istihdamı artırıcı tedbirlerin olumlu sonuçlar vermesi neticesinde gelirlerde artış sağlanmıştır (BÜMKO, Erişim: 22.07.2017: 4-6). 2014-2016 dönemini kapsayan Orta vadeli Programda ise, 2012 yılında sağlanan istihdam artışı ve kapasite kullanım oranının artması sonucunda oluşan sermaye stoku büyümeyi arttırmıştır. Aynı zamanda TEDAŞ ve BOTAŞ'ın geçmiş dönemlerdeki vergi borçlarına (ithalde KDV ve dahilde ÖTV ödemeleri) karşılık yapılan tahsilatlar sonucunda dolaylı vergilerde yaşanan artış ve sosyal güvenlik prim ödemelerindeki iyileşmeler gelirleri arttırmıştır (BÜMKO, Erişim: 23.07.2017: 5-8). Son olarak, 2017-2019 Orta Vadeli Programına göre, 2015 yılı itibariyle %4 büyüyen ekonominin ivme kazanması için toplam faktör verimliliğinin artırılması üzerinde durulmuştur. 2014 yılına kıyasla artan gelirin yarısı dolaylı vergi tahsilatı artışıyla, öteki yarısı da sosyal güvenlik prim ödemelerindeki iyileşmelerle açıklanmıştır (BÜMKO, Erişim: 23.07.2017: 3-5).

Sonuç olarak fiziki ve beşeri sermaye yatırımları için kaynak arayışında olan Türkiye ekonomisi öncelikli olarak kredi ve benzeri kaynaklara erişimini kolaylaştırmak amacıyla bütçe açığı hedefini %1 oranında sabitlemiştir. Çünkü bütçe açıklarının azaltılması sayesinde borç sağlayıcılarına anapara ve faiz ödemelerinin kolaylıkla ödenebileceği bir güven ortamının sunulması sayesinde risk primi düşecektir. Risk priminin düşmesiyle birlikte dış kaynaklardan düşük maliyetle yararlanan kamu, iç borçlanmaya daha kontrollü bir şekilde başvuracağından oluşacak faiz artışları özel sektör yatırımlarını dışlamayacaktır. Aynı zamanda, Mali Kural Kanun Tasarısı rafa kaldırılmış olsa bile 2011 yılından itibaren yayınlanan orta

vadeli programlarda yer alan maliye politikaları önem teşkil etmektedir. İlk olarak, uygun personel kapasitesiyle birlikte ihtiyaca uygun ve denetlenen kamusal hizmet sunumu israfı önlemeye yöneliktir. Kamu özel işbirliği ile gerçekleştirilecek kamu altyapı yatırımları da fiziki sermayenin daha rasyonel kullanılmasını sağlamaktadır. Borç yönetiminde ise döviz kurundaki ve faiz oranlarındaki artışlar göz önüne alınarak genellikle TL cinsinden sabit faizli araçlarla borçlanmayla borç geri ödemeleri garanti alınmaktadır. Ödemeler dengesi açısından ise ihracatı teşvik ve yüksek katma değerli ürün üretimi yönünde yapılan harcamalarla GSYİH üzerinde olumlu katkılar sağlanmaya çalışılmaktadır. Yükseler'in de belirttiği gibi, bu şekilde ithal mal ve hizmetlere yönelen tüketim ve yatırım harcamalarının azalması sonucunda harcama tasarrufu sağlanacaktır (Yükseler, 1998: 12). Bu bağlamda, gerek %5'in üzerinde gerçekleşen büyüme oranları ve sağlanan gelirler gerekse harcamalardaki sınırlamalar ve ihtiyatlı borç yönetimi bütçe dengesini sağlamıştır. Kamu mali yönetiminin şeffaflık ve hesap verebilirlik kapsamında performansa dayalı bir şekilde denetimi de günümüz mali disiplininin tamamlayıcı unsurunu oluşturmaktadır.

3.6. KÜRESELLEŞMENİN TÜRKİYE'DEKİ BORÇLANMA VE KAMU BORÇ YAPISI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

20. yüzyılda ticaretin uluslararası boyut kazanmasıyla birlikte değişen toplumsal talepler kamusal yatırımların büyük ölçekli gerçekleşmesini zorunlu kılmış ve yaşanan petrol krizlerinde üretimi kısılan petrolün fiyatının aşırı yükselmesi neticesinde sanayisinde petrolü kullanan ülkelerin döviz ihtiyacı yani dış kaynak arayışı artmıştır. Aynı zamanda, her dönem geçerli olan ve öngörülemeyen olağanüstü harcamalarla birlikte konjonktürel dengeyi sağlamak amacıyla (depresyon dönemlerinde tasarruflara yönelen ya da emisyonu yol açan borçlanma ve enflasyon dönemlerinde ise, tüketime ayrılan fonlara yönelen borçlanma) kullanılan borçlanma politikası olağan bir uygulamaya dönüşmüştür (Erbeyin ve Özpençe, 2014: 735-737; Erdem, 2012: 11-15). Bu gelişmeler de uluslararası finans piyasalarının (finansal kuruluşlarda dahil) gelişimine zemin hazırlamışlardır.

Türkiye Ekonomisi, Lozan Anlaşması gereği Osmanlı'dan devralınan borcun uzantısı şeklinde tezahür ettiği ve ilk dönem borçlanma politikalarını bu borca göre belirlediği için 19. yüzyıldaki Osmanlı İmparatorluğu borçlanma sistemine bakmakta yarar vardır. Yılmaz'ın değindiği şekilde, özellikle bütçe açıklarını azaltmak amacıyla

başvurulan tağşiş politikaları sonucunda paranın metal içeriği düşürülerek piyasaya değerlerinin üzerinde (özellikle gümüşte gerçek değerinin %20'si üzerinde gerçekleşen piyasa arzı) sunulması, ek gelirin yanı sıra enflasyonu aşırı ölçüde arttırmıştır (aktaran Çöğür, 2012: 93-94). Yavuz'un belirttiği şekilde, 1840 yılına gelindiğinde ise tağşiş politikasıyla karşılanamayan devlet masrafları "kaime" adı verilen ve uluslararası ticarete kullanılamayan kağıt para ihracıyla da (altına dönüştürülebilen ve faiz getirisi olan iç borçlanma senedi) finanse edilemeyip enflasyonda yükselmeler yaşanmıştır. Sonrasında kaime yerine kullanılan Osmanlı Bankası Banknotları, son verilen tağşiş politikasına yerine Fransa'dan alınan kısa vadeli borçlar (dış borçlanmanın temeli niteliğinde) ve Kırım Savaşı neticesinde gerçekleşen bütçe açığı dolayısıyla artan yurtdışı borçlanma (ilk dış borçlanma) Türkiye ekonomisinin ilk 10 yılındaki borç yapısı üzerinde etkili olmuştur (TCMB, Erişim: 12.08.2017: 2; aktaran Çöğür, 2012: 94). Blaisdell ve Öztuna'nın belirttiği gibi, 20 Aralık 1881 yılında devletin ipek, balık, tütün, sigara tekelleri gibi gelir getirici kaynaklarını, girilen dış borç sarmalını ve yıllık vergi ödeyen imtiyazlı eyaletlerin maktu vergilerini yönetmek amacıyla kurulan Düyun-u Umumiye İdaresi, alacaklı ülkelere borçların tahsili garantisini vermiştir (aktaran Ünlüöner, 1988: 316). Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'ya Düyun-u Umumiye kefaleti sebebiyle uygun koşullarda ihraç edilen tahviller borç yükünü ağırlaştırmış ve Lozan Anlaşması gereği Osmanlı İmparatorluğu'nun borçlarının belirli bir kısmı (1912 yılından önceki borçların %62'si ve sonrasındaki borçların %77'si) Türkiye Cumhuriyeti'ne devretmesine rağmen Düyun-u Umumiye'nin faaliyetlerine son verilmiştir (Ünlüöner, 1988: 316-317; Eşilmez, 2011: 1).

Karakoç ve Gönen'in de belirttiği şekilde, Cumhuriyet'in ilan edilmesinde 10 sene sonra Fevzipaşa-Diyarbakır arasındaki demiryolunun finansmanı amacıyla Ergani İstikrazı (borçlanması) adıyla Cumhuriyet tarihinin ilk borçlanması gerçekleşmiştir. 1940'lara kadar demiryollarının inşasına yönelik borçlanmalar söz konusuysa, ikramiyeli 1938 istikrazı 1918 yılındaki iç borçlanmayı finanse etme amacı taşımasıyla diğer borçlanmalardan ayrılmıştır. Aynı zamanda günümüz olağanüstü borç yönetimi işlemleri ile -1918 yılında ihraç edilen kısa vadeli borçlanma kağıtlarının 1938 yılında ihraç edilen uzun vadeli olanlarla değiştirilmesi bakımından- benzerlik göstermiştir (aktaran Şen, Yardımcıoğlu ve Kar, 2007: 14). Kısacası, devlet önceden ihraç ettiği tahvillere karşılık oluşan borcunun süresinde avantaj sağlamak istemiş ve ilerleyen yıllarda nakit girişini artırarak borçların kapatılmasını amaçlamıştır.

Alkin'in belirttiği şekilde Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasının bir yıl öncesi olan 1938 yılında milli savunma hizmetlerine yönelik harcamaları finanse etmek ve ithalat açığını gidermek amacıyla İngiltere'den borçlanmaya yoluna gitmiştir. Savaşın başlamasıyla birlikte Türkiye'nin dış politikasının savaşa girmeden tarafsız bir şekilde yürütülmesi hem müttefik devlet olan Almanya'dan hem de mihver devletlerinden sayılan Fransa ve İngiltere'den dış kaynak sağlanmasıyla sonuçlanmıştır (aktaran Zerenler, 2003: 205). Alkin'a göre, savunma harcamalarının finansmanı, ithalat açığı ve kliring sistemine dayanan ticarette (ihracat karşılığı ithalat yapmanın şart olduğu ticaret sistemi) oluşan borçlara son vermek amacıyla yapılan dış borçlanmalar ve kullanılan hibeler her ne kadar konsolide dış borç tutarını arttırsa da savaş yıllarında dış ticaret fazlası (ithalata getirilen sınırlamalar ve Türk tarım ürünleri ile özellikle krom gibi madenlere dış talebin artması sebebiyle) verilebilmiştir (Dönek, 1995: 174; aktaran Zerenler, 2003: 205; Tesbi, Erişim: 16.08.2017: 1). Bu bağlamda istatistiki göstergeler, Parasız ve Boratav'ın da belirttiği gibi, 1938 yılı haricinde 1934-1946 yılı aralığında verilen dış ticaret fazlaları, 1940 yılı başında 26.2 ton gerçekleşen altın rezervini 1946 yılı sonlarına doğru 210.8 tona çıkarmış ve 1945 yılında 200 milyon doları aşan döviz birikimi 1946 yılında 100 milyon doların üstüne çıkmıştır (Tesbi, Erişim: 17.08.2017: 1; Tuna, 2007: 89).

Ancak İkinci Dünya Savaşı'nın bitimiyle birlikte ticaretin küreselleşmesi üzerinde duran Recep Peker Hükümeti, Türk Lirası'nın iç ve dış piyasa değerleri arasındaki farkı azaltmayı amaçlamıştır. Hedefe ulaşabilme amacıyla, 7 Eylül 1946 yılında Türk Lirası devalüe edilmiş fakat ithal mallarının fiyatları nispi olarak pahalılaştığından beklenen iç piyasa rekabeti gerçekleşmeyip mal fiyatlarında artışlar görülmüştür (Çelebi, 2001: 59). Ayrıca, 1940 yılında başlayan %48 döviz satış primiyle birlikte 1 dolar 1,11 TL iken 1946 yılında 2,83 TL'ye çıkmış ve finansın küreselleşmesi tam olarak gerçekleşmediğinden yerleşiklerin tasarruflarından da yararlanılamamıştır (Çelebi, 2001: 60; Habertürk Gazetesi, 2014: 1). Bu nedenle Başol, Cillov ve Tezel'in de belirttiği şekilde, büyük oranda değeri düşürülen TL karşısında Sterlinin 11.31 TL'ye karşılık gelmesi ihracattaki döviz girişlerini azaltmış ve ithalata bağımlı olan sanayi sektöründeki maliyetler yükselerek yatırım harcamalarını arttırmıştır. Ayrıca, Avrupa'nın önde gelen sanayisi gelişmiş devletlerinde savaş bitimiyle birlikte artan endüstriyel üretim sonucunda fiyatlar düşmüş ve Türkiye'de ithalat artarak ülkeden döviz çıkışları yaşanmaya başlamıştır (aktaran Ünal, 2009: 80-81). Yani, tarımsal ve sanayi üretimine ivme

kazandırabilecek makine-teçhizatlar ve ara malından yoksunluk, Türk Lirasının çok büyük oranda devalüe edilmesi sonucunda pahalılaşılan ithalatla birleşince üretimi aşağılara çekerek dış ticaret açıkları oluşturmuştur.

1940'ların sonlarına doğru artan uluslararası entegrasyon çalışmaları kapsamında üye olunan NATO ve OECD gibi kuruluşların yanı sıra %60 oranında libere edilen ithalat, dış açıkları arttırarak Avrupa'nın savaş sonrası yeniden inşası için yardımı gerekli gören OECD'nin önerdiği Marshall yardımlarını gündeme getirmiştir (Adıyaman, 2006: 26; Siverekli Demircan ve Ener, 2003-2004: 91). Bu bağlamda Karagöl'ün de belirttiği şekilde, 1948-1951 yılları arasında Türkiye'nin ABD'den Marshall yardımları kapsamında (özellikle tarımsal alanda kullanılmak amacıyla) 72 milyon dolarlık kredi sağlaması dış borçların %800 oranında artmasıyla sonuçlanmıştır (aktaran Karagöl, 2010: 5; Uyar, 2010: 1). Aynı zamanda Yaşa'nın da değindiği şekilde, büyük ölçekli kamusal yatırımları finanse etmek amacıyla 1950-1957 yılları arasında 695 milyon dolarlık dış kredi kullanımı söz konusu olmuştur (aktaran Temel, Boyar ve Saygılı, 2002: 50). Gerek 1953'e kadar uygulanan ve ithalatı karlı hale getiren dış ticaret politikası, gerekse devamında uygulamaya geçirilen ithal ikameci sanayileşme stratejisi, ki sağlıksız üretim yönetimine sahip firmalar yüksek maliyetlerle üretilen, iç pazara yüksek fiyatlarla mallarını satmışlardır, sabit döviz kuru nedeniyle iç pazarı daha karlı hale getirmiştir (İTO, 1989: 32; Sönmez, 2004: 94). Bu bağlamda, 1950 yılında 776 milyon dolardan 1956 yılında 424 milyon dolar artarak 1,2 milyar dolara yükselen dış borç ve ithal ikameci anlayışında törpüleyemediği ithalata olan bağımlılık sonucunda oluşan dış ticaret açığı, (1950-1959 yılında oluşan toplam dış ticaret açığı 1 milyar 105 milyon dolar gerçekleşmiştir.) kullanılması planlanan dış kaynakların önünü kapatmıştır (İTO, 1989: 32, Akyıldız ve Eroğlu, 2004: 52). Aynı zamanda, 1953 yılından sonra Merkez Bankasından kullanılan kredilerin artması bütçe dengesini bozarak enflasyoncu büyümeye neden olmuştur (Çütçü 2014: 76). 1958 yılına gelindiğinde ise, IMF'nin tedbir önerisiyle ihraç mallarının iç ve dış fiyat farkını gidermek amacıyla 1958 yılında %320 oranında gerçekleştirilen devalüasyonla fiyatları yükselen ihraç mallarının fiyatlarının düşürülmesi ve döviz girişinin arttırılması amaçlanmıştır. Ancak, 1958 devalüasyonu dış açıkların kapatılmasında etkili olmadığı gibi (1958 yılı dış ticaret açığı 48 milyon dolar artarak 1959 yılında 116 milyon dolar gerçekleşmiştir.) maliyet enflasyonunu ortaya çıkararak ekonomideki iç ve dış dengeleri bozmuştur (Çütçü, 2014: 76-77; Saatçioğlu, Erişim: 30.08.2017: 5-6). Yani, yüksek oranda yapılan devalüasyon, uluslararası standartlarda üretim

yapamayan firmalar dolayısıyla döviz girişlerinin azalması ve ithal girdiye bağımlı üretim yapısı nedeniyle başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

1940'ların sonu itibariyle libere edilen ithalatla birlikte İkinci Dünya Savaşı sonunda 100 milyon doların üzerinde gerçekleşen döviz birikimi azalmış ve sonucunda Merkez Bankası aracılığıyla ithal edilen malların bedelleri ihracatçılara ödenememiştir (Olcay, 2013: 45-46). 1961 yılı itibariyle ariyere borçlar denilen bu borçların anapara, faiz ve devalüasyon neticesinde oluşan kur farklarını kamu üstlenerek, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın belirttiği şekilde, planlı kalkınma dönemine toplam 1.276,7 milyon dolar dış borçla girilmiştir (Olcay, 2013: 46; aktaran Tanrıku, 1983: 24).

1960-1962 yılları arasında planlı döneme hazırlık açısından, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurularak, 1960 yılında 154 sayılı Hazine ve İktisadi Devlet Teşebbüslerinin belirli borçlarının tahkim edilmesini öngören kanun çıkarılmıştır. Özellikle Merkez Bankasına olan borçlardan 5.317 milyon liralık kısım tahkim edilmiş ve 1961 yılı itibariyle 5.269 milyon liraya düşen bakiye Banka bilançosundaki aktif kısmın %59'unu oluşturmuştur. Ayrıca, artan iç ve dış kaynak gereksinimi borçlanmaya ilişkin düzenlemelerin yapılmasını gerekli kılmış ve Merkez Bankası tarafından Hazineye verilen kısa vadeli avanslara önemli sınırlar getirilmesine rağmen bu oran 1969'da cari yıl masraf bütçeleri toplamının %12'si olarak belirlenmiştir (Yüksel, 1990: 62-63).

Özellikle belediyelerin yatırım projelerini, önceki borçlarına uygulanan tahkim neticesinde finanse etmeleri ve KİT'lerin 1959-1962 yılları arasında 700 milyon TL'lik vergi borcu erteleme bütçe dengesi üzerinde bozucu etki yapmıştır. Bunun üzerine, 1961 yılında yeni bir borçlanma aracı olarak gerçek ve tüzel kişileri kapsayan, %6 faizli ve her ay vergi matrahlarının %3'ü payında alınması zorunlu olan tasarruf bonusu uygulamasına geçilmiştir. 1971 yılında toplam tahviller içerisinde üçte birlik bir paya sahip olan tasarruf bonoları, takiplerinin yapılamaması üzerine uygulamadan kaldırılarak 1980 yılında %1'lik paya düşmüştür (Emil, 2003: 43). Yani, cebri olarak gerçekleştirilen tasarruf bonusu uygulamasıyla hem kamusal kaynak oluşturma hem de fazla olan talebi kısarak büyüme için gerekli olan tasarruf açığını azaltmak amaçlanmıştır.

Bu bağlamda, ekonomik büyümenin sağlanması ve cari açıkların giderilebilmesi açısından iç tasarruflar kadar dış borç gereksiniminin de önemli görüldüğü planlı kalkınma döneminde, 31 Temmuz 1962 tarihinde konsorsiyum kredileri adı altında program ve proje kredileri ile röfinansman kredileri alınarak dış

kaynak ihtiyacı giderilmeye çalışılmıştır (Tanrıku, 1983: 25; Adıyaman, 2006: 26-27). ABD, Almanya, İngiltere, Belçika, Fransa gibi ülkelerin yanı sıra Para Fonu ve Dünya Bankası gibi uluslararası mali kuruluşların da iştirak ettikleri bu organizasyonda yardımların nitelikleri ve miktarlarının belirlenmesinde ikili anlaşmalar ön plana çıkmıştır. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın ilk yılı için gerekli olan 250 milyon dolarlık dış kaynak, Türkiye'nin yardım yapan ülkelere iştirak hisselerini artırmalarını teklif etmeleri üzerine 252,65 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Örneğin; Türkiye, ABD'den 76 milyon dolarlık yardım alınırken, Almanya'dan 40 milyon dolar ve İngiltere'den 10,8 milyon dolar (5,8 milyonu 7 yıl boyunca faiz alınmamak şartıyla) konsorsiyum kredileri sağlamıştır (TBMM, Erişim: 04.09.2017: 31). Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda 1963-1967 yılları arasında, madenlerin işletilmesi ve elektrik üretimi gibi ülkenin kalkınması açısından öncü olacak sektörlerde faaliyet gösteren Etibank'ın toplam ek finansman ihtiyacı 721.878 milyon lira gösterilmiştir (DPT, 1963: 96). Ayrıca enerji ihtiyaçlarını karşılayan Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu'nun 953.684 bin TL'lik kendi imkanları dışında oluşan kaynak ihtiyacıyla tüm kamu teşebbüslerinin toplam ek finansman ihtiyacı 2.353.792 bin lira olarak belirlenmiş ve Toprak Mahsulleri Ofisi, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. gibi kamu teşebbüslerinin finansmanında TCMB'nin kredileri ağırlık kazanmaya başlamıştır (DPT, 1963: 96; Emil, 2003: 45). TCMB'nin belirttiği şekilde, 1966 ve 1973 yıllarını kapsayan süreçte Kalkınma İstikrazı Tahvillerine başvurarak yapılan iç borçlanmanın yanında 1963 ve 1971 yıllarını kapsayan süreçte 2.311 milyon dolarlık konsorsiyum kredisinin dış kaynak ihtiyacını gidermek için kullanılması söz konusu olmuştur (aktaran Çöğür, 2012: 95; Zerenler, 2003: 206).

Ayrıca Ateş ve Eroğlu'nun belirttiği şekilde, 1968-1972 yıllarını kapsayan dönemde iç kaynaklarda ve döviz girişlerinde yaşanan sıkıntılar sonucunda gerekli görülen 1970 devalüasyonu ile birlikte değeri düşürülen TL'nin dolar karşısında 9 TL olan değeri 14.85 TL olarak belirlenmiş fakat yurtdışındaki işçilerin ülkeye gönderdikleri dövizler neticesinde ithalat hacmi genişlemeye devam etmiştir (aktaran Karabıçak, 2000: 54; Bulutay, 1973: 129). Aynı zamanda TBMM Yıllık Ekonomik Rapor'u, DPT ve Apak'a göre genişleyen döviz rezervleri, 1970 yılı için 273.1 milyon dolar, 1972 yılı Ocak-Ekim aralığında 610.3 milyon dolar ve 1974 yılında ise yaklaşık olarak 1,5 milyar dolara ulaşarak enflasyonist baskılara yol açmıştır (aktaran Bulutay, 1973: 129-130; aktaran Alptekin, 2009: 479). Yani, 1970 devalüasyonu, ithalata bağımlı endüstriyel üretim nedeniyle yurtiçi rekabeti bozmuş

ve işçi döviz birikimi yatırım harcamalarını finanse etmediğinden enflasyonist baskı ortaya çıkmıştır.

1973 yılına gelindiğinde ise Dün ve Erçel'in belirttiği gibi, ucuz fiyatlara petrol ürünlerini pazarlayan ülkelerden biri olan Türkiye, birinci petrol kriziyle birlikte petrol ihracatçısı ülkelerin petrol fiyatlarını %112 arttırmaları üzerine diğer petrol ithalatçısı gelişmekte olan ülkeler gibi zor duruma düşmüştür. Dönemin uzmanlarının petrol ithalinin zorlaşması nedeniyle Almanya'da Türk işçi istihdamının azaltılacağı (döviz kaybı) ve petrol ithaline 1973 yılında 300 milyon dolar ödenirken 1974 yılında 1 milyar dolar ödenmesi gerektiği tespitlerinden sonra 1972'deki 2,3 milyar dolarlık dış borç stoku 1978 yılında 13,9 milyar dolara çıkmıştır (aktaran Demir, 2009: 216; aktaran Cangöz, 1994: 8). Özellikle Apak ve diğerlerinin belirttiği şekilde, 1970 yılında 360 milyon dolar olan dış açığın 1980 yılında 4.999 milyon dolara ulaşması ve işçi dövizlerinin dış açıkları karşılama oranının 1973 yılında %171'den 1980 yılında %41'e düşmesi Türkiye'nin borç gereksinimini arttırmıştır (aktaran Atalay, 2005: 45). Aynı zamanda, 1970 yılında 8.230 milyon lira olan KİT finansman ihtiyacı 1979 yılında 190.582 milyon liraya çıkmış ve finansman ihtiyaçlarını karşılamak için bütçe, dış proje kredileri ve özel fon (1973 yılından sonra) gibi kaynaklara başvurulmuştur. Özellikle bütçeden yapılan transferler 1970 yılında 1.784 milyon liradan 1979'da 87.943 milyon liraya yükselmiş ve Merkez Bankasının bünyesinde oluşturulan özel fon adlı kaynak ile 1974'de 6.073 milyon lira olan harcama miktarı 1979'da 33.885 milyon liraya yükselmiştir (TÜSİAD, 1982: 9). Kısa vadeli dış borçlanmayı gerçekleştirebilmek amacıyla yurtdışındaki işçilerle yurtdışındaki gerçek ve tüzel kişilerin tasarruflarını Türkiye'ye çekebilmek üzere Türkiye'deki bankalarda açılan Döviz Çevrilebilir Mevduat (DÇM) hesapları da 1970'li yılların kamu borç stokunu arttırıcı etkiye bulunmuştur. Çünkü bankaların Merkez Bankası'na satarak karşılığında TL aldığı dövizler hem enflasyonu arttırmış hem de devletin kur garantisi vermesiyle birlikte kamu borç miktarı artış göstermiştir. 1978 yılında son verilen uygulama sonucunda kalan 2,5 milyar dolarlık borç ise, 1981 yılında hazineye kalmıştır (Özyıldız, 2017: 1). Kısacası, KİT'lerin verimsiz yönetilmesi sonucunda ciddi oranda artan kamu açıkları iç tasarruf ihtiyacını daha da arttırmakla birlikte DÇM uygulamasının ortaya çıkardığı olumsuzluklar da dış kaynak ihtiyacının artmasına neden olmuştur.

ATO'nun belirttiği şekilde, 1978 yılında kısa vadeli borçlanmaya sıkça başvurulması nedeniyle bu borçların toplam borç içindeki payı %52'ye çıkarak enflasyonist etkiler oluşturmuş ve 1979-1980 İkinci Petrol Kriziyle birlikte petrolün

fiyatı %150 artarak enflasyonun %63,9'a çıkmasına neden olmuştur (aktaran Ekinci, 2008: 1). Bu gelişmelerin paralelinde, HDTM, TCMB ve Kumcu'nun belirttiği şekilde, 1980 yılında 447 bin TL olan toplam iç borç stoku %103'lük artışla 1981 yılında 909 bin TL'ye yükselmiş ve 1981 yılı itibariyle toplam dış borç stoku 14,6 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir (aktaran Altuğ, 1994: 112; aktaran Aydoğan, 2004: 93). Neticede Kumcu ve Şahin'e göre, iç borçlanmaya sıkça başvurulması sebebiyle artan faiz oranları özel sektör yatırım ve harcamalarında düşüşe sebep olmuş ve dış açıklar, enflasyon gibi olumsuzlukları giderebilmek için reform niteliğindeki 24 Ocak 1980 İstikrar Tedbirleri ön plana çıkmıştır (aktaran Aydoğan, 2004: 93-94).

1979 Nisan ve 1980 Nisan'ı aralığında enflasyon oranının %122,6'ya çıkması üzerine sıkı para ve kredi politikası uygulamaları, ihracatın 1979 yılında bir önceki yıla göre 627 milyon dolar azalarak 2.261 milyon dolar gerçekleşmesi nedeniyle döviz arzını arttırma yönelik esnek kur politikasına geçilmesi zorunlu hale gelmiştir. Bunlarla birlikte, dış kaynak ihtiyacını azaltmak ve iç tasarrufları arttırmak için yabancı sermayeyi cezbetmek amacıyla planlanan politikalar da 24 Ocak 1980 istikrar tedbirlerinin ana gerekçe ve uygulamalarını yansıtmaktadır (Zeytinoğlu, 1982: 32-35). Aynı zamanda, önceden ithal edilen malların üretimi temel girdilerin ithalatı neticesinde gerçekleştiğinden ithal ikameci sanayileşme stratejisi yerine ihracatı arttırıcı sanayileşme stratejisi (uluslararası pazarda rekabet edebilmek için uygun maliyetli, uluslararası standartlara uygun mal üretimi esas) benimsenmiştir (Yıldırım, 2006: 4-12). Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın belirttiği gibi, fiyat kontrollerine son verilmesi ve döviz alım satımıyla birlikte faiz oranlarının serbestleştirilmesi gibi uygulamalarda Türkiye Ekonomisi'nin dünya piyasalarıyla entegrasyonu açısından önem teşkil etmektedir (aktaran Çetin ve Savrul, 2016: 515). Ancak, faiz oranlarının serbest bırakılmasında sonra centilmenlik anlaşmasına dahil olmayan banker ve küçük bankaların mevduatlara yüksek faizler belirlemesi ve 1982 yılında faizlerin %50 oranını aşamayacağı kuralıyla birlikte bankerlerin gelir kaynağı niteliğindeki mevduat sertifikası pazarlama yasağı sistemin sonunu getirmiştir (Sönmez, 2004: 134-135). Faiz oranlarının serbest bırakılmasının, kredi kullanma maliyetini arttırdığı için talep enflasyonunu maliyet enflasyonuna çevirebileceği düşüncesiyle 1983 yılında faiz oranlarını belirleme yetkisi yeniden hükümete verilmiştir (Zeytinoğlu, 1982: 38; Sönmez, 2004: 135).

Kalkınma Bakanlığı ve TÜİK verilerine göre esnek kur politikası ve ihracatı arttırıcı politikalarla 1980 yılında 2.910 milyon dolar olan ihracat 1988 yılında 11.662 milyon dolara yükselerek ithalatı karşılama oranı %36,8'den %81,4'e çıkmıştır. Aynı

zamanda, imalat sanayinin toplam ihracat içindeki payı da 1980'de %36,0'dan 1990 yılında %79,9'a yükselmiştir (aktaran Kalkınma Bakanlığı, 2015: 96-97). Özellikle, artan ihracat ve imalat sanayini geliştirme uygulamaları gerek talep enflasyonunu gerekse maliyet enflasyonunu baskılamıştır.

Ancak Kalkınma Bakanlığı ve TÜİK'in belirttiği şekilde, ilerleyen yıllarda ihracat artışlarına paralel olarak artan ithalat hacmi (1980 yılında 7.909 milyon dolardan 1990 yılında 22.302 milyon dolara yükselmiş), reel üretim hacminde yaşanan dalgalanmalar ve yaşanan terör olayları neticesinde savunma harcamalarındaki artışlar dış ticaret dengesi ve dış ödemeler üzerinde bozucu etki yapmıştır (aktaran Kalkınma Bakanlığı, 2015: 98; Karabıçak, 2000: 56).

Bütçe açıkları açısından ise, Yıldırım ve Yıldırım'a göre, 1980-1983 yılları arasında uygulanan ve kamusal harcamaları kısarak orta vadede bütçe açıklarının %1 veya %2 seviyelerine düşürülmesini öngören politikalar sonucunda Bütçe açığı/GSMH oranı 1980'de %-3.13'den 1982'de %-1,48'e düşürülmüştür. İlerleyen yıllarda ise GİB ve BÜMKO'nun verilerinden hareketle, konsolide bütçe gelirleri, konsolide bütçe giderlerini karşılayamadığı için bütçe açıkları artarak 1989 yılında Bütçe açığı/GSMH oranı %-3.33 olarak gerçekleşmiştir (aktaran Tüğen ve Güngör, 2013: 21-22). Bu bağlamda Sönmez, Eğilmez, Yıldırım ve Yıldırım değindiği şekilde, arz yanlı iktisadın ön gördüğü vergisel indirimler, enflasyona yol açmayacak ücret politikasından uzaklaşılması, destekleme alımlarında rasyonel fiyat politikasının terk edilmesi ve kamusal mal-hizmetlerde maliyetin karşılanamaması kamusal açıkların nedenleri arasındadır (aktaran Kaya, 2013: 11-12).

Sonuç olarak MB ve DPT'nin verilerinden hareketle, emisyon hacminin 1985 yılında 1393.5 milyar liradan 1989 yılında 8365.4 milyar liraya yükselmesi, 1985 Merkez Bankası'nın kamuya açtığı kredilerin 1189.6 milyar liradan 1989 yılında 4457.0 milyar liraya ulaşması yani bütçe açıklarının finansmanında ve enflasyon artışında MB'nin aktif rol oynaması söz konusu olmuştur (aktaran DPT, 1990: 79). Özkan, 1990 Yıllık Ekonomik Rapor, 1990 Yıllık Rapor ve Pakdemirli'nin belirttiği şekilde, 1985 yılında 787 milyon TL olan bütçe açığındaki %43.2 olan enflasyon oranı, genişletici para ve maliye politikalarının devreye sokulmasıyla 1989 yılında 7.502 milyar açıkla enflasyon oranını %69.6'ya yükseltmiştir (aktaran Tüğen, 1991: 25). Gerek bütçe açıklarının artması gerekse enflasyon oranındaki hızlı yükselişler sonucunda HDTM verileri göre, 1983 yılında 3.172.6 milyar liradan olan iç borç stoku 1989 yılı itibariyle 42.011.5 milyar liraya ulaşırken, kamu dış borç stoku da

1983 yılında 16.890 milyon dolardan 1989 yılının 1.çeyreğinde 30.855 milyon dolara yükselmiştir (DPT, 1990: 74; DPT, 1990: 64).

Yeldan ve Aygün'ün değindiği şekilde, 12 Ekim 1988 yılında tüm bu olumsuz gelişmelerle birlikte yüksek oranlı enflasyona negatif faizlerin eşlik etmesi ve döviz talebinin göstergesi olan döviz mevduat hesaplarının artmasıyla birlikte faiz oranları serbest bırakılarak döviz mevduatları için geçerli olan zorunlu karşılık oranları arttırılmıştır. Aynı zamanda stagflasyonist süreçle birlikte faiz oranlarının yükselmesi ve revalüasyon yaşanarak düşük kalan döviz kuru neticesinde kısa vadeli yabancı sermaye hacmi artmaya başlamıştır. Yani, yatırımcının dönem başında belirli faizle Türkiye'ye getirdiği parasını, TL'ye çevirerek yüksek faizden mevduat oluşturması ve dönem sonunda kurun düşük olması sebebiyle tekrar dolara çevirdiği parasından yüksek getiri elde etmesi kaçınılmaz olmuştur (aktaran Karaçor ve Atabey, 2001: 129-130).

Küreselleşme öncesindeki kamusal açıkların ekonomik küreselleşmeyle birlikte daha da artması sonucunda oluşan iç borç stoku Tablo 12'de gösterilmektedir.

Tablo 12: Türkiye'nin Toplam İç Borç Stoku (Cari Fiyatlarla) (BİN TL)

	1988	1990	1993	1994	1995	1998	1999
İç Borç Stoku(1)	28.458	57.180	357.347	799.309	1.361.007	11.612.885	22.920.145
Tahvil	4.880	18.801	190.505	239.385	511.769	5.771.980	19.683.392
Bono	2.542	5.469	64.488	304.230	631.298	5.840.905	3.236.753
Avans	2.082	2.870	70.421	122.278	192.000	0	0
Konsolide Borçlar	18.954	30.040	31.933	133.417	25.940	0	0
GSYİH (3)	173.709	528.369	2.664.115	5.200.118	10.434.646	70.203.147	104.595.915
Toplam İç Borç Stoku / GSYİH (%)	%16	%10	%13	%15	%13	%17	%22
	2001	2004	2008	2010	2016	2017 2.Ç.	
İç Borç Stoku(1)	122.157.260	224.482.922	274.827.296	352.841.138	468.644.000	495.328.000	
Tahvil	102.127.926	194.210.700	260.848.995	343.316.540	-	-	
Bono	20.029.334	30.272.222	13.978.301	9.524.598	-	-	
Avans	0	0	0	0	-	-	
Konsolide Borçlar	0	0	0	0	-	-	
GSYİH (3)	240.224.083	559.033.025	950.534.250	1.098.799.348	2.590.517.000	-	
Toplam İç Borç Stoku / GSYİH (%)	%51	%40	%29	%32	%18	-	

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı (aktaran T.C. Kalkınma Bakanlığı, Erişim: 01.10.2017: 10-163); T.C.

Kalkınma Bakanlığı, <http://www.sbb.gov.tr/Pages/content.aspx?List=90da349c%2D-ec5e%2D4020%2%5F1%253D4%25252e%252520%2525c3%252587eyrek%2Dp%5FID%253D1461w%253D121&ContentTypeId=0x0100B06A8A7E25EC6548A902247023E022C6>. Erişim: 01.10.2017: 1.

(1) 1992 yılından itibaren nakit dışı satılan tahviller stokta yer almaktadır.

(2) Döviz cinsinden borçlanmaların itfa tarihinde oluşan kur artışları stoktan düşülmüştür.

(3) TÜİK tarafından açıklanmış olan büyüme hızları kullanılarak, Kalkınma Bakanlığı tarafından hesaplanmıştır.

Tablo 12 verilerine göre, devlet iç borçlanma senetleri (DİBS), Merkez Bankası'nda alınan kısa vadeli avanslar ve konsolide borçların toplamında oluşan iç borç stoku, stagflasyonist etkilerin ve kamusal harcama artışlarının yanı sıra vergi gelirlerinin arttırılamaması sürecine denk gelen 1988 yılında 28.458 milyar lira olarak gerçekleşmiştir.

1990 yılına gelindiğinde ise GSMH'nın bir önceki yıla göre 354.660 milyar liralık artışı, 4 Şubat Kararları ile kamu gelirlerinin, iç tasarrufların ikamesi olan döviz rezervlerinin artması ve harcama kısıcı tedbirler toplam iç borç stoku/GSYİH oranını bir önceki yıla göre %6 oranında düşürmüştür. Aynı yıl, iç borç stokunun alt kalemlerinden olan konsolide borçlar 30.040 milyar lira gerçekleşerek kamunun iç borçlanmasında ön plana çıkmaktadır. Ancak 1990 yılında olumlu gerçekleşen makroekonomik göstergeler, 1. Körfez Savaşı dolayısıyla Türkiye'nin ihracat gelirlerinin düşmesi ve popülist anlayışla, seçime yönelik uygulanan politikalar (işçi ücretlerine yapılan zamlar ve destekleme alımlarının arttırılması) enflasyonist etkileri ortaya çıkararak ileriki yıllar için iç borç stokunda olumsuz gelişmelere ortam hazırlamıştır (Akalın ve Erkişi, 2007: 109; Özbek, 2003: 5; Saraçoğlu, Erişim: 02.10.2017: 2).

Özellikle işletmeci KİT'lerin gelir-gider farkının 1991 yılında -23.584 milyon liradan 1993 yılında -69.311 milyon liraya çıkması ve konsolide bütçe nakit açığının da 1991 yılında 33.427 milyon liradan 1993 yılında ciddi bir artışla 125.912 milyon liraya çıkması kamu kesimi borçlanma gereğini arttırmıştır. 1991 yılında %7,5 olan kamu kesimi borçlanma gereği 1993 yılında %7,7'ye yükselmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2015: 133-171). Tüm bu gelişmeler sonucunda 1990 yılında 57.180 milyar lira olan iç borç stoku 1993 yılında 357.347 milyar liraya yükselmiş ve konsolide borçların kamu kesimindeki ağırlığı azalmaya başlamıştır.

1994 yılına gelindiğinde ise finansal serbestleşmenin doğurduğu cari açıklar ve artan bütçe dengesizlikleri sürecinde piyasada artırılan likidite ve devalüasyon beklentisi döviz talebini arttırmıştır. Bu olumsuzlukları bertaraf etmek ve vadesi gelen kamu borçlarına finansman sağlamak amacıyla yüksek faizli borçlanma senetlerinin ihraç edilmesi iç borç stokunun artması neden olmuştur. 5 Nisan'da istikrarı sağlamak amacıyla alınan kararlarda, kamu harcamalarını (cari ve yatırım harcamaları) azaltıcı tedbirler ile vergi gelirlerini arttırıcı ve belirli ürünlerde fiyat artışlarını içeren düzenlemeler kamu açıklarını azaltmıştır. Buna rağmen 1995 yılında bir önceki yıla göre 561.698 milyar lira artan iç borç stoku toplamı 1995 yılında 1.361.007 milyar lira olarak gerçekleşmiştir. Ancak istikrar tedbirlerinin

GSYİH'yı arttırıcı yönüyle, toplam iç borç stoku/GSYİH oranı bir önceki yıla göre %2 azalış göstermiştir.

1995 yılı sonunda ve devamında yaşanan gelişmeler ise, seçim ekonomisi nedeniyle kamu harcamalarını arttırmış ve enflasyonist süreç başlayarak döviz talebi yükselmiştir. 1997 yılına gelinceye kadar yıllar itibariyle artan bir biçimde başvurulmuş Merkez Bankası avansları da (faiz maliyetinin düşüklüğü ve önemli miktarlarda) para arzını arttırması sebebiyle 1998 yılında uygulamadan kaldırılmıştır. Konsolide borç stoku da yıllar itibariyle azalarak 1998'de tamamen ortadan kalkmıştır. Özellikle 1998 yılında itibaren artan iç borç stoku faiz ödemeleri, 1998 Rusya Kriziyle birlikte döviz gelirlerinin azalması ve yüksek enflasyonla birlikte arttırılan faiz oranları 2000 ve 2001 krizlerinin oluşumunu hızlandırmıştır.

1999 yılının sonunda ise enflasyonu düşürme ve borçların sürdürülebilirliği yönünde belirlenen maliye, gelirler, kur ve para politikalarını kapsayan istikrar programı, 2000 yılının sonunda TL'nin değer kazanmasıyla birlikte likidite sorununu ortaya çıkarmıştır. Ekonomide güven ortamının sarsılmasıyla birlikte yabancı yatırımcıların sermayelerini çekmeleri hız kazanmıştır. 2001 yılına gelindiğinde ise, dalgalı kur uygulamasına geçilmesiyle birlikte TL değer kaybetmiş ancak yeterli döviz girişi sağlanamayınca faiz oranları ciddi şekilde artmıştır. Bu gelişmelerin paralelinde yükselen enflasyon, ülkenin kredi notunun düşmesi, yabancı sermayenin ülkeyi terk etmesi ve bütçe açıklarının kapatılamaması gibi gelişmeler toplam iç borç stokunu 1998 yılında 11.612.885 milyar liradan 2001 yılında 122.157.260 milyar liraya yükseltmiştir.

Ardından borçlanma gereksinimi azaltmak amacıyla faiz dışı fazlanın hedeflendiği, vergi tabanının genişletilmesini, emeklilik sistemine dayanan personel sayısı kısıtını, enflasyonla yol açmayan ücret politikasını, üretimi destekleyen bankacılık sistemini düzenleyen ve dalgalı kur rejimi ile ihracatı arttırmayı amaçlayan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı benimsenmiştir. Özellikle GEGP ile birlikte, 2002-2006 yılları arasında kamu kesimi borçlanma gereği azalmış ve faiz dışı denge/GSYİH oranı 2002 yılında %3,3'den 2005 yılında %5 düzeyine yükselmiştir. Ancak Hazine Müsteşarlığının verilerine göre, 2002 yılında 43.468.540 milyar lira olan iç borç stoku faiz ödemeleri, 2004 yılında 50.052.872 milyar liraya çıkarak 2007 yılına doğru azalış eğilimi göstermiştir (aktaran Kalkınma Bakanlığı, 2015: 163). Aynı zamanda, dış borçlarda çeşitli göstergelerin dikkate alınmasının (toplam borç/GSMH oranı, toplam borç/ihracat oranı vb.) dış borç alma olanağını iç finansmana göre daha zor hale getirmesi söz konusu olmaktadır. Bu

bağlamda, 2001 yılından itibaren artan iç borç stoku 2004 yılı itibariyle 224.482.922 milyar liraya ulaşmış ve uzun vadeli borçlanma araçlarından olan tahvillerin kullanımı ağırlık kazanmıştır.

2008 yılına gelmeden önce, ABD’de bankaların ipotekli taşınmazlar üzerinden tahvil ihraç edip sağladığı fonların kredi olarak sunulması ve konut sektöründeki talep daralmasıyla yaşanan fiyat düşüşleri bankaların likidite sorunlarını beraberinde getirmiştir. Azalan kredi hacmi de, ekonomik daralmaya neden olmuştur. Kalkınma Bakanlığı, TCMB ve TÜİK’in verilerinden hareketle, 2008 yılından 2009 yılına daralan dış ticaret hacmiyle birlikte nihai yurt içi talepte 2008 yılının ilk çeyreğine göre, 2009 yılının aynı döneminde yaklaşık olarak %12 daralma söz konusu olmuştur (aktaran Kalkınma Bakanlığı, 2015: 95; TCMB, Erişim: 13.10.2017: 38). Kısacası, reel sektör, hanehalkı ve ticari krediler/GSYİH oranı 2009 yılında durağan seyretmiştir (TCMB, Erişim: 13.10.2017: 74). Kamunun, özel sektörü ve istihdamı desteklemek amacıyla aldığı tedbirler faiz dışı harcamaları arttırmış ve vergisel teşvikler de söz konusu olunca merkezi yönetim bütçe açığı/GSYİH oranı 2008 yılında %1,8’den 2010 yılında %3,6’ya yükselmiştir. Bu bağlamda, 2008 yılında 274.827.296 milyar lira olan iç borç stoku, 2010 yılında 352.841.138 milyar liraya çıkmış ve uzun vadeli borçlanma ağırlık kazanmaya devam etmiştir.

2010-2017 yılları arasındaki orta vadeli programlarda iç borç kaynaklarının artırılması amacıyla borçlanma araçlarının geliştirilmesi, vadenin uzatılarak TL bazında borçlanmayla gerçekleştirilecek rasyonel bir borç yönetimi ve etkin bir tahvil piyasasının oluşturulması anlayışı çerçevesinde iç borç stoku toplamı 2016 yılında 468.644.000 milyar liraya yükselmiştir. 2017 yılının 2. çeyreği itibariyle bu rakam 495.328.000 milyar liraya ulaşmıştır.

Türkiye’de Osmanlı Devletinin son dönemlerinden bu yana uygulanan harcama politikaları, yapılan devalüasyonlar, libere edilen ithalat ve 1970’lerde oluşan Petrol Krizleri sonucunda oluşan açıklar ile 1980 yılından sonra uygulanan kur ve sanayileşme politikalarının daha da arttırdığı açıklar sonucunda oluşan dış borç stokunun yıllar itibariyle seyri Tablo 13’de gösterilmektedir.

Tablo 13: Türkiye'nin Toplam Dış Borç Stoku ve Sektörel Dağılımı (Milyon ABD \$)

	Toplam(1)	Kamu	Özel	Kısa Vadeli(2)	Orta ve Uzun Vadeli	Dış Borç Servis Oranı
1989	43.911	29.446	6.638	5.745	38.166	32
1990	52.381	33.268	10.770	9.500	42.881	28
1993	70.512	39.640	23.579	18.473	52.039	26
1994	68.705	41.741	17.186	11.187	57.518	30
1995	75.948	42.003	21.774	15.500	60.448	28
1998	96.351	41.339	42.026	20.774	75.577	27
1999	103.123	44.107	48.011	22.921	80.202	35
2000	118.602	50.081	54.431	28.301	90.301	38
2001	113.592	47.129	42.112	16.403	97.189	44
2004	161.132	75.668	64.054	32.203	128.929	32
2008	280.928	78.334	188.528	52.519	228.409	29
2009	268.921	83.513	172.245	48.990	219.931	40
2010	291.868	89.110	191.193	77.247	214.621	35
2016	404.182	119.211	284.150	97.967	306.215	-
2017 1.Ç.	412.375	-	-	102.236	310.139	-

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, TCMB (aktaran T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2015: 107); T.C. Kalkınma Bakanlığı, Erişim: 17.10.2017: 1; Hazine Müsteşarlığı, 2017: 78. <https://m.hazine.gov.tr/File/Index?id=C15ED85F-C38>; www.sbb.gov.tr/Pages/content.aspx

(1) Toplam dış borç stoku rakamlarına TCMB borçları da dahildir.

(2) 2017 1.Ç. yılları kısa vadeli dış borç stoku ticari banka kredileri, özel kesim kredileri, resmi alacaklılar ve tahvillerden (kamu ve özel sektör toplamı) oluşmaktadır.

Tablo 13'e göre Türkiye'nin küresel ekonomiyle bütünleşmesini sağlayacak dış finansal liberalizasyon hareketlerinin tamamlandığı 1989 yılı, yurtdışından kaynak teminini kolaylaştırmış ve kısa vadeli spekülasyon sermaye girişlerini artmasına neden olmuştur. Hem dış kredi kullanımının serbestleşmesi hem de artan cari açıkları finanse eden ve iç borçlanmaya yardımcı (bankaların döviz mevduatlarının artması) nitelikteki kısa vadeli sermaye girişlerinin olduğu bu dönemde 43.911 milyon dolarlık toplam borç stoku söz konusu olmuştur. Kamunun özel sektöre göre, 22.808 milyon dolar fazlayla başvurduğu dış borçlar, ağırlıklı olarak orta ve uzun vadeli alınmıştır.

4 Şubat Kararları ile döviz girişini arttıran tedbirlerin etkisi 1990 yılındaki 1.Körfez Savaşıyla birlikte ihracatın azalıp ithalatın pahalılaşması ve seçim ekonomisi uygulamalarıyla (genişletici para ve maliye politikaları) son bulmuştur. 1990 yılında 33.268 milyon dolarlık kamu dış borç stokunu, 10.770 milyon dolarla özel sektör dış borçları takip etmiş ve toplam dış borç stoku bir önceki yıla göre 8.470 milyon dolar artış göstermiştir. 1993 yılında da artmaya devam eden toplam dış borç stoku 70.512 milyon dolara yükselmiştir. Ancak döviz gelirlerinin yıllık dış

borç ödemeleri toplamının ne kadarına ayrıldığını gösteren dış borç servisi oranı iyileşme göstererek 1989 yılında %32'den 1993 yılında %26'ya düşmüştür.

Aynı zamanda, bu dönemde piyasada artan likidite ve 1993 yılında ülkenin kredi notunun düşürülmesi döviz talebini arttırmıştır. 1994 yılında yapılan devalüasyon da döviz talebini baskılayamayınca faizler çok yükselerek rezerv sıkıntısı baş göstermiştir. Olumsuz gerçekleşen makroekonomik göstergeleri düzeltici yönde alınan 5 Nisan Kararları ile kısa dönemde mali disiplin sağlanmış ve dış ticaret alanında özellikle ihracatı finanse eden Eximbank'a aktarılan kaynaklar ihracata yönlendirilen kredileri arttırarak ihracata ivme kazandırmıştır. Kalkınma Bakanlığı'nın Ekonomik ve Sosyal Göstergelerinden hareketle, 1993 yılında 15.345 milyon dolar olan ihracat toplamı 1994 yılında 18.106 milyon dolara yükselerek, ihracatın ithalatı karşılama oranını %52,1'den %77,8'e çıkarmıştır. Bu bağlamda, 1993 yılında dış ticaret dengesi/GSYİH oranı %-5,9'dan 1994 yılında %-2,4 gerilemiş ve döviz kazandırıcı hizmetlere ağırlık verilmesiyle cari işlemler dengesi/GSYİH oranı 1994 yılında %1,5 ile fazla vermiştir (aktaran Kalkınma Bakanlığı, 2015: 95-96). Ayrıca, artan döviz girişleri özel sektörün kredi ihtiyaçlarını ve cari açığı finanse etme sorununu azaltarak 1993 yılında 23.579 milyon dolar olan dış borç stokunu 1994 yılında 17.186 milyon dolara indirmiştir. 5 Nisan Kararları sonucunda artışa geçen Merkez Bankası döviz rezervlerine rağmen Merkez Bankası'nın dış borç stokunda artış ve 1994 yılında bir önceki yıla göre 2.101 milyon dolar artan kamu dış borcu söz konusu olmuştur. Ancak toplam dış borç stoku, 1994 yılında bir önceki yıla göre özel sektör dış borç stokundaki ciddi azalışla birlikte 1.807 milyon dolar düşerek 68.705 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

Kalkınma Bakanlığı'nın Ekonomik ve Sosyal Göstergelerine göre, 1995 ve 1996 yıllarında GSYİH'da artış sağlanmasıyla birlikte bir ülkenin borçluluk durumun gösteren dış borç stoku/GSYİH oranı 1994 yılında %38,8'den 1995'de %33,6'ya ve 1996'da %32,6'ya gerilemiştir (aktaran Kalkınma Bakanlığı, 2015: 108). Bu olumlu göstergenin yanı sıra, 1995-1998 yılları arasında devalüasyon oranının enflasyon göre düşük seyretmesi (artan sermaye girişleri ve yüksek enflasyon) ihracatı azaltarak dış açık sorununu ortaya çıkarmıştır. Yüksek tutulan faizlerin düşük belirlenen kura eşlik etmesiyle de kısa vadeli spekülasyon sermaye girişleri artarak TL'nin aşırı değerlenmesi söz konusu olmuştur. 1998 yılındaki Rusya Krizi'nde rublenin devalüe edilmesiyle birlikte bavul ticareti ve Türkiye ihracatı bu durumdan olumsuz etkilenmiştir. Bu gelişmelerle birlikte 1999 yılında bir önceki yıla göre 6.772 milyon dolar artarak 103.123 milyon dolara ulaşan toplam dış borç stokunda 3.904

milyon dolarlık fark ile özel sektör dış borçlanmasının ağırlık kazanmaya başladığı görülmektedir.

Özellikle, 2000 yılındaki enflasyonu düşürmeye yönelik belirlenen kur politikası ve parasal tabanın döviz karşılığında arttırılabilmesi sonucunda TL değerlenmiş ve cari açık artmıştır. Bunun yanı sıra 2001 yılında döviz talebinin artması ve beraberinde yaşanan rezerv kayıpları sonucunda ekonomi de likidite krizi başlamıştır. Ardından dalgalı kur rejimiyle birlikte gerçekleştirilen devalüasyonlar, yükselen faizler ve kredi notundaki düşüşler Türkiye'nin dış borçların yapısı üzerinde etkili olmuştur. Doların değerlenmesine karşın Euro'nun değer kaybı da bu yapı üzerinde etkili olarak 2001 yılındaki toplam dış borç stokunun bir önceki yıla göre, 5.010 milyon dolar azalmasına neden olmuştur. Özellikle, likidite krizinin bir sonucu olarak özel kesim finans ve reel sektörlerinin kredi imkanlarının daralmasıyla özel sektör dış borçları 2001 yılında bir önceki yıla göre, 12.319 milyon dolarlık azalış göstermiştir. Aynı yıldaki kamu kesimi dış borcu ise bir önceki yıla göre, devalüasyon sonucunda cari işlemler dengesi/GSYİH oranının fazla vermesi ve iç borçların dış borçlarla ikame edilmesinin zorlaşması sebebiyle 2.952 milyon dolar azalarak 47.129 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

2002 yılından itibaren enflasyonu kontrol etmek amacıyla uygulanan müdahaleli dalgalı kur rejimi neticesinde TL yeniden değerlenme başlamıştır. TCMB'nin döviz kurları verilerine göre, 2002 yılında 1 milyon 505 bin lira olan ortalama dolar kuru, 2004 yılında 1 milyon 422 bin liraya gerilemiştir (aktaran Kalkınma Bakanlığı, 2015: 110). Bu bağlamda KB Ekonomik ve Sosyal Göstergelerine göre, 2002-2004 yılları arasında dış ticaret dengesi/GSYİH oranı %-2,8'den %-5,7'ye yükselmiş ve cari işlemler dengesi/GSYİH oranı da %-0,3'den %-3,6'ya çıkmıştır (aktaran Kalkınma Bakanlığı, 2015: 95). Aynı yıllar arasında kısa vadeli yabancı sermaye artışıyla da döviz kurlarının yükselmesi önlenmiş ve toplam dış borç stoku 2004 yılında 2001 yılına göre, 47.540 milyon dolar artarak 161.132 milyon dolara yükselmiştir. Ancak, 2004 yılında 2001 yılına göre artan kısa vadeli döviz girişlerine rağmen dış borç servis oranı %44'den %32'ye düşmüştür.

2008 yılına kadar artarak 280.928 milyon dolara ulaşan toplam dış borç stokunda 2004 yılına göre 124.474 milyon dolar artış gösteren özel sektör dış borçları ağırlık kazanmaya başlamıştır. 2008 yılında ABD'de bankaların, düşen emlak fiyatları ve kredi derecelendirilmesi yapmadan sundukları krediler likidite sorununu ortaya çıkararak dış ticaret hacmini etkilemiştir. Özellikle 2008 yılından 2009 yılına ihracatın ithalat hacmine göre daha az düşüş göstermesi dış ticaret

dengesi/GSYİH oranının da iyileşmeye neden olmuştur. Bu bağlamda, likiditede sıklıkla özel kesimin yurtdışı kaynaklı kredi kullanımını zorlaştırmış ve borç ödemeleri 2009 yılındaki toplam dış borç stokunu bir önceki yıla göre 16.283 milyon dolar azaltarak 172.245 milyon dolara düşürmüştür. Kamu kesimi açısından ise, ülkedeki yatırım harcamalarının üstlenilmesi ve iyileşme gösteren dış açığın finanse edilmesi gerekliliği nedeniyle 2009 yılındaki dış borç stoku bir önceki yıla göre, 5.179 milyon dolarlık bir artış göstermiştir. Kalkınma Bakanlığı'nın Ekonomik ve Sosyal Göstergelerine göre, 2009 yılında 247.885 milyondan 2010 yılında 304.378 milyon dolara yükselen dış ticaret hacminde ithalattaki artışın fazla olması nedeniyle dış ticaret dengesi/GSYİH oranı 2009 yılında %-4,0'dan 2010 yılında %-7,7'ye yükselmiştir (aktaran Kalkınma Bakanlığı, 2015: 95).

Aynı zamanda, 2008 yılı sonu ve 2009 yılı itibariyle bankaların döviz likiditesinin artması amacıyla TCMB'nin bankalara döviz bazlı sunduğu fonlarda (döviz depo işlemleri) faiz ve vade düzenlemeleri, yabancı paralarda zorunlu karşılık oranlarında ve TL cinsinden zorunlu karşılıklara ödenen faizlerde düzenlemeler ve TCMB'nin uyguladığı faiz oranlarındaki indirimler Türkiye'nin kredi notunu olumlu etkilemiştir. Tüm bu gelişmeler sonucunda 2010 yılı itibariyle bir önceki yıla göre, 18.948 milyon dolar artarak 191.193 milyon dolar olan özel sektör dış borcunu, 5.597 milyon dolar artarak 89.110 milyon dolara ulaşan kamu kesimi dış borç stoku izlemiştir. BÜMKO'nun verilerinde hareketle 2010 yılı itibariyle artmaya başlayan dış ticaret hacmi ile birlikte 2013 yılına kadar dış açık ve cari açık yüksek düzeylerde seyretmiştir. 2013 yılında -99.858 milyon dolar olan dış açık ve -63.621 milyon dolar olan cari açık azalış trendiyle birlikte 2017 yılında sırasıyla -76.799 milyon dolar ve -47.170 milyon dolara düşmüştür (BÜMKO, Erişim: 08.04.2018: 1). 2008 Küresel Krizi öncesine kıyasla artan açıklar ve likiditenin genişlemesi, reel sektörle birlikte bankaların dış borçlarında ciddi artışlara neden olmuştur.

Kamu kesimi açısından ise 2002 yılında yayımlanan 4749 sayılı Kanun ile borçlanma limitinin cari yılda tahmin edilen açık miktarıyla sınırlandırılması, 2009 Resmi Gazete tarihli 4749 sayılı Kanun Kapsamında Dış Finansman Sağlanmasına İlişkin Usul ve Esaslara Dair Yönetmelik ile kamu kurumlarının (genel yönetim, finansal kuruluşlar ve finansal olmayan kuruluşlar) dış finansman izninin yatırım programlarında yer alan projelerle sınırlandırılması ve döviz kuru riskini önleme yönünde atılan adımlarla kamu kesimi dış borçlarının toplam dış borç stoku içindeki payı azaldı. 2010 yılına kıyasla 30.101 milyon dolar artarak 2016 yılında 119.211 milyon dolar gerçekleşen kamu kesimi dış borcunu, 92.957 milyon dolarlık artışla

284.150 milyon dolara ulaşan özel kesim dış borcu izlemiştir. Dış borç/GSYİH oranının 2010 yılından itibaren yükselmesine rağmen 2017 yılı 1. çeyreği itibariyle orta-uzun vadeli borçların toplam dış borç stokunun %75'ini oluşturması ve kamu dış borç stokunun temkinli artışı borçların sürdürülebilirliği açısından önem arz etmektedir.

SONUÇ

Günümüzde teknolojinin her alana nüfuz etmesiyle birlikte siyasal, ekonomik ve sosyo-kültürel alanda birbiri içine geçmiş bir yapıyı ifade eden küreselleşme kavramı, evrensel değerlerin gelişimine de zemin hazırlamıştır. Çok yönlü etkileşimi anlatan küreselleşme kavramının ekonomik yönü, özellikle 1870-1914 yıllarında yaşanan serbestleşme hareketleriyle 1970 ve sonrasına yol gösterici olmuştur. En temel farklılıklar, Bretton Woods Sistemi'nin son bulmasıyla birlikte gittikçe artan kısa vadeli sermaye akımları, GATT Anlaşması ve DTÖ'nün kurulmasıyla birlikte genişleyen ticaret hacmi ve malların proseslerinin kar maksimizasyonunu gerçekleştirecek şekilde diğer ülkelere yayılması şeklinde tezahür etmiştir.

1970'li yıllarda, işsizlik ve fiyat artışlarının birlikte görülmesi, bilgi teknolojilerinin gelişiminin hız kazanması ve uluslararası mali kuruluşların piyasa ekonomisine işlerlik kazandıracak şekilde revize edilmeleri küresel süreci günümüzün yadsınamaz gerçeği haline dönüştürmüştür. Özellikle ilk evreye göre nitel ve büyük nicel değişiklikler gösteren küresel ekonomi, dünyadaki kamu maliyesi anlayışını da şekillendirmiştir. Maliye politikası araçlarının kullanımı da stagflasyonla mücadeleye yönelen neoliberal görüş, mobilitesi artan sermaye ve genişleyen ticaret hacminin etkisiyle değişime uğramıştır. Aynı zamanda, küresel aktörlerin ortaya çıkması ve tüm insanlığı ilgilendiren ortak değerlerin oluşumu ulus devletin siyasal ve mali politikalarında yetkisel aşınmayı ortaya çıkarmıştır.

Vergisel açıdan, etkinlik ilkesi baz alınarak oluşturulan sistemlerde mobilitesi artan sermayeye (gelir ve servet üzerinden alınan vergilerde matrahlar) avantaj sağlamak için düşürülen vergi yükü, emek açısından dezavantaj oluşturmuştur. Özellikle günümüzde, web tabanlı oluşan gelirler, mobilitesi artan üretim faktörlerini cezabetme yarışı ve grup şirketleri-şirketler topluluğu şeklinde gerçekleşen ticaretle hem ulus devletlerin vergilendirme yetkisi zafiyeti oluşmakta hem de uluslararası vergisel işbirliği gündeme gelmektedir. İlk olarak, artan uluslararası sermaye hareketleri ile gelirin sınır ötesi faaliyetlerle kazanılabilmesi ve bağlı şirket arasındaki ticaret hacminin artması gerek kaynak ve ikamet devleti arasındaki vergilendirme yetkisi paylaşımında gerekse her türlü ticaret için belirlenen fiyatın tespitinde uluslararası işbirliğini ve kuralları gerekli kılmaktadır. Bunun yanı sıra, dijital ortamda yapılan ticaret hacminin günden güne artması, dolaysız vergilerin ve KDV'nin tahsilatının zorlaşmasına, en önemlisi de uygulanacak ilkelerin vergi rekabeti oluşturmayacak şekilde belirlenmesine neden olmaktadır. Çünkü mobilitesi artan

sermaye, e-ticaret gibi vergilendirme yetkisinin zor kullanıldığı alanlarda ve sermaye birikiminin yüksek olduğu ülkelerde matrahta ciddi aşınmalara neden olmaktadır. Küresel rekabette, yurtiçi ve yurtdışı sermayeye duyulan ihtiyacın ivme kazandırdığı bu vergisel rekabet, gelir üzerinden alınan vergilerin kamusal mal-hizmetlerin finansmanındaki etkinsizliği ile sonuçlanmaktadır. Ya da zarar verici vergi rekabetinin diğer boyutu, vergi cennetleri, tercihli vergi rejimleri ve kıyı bankacılığı aracılığıyla gelir ve servet vergilerinde vergilendirilebilir matrahın ikamet devleti aleyhine azaltılması şeklinde tezahür etmektedir. Çözüm ise sermaye kazançları üzerinden girilen zarar verici vergi yarışı ve yurtdışı kontrollü işletme rejiminden ziyade mükellefler, vergi idareleri ve bankaların koordineli bir şekilde şeffaf bilgi paylaşımlarıdır. Yani, doğru tespit edilmiş matrah, küresel ticari fiyat ve küresel sermaye ile ülkelerin vergilendirme yetkileri mutlak olarak korunabilir.

Günümüzde her alana nüfuz eden küreselleşme, gerek borçlanma ve küresel sermayeden farklı ölçülerde yararlanılması gibi mali alanlardaki gerekse evrensel değerlerle birlikte gelişen kolektif ihtiyaçlar gibi sosyal alanlardaki etkisiyle kamu harcamalarının yapısını değiştirmiştir. Bu bağlamda gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin kamusal harcama boyutlarını, küresel üretim içerisindeki payları, bilgi üretiminde beşeri sermayenin zorunlu hale gelmesi ve kamusal mal/hizmetlerin küresel boyut kazanması etkiler hale gelmiştir. Özellikle, yoksulluk, terör, mali krizler, çevre kirliliği gibi tüm insanlığı hatta gelecek nesilleri olumsuz yönde etkileyen negatif dışsallıklarla amaç-çıkar çatışması ve bedavacılık sorununu bertaraf edilerek girilen mücadele ve maksimal üretim için finansmanda yer alacak küresel organizasyonların tespiti en güncel konuları oluşturmaktadır. Bu noktada yapılması gereken, yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde yaptırımlarla desteklenen ortak bütçeye olan katkının artması ve küresel kamusal zararların uygulanacak olan ortak vergilerle içselleştirilmesidir. Çünkü sıcak para girişinin ve sera gazı etkisinin negatif dışsallıklar yayarak arttığı günümüz dünyasında, kambiyo işlemleri ve ton karbon başına alınan küresel vergiler hem caydırıcı hem de ciddi boyutta kaynak sağlayıcı olmaktadır.

Kamu harcamalarının hem nitelik hem nicelik olarak arttığı günümüz dünyasında, bütçe dengesi önem kazanmaktadır. Çünkü açık bütçenin, borçlanma ve ya para arzının artırılması şeklinde finanse edilmesi gerek özel yatırımları elemine edeceğinden gerekse enflasyonu daha da arttıracığından Neoliberal anlayış bu çerçevede gelişmiştir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, stagfasyonist süreci takiben yapısal uyum programlarının içerdiği politikalar nedeniyle müdahale

edilemeyen faizler ve artan kısa vadeli yabancı sermaye neticesinde oluşan borç sarmalı ve GSYİH'nın yetersiz artışı mali disiplin ve mali kural uygulamalarını zorunlu hale getirmiştir.

Günümüzde, harcamalar neticesinde ulaşılan sonuçlara odaklanılması, kamusal faaliyetlerde şeffaflık ve sorumluluk ilkelerinin ivme kazanmasıyla tamamlanan mali disiplin, borçların verimli alanlarda kullanılması ve faiz dışı fazla verilmesiyle kamu borç sürdürülebilirliğini sağlayacaktır. Ekonomik büyümenin temel koşulunun bu şekilde gerçekleştirilmesi de, maliye politikası araçlarına getirilecek ve hukuki temellere dayandırılan sınırlamalarla mümkün olacaktır. Bu hukuki sınırlamalar, bütçenin açık kısmını oluşturan sınırlı verimli harcamaların aşırı borçlanmadan kaçınarak finanse edilmesi ve borç ödemelerinin ağırlaştığı dönemlerde faiz dışı harcamaları kısıp, vergi gelirini arttırıcı önlemlerle mali disiplini sağlamlaştıracaktır.

Özellikle çeşitlenen kamusal ihtiyaçlara, gelişen finansal sistem ve sınır ötesinde değerlendirilebilen sermayenin eşlik etmesi borçlanmaya ivme kazandırmıştır. İktisadi görüşlerin nesiller arası borç yükünün dağılımına farklı açılardan bakmalarına karşın artan bütçe açıkları, emeğin daha fazla vergilendirilmesine yol açmakla birlikte kamu harcamalarından yararlanma derecesini azaltmaktadır.

Tarihsel süreçte ise özellikle petrol krizleri ve stagflasyonist süreçle birlikte finansal piyasalara yönelen fonlara artan talep mali disipline ve döviz kazandırıcı yatırımlara önem vermeyen GOÜ'lerde borç krizine neden olmuştur. 2000'li yıllara gelindiğinde, ABD'de denetimsiz kalan bankaların yüksek riskli ipotekli krediler neticesinde elde ettikleri kaynakları konut fiyatlarının düşmesi ve kredilerin geri ödenememesi üzerine kaybetmeleri, ticari ve finansal yönden ABD ile ilişki olan bütün ülkelerde borç krizine neden olmuştur. Özellikle Avrupa'da GIIPS'lerdeki ekonomik birimlerin geçmiş dönemlerden gelen açık politikaları, 2008 Küresel Kriziyle birlikte borçların sürdürülebilirliğini ortadan kaldırarak borç yükünü tamamen kamunun üzerine yıkmıştır. Burada ülkelerin mali disiplini sağlayıcı önlemlerinin yanında doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının teşvik edilmesi, ihracatı sırtlayan sanayi sektörlerinin geliştirilmesi ve AB mekanizmalardan gelecek kaynakların verimli harcamalara kanalize edilmesi cari dengeyi de sağlayacağından ülke ekonomisinde topyekün gelir oluşturarak borç krizlerini önleyecektir.

Türkiye Ekonomisi ise 1970'den sonra yaşanan krizlerle birlikte artan bütçe açıkları ve ödemeler dengesi sorunlarının körüklediği enflasyonu giderebilmek için

reformu edilmiştir. 24 Ocak Kararlarıyla değişen sanayileşme anlayışı, kur sistemi, faiz politikası ve yabancı sermayeyi cezbetmeye yönelik hazırlanan kanunlar hem ticari anlamda dışa açıklığı hem de ülkeye çekilen yabancı sermaye hacmini arttırmıştır. Burada yapılması gereken, dışa açıklıkta ihracatın oranının artırılması, gelişen finansal yatırımların verimli alanlarda kullanılması ve doğrudan yabancı yatırımları arttıracak hamlelerle ekonomik büyümenin sağlanmasıdır. Bunun yanı sıra, işgücü verimliliğinin gözetilerek istihdamın artırılması, sabit sermaye yatırımlarının birbirini tamamlayıcı nitelikte olması ve reel ücret artışları reel ekonomik büyümeyi sağlayacaktır.

Vergisel açıdan ise sermaye birikimine bu denli ihtiyaç duyulan günümüz dünyasında, azaltılmak istenen vergi yükü de doğal olarak mobil olmayan emeğe yoğunlaşmaktadır. Bu bağlamda, Türk Vergi Sistemi'nde bütçedeki toplam vergi gelirlerinin büyük bir kısmını oluşturan tüketim üzerinden alınan vergiler ön plana çıkmaktadır. Gelir getirici özelliği azalan gelir ve servet üzerinden alınan vergiler ise vergisel rekabet ve nicel-nitel olarak farklılaşan ticaret sistemiyle birlikte devletlerin mali yapısını bozmaktadır. Türkiye'de vergilendirilemeyen sermayeye karşı, konjonktürüne uygun olarak belirlenen uluslararası vergi anlaşmalarına taraf olmakla, internet tabanlı firmalardan ülkede işyeri veya daimi temsilci göstermesini istemekle ve zararlı vergi rekabetiyle mücadele etmek amacıyla düzenlenmiş kanunlara işlerlik kazandırarak mücadele verilmelidir. Özellikle, vergi cennetlerini kullanarak matrah azaltıcı işlemlerde alınacak önlemler, bağlı şirketler arasındaki ticarete kullanılan fiyatın emsallere uygun bir şekilde tespit edilmesi ve uluslararası vergisel işbirliği vergisel kayıpları en aza indirecek çözüm önerileridir.

Vergilemede etkinlik ve adalet alanında yaşanan problemlerin yanı sıra, makroekonomik dengesizlikleri giderme hususunda kamu kesiminin üstlendiği rol, küresel sorunlar için belirlenen politikalar ve artan sıcak para girişleri kamusal harcama artışlarına neden olmuştur. Mali disiplindeki bu bozulma da, toplam harcamaların en büyük bileşeninin faiz harcamaları olmasına neden olarak yatırım harcamalarının üzerinde saptırıcı etki yapmıştır. 2001 yılında sonra, ekonomide yürürlüğe giren 5018-4749 Sayılı Kanunlar ile hedeflenen gelir arttırıcı-gider azaltıcı tedbirlerin hayata geçirilmesiyle birlikte artan faiz dışı fazla, faiz harcamalarını finanse ederek milli geliri arttırıcı harcamaları ön plana çıkarmıştır.

Arka planında ise 1994 Kriziyle birlikte ön plana çıkan harcamaya ilişkin kuralların 2001 Krizi sonrasında gelir arttırıcı önlemlerle birlikte uygulanması vardır. Özellikle, bütçe açığının 2001 yılında zirve yapmasından sonra alınan sayısal ve

yapısal önlemlerle arttırılan faiz dışı fazla bütçe açığını giderici etkisiyle ön plana çıkmıştır. Buradaki temel nokta ise bütçe açıkları giderildikçe azalan borç yükü ve faiz dışı fazlaya duyulan ihtiyacın azalmasıdır. Ancak bu şekilde, daha fazla kaynağın verimli harcamalara yönlendirilmesiyle birlikte borç yükünün daha da aşağılara çekilmesi ve özel sektör işbirliğiyle büyümenin gerçekleştirilmesi sağlanabilecektir.

Enflasyonun, siyasi çıkar amaçlı arttırılan ve verimsiz alanlara yönelen harcamaların kamu bütçesine getireceği yük, serbest piyasada devletin halen etkin olması sebebiyle makroekonomik dengeleri olumsuz etkileyecektir. Bu nedenle, 1211-4749-5018 Sayılı Kanunlarla birlikte düzenlenen borçlanma ve ödenek kullanımları ile ilgili kuralların yaptırımlarla desteklenerek işlerlik kazandırılması ve Mali Kural Kanun Tasarısı'nın yürürlüğe girerek her yıl belirli bir uyarlamayla %1 açık hedefinin ve açık verilmesine fırsat veren tasarrufların yakalanarak özel sektörün geliştirilmesi ciddi önem sahiptir. Çünkü tüm bu önlemlerle birlikte ihracatı teşvik edecek şekilde uygulanan politikalar ekonominin topyekün gelişimini sağlayacaktır.

19.yy Osmanlı Devletinin son dönemlerinde bütçe açıklarında izlenen yanlış finansman politikaları, Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte yapılması zorunlu olan yatırımlar, İkinci Dünya Savaşı sonrası devalüasyon ve ithal ikameci anlayışla dahi giderilemeyen dış açıklar, kamu kesimindeki verimliliğin düşüklüğü Türkiye Ekonomisi'ndeki kamu borç yapısının temelini oluşturmuştur. Küresel sürece kadar, yurtdışından gelen dövizlerle de sürdürülemeyen dış ticaret, artan enflasyon ve bütçe açıkları söz konusu olmuştur. Ardından, ekonomideki bu olumsuzlukları bertaraf etmek amacıyla uygulanan 24 Ocak İstikrar Tedbirleri ise ithalata bağımlı üretim yapısı, iç tasarruf yetersizliği ve bütçe disiplinin sağlanamamasıyla sekteye uğrayarak enflasyonu daha da arttırmıştır. Sonucunda ise ekonomideki iç ve dış problemleri gidermeden arttırılan faizler, kısa vadeli yabancı sermaye girişlerine ivme kazandırarak iç ve dış borç yapısının küresel süreçle birlikte değişimine neden olmuştur.

İhracatın artmaması, tasarrufların yetersizliği, enflasyonun kronikleşmesi ve artan bütçe açıkları yatırımcıların gelecek ile ilgili beklentilerini olumsuz etkileyerek Türkiye Ekonomisinde ciddi krizlere neden olmuştur. Bu krizlerde süregelen makroekonomik dengesizliklerle birleşince, kamunun toplam borç stokunu arttırarak borç yükünü ağırlaştırmıştır. Bu bağlamda, döviz kazandırıcı faaliyetlerin geliştirilmesi ve faiz dışı fazla hedefiyle birlikte uygun maliyetle ve borçlanma

araçlarını geliştirerek uygulanacak borçlanma politikası kamu borcunun sürdürülebilirliğini sağlayacaktır.

Özetle, yüksek katma değerli ürün üretimini ve kamu-özel işbirliğini sağlayacak yatırımlara ivme kazandırılması gerekmektedir. Bunun yanı sıra, verimli ve beşeri sermayeye katkı sağlayıcı yatırımlara yönelik harcama politikası ve adalet-etkinlik prensipleri çerçevesinde reforme edilmiş gelirler politikası ciddi öneme sahiptir. Son olarak, tüm bu gelişmelerle birlikte faiz dışı fazla hedefinin tutturulması, rasyonel borç yönetimi ve yaptırımlarla desteklenmiş yüksek kamu mali kalite ekonomik büyüme ve kalkınmaya zemin hazırlayacaktır.

KAYNAKÇA

AB. (2011). Avrupa Birliği'nde Küresel Finansal Krize Karşı Alınan Önlemler ve Birliğin Rekabet Gücünün Arttırılmasına Yönelik Girişimler: "Euro Rekabet Paketi". Ankara: Avrupa Birliği Genel Sekreterliği.

Adda, J. (2002). *Ekonominin Küreselleşmesi*. Çev. Sevgi İneci. İstanbul: İletişim Yayınları.

Adıyaman, A. T. (2006). Dış Borçlarımız ve Ekonomik Etkileri. *Sayıştay Dergisi*. (62): 21-45.

Ağca, B. Küresel Kamu Malları. <http://www.mfa.gov.tr/kuresel-kamu-mallari.tr.mfa>, (24.03.2017).

Ağır, H. (2010). Finansal Liberalizasyon Süreci ve Makroekonomik Gelişim. *Türkiye'de Finansal Liberalizasyon ve Finansal Gelişme İlişkisinin Ekonometrik Analizi* (47-76). Ankara: BDDK Aroks Doküman Merkezi.

Akalın, G., Erkişi, K. (2007). Türkiye'de Seçim Ekonomisi Uygulamalarının Geleneksel Oportünist Seçim Çevrimleri Açısından Değerlendirilmesi. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*. 3(5): 89-116.

Akçağlayan, A., Kayıran, M. (2010). Türkiye'de Kamu Harcamaları ve Gelirleri: Nedensellik İlişkisi Üzerine Bir Araştırma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*. 5(2): 129-146.

Akçakın, M. (2015). İkili Anlaşmaların Kurumların Türkiye'de Ödeyeceği Kurumlar Vergisiyle Olan İlişkisi. <http://www.tayyarates.com.tr/single-post/2015/05/01/%C4%B0kili-Anla%C5%9Fmalar%C4%B1n-Kurumlar%C4%B1n-T%C3%BCrkiyede-%C3%96deyece%C4%9Fi-Kurumlar-Vergisiyle-Olan-%C4%B0li%C5%9Fkisi>, (08.03.2017).

Akçay, B. (2013). Avro Bölgesi Borç Krizi: GIIPS. *EY International Congress on Economics 1*. 1-24.

Akdemir, S. (2003). Uluslararası Borç Krizi ve Dış Borç Azaltma Teknikleri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 2(7): 1-6.

Akdemir, T., İlgün, M. F. (2011). Kamu Borçlanması Sınırlamalarının Kamu Harcamalarının Bileşimi Üzerine Etkileri: Avrupa Birliği Ülkelerine Yönelik Ampirik Bir Değerlendirme. *Maliye Dergisi*. (160): 177-203.

Akdoğan Gedik, M (2011). Vergi Rekabeti Etkinlik Değerlendirmesi: OECD Üyesi Ülkeler İçin Veri Zarflama Analizi Uygulaması. *Maliye Dergisi*. (160): 328-350.

Akkaya, Ş. (2002). Küreselleşme ve Vergi Politikası. *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*. (42): 1-27.

Akkaya, Ş. (2001). An Instrument of Limiting Carbon Emission: Carbon Tax. İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi. (23-24): 23-33.

Akpınar, A., Göktuna Yaylacı, F., Birkalan Gedik, H., İhlamur, S. G., Uncu, B. A., Cerit Mazlum, S., Açma, B. ve Yaylacı, A. F. (2011). Yeni Toplumsal Hareketler. *Çevrecilik ve Çevre Hareketleri* (206-245). Editörler Bilhan Kartal ve Belkis Kümbetoğlu. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını.

Aksümer, E. (2015). Peşin Fiyatlandırma Anlaşmaları İle İlgili Vergi Sistemimizde Yer Alan Düzenlemeler. *Mali Çözüm Dergisi*. 163-173.

Akşener, M. (1999). Küreselleşen Değerler ve Perspektif Çarpılması Üzerine. *Yeni Türkiye*. (29): 257-259.

Aktan, C. .C. *Buchanan'ın Anayasal Politik İktisada Katkıları*. http://www.canaktan.org/ekonomi/anayasal_iktisat/buchanan-life-legacy/turkce-kaynaklar/buchanan-anayasal-iktisat.htm, (03.04.2017).

Aktan, C. ., Şen, H. (Kasım-1999). *Globalleşmenin Tarihsel Gelişimi*. <http://www.canaktan.org/yeni-trendler/globallesme/tarihsel.htm>, (06.02.2017).

Aktan, C. C. (2000). Monetarizm ve Rasyonel Beklentiler Teorisi. http://www.canaktan.org/ekonomi/anayasal_iktisat/monetarizm/aktan-monetarizm.htm, (02.04.2017).

Aktan, C. C. (2011). Kurumsal Maliye Politikası ve Mali Kurallar (Ekonomi Politikası Yönetiminde Anayasal ve Yasal Mali Kurallar). *Çimento Endüstrisi İşverenleri Sendikası Dergisi*. 4-13.

Aktan, C. C., Çoban, H., Demir, İ. C. (2010). Kurumsal Maliye Politikası Perspektifinden Vergi ve Harcama Sınırlamaları. *Mali Kurallar* (98-123). Editörler Coşkun Can AKTAN, Ahmet KESİK, Fatih KAYA. Ankara: Ümit Ofset Matbaacılık.

Aktan, C. C., Çoban, H., Demir, İ. C. (2010). Uluslararası Uygulamalar Işığında Mali Kurallar ve Mali Disiplin. *Mali Kurallar* (46-62). Editörler Coşkun Can AKTAN, Ahmet KESİK, Fatih KAYA. Ankara: Ümit Ofset Matbaacılık.

Aktan, C. C., Dileyici, D. ve Vural, İ. Y. (2004). *Kamu Maliyesinde Çağdaş Yaklaşımlar*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Aktan, C. C., Dileyici, D., Özen, A. (2004). Geleneksel Maliyeye Karşı Yeni Maliye. http://www.canaktan.org/ekonomi/kamu_maliyesi/yeni-maliye/butce.htm, (03.04.2017).

Aktan, C. C., Dileyici, D., Özen, A. (2004). Geleneksel Maliyeye Karşı Yeni Maliye. http://www.canaktan.org/ekonomi/kamu_maliyesi/yeni-maliye/borclanma.htm, (14.04.2017).

Aktan, C. C., Şen H. (1999). Ekonomik, Siyasal ve Sosyo-Kültürel Globalleşme. <http://www.canaktan.org/yeni-trendler/globallesme/ekonomik-global.htm>, (14.02.2017).

Aktan, C. C., Şen, H. (1999). *Ekonomik, Siyasal ve Sosyo-Kültürel Globalleşme*. <http://www.canaktan.org/yeni-trendler/globallesme/ekonomik-global.htm>, (16.02.2017).

Aktan, C. C., Şen, H. (1999). Ekonomik, Siyasal ve Sosyo-Kültürel Globalleşme. <http://www.canaktan.org/yeni-trendler/globallesme/ekonomik-global.htm>, (23.02.2017).

Aktan, C. C., Şen, H. (1999). Globalleşmenin Boyutları. <http://www.canaktan.org/yeni-trendler/globallesme/boyutlar.htm>, 20.09.2018

Aktan, C. C., Şen, H. (1999). Globalleşmenin Ortaya Çıkardığı Tehlikeler. <http://www.canaktan.org/yeni-trendler/globallesme/tehlike.htm>, (23.02.2017).

Aktan, C. C., Şen, H. (2001). Globalleşme ve Türkiye. *Mercek Dergisi*. 6(21): 104-112.

Aktan, C. C., Şen, H. (Kasım-1999). *Globalleşmeyi Ortaya Çıkaran Nedenler*. <http://www.canaktan.org/yeni-trendler/globallesme/nedenler.htm>, (10.02.2017).

Aktan, C. C., Vural, İ. Y. (2004). Vergi Rekabeti. *Erciyes Üniversitesi, İİBF Dergisi*. (22): 1-18.

Aktan, C. C., Vural, İ. Y. (2006). *Çok Uluslu Şirketler*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.

Aktan, C. C., Vural, İ. Y. (2006). *Çokuluslu Şirketler*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.

Aktan, C. C. Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı Tebliği. http://www.canaktan.org/yonetim/kobi/ihracata-yonelik-devlet-yarimlari-mevzuat/yabanci_sermaye_cerceve_karari.htm, (05.12.2018).

Aktaş, M. C. (2016). *Küresel Kamu Mallarının Uluslararası İşbirliklerinde Kullanımı ve Türkiye İçin Öneriler*. (Uzmanlık Tezi). T.C. Kalkınma Bakanlığı Dış Ekonomik İlişkiler Genel Müdürlüğü.

Akyıldız, H., Eroğlu, Ö. (2004). Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Uygulanan İktisat Politikaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 9(1): 43-62.

Akyol, S., Ulutürk, S. (2007). Küresel Kamu Malları: Hegemonya ve İstikrarın Küresel Ekonomi Polisiği. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*. (13): 62-85.

Alganer, Y., Yılmaz, Ö. (2016). Daimi İşyeri ile Transfer Fiyatlandırması İlişkesine OECD Model Vergi Anlaşması ve BEPS Bağlamında Bir Bakış. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 38(2): 45-61.

Alıcı, B., Yıldız, H. (2012). Küresel Kamusal Mal Olan Çevrenin Korunmasında Karbon Vergisi ve Etkinliğı. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*. 4(1): 55-64.

Alkin, K. 2005 Yılında Türkiye Ekonomisi ve Makro Ekonomik Göstergelerin Durumu. <http://www.ilk250.org.tr/documents/2005/06%20Prof.%20Dr.%20Kerem%20ALK%C4%B0N%20%202005%20Y%C4%B1l%C4%B1nda%20T%C3%BCrkiye%20Ekonomisi%20Ve%20Makro%20Ekonomik%20G%C3%B6stergelerin%20Durumu.pdf>, (11.06.2017).

Alptekin, V. (2009). IMF İstikrar Politikalarının Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri (1980-2004). *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*. (17): 470-490.

Altay, A. (2005). Yoksulluk Sadece Devletin Sorunu Mu? Kamu Harcamaları Açısından Bir Değerlendirme. (2): 156-178.

Altınışik, İ., Peker, H. S. (2009). Küresel Kamusal Mallar ve Finansmanı. *Selçuk Üniversitesi, Üniversite Dergisi*. 323-332.

Altuğ, N. (1994). Türkiye’de İç Borçların Yapısında 1970-1992 Yılları Arasında Meydana Gelen Değişmeler Üzerine Bazı Gözlemler. *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları Dergisi*. (36): 108-122.

Ardıç, H. (2004). *1994 ve 2001 Yılı Ekonomik Krizlerinin, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Bilançosunda Yarattığı Hareketlerin İncelenmesi*. (Uzman Yeterlilik Tezi). Ankara: TCMB Muhasebe Genel Müdürlüğü.

Arıkboğa, A. (2002). Tobin Vergisi: Bir “Döviz İşlemleri Vergisi” Önerisi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*. 52(2): 37-45.

Arısoy, İ. (2005). Türkiye’de Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi (1950-2003). *Türkiye Ekonomi Kurumu, Tartışma Metni 2005/15*. 1-17.

Armağan, R. (2007). Türkiye’de Gelir ve Kurumlar Vergisi Oranlarında İndirimin Vergi Gelirleri Üzerine Etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 12(3): 227-252.

Armağan, R., İçmen, M. (2012). Vergi Rekabeti ve Türkiye’ye Yansıması. *Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF Dergisi*. 17(2): 145-172.

Arsan, H. Ü. (1992). Kamu Maliyesi Alanında Yeni Bir İnceleme Konusu: Uluslararası Kamusal Mallar. *Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi (Prof. Dr. Gündüz Ökçün’e Armağan)*. 47(1-2): 403-426.

Atalay, A. (2005). *Almanya’daki İşçi Tasarruflarının Değerlendirilmesi: Kredili Mektuplu Döviz Tevdiat ve Süper Döviz Hesapları Örneğinde Bir Makro Analiz*. (Uzman Yeterlilik Tezi). Ankara: T.C. Merkez Bankası İşçi Dövizleri Genel Müdürlüğü.

Avcı, N. (1988). Bütçe ve Para Politikalarının Makroekonomik Etkileri. *Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu*. 1-60.

Ay, H., Uçar, Ö. (2015). Üç Küresel Ekonomik Krizin Analizi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 17(1): 11-32.

Aydemir, C., Kaya, M. (2007). Küreselleşme Kavramı ve Ekonomik Yönü. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. 6(20): 260-282.

Aydın, D. Küreselleşme ve Yoksulluk. <http://insamer.com/rsm/files/KUR-ESELLESME-VE-YOKSULLUK.pdf>, (27.03.2017).

Aydın, M. K. (2003). *Sermayenin Küreselleşmesi*. İstanbul: Değişim Yayınları.

Aydoğan, E. (2004). 1980'den Günümüze Türkiye'de Enflasyon Serüveni. *Yönetim ve Ekonomi*. 11(1): 92-110.

Aykın, H. (2017). Vergi Rekabetinde Dibe Doğru Yarış (Race To Bottom). <https://vergidosyasi.com/2017/03/10/vergi-rekabeti-ve-dibe-dogru-yaris-race-to-bottom/>, (16.03.2017).

Babalı, T. (2008). ABD Ekonomisi ve Mortgage Krizi Nereye Gidiyor? http://www.mfa.gov.tr/abd-ekonomisi-ve-_mortgage_-krizi-nereye-gidiyor_.tr.mfa, (18.04.2017).

Bakan, S., Kocağ E. K. (2012). Küreselleşmenin Azgelişmiş Ülkelere Etkileri. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*. 4(1): 283-292.

Bakar, F. (2012). Vergi İdareleri Arası İşbirliği: Fiscalis ve Fiscus Programları. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*. 4(2): 35-44.

Bakkal, H., Kasımoğlu, A. (2015). Bütçe Sürecinde Mali Saydamlık ve Hesap Verebilirliğin Önemli. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*. 52(599): 37-52.

Bakkal, U., Susam, N. (2011). Küreselleşme Sürecinin Kamu Maliyesi Alanına Etkileri. *İktisat Fakültesi Mecmuası*. 61(2): 23-50.

Balcı, A. (2013). Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar ve Kamu Hizmet Sunumuna Etkileri. <http://www.canaktan.org/politika/kamuda-kalite/balci.pdf>, (07.04.2017).

Balı, S., Büyükşalvarcı, A. (2011). 20. Yüzyıl: Tarih Değiş(mey)erek ve Şiddetlenerek Tekerrür Ediyor. *1930'dan 2010'a Finansal Krizler Tarihi Balonlar*,

Panikler, Buhranlar ve Küresel Finansal Kriz. (77-185). Editör Aslan EYİ. İstanbul: Çatı Kitapları.

Balkan, D., Suiçmez, H. (2015). Türkiye ve Dünya'da İşgücü Verimliliğinin Karşılaştırmalı Analizi. *Mülkiye İktisadi ve Sosyal Araştırmalar Merkezi Araştırma Raporu. 3-23.*

Balseven, H. (2008). Uluslararası Düzeyde Bölgesel Kamusal Hizmetlerin Üretilmesi Yaklaşımları: Tuna Nehri Kirlenmesi Örneği. *Çağdaş Yerel Yönetimler. 17(3): 65-93.*

Balseven, H., Gümüş, E., Tosunoğlu, Ş., Arslan M. O., Kirmanoğlu, H., Ferhatoğlu, H. ve Öz, N. S. (2013). Uluslararası Şirketlerin Vergilendirilmesi. *Uluslararası Kamu Maliyesi (138-157). Editörler Fazıl Tekin ve Oğuz Arslan. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını.*

Balseven, H., Gümüş, E., Tosunoğlu, Ş., Arslan, M. O., Kirmanoğlu, H., Ferhatoğlu, E. ve Öz, N. S. (2013). Uluslararası Kamu Mallarının Finansmanı. *Uluslararası Kamu Maliyesi (80-96). Editörler Fazıl Tekin ve Oğuz Arslan. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını.*

Balseven, H., Gümüş, E., Tosunoğlu, Ş., Arslan, M. O., Kirmanoğlu, H., Ferhatoğlu, E. ve Öz, N. S. (2013). Küreselleşme ve Kamu Maliyesi. *Uluslararası Kamu Maliyesi (2-25). Editörler Fazıl Tekin ve Oğuz Arslan. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını.*

Balseven, H., Gümüş, E., Tosunoğlu, Ş., Arslan, M. O., Kirmanoğlu, H., Ferhatoğlu, E. ve Öz, N. S. (2013). Uluslararası Vergi Sorunları. *Uluslararası Kamu Maliyesi (116-136). Editörler Fazıl Tekin ve Oğuz Arslan. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını.*

Balseven, H., Gümüş, E., Tosunoğlu, Ş., Arslan, M. O., Kirmanoğlu, H., Ferhatoğlu, E. ve Öz, N. S. (2013). Uluslararası Vergi Rekabeti. *Uluslararası Kamu Maliyesi (158-176). Editörler Fazıl Tekin ve Oğuz Arslan. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını.*

Balseven, H., Gümüş, E., Tosunoğlu, Ő., Arslan, M. O., Kirmanoğlu, H., Ferhatoğlu, E. ve Öz, N. S. (2013). Uluslararası Kamu Malları Kavramı. *Uluslararası Kamu Maliyesi* (26-49). Editörler Fazıl Tekin ve Oğuz Arslan. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını.

Balseven, H., Gümüş, E., Tosunoğlu, Ő., Arslan, M. O., Kirmanoğlu, H., Ferhatoğlu, E. ve Öz N. S. (2013). Uluslararası Kamu Malı Örnekleri. *Uluslararası Kamu Maliyesi* (50-78). Editörler Fazıl Tekin ve Oğuz Arslan. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını.

Başkılıç, E. (2006). *Türkiye'nin Uluslararası Rekabet Gücü; Bazı AB ölkeleri Kıyaslaması*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Batun, M. (2016). *OECD Model Vergi Anlaşmasına Göre Gayrimaddi Hak Bedellerinin Vergilendirilmesi*. <http://www.vmhk.org.tr/oecd-model-anlasmasina-gore-gayrimaddi-hak-bedellerinin-vergilendirilmesi-ve-turkiye-uygulamasi/>, (13.03.2017).

Bayar, F. (2008). Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye. *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*. (32): 25-34.

Bayraktutan, Y. (2003). *Global Ekonomide Bütünleőe Trendleri*. Ankara: Nobel Yayınevi.

Berkay, F., Armağan, R. (2011). Vergilemenin Uluslararası Boyutlarından Çifte Vergilendirme Sorunsalının Türk Vergi Sistemine Etkisi. *Vizyoner Dergisi*. 3(5): 88-106.

Biçenel, Y. (2006). *Avrupa Birliği Vergi Rekabeti ve Zararlı Vergi Rekabetinin Önlenmesine Yönelik Çalışmalar: Kurumlar Vergisi Üzerine Bir Değerlendirme*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bilge, S. (02 Ocak 2007). Belediyelerde Performans Ölçümü (BEPER) Projesi. [http://www.eakademi.org/incele.asp?konu=BELED%DDYELERDE%20PERFORMANS%20%D6L%C7%DCM%DC%20\(BEPER\)%20PROJES%DD&kimlik=1222407885&url=makaleler/sbilge-3.htm](http://www.eakademi.org/incele.asp?konu=BELED%DDYELERDE%20PERFORMANS%20%D6L%C7%DCM%DC%20(BEPER)%20PROJES%DD&kimlik=1222407885&url=makaleler/sbilge-3.htm), (09.05.2017).

Bilgili Denetim. Zararlı Vergi Rekabeti ve Vergi Cennetleri. <http://www.bilgidenetim.com/zararli-vergi-rekabeti-ve-vergi-cennetleri.html>, (03.05.2017).

BM Ankara. Birleşmiş Milletler ve İklim Değişikliğiyle Mücadele. <http://www.unicankara.org.tr/tr/birlesmis-milletler-ve-iklim-degisikligi-ile-mucadele/>, (26.03.2017).

BM. Uluslararası Barış ve Güvenlik. <http://www.unicankara.org.tr/today/2.html>, (25.03.2017).

Boratav, K. (2000). Emperyalizm mi? Küreselleşme mi? *Küreselleşme, Emperyalizm, Yerelcilik, İşçi Sınıfı*. (15-25). Derleyen E. Ahmet Tonak. Ankara: İmge Kitabevi.

Buchanan, J. *Kamu Borçlanması*. Çev. Haluk Tandırcıoğlu. http://www.canaktan.org/ekonomi/anayasal_iktisat/diger_yazilar/tandircioglu-kamu-borclanmasi.pdf, (13.04.2017).

Budak, T., Yakar, S. (2007). Vergilendirme Yetkisinin Sınırlandırılması. *Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 16(1): 133-144.

Buğra, A. (2006). Yoksullukla Mücadele Hayırseverlik Değil. *Radikal Gazetesi*. <http://www.radikal.com.tr/radikal2/yoksullukla-mucadele-hayirseverlik-degil-874429/>, (10.03.2017).

Bulutay, T. (1973). 1970 Devalüasyonu ve Fiyat Mekanizması. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 28(1): 122-131.

Bülbül, D. (2003). Devlet Borçlanması ve Sosyal ve Ekonomik Etkileri. *Ekonomik Yaklaşım*. (1): 122-140.

BÜMKO. (2016). 2017 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu. <http://www.bumko.gov.tr/Eklenti/10372,6767sayili2017yilimybpdf.pdf?0>, (07.07.2017).

BÜMKO. (2016). Aylık Bütçe Gerçekleşmeleri Raporu. https://www.bumko.gov.tr/Eklenti/10110,2016mayisbutcegerceklesmeleriraporu.pdf?0&_tag1=67A55FB4CB35B93E1AF33672DF73652214F25AD9, (10.05.2017).

BÜMKO. (2016). 2017 Yılı Bütçe Gereğesi. http://www.bumko.gov.tr/Eklenti/10275,2017yilibutcegerekcesi.pdf?0&_tag1=E595FBCC29FA4EAD494A56873635CD3CC34B8222.

BÜMKO. 2016 Bütçesi Vergi Gelirlerinin Dağılımı. <http://www.bumko.gov.tr/TR,6-317/2016-butcesi-vergi-gelirlerinin-dagilimi.html>, (29.04.2017).

BÜMKO. Merkezi Yönetim Bütçe Giderleri (2006-2017). <http://www.bumko.gov.tr/TR,165/merkezi-yonetim-butce-giderleri-2006-2017.html>, (Erişim: 07.05.2017).

BÜMKO. Orta Vadeli Mali Plan (2009-2011). <http://www.bumko.gov.tr/Eklenti/47,2009-2011ovmmpdf.pdf?0>, (13.06.2017).

BÜMKO. Orta Vadeli Program (2011-2013/2013-2015). <http://www.bumko.gov.tr/TR,42/orta-vadeli-program.html>, (13.06.2017).

BÜMKO. Orta Vadeli Program (2013-2015). <http://www.bumko.gov.tr/Eklenti/6591,orta-vadeli-program.pdf?0>, (22.07.2017).

BÜMKO. Orta Vadeli Program (2012-2014). <http://www.bumko.gov.tr/Eklenti/22,ovp2012-2014pdf.pdf?0>, (06.05.2017).

BÜMKO. Orta Vadeli Program (2014-2016). <http://www.bumko.gov.tr/Eklenti/7734,20142016ortavadeliprogrampdf.pdf?0>, (23.07.2017).

BÜMKO. Orta Vadeli Program (2017-2019). <http://www.bumko.gov.tr/Eklenti/10200,ortavadeliprogram20172019pdf.pdf?0>, (23.07.2017).

BÜMKO. *Temel Ekonomik Büyüklükler (2000-2018)*. <http://www.bumko.gov.tr/TR,7044/temel-ekonomik-buyuklukler-2000-2018.html>, (08.04.2018).

Canbay, T., Selim, S. (2010). Türkiye’de Hanehalkı Yoksulluğu. *Ege Akademik Bakış*. 10(2): 627-649.

Cangöz, M. C. (1994). *Türkiye’de Dış Borç Sorunu Borçlanma Stratejileri ve Borç Yönetimi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Canpolat, Ö. (2001). *E –Ticaret ve Türkiye’deki Gelişmeler*. Ankara: Tüketicinin ve Rekabetin Korunması Genel Müdürlüğü Yayını.

Cebeci, İ, (2011). Küreselleşme Yaklaşımları Kapsamında Küreselleşme Sürecinin Tarihsel Değerlendirilmesi. *Sosyoloji Konferansları Dergisi*. (43): 359-385.

Cenkeri, E. (2011). Hukuk Doktrinde Uluslararası Vergi Anlaşmalarının Konumu. *Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. (24): 167-174.

Ceran, Y., Çiçek, R. (2007). Elektronik Ticaretin Vergilendirilmesine İlişkin Türk Vergi Sisteminde Katma Değer Vergisi Açısından Bir Değerlendirme. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*. 14(1): 292-304.

Civriz, M. (2010). Türkiye’de Mali Disiplini Sağlamaya Yönelik Mali Hükümler ve Mali Kural Benzeri Uygulamalar. *Mali Kurallar* (347-379). Editörler Coşkun Can AKTAN, Ahmet KESİK, Fatih KAYA. Ankara: Ümit Ofset Matbaacılık.

Coşkun Ilgar, S., Ilgar, M. Z. (2013). Küreselleşme ve Kültür. *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 2(3): 23-36.

Coşkun, N. (2005). Elektronik Ticarete Vergilendirme Sorunları ve Uluslar arası Düzeyde Çözüm Arayışlarının Türkiye Açısından Değerlendirilmesi. *Çukurova Üniversitesi, Enstitü Dergisi*. 14(1): 153-170.

Cural, M., Çevik, N. K. (2015). Ekonomik Kalkınmanın Vergi Yapısı Üzerindeki Etkisi: 1924-2003 Dönemi Türkiye Örneği. *Amme İdaresi Dergisi*. 48(3): 127-158.

Çak, M. (2002). Dünyada ve Türkiye’de Elektronik Ticaret ve Vergilendirilmesi. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayını.

Çakmak, T. (2012). Türkiye’nin Akdettiği Bilgi Değişim Anlaşmaları ve Bu Anlaşmaların Zararlı Vergi Rekabeti ile Mücadeledeki Yeri. <http://www.kpmgvergi.com/Blog/Pages/FullBlog.aspx?article=136>, (20.03.2017).

Çalcalı, Ö., Yılmaz, A. (2013). Sermayenin Vergilendirilmesinde Adaletten Etkinliğe Doğru Yaşanan Kayma: Türkiye’deki Durum. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*. 20(2): 244-258.

Çelebi, E. (2001). Türkiye’de Devalüasyon Uygulamaları (1923-2000). *Doğuş Üniversitesi Dergisi*. 2(1): 55-66.

Çelik, M. Y. (2012). Boyutları ve Farklı Algılarıyla Küreselleşme. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 2(32): 57-74.

Çetin Gerger, G. (2011). Elektronik Ticarete Tüketim Vergisi Olarak KDV’nin Etkinliği. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*. 3(1): 59-67.

Çetin Gerger, G., Gerçek, A. (2016). Elektronik Ticaretin Vergilendirilmesi Açısından Katma Değer Vergisinin Uygulama Sorunlarının Değerlendirilmesi. *International Journal of Public Finance Dergisi*. (1): 1-17.

Çetin, E., Savrul, M. (2016). Türkiye’de 1980 Sonrası Liberalleşme Sürecinde Dış Ticaretteki Gelişmelerin Türkiye’nin Cari Açığına Etkisi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*. 14(28): 511-532.

Çevik, Savaş. (2004). Küreselleşen Dünyada Vergi Politikası: Vergi Politikasında Dönüşüm ve Küresel Sorunlar. *Vergi Dünyası*. (270): 154-165.

Çevik, Savaş. (2013). *Küresel Ekonomide Uluslararası Vergileme Yapısı, Ekonomi Politikası ve Ülkeler Arası İşbirliği*. Konya: Palet Yayınları.

Çoğal, N. (9 Haziran 2015). *2000/2001 Krizleri ve Günümüze Yansımaları*. <http://nejatcogal.com/category/manset/2015/06/09/20002001-ekonomik-krizleri-ve-gunumuze-yansimalari/>, (06.05.2017).

Çöğürçü, İ. (2012). Türkiye'nin İç Borç Genel Yapısı Üzerine Geçmişten Günümüze Bir Değerlendirme. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*. 2(1): 93-104.

Çukurçayır, S. (2016). Türkiye'de Bütçe Açıkları ve Dış Borç Sorunu Üzerine Bir İnceleme. *Maliye Araştırmaları Dergisi*. 2(2): 1-12.

Çütçü, İ. (2014). Devalüasyon Politikası ve Dış Ticarete Etkisi: Türkiye Örneği. *Bilim, Kültür ve Sanat Sempozyumu* (71-79), Düzenleyen Adıyaman Üniversitesi.

Dağlıoğlu, İ., Çiçek, H. G. (2014). Uluslararası Vergileme İlkeleri ve Uluslararası Vergilemenin Amaçları Üzerine Bir Değerlendirme. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 10(1): 27-45.

Danışman, Y., Çelebi, H. U. (2010). AB Ülkelerinde Alınan Önlemler. *Ekonomik ve Sektörel Analiz Dairesi Yönetici Raporu*. 1-7.

Dedebek, E. (2015). *Küresel Kamusal Mal Olarak Barış ve Güvenlik*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Demir, F., Ermişoğlu, E., Karabıyık, A., Küçük, A. (2008). ABD Mortgage Krizi. *Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu Çalışma Tebliği*. Ankara: Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı.

Demir, H. Elektronik Ticarete Vergileme. http://www.legalisplatform.net/oz-el_dosyalar/Elektronik%20Ticarete%20Vergilendirme.pdf, (11.03.2017).

Demir, M., İnan, M. (2011). Türkiye’de Mali Kurallar. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 13(2): 25-66.

Demir, Y. (2009). 1960-1980 Dönemi Türk-Arap Ekonomik İlişkileri. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*. 8(18-19): 209-227.

Dilek, P. Y. (2005). *Sivil Toplum Bütçeyi İzliyor. “2006 Kamu Bütçesini İzlerken Nelere Dikkat Edilmeli?”*. İstanbul: TESEV Yayınları.

Dileyici, D., Özkıvrak, Ö. (2010). Bütçe Anlayışındaki Değişim Süreci: Denk Bütçe İlkesinin Erozyonu ve Açık Bütçe Politikası. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*. 2(1): 33-55.

Doğan, E. (2014). *Türkiye’de Yoksulluğun Ölçülmesi*. (Uzmanlık Tezi). Ankara: Kalkınma Bakanlığı, Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü.

Doğan, S. (2006). Keynesyen Teori’ye Bir Tepki: Arz Yanlı İktisat. *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*. (12): 253-272.

Dönek, E. (1995). Türkiye’nin Dış Borç Sorunu ve 1980 Sonrası Boyutları. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. (Prof. Dr. Latif Çakıcı’ya Armağan). 50(1-2): 173-186.

DPT. (Ocak 1963). Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl) 1963-1967. <http://www3.kalkinma.gov.tr/DocObjects/View/13736/plan1.pdf>, (05.09.2017).

DPT. (2000). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı. *DPT Küreselleşme Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. Ankara.

Duran, H. (2001). Birleşmiş Milletler ve Müdahale. *Süleyman Demirel, Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*. 6(2): 131-142.

Durgan, S. (2016). *Türkiye'nin Doğrudan Yabancı Yatırım Potansiyelinin Çekim Modeli Kullanılarak Belirlenmesi*. (Uzmanlık Tezi). T.C. Kalkınma Bakanlığı Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü.

Dursun, D. (1998). *Küreselleşme ve Toplumun İnşasında Bilginin Artan Önemi*. <http://www.ekodialog.com/Makaleler/kuresellesme-bilgi-toplumu-onemi-makale.html>, (10.02.2017).

Egeli, H., Eroğlu, A. (2016). Uluslararası Vergi Sorunları Bağlamında Belçika Vergi Sisteminin Değerlendirilmesi. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*. 23(2): 436-450.

Eğilmez, M. (09.07.2009). İşgücü Verimliliği. *Radikal Gazetesi*. <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/mahfi-egilmez/isgucu-verimliliği-944224/>, (27.04.2017).

Eğilmez, M. (11 Aralık 2011). Osmanlı'dan Devraldığımız Borçlar. <http://www.mahfiegilmez.com/2011/12/osmanlıdan-devraldigimiz-borclar.html>, (13.08.2017).

Ekinci, M. B. (2008). Türkiye'de 1923-2006 Döneminde İktisadi Krizler ve İstatistikler İtibariyle Sektörel Analizler. http://www.akademiktisat.net/calisma/tr_iktisat_genel/tr_ekonomisi_1923_2006.htm, (22.09.2017).

Ekonomi Bakanlığı. Türkiye'de e-Ticaretin Tarihçesi. <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/path/Contribution%20Folders/web/Hizmet%20Ticareti/Elektronik%20Ticaret/T%C3%BCrkiyede%20e-ticaret%20tarih%C3%A7esi%20devam%C4%B1.pdf?lve>, (01.05.2017).

Elif Çetin, E. (2009). *Transfer Fiyatlaması Yoluyla Örtülü Kazanç Dağıtımının Grup Şirketler Açısından İncelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Elma, F. (2008). Küreselleşme, Kriz ve Demokrasi, *Qafqaz Üniversitesi Dergisi*. (24): 41-52.

Elmas, P. (2009). Ticaretin Yeni Şekli E-Ticaret! Peki Hakkında Ne Biliyoruz? İzmir Ticaret Odası, *AR&GE Bülteni*. http://www.izto.org.tr/portals/0/iztogenel/dokumanlar/ticaretin_yeni_sekli_pinar_elmas_26.04.2012%2019-25-49.pdf, (10.03.2017).

Emektar, F. (2014). Dünyada Vergileme Anlayışındaki Değişim: Toplumsal İhtiyaçları Finanse Eden Vergilemeden Politika Aracı Olan Vergilemeye Giden Süreç. <http://www.vmhk.org.tr/dunyada-vergileme-anlayisindaki-degisim-toplumsal-ihhtiyaclari-finanse-eden-vergilemeden-politika-araci-olan-vergilemeye-giden-surec/>, (30.04.2017).

Emil, F. (2003). 1950'den Bu Yana Türkiye'de Kamu Borçlanması Yol Açan Nedenlerin Bazı Tarihsel Veriler Işığında İncelenmesi. *18. Türkiye Maliye Sempozyumu Kitabı* (43), Düzenleyen Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Maliye Bölümü ve Maliye Araştırma ve Uygulama Merkezi. 12-16 Mayıs 2003.

Ener, M., Demircan, E. (2008). Küreselleşme Sürecinde Değişen Devlet Anlayışından Kamu Hizmetlerinin Dönüşümüne: Sağlık Hizmetlerinde Piyasa Mekanizmaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*. 13(1): 57-82.

Erarslan, C., Timurtaş, M. E. (2015). Avrupa Borç Krizinin Seçilmiş Ülke Örnekleri Üzerindeki Etkileri. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*. 1(2): 17-54.

Erbeyin, E. E., Özpençe, Ö. (2014). Borçlanma Politikaları Işığında Türkiye'deki Borçlanma Stratejisi'nin Hukuksal Değerlendirmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 7(31): 735-744.

Erdal, A. (2015). Avrupa Birliği'nde Vergi Rekabeti ve Vergi Uyumlaştırması. *Electronic Journal of Vocational Colleges*. 34-40.

Erdem, M. (2012). Devlet Borçları İle İlgili Genel Bilgiler. *Devlet Borçları* (1-19). Bursa: Ekin Yayınevi.

Erdoğan, Z. (2007). Uluslararası Para Fonu – Türkiye İlişkilerinin Gelişimi ve 19. Stand-By Anlaşması. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. (18): 1-19.

Ergin, N. E. (2013). *Avrupa Birliği'nde Borç Krizi: Krize Karşı Alınan Tedbirlerin Değerlendirilmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ersoy, H. (2013). Küresel Kriz: Dış Borçlar ve Cari Açık Perspektifinden Türkiye Analizi. *Maliye Finans Yazıları*. 27(100): 95-114.

Eryılmaz, B., Biricikoğlu, H. (2011). Kamu Yönetiminde Hesap Verebilirlik ve Etik. *İş Ahlakı Dergisi*. 4(7): 19-45.

Eser, L. Y., Birinci, N. (2013). Global Vergi Önerileri ve Uygulanabilirlikleri. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 27(1): 177-195.

Eşki Uğuz, H., Saygılı, R. (2016). Küresel Dünyada Ulus Devlet. *Selçuk Üniversitesi, Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*. (32): 118-137.

Ferhatoğlu, E. (2006). Uluslararası Vergi Rekabeti ve Sürükleyici Güçleri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 7(1): 79-96

Ferhatoğlu, E. (2011). Almanya-Türkiye Çifte Vergilendirme Önleme Anlaşması'nda Bağlama Kuralları. *Maliye Dergisi*. (161): 105-117.

Ganiev, J. (2014). Küreselleşme, Finansal Piyasalar ve Kriz. *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi*. 1(2): 117-129.

Gelir İdaresi Başkanlığı. (2013). Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşmaları Sirküleri/3. http://www.gib.gov.tr/fileadmin/CifteVergilendirme/cvoa_sirkuler_3.htm, (08.03.2017).

Gelir İdaresi Başkanlığı. (2014). Gelir ve Servet Üzerinden Alınan Vergilere İlişkin Model Anlaşma. 2014 OECD Yayını. https://books.google.com.tr/books?id=IM_RCwAAQBAJ&pg=PA6&lpg=PA6&dq=OECD+MODEL+VERG%C4%B0+ANLA%C5%9EMASI+11.MADDE&source=bl&ots=pJAG_TQvt&sig=BzTbgtSrQN53n52ntpTFaHOTsT0&hl=tr&sa=X&ved=0ahUKEwj12K7uNPSAhWDVxQKHRxNALA4ChDoAQgmMAI#v=onepage&q=OECD%20MODEL%20VERG%C4%B0%20ANLA%C5%9EMASI%2011.MADDE&f=false, (13.03.2017).

Gelir İdaresi Başkanlığı. Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşmaları Çerçevesinde Vergilendirme Esasları. http://www.gib.gov.tr/fileadmin/CifteVergilendirme/cifte_vergilendirme.htm, (13.03.2017).

Gerşil, G. S., Yeşilyurt, H. (2014). Küreselleşme Sürecinde Yoksulluk: Türkiye’de ve Dünyadaki Perspektifi. *International Conference On Eurasian Economies 2014*. 1-9.

GİB. http://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/Yararli_Bilgiler/KVK_TevOran_Mad30.html, (04.05.2017).

GİB. http://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/VI/CVI3.htm.

GİB. http://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/VI/GBG1.htm.

Giray, F. (2005). Küreselleşme Sürecinde Vergi Rekabeti ve Boyutları. *Akdeniz Üniversitesi, İİBF Dergisi*. (9): 93-122.

Goodspeed, T. J. (2002). Vergi Rekabeti, Fayda Vergileri ve Mali Federalizm. Çev. İsa Sağbaş. *Maliye Dergisi*. (139): 51-60.

Gökbunar, R., Özdemir, H., Uğur A. (2008). Küreselleşme Kıskaçındaki Refah Devletinde Sosyal Refah Harcamaları. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*. 9(2): 158-173.

Gökbunar, R., Utkuseven, A. (2002). Elektronik Ticaretin Vergilendirilmesinde Yaşanan Gelişmeler: Yeni İpek Yolu Bir Vergi Cenneti mi?, *İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. (27): 197-209.

Göker, Z. (2009). Küresel Kamusal Bir Mal: Finansal İstikrar. *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*.(17): 7-22.

Göze Kaya, D., Durgun Kaygısız, A. (2015). 2008 Küresel Krizi ve Sonrasında Türkiye’de Uygulanan Maliye Politikalarına Genel Bir Bakış. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*. 11(26): 171-194.

Güçlü, Y. (2003). Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşmaları ve Türkiye. <http://www.mfa.gov.tr/cifte-vergilendirmeyi-onleme-anlasmalari-ve-turkiye.tr.mfa>, (06.03.2017).

Gülşen, A. (2008). Subprime Mortgage Kredilerinin Yükselişi ve Düşüşü. *Maliye Dergisi*. (154): 156-170.

Günay, A. (2007). Mali Disiplinin Sağlanmasında Anayasal Denk Bütçe Yaklaşımı ve Türkiye’de Uygulanabilirliği. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayını. Ankara: Ümit Ofset Matbaacılık.

Günay, A., Özen, A. (2002). Avrupa Birliği’nde Mali Disiplin Sağlanmasına Yönelik Maastricht Kriterlerinin Anayasal İktisat Perspektifinden Değerlendirilmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi SBE Dergisi*. 4(2): 66-82.

Günaydın, İ., Eser, L. Y. (2009). Maliye Politikasındaki Yeni Trend: Mali Kurallar. *Maliye Dergisi*. (156): 51-65.

Gündoğan, N. (2008). Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele. *Ankara Sanayi Odası Dosya*. 42-56.

Gündoğdu, M. M. (2009). *Uluslararası Vergi Rekabeti ve Zararlı Vergi Rekabetinin Önlenmesine Yönelik Düzenlemeler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Güneysu Balaban, K. (2012). *Kurallı Maliye Politikası ve Türkiye’de Kurallı Maliye Politikası Uygulamasına İlişkin Model Önerisi*. (Uzmanlık Yeterlilik Tezi). Ankara: T.C. Merkez Bankası İletişim ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü.

Güngör, K. *İktisadın Tarihine Kısa Bir Bakış ve Merkantilizmden Günümüze İktisadi Düşünceler*. http://kisi.deu.edu.tr/asuman.altay/kamil_gungor.pdf, (01.04.2017).

Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu. (2002). Yoksullukla Mücadele Stratejileri. *Globalleşme ve Yoksulluk*. Editör C. Can Aktan. Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayını.

Han, E., Kaya, E. A. (2004). Kalkınmanın Finansmanı. *İktisadi Kalkınma ve Büyüme* (78-106). Editör Erol KUTLU. Eskişehir: TC. Anadolu Üniversitesi Yayını.

Hasanoğlu, M. (2001). Küreselleşmenin Devlet Yönetimine Etkileri. *Sayıştay Dergisi*. 12(43): 68-82.

Hayrulloğlu, B. (2014). Küresel Vergi Sorunu Bağlamında Uluslararası Transfer Fiyatlandırması ve Çözüm Arayışları. *Vergi Raporu*. (176): 82-95.

Hirst, P. ve Thompson, G. (1996). *Küreselleşme Sorgulanıyor*. Çev. Çağla Erdem, Elif Yüce. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Hukuki Haber. (11 Mayıs 2010). Babacan, Mali Kural Yasa Taslağını Açıkladı. <http://www.hukukihaber.net/mevzuat/babacan-mali-kural-yasa-taslagini-acikladi-h3704.html>, (21.07.2017).

Hürriyet Haber. (12.05.2010). Türkiye 'Mali Kural'ı Masaya Koydu Avrupa'yı 5 Adım Geçti. *Hürriyet Ekonomi*. <http://www.hurriyet.com.tr/turkiye-mali-kural-i-masaya-koydu-avrupa-yi-5-adim-gecti-14695925>, (16.07.2017).

Ilgaz Büyükbaykal, C. (2004). *Türkiye'de Televizyon Alanında Küresel Yerel Birlikteliği: CCN Türk ve CNBC-e Örneği*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.

İlman, T. (2014). *Türkiye'de Yoksullukla Mücadelede Fonlar*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Işık, H. (2005). *Çok Uluslu Şirketlerde Örtülü Kazanç ve Örtülü Sermaye*. Ankara: Maliye Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı Yayını.

Işık, A., Sakal, M., Meriç, M. (2010). Anayasal İktisat Teorisi ve Mali Kurallar: Türkiye’de Uygulanabilirliği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*. 15(2): 1-25.

Işık, N., Duman, E. (2012). Reel ve Finansal Göstergeler Açısından 1929 Ekonomik Buhranı ve 2008 Küresel Krizi: Karşılaştırmalı Bir Analiz. (239-260). Editörler Kemal Çelebi. Manisa: Yönetim ve Ekonomi Dergisi.

İnaltong, C. (2012). Vergi Yüğü: Türkiye ve OECD Ülkeleri Karşılaştırması. *Vergi Dünyası*. (369): 16-30.

İnan, E. A. (2003). Kamu Borç Stokunun Sürdürülebilirliği ve Türkiye. *Bankacılar Dergisi*. (46): 15-38.

İncedal, S. (2013). *Türkiye’de Yoksulluğun Boyutları: Mücadele Politikaları ve Müdahale Araçları*. (Aile ve Sosyal Politikalar Uzmanlık Tezi). Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü.

İpek, E., Biniş, M. (2010). Küresel Krizin Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Üzerindeki Etkisi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*. 8(14): 15-26.

İTO. (1989). Cumhuriyetin Kuruluşundan Günümüze Türkiye Ekonomisinin Gelişimi. *Cumhuriyet’den Bu Yana Türkiye Ekonomisinin Gelişimi ve Geleceğe Bakış* (16-45). İstanbul: Lebib Yalkın Yayınları ve Basım İşleri A.Ş.

Kaçar, Y. (2013). Çokuluslu Şirketlerin Gelir ve Kazançlarının Kavranmasında Uygulanan Düzenlemeler Toplu Bir Bakış. *Tekirdağ S.M.M.M. Odası Sosyal Bilimler Dergisi*. (2): 1-18.

Kan, Ç. (2009). Değişen Değerler ve Küresel Vatandaşlık Eğitimi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*. 17(3): 895-904.

Kanca, O. C. (2011). Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi 1980-2008 (Ampirik Bir Çalışma). *Atatürk Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*. 25(1): 75-92.

Kanca, O. C., Bayrak, M. (2014). Kamu Kesiminin Ekonomik Büyüklüğüne Türkiye ve OECD Ülkeleri Açısından Bir Bakış. *Sayıştay Dergisi*. (95): 29-48.

Kanca, O. C., Bayrak, M. (2015). Türkiye’de Kamu Harcamalarının Gelişimi (Dönemsel Bir Analiz 1980-2011). *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 3(2): 9-24.

Kantarıcı, H. B., Karacan, R. (2008). Mali Disiplinin Sağlanması Açısından Türkiye IMF İlişkilerinin Değerlendirilmesi. *Maliye Dergisi*. (155): 144-158.

Kaplan, A. (1999). *Küresel Çevre Sorunları ve Politikaları*. (Yayınlanmış Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Karabıçak, M. (2000). Türkiye’de Ekonomik İstikrarsızlığın Tarihsel Gelişim Süreci. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 5(2): 49-65.

Karaca, C. (2014). Uygulanan Para ve Maliye Politikaları Açısından Geçmiş Krizler ve 2008 Küresel Ekonomik Krizin Karşılaştırılmalı Analizi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 5(1): 263-286.

Karaçay, H. (2016). Bretton-Woods Kuruluşları, New York Uzlaşısı ve Yoksullukla Mücadele Politikaları. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 34(1): 93-114.

Karaçor, Z., Atabey, A. (2001). Türkiye Ekonomisinde Uygulanan İstikrar Politikalarının Tarihsel Süreç İçerisinde Analizi ve Bu Süreç İçerisinde Karar Birimlerinin Rolü. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*. 4(1): 118-148.

Karadeniz, Y., Vural, T. (2016). İhtiyari Maliye Politikalarına Karşı Mali Kurallar: Teorik Bir Analiz. *Maliye Araştırmaları Dergisi*. 2(1): 43-60.

Karagöl, E. T. (2010). Türkiye’de Dış Borçlar. *Geçmişten Günümüze Türkiye’de Dış Borçlar* (5-18). Ankara: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı.

Karagöl, E. T. (2013). Avrupa Birliği ve Ekonomik Kriz. *Avrupa’nın Sistem Krizi* (41). İstanbul: Mavi Ofset Basım Yayın.

Karahanoğulları, Y. (2017). Türkiye’de Kamu Maliyesinin Dönüşümü: 1998-2017. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 72(1): 259-289.

Karakaş, M. (2005). Yeni Yoksulluk Bağlamında Sosyal Kimlik ve Tüketimde Eşitsizlik. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 7(2): 1-16.

Karakaş, M., Adak, M. (2013). Küreselleşen Dünya Ekonomisi ve IMF’nin Değişen Rolü. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*. 9(18): 158-180.

Karakurt, B. (2011). *Washington Konsensüsü’nden Küresel Mali Krize Mali Disiplin ve Türkiye’deki Gelişmeler*. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi. 25(1): 31-53.

Karakurt, B. (2016). Vergi Cennetleri ve Posta Kutusu Şirketlerin Kamu Maliyesine Etkileri. *Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 30(2): 319-341.

Karakurt, B., Akdemir, T. (2010). Kurallı Maliye Politikası: Türkiye’de Kurallı Maliye Politikası Örnekleri. *Maliye Dergisi*. (158): 226-261.

Karakurt, B., Akdemir, T. (2010). Türkiye’de Mali Kural Uygulamaları: Sayısal Olmayan Kurallardan Sayısal Kurallara Geçiş. *Mali Kurallar* (320-346). Editörler Coşkun Can AKTAN, Ahmet KESİK, Fatih KAYA. Ankara: Ümit Ofset Matbaacılık.

Karasoy, H. A. (2014). Türk Kamu Yönetiminde Performans Yönetimine Bir Bakış. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*. 10(22): 257-274.

Karataş M., Vatansever N. (2001). Uluslararası Ekonomik ve Mali Kuruluşlar. *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi*. (3): 35-60.

Kargı, N., Karayılmazlar, E. (2009). Küreselleşmenin Vergi Politikaları Üzerindeki Etkinsizlik Etkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF Dergisi*. 14(3): 21-37.

Kargı, V., Yaygır, T. (2016). Küreselleşme, Vergi Rekabeti ve Türkiye’de Vergi Yükü. *International Jurnal Of Public Finance*. (1): 1-21.

Kaya, A. (2013). Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde Uygulanan Maliye Politikaları. *Mali Sürdürülebilirlik: Teori ve Türkiye Uygulaması* (7-33). İstanbul: G.M. Matbaacılık ve Ticaret A.Ş.

Kaya, F. (2009). *Mali Kural Uygulamaları ve Türkiye İncelemesi*. (DPT-Uzmanlık Tezleri). Ankara: Yıllık Programlar ve Konjonktür Genel Müdürlüğü.

Kayhan, A. K. (2013). Birleşmiş Milletler Çevre Programı Üzerine Bir İnceleme. *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*. 33(1): 62-90.

Kaymakçı, O. (2013). Küresel Ekonomide Çokuluslu Şirketler ve Türkiye’deki Yansımaları. *Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*. 11 (1): 224-249.

Kazgan, G. (2000). Teknoloji Devrimi, Yeni Ekonomik Düzen ve Ulus-Devlet. *Küreselleşme ve Ulus-Devlet* (1-25). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Kesgingöz, H. (2013). Maastricht Kriterleri Doğrultusunda Türkiye’de Mali Disiplinin Sürdürülebilirliği Açısından Mali Kuralın Değerlendirilmesi. *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*. 10(2): 261-274.

Kıvılcım, F. (2013). Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinin Gelişmekte Olan Ülke Türkiye Açısından Değerlendirilmesi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*. 5(1): 219-230.

Kıvılcım, F. (2013). Küreselleşme Olgusu ve Çokuluslu Şirketlerin Küreselleşme Süreci Üzerindeki Rolü. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*. 5(2): 1-16.

Kibritçioğlu, A. (2011). Avro Bölgesi Ülkelerindeki Güncel Borç Krizi. *Munich Personal RePEc Archive*. 1-19.

Kirmanoglu, H., Yilmaz, B. E., Susam, N. (2006). Maliye Teorisi'nin Çıkmazı: Küresel Kamusal Mallar (Kalkınma Yardımları İçinde Küresel Kamusal Malların Finansmanı). *Maliye Dergisi*. (150): 25-52.

Koşar, Ç. İ. (1996). Denk Bütçe Teorisi ve Uygulanabilirliği Üzerine Bir Not. *Tartışma Tebliğ*. No: 9630. 299-308.

Koşar, N., Van, M. H. (2012). Uluslararası Vergi Rekabetinin Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Üzerindeki Etkilerinin Türkiye Açısından Değerlendirilmesi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*. (18): 1-19.

Kovancılar, B. (2001). Küresel Isınma Sorununun Çözümünde Karbon Vergisi ve Etkinliği. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*. 8(2): 7-19.

Kovancılar, B., Cura, S. (2014). Performans Esaslı Bütçeleme ve Orta Vadeli Harcama Sistemi. *Prof. Dr. Naci Birol MUTER'e Armağan*. (56-68). Editörler Ramazan GÖKBUNAR v.d. Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Rektörlük Basımevi.

Kovancılar, B., Miynat, M., Bursalioğlu S. (2007). Kamu Maliyesi ve Kamusal Politika Beklentilerinde Değişim. *Kamu Maliyesinde Küresel Değişimler* (1-13). Ankara: Gazi Kitabevi.

Kovancılar, B., Miynat, M., Bursalioğlu, S. (2007). Küreselleşme Sürecinde Vergi Sistemlerinde Meydana Gelen Değişimler. *Kamu Maliyesinde Küresel Değişimler* (47-89). Ankara: Gazi Kitabevi.

Kovancılar, B., Miynat, M., Bursalioğlu, S. (2007). Küreselleşme ve Kamu Harcamalarının Gelişimi. *Kamu Maliyesinde Küresel Değişimler* (17-44). Ankara: Gazi Kitabevi.

Kovancılar, B., Miynat, M., Bursalioğlu, S. A. (2007). Küresel Kamusal Mallar. *Kamu Maliyesinde Küresel Değişimler* (123-189). Ankara: Gazi Kitabevi.

Kozanlı, S. Y. Türkiye Cumhuriyeti İle Federal Almanya Cumhuriyeti Arasında Gelir ve Servet Üzerinden Alınan Vergilerde Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması'nın İncelenmesi¹. http://www.verginet.net/dtt/1/SYalcinKozanlıSMMMTurkiyeCumhuriyetiileFederalAlmanyaCumhur_13207.aspx, (30.04.2017).

Köse, H. Ö. (2003). Küreselleşme Sürecinde Devletin Yapısal ve İşlevsel Dönüşümü. *Sayıştay Dergisi*. (49): 3-46.

Küçükıılmazlar, A. (2006). *Elektronik Ticaret Rehberi*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayını.

Mali Suçları Araştırma Kurulu. *Aklama Yöntemleri*. <http://www.masak.gov.tr/tr/content/aklama-yontemleri/59>, (19.03.2017).

Masca, M. (2000). Üretimin Uluslararasılaşması ve Çok Uluslu Şirketler, *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (1): 127-139.

Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü. (03.07.2005). Belediye Kanunu. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5393-20050703.pdf>, (24.06.2017).

Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü. (09.04.2002). Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Kanun. <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin1.Asp?MevzuatKod=1.5.4749&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=&Tur=1&Tertip=5&No=4749>, (20.06.2017).

Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü. (2003). *Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu*. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4875.pdf>, (25.04.2017).

Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü. (24.12.2003). Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5018.pdf>, (30.06.2017).

Muter, N. B., Çelebi, A. K., Sakıncı, S. (2008). Vergilemenin Uluslararası Boyutu. *Kamu Maliyesi* (215-222). Manisa: Emek Matbaası.

Mutlu, A. (2006). Küresel Kamusal Mallar Bağlamında Sağlık Hizmetleri ve Çevre Kirlenmesi: Üretim, Finansman ve Yönetim Sorunları. *Maliye Dergisi*.(150): 53-78.

Mutlu, A., Çelen, M. (2012). Dolaylı ve Dolaysız Vergilerin Türk Mali Sistemi İçerisindeki Yeri: Siyasal, Sosyal ve Ekonomik Sonuçlar. *TÜSİAD Yayını/2012-10/532*. 1-95.

Narula, R., Dunning, J. H. (2008). Endüstriyel Kalkınma, Küreselleşme ve Çok Uluslu Şirketler: Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Yeni Gerçeklikler. Çev. Hidayet Keskin. *Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF Dergisi*. 13(2): 415-443.

Nazalı, E. (2008). OECD Model Anlaşması'na Göre Temettü ve Faiz Gelirlerinin Vergilendirilmesi. *Yaklaşım Dergisi*. (182): 1-12.

Olcar, A. (2013). *Türkiye'nin Dış Borç Sorunu ve Kriz Etkileri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çorum: Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Organ, İ., Çavdar, F. (2012). Elektronik Ticaretin Vergilendirilmesinde Uluslararası Alanda Yaşanan Sorunlar. *İnternet Uygulamaları ve Yönetimi Dergisi*. 3(1): 64-84.

Ortak, A. (2011). Belediyelerin Borçlanması. <http://www.malimevzuat.com/-pdf/belediye-borclanma.pdf>, (26.06.2017).

Öner, C. (2014). Dar Mükellefiyette Ticari Kazancın Türkiye'de Elde Edilmiş Sayılmadığı Haller Üzerine. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 63(2): 365-395.

Öz, E., Çavdar, F. (2012). Çifte Vergilendirmenin Önlenmesine Yönelik OECD ve Türkiye Uygulamaları. *Vergi Dünyası Dergisi*. (371): 51-66.

Öz, E., Yaraşır, S. (2009). Global Bir Kavram Vergi Rekabeti. *İstanbul Üniversitesi, Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, Prof. Dr. Şerafettin AKSOY'a Armağan*. (1-41). İstanbul. 2010.

Öz, N. S. (2006). Kurumlar Vergisi Kanunu'na Göre Türkiye'de Kontrol Edilen Yabancı Kurum Uygulaması. *TÜRMOB Yayınları-299*. Ankara: TÜRMOB Basın-Yayın Servisi.

Öz, S. (2014). Twitter'in Vergilendirilmesi. <http://vergisorunlari.com.tr/yazi/n-semih-oz/twitterin-vergilendirilmesi/88>, (01.05.2017).

Özbek, D. (2003). Irak Savaşı'nın Türkiye Ekonomisine Etkileri. *Çankaya Gündemi*. (14): 4-40.

Özcan, T. E. (2011). *Çok Uluslu Şirketlerde Stratejik Planlama*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özdemir, S. (2007). Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti. *İTO Yayınları 2007-57*. İstanbul: Entegre Matbaacılık.

Özdoğrular. (2010). Transfer Fiyatlandırmasında "Fiyatlandırma". <http://www.ozdogrular.com/content/view/12348/>, (20.03.2017).

Özkan, İ., Uslu, Ş. (2016). Uluslararası Çifte Vergilendirme ve Mukimlik Kavramı. *Mali Çözüm Dergisi*. 169-180.

Özkıvrak, Ö. ve Dileyici, D. (2001). Globalleşme, Bölgeselleşme, Mega Rekabet ve Türkiye. *Dış Ticaret Dergisi*. (20): 1-23.

Öztürk Çil, E. (Erişim: 16.04.2017). Küresel Mali Kriz ve Latin Amerika Ekonomileri. *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*. (32): 17-24.

Öztürk, A. (2010). *Avrupa Birliğinde Dolaysız Vergilerde Vergi Uyumlaştırması ve Vergi Rekabeti Sorunu*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Öztürk, N. (2006). Ekonomide Devletin Değişen Rolü. *Amme İdaresi Dergisi*. 39(1): 17-38.

Öztürk, S., Ülger, Ö. (2016a). Zararlı Vergi Rekabeti ve Vergi Cennetleri: Vergi Cennetlerinin Vergi Kaçırma, Vergiden Kaçınma ve Kara Para Aklamadaki Rolü. *Sosyal Bilimler Dergisi*. (9): 118-135.

Öztürk, S., Ülger, Ö. (2016b). Vergi Cennetlerinin Küresel Finansal Kriz Üzerine Ekonomik Etkileri: Vergi Kaçırma, Vergiden Kaçınma ve Kara Para Aklamadaki Rolü. *Niğde Üniversitesi, İİBF Dergisi*. 9(1): 237-254.

Öztürkler, H. (2009). Petrol Fiyatlarındaki Dalgalanmaların Körfez Ülkeleri Ekonomileri Üzerindeki Etkileri. *Ortadoğu Analiz*. 1(4): 71-74.

Özyıldız, H. (1 Mayıs 2017). Yakın Tarihten Bir Dış Borç Hikayesi: De Çe Me. <http://www.hakanozyildiz.com/2017/05/yakn-tarihten-bir-ds-borc-hikayesi-de.html>, (20.09.2017).

Payzanoğlu, D. (2009). *İstikrar ve Büyüme Paketi Kuralları Türkiye’de Borç Sürdürülebilirliğini Garanti Altına Alır mı?* (Uzmanlık Yeterlilik Tezi). Ankara: T.C. Merkez Bankası İletişim ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü.

Pehlivan, M. (2010). *Küresel Kamu Malları ve Finansmanı*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Pehlivan, S., Gökbnar, A. R. (2010). Ülkemizde Transfer Fiyatlandırmasının Yol Açtığı Tahmini Kurumlar Vergisi Kaybı. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*. 17(1): 100-120.

Polat, M. (2010). *Hesap Verebilirlik Aracı Olarak İdare Faaliyet Raporlarının Değerlendirilmesi*. Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu. Ankara: Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü.

Pehlivan, V. (2010). Küreselleşme, Yoksulluk ve Türkiye. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Rekabet Kurumu. (2013). Hakkımızda. <http://www.rekabet.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Hakkimizda>, (15.03.2017).

Resmi Gazete. (2006). Kurumlar Vergisi Kanunu. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/20-06/06/20060621-1.htm>, (04.05.2017).

Resmi Gazete. (2007). 2008 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/12/20071228M1-1.htm>, (07.07.2017).

Resmi Gazete. (2009). 4749 Sayılı Kanun Kapsamında Dış Finansman Sağlanmasına İlişkin Usul ve Esaslara Dair Yönetmelik. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/12/20091217-1.htm>, (26.06.2017).

Saatcioğlu, C. (2002). Doğrudan Dış Yatırımlar ve Türkiye. *Mali Çözüm Dergisi*. (60): 137-144.

Saatçioğlu, C. (Erişim: 30.08.2017). Devalüasyon ve Etkileri. *Mali Çözüm Dergisi*. (54): 1-8.

Sachs, J. (1998). International Economics: Unlocking The Mysteries of Globalization. *Foreign Policy*. (110): 1-11.

Sağlar, J., Tuan, A. (1998). Çok Uluslu Şirketlerin Muhasebe Yapıları ve Muhasebe Uygulamalarını Etkileyen Yapısal Faktörler. *Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt 5: 25-43.

Sakal, M. (1999). Kamu Kesiminin Yeniden Yapılanması: Son Yıllara İlişkin Bir Değerlendirme. *Dokuz Eylül Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*. 14(1): 161-184.

Sakal, M. (2002). Gelişmekte Olan Ülkelerde Mali Disiplin Arayışı ve Borçlanma Sorunu. *Yönetim ve Ekonomi*. 9(1-2): 211-236.

Sakallı, G. (1998). İç Borçlanmada Latin Amerika Örneği. *Ekonomik Yaklaşım*. 9(29): 37-64.

Sapancalı, F. (2001). Yeni Dünya Düzeni ve Küresel Yoksulluk. *Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 3(2): 115-140.

Saraç, Ö. (2006). *Küresel Vergi Rekabeti Sorunsalı ve Ulusal Vergi Politikaları: Türkiye Değerlendirmesi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Saraçoğlu, R. 1990 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi. http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/028dc3bc567a4841a0b7d036723b6af9/baskan_ParaPol90pdf.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE028dc3bc-567a-4841-a0b7-d036723b6af9-m3fB7oF, (02.10.2017).

Sarı, R. (2003). Kamu Harcamalarının Dünyada ve Türkiye'deki Gelişimi ve Türkiye'de Ulusal Gelir ile İlişkisi. *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*. 18(209): 25-38.

Saydam, G. (14.07.2014). Çifte Vergilendirme Anlaşması Modelleri ve Önemi. *Kıbrıs Postası*. <http://www.kibrispostasi.com/index.php/cat/1/col/167/art/22255>, (05.03.2017).

Saygılıoğlu, N., Erduran, A. Ç. (2012). Mali Kural ve Etkinlik Sorunu: Türkiye Örneği. *TİSK Akademi*. 7(13): 19-51.

Selen, U. (2002). Küreselleşme ve Devlet Etkileşimi. *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 3(2): 1-24.

Sezgin, Z. (2013). Avrupa Borç Krizi'nin İzini Sürmek: Mali Disiplin. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. (23): 81-90.

Sivrekli Demircan, E. (2006). Yeni Ekonomik Düzendeki Bütçe Sistemlerindeki Değişim Süreci ve Türk Kamu Maliyesinin Uyum. *Yönetim ve Ekonomi*. 13(2): 47-61.

Sivrekli Demircan, E., Ener, M. (2003-2004). IMF'nin Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye'de Uygulanan İstikrar Programları Üzerine Etkileri. *Yönetim Bilimleri Dergisi*. 1(1-2): 84-102.

Sönmez, M. (2004). Yedinci 10 Yıl. Dışa Açılmacı Dönem: 1980'ler. *Türkiye Ekonomisinin 80 Yılı*. İstanbul: Mega Ajans Reklamcılık Matbaacılık ve Fuar Hizm. LTD.ŞTİ.

Şahin, D. (2015). Mikro Ekonomik Reformların Düşünsel Çerçevesi: Washington Uzlaşmasından Post-Washington Uzlaşmasına. <http://www.iktisadi.org/ii-mikro-ekonomik-reformlarin-dusunsel-cercevesi-washington-uzlasmasindan-post-washington-uzlasmasina.html>, (05.04.2017).

Şahin, T. (2011). E-Ticaret, E-Çarşı, Vergileme ve Denetimi. Ankara: TÜRMOB Yayınları.

Şahinöz, A. (2013). Yeni Bir Küresel Krizin Gölgesinde. *Küresel Kriz* (17). Editör Ogan YUMLU. İstanbul: Ekonomi Forumu Yayınları-1.

Şeker, M. (2006). Dış Borçlanmaya Teorik Bir Bakış ve Dış Borçların Ekonomik Etkileri. *Sosyo-Ekonomi*. (1): 74-92.

Şen, H., Keskin, A., Öz, E. (2004). Tobin Vergisi Spekülatif Amaçlı Döviz Hareketlerini Önlemede Bir Çözüm Olabilir Mi? *Vergi Sorunları Dergisi*. (190): 1-14.

Şen, H., Yardımcıoğlu, M., Kar, M. (2007). Türkiye'de İç Borçların Gelişimi ve Yönetimi. https://www.researchgate.net/profile/Hueseyin_Sen4/publication/283119909_TURKIYE%27DE_IC_BORCLARIN_GELISIMI_VE_YONETIMI/links/562b7a2c08aef25a2441aea6/TUeRKIYEDE-IC-BORCLARIN-GELISIMI-VE-YOeNETIMI.pdf, 25.09.2018.

Şen, K. (2010). Mali Kural, Bazı Uluslararası Uygulamalar ve Türkiye İncelemesi. *Bütçe Dünyası Dergisi*. (34): 26-57.

Şener, B. (2014). Küreselleşme Sürecinden Ulus-Devlet ve Egemenlik Olguları. *Tarih Okulu Dergisi*. (18): 51-77.

Şimşek, H. A., Altay, A. (2009). Küresel Kriz Ortamında Türkiye’de Maliye Politikalarının Değerlendirilmesi. *Finansal Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*. 11-23.

Şöhret, M. BM Güvenlik Konseyinin Uluslararası Güvenlik Sorunlarının Çözümünde Rolü ve BM Teşkilatının Geleceği. <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-199-2014091015guvenlik-14.pdf>, (26.03.2017).

T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı. Kamu Finansmanı İstatistikleri. AB Tanımlı Genel Yönetim Borç Stoku İstatistikleri. <https://www.hazine.gov.tr/kamu-finansmani-istatistikleri>, (10.05.2017).

T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı. (2017). Kamu Borç Yönetimi Raporu. <https://m.hazine.gov.tr/File/Index?id=C15ED85F-C385-4C17-BC73-F4AC9AE0F100>.

T.C. Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Genel Müdürlüğü. (29 Mayıs 2010). Mali Kural Kanun Tasarısının Metni. <http://www2.tbmm.gov.tr/d23/1/1-0891.pdf>, (11.07.2017).

T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı. (1989). Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Karar. <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:00-rWFmlzUdcJ:https://www.hazine.gov.tr/File/Index%3Fid%3DA7CA112D-E0CA-4DE9-89ED-722074421C2E+&cd=1&hl=tr&ct=clnk&gl=tr>, (05.12.2018).

T.C. Kalkınma Bakanlığı. (1990 Eylül-Aralık). *DPT Temel Ekonomik Göstergeler*. <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Temel%20Ekonomik%20Gstergeler/Attachments/13875/Temel%20Ekonomik%20G%C3%B6stergeler%201990%209-12%20.pdf>, (04.10.2017).

T.C. Kalkınma Bakanlığı. (1990 Ocak-Nisan). *DPT Temel Ekonomik Göstergeler*. <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Temel%20Ekonomik%20Gstergeler/Attachments/13873/Temel%20Ekonomik%20G%C3%B6stergeler%201990%20ocak%20nisan%20.pdf>, (02.10.2017).

T.C. Kalkınma Bakanlığı. Dış Borçlar. <http://www.sbb.gov.tr/Pages/content.aspx?List=90da349c%2Dec5e%2D4020%2Daae6%2D5eb1234dde1f&ID=14435&Source=http%3A%2F%2Fwww%2Esbb%2Egov%2Etr%2FPages%2FTEGson%2Easpx%23InplviewHash43cbda0f%2Dc4e9%2D430e%2D9f9f%2Dbb18f0234b53%3DPaged%253DTRUE%2DPagedPrev%253DTRUE%2Dp%5FY%5Fx0131%5FI%253D2017%2Dp%5FD%5Fx00f6%5Fnem%5Fx0020%5FY%5Fx0131%5FI%253D2%25252e%252520%2525c3%252587eyrek%2Dp%5FID%253D14454%2DPageFirstRow%253D241&ContentTypeId=0x0100B06A8A7E25EC6548A902247023E022C6>, (17.10.2017).

T.C. Kalkınma Bakanlığı. (2015). Dış Ticaret ve Ödemeler Dengesi. *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler* (95-113). Ankara: Yönetim Hizmetleri Genel Müdürlüğü.

T.C. Kalkınma Bakanlığı. İç Borç Stoku. <http://www.sbb.gov.tr/Pages/content.aspx?List=90da349c%2Dec5e%2D4020%2Daae6%2D5eb1234dde1f&ID=14647&Source=http%3A%2F%2Fwww%2Esbb%2Egov%2Etr%2FPages%2FTEGson%2Easpx%23InplviewHash43cbda0f%2Dc4e9%2D430e%2D9f9f%2Dbb18f0234b53%3DPaged%253DTRUE%2Dp%5FY%5Fx0131%5FI%253D2017%2Dp%5FD%5Fx00f6%5Fnem%5Fx0020%5FY%5Fx0131%5FI%253D4%25252e%252520%2525c3%252587eyrek%2Dp%5FID%253D14614%2DPageFirstRow%253D121&ContentTypeId=0x0100B06A8A7E25EC6548A902247023E022C6>, (01.10.2017).

T.C. Kalkınma Bakanlığı. (2015). Kamu Finansmanı. *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler* (131-198). Ankara: Yönetim Hizmetleri Genel Müdürlüğü.

T.C. Kalkınma Bakanlığı. (2015). Milli Gelir ve Üretim. *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler* (3-77). Ankara: Yönetim Hizmetleri Genel Müdürlüğü.

T.C. Kalkınma Bakanlığı. (2015). Sosyal Sektördeki Gelişmeler. *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler* (243-280). Ankara: Yönetim Hizmetleri Genel Müdürlüğü.

T.C. Kalkınma Bakanlığı. (2015). Yatırım ve Tasarruf. *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler* (81-92). Ankara: Yönetim Hizmetleri Genel Müdürlüğü.

T.C. Maliye Bakanlığı., BÜMKO. 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ve 6583 Sayılı 2015 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu ve 2015 Yılı Programının

Uygulanması, Koordinasyonu ve İzlenmesine Dair Karar ve Eki 2015 Yılı Yatırım Programının İcmal Tabloları. <https://www.bumko.gov.tr/Eklenti/8907,5018-6583.pdf?0>, (01.07.2017).

T.C. Maliye Bakanlığı. (2016). Yıllık Ekonomik Rapor. http://www.ekonomiraporu.com/uploads/2017_05_09__13_00_51__diyezmedia_dokuman_Maliye_BakanlYYY__YYIlyk_Ekonomik_Rapor_2016ce523868ea35288ce7886570872fa4a6.pdf.

T.C. Merkez Bankası. (2010). *Enflasyon Raporu*. <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/0ce9661ee051438886a8169f72692ccb/enf ekim2010.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-0ce9661e-e051-4388-86a8-169f72692ccb-m3fBaO1>, (13.10.2017).

T.C. Merkez Bankası. (2011). Kamu Borç Sürdürülebilirliği. *Merkez Bankası Bülteni*. (24): 1-6.

T.C. Merkez Bankası. (2012). Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası ve Bağımsızlık. <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/5ad2e20a-6e8a-4282-809f-b1da6d0b9c72/01.pdf?MOD=AJPERES>, (19.06.2017).

T.C. Merkez Bankası. (2015). Kamu Maliyesi. <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/4be327d62f49400abac0173f8850631f/6b15-2.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=4be327d6-2f49-400a-bac0-173f8850631f>, (10.05.2017).

T.C. Merkez Bankası. (Enflasyon Raporu 2011). *Arz ve Talep Gelişmeleri*. <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/49707bffabdb4b63b2fe4dd6a536499b/4b11-2.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-49707bffabdb4b63b2fe-4dd6a536499b-m3fBaQI>, (13.10.2017).

T.C. Merkez Bankası. *Kağıt Paranın Tarihçesi*. <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/d189b219-fe71-40bf-9754-6a5f7d0a65eb/KagitParaTarihce.pdf?MOD=AJPERES&CVID=>, (12.08.2017).

T.C. Merkez Bankası. “Uluslararası Yatırım Pozisyonu İstatistikleri”ne İlişkin Yöntemsel Açıklama. http://hakan.hozyildiz.com/file/resource/1421673028_uypmet.pdf, (23.09.2018).

T.C. Ticaret Bakanlığı. *Dış Ticaret İstatistikleri*. <https://bakanrapor.ekonomi.gov.tr/detay.cfm?MID=36>, (23.09.2018).

Talas, M., Kaya, Y. (2007). Küreselleşmenin Kültürel Sonuçları. *Tübar*, (22): 150-162.

Tanrıkulu, K. (1983). *Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Dış Borç İlişkisinin Değerlendirilmesi*. (Uzmanlık Tezi). Ankara: Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı İktisadi Planlama Başkanlığı.

Tarihte Bugün. (07.09.2014). Cumhuriyet Tarihinin İlk Büyük Devalüasyonu Yapıldı. *Habertürk Gazetesi*. <http://www.haberturk.com/tarihte-bugun/haber/987709-cumhuriyet-tarihinin-ilk-buyuk-devaluasyonu-yapildi>, (22.08.2017).

TASAM. (21.06.2011). Türkiye’nin Birleşmiş Milletler’e ve Barışı Koruma Faaliyetlerine Bakış Açısı. http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/2320/turkiyenin_birlesmis_milletlere_ve_barisi_koruma_faaliyetlerine_bakis_acisi, (08.05.2017).

Taşcı, K., Demirbaş, E. (2011). Küreselleşme Sürecinde Sermaye Hareketlerinin Vergilendirilmesi: Tobin Vergisi. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*. 2(2): 78-109.

Taşkoparan, G. (2013). İnceleme Elemanlarının Transfer Fiyatlandırması Denetimlerindeki Yaklaşımı ve Karşılaştırılabilir Yönteminin Uygulanmasındaki Güçlükler. *Ernst&Young, Transfer Fiyatlandırması Özel Sayısı*. 1-61.

TBMM. Tutanaklar. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/CS___/t-03/c018/b034/cs___030180340173.pdf, (04.09.2017).

TCMB. (2011). Kamu Borç Sürdürülebilirliği. http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/07bfbad5630d4356b9c2e95219c76d27/Bulten_Turkce24.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-07bfbad5-630d-4356-b9c2-e95219c76d27-m3fB9BL.

TCMB. Kamu Maliyesi. <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/126adea7-b847-4b6bb284c71cdfef37f0/6b152.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-126adea7-b847-4b6b-b284-c71cdfef37f0-m3fBbgW>, (10.05.2017).

TCMB. (2002). *Küreselleşmenin Türkiye Ekonomisine Etkileri*. Ankara: Banknot Matbaası Genel Müdürlüğü.

TCMB. (2014). Uluslararası Yatırım Pozisyonu Raporu. http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/43caa9b965044d44bf1fafac831f4d4b/uyprapor_2014.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-43caa9b9-6504-4d44-bf1f-afac831f4d4b-m3fzmTG, (23.09.2018).

Tekeoğlu, M. (1999). Küreselleşme Sürecinde Devletin Ekonomideki Yeni Fonksiyonları ve Türkiye. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. (15): 67-74.

Tekin, A., Vural İ. Y. (2006). Global Kamusal Malların Finansman Aracı Olarak Global Vergi Önerileri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. (12): 323-337.

Temel, A., Boyar, E., Saygılı, Ş. (2002). Türkiye Ekonomisinde Yapısal Değişim (1946-1999). *Planlama Dergisi*. (Özel Sayı): 49-76.

Temelli, S., Yakar Önal, A. (2012). Vergi Yapısındaki Dönüşüm ve Türkiye. *Teknik Rapor*. 1-16.

TEPAV. (2005). Mali İzleme Ön Değerlendirme Raporu. http://www.tepav.org.tr/tur/admin/dosyabul/upload/2005_09_TEPAV_Mali_Izleme_Raporu_EKIM%5BONDEGERLENDIRME%5D.pdf, (11.06.2017).

Tesbi, M. A. Cumhuriyetimizin Kuruluşundan Bu Yana Dış Ticaret Politikalarımızın ve Dış Ticaretimizin Gelişimi. <http://www.tarim.gen.tr/tesbi/79.htm>, (16.08.2017).

TOBB. Ekonomik Rapor 2008. <https://www.tobb.org.tr/Documents/yayinlar/ekonomik%20rapor.pdf>, (13.06.2017).

Tokatlıoğlu, M. Y. (2005). Kamu Hizmetlerinde Küresel Dinamikler. *Küreselleşme ve Kamu Hizmetleri* (128-154). İstanbul: Aktüel Yayınları.

Tokatlıoğlu, M. Y. (2005). Küreselleşme ve Devletin Ekonomiye Müdahalesinde Değişim. *Küreselleşme ve Kamu Hizmetleri* (50-92). İstanbul: Aktüel Yayınları.

Toprak, D. (2016). Türkiye’de Mali Kural Uygulamaları. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi ve Eğitim Araştırmaları*. 2(2): 428-448.

Tosuner, M., Arıkan, Z. (2016). Gelir Üzerinden Alınan Vergiler. *Türk Vergi Sistemi* (10-351). İzmir: Kanyılmaz Matbaası.

Tosuner, M., Arıkan, Z. (2016). Tüketim Üzerinden Alınan Vergiler. *Türk Vergi Sistemi* (356-473). İzmir: Kanyılmaz Matbaası.

Trading Economics. Private Capital Flow. <https://tradingeconomics.com/search.aspx?q=private%20capital%20flow>, (20.09.2018).

Tuna, S. (2007). Cumhuriyet Ekonomisinin İlk Devalüasyonu: 7 Eylül 1946. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*. (13): 86-121.

Tuncer, İ., Yüksel, C. (2011). Kamu Harcamalarının Ekonomik Analizi. http://www.cihanyuksel.org/kitap_2011_1.pdf, (21.03.2017).

Tuncer, S. (1990). Vergi Kanunlarımızda İkametgah Kavramı. <http://www.vergidunyasi.com.tr/dergiler.php?id=890>, (08.03.2017).

TÜBİSAD. E-Ticaret Hacmi 24,7 Milyar TL. http://www.tubisad.org.tr/Tr/News/Sayfalar/tubisad_e-ticaret_2015_raporu.aspx, (01.05.2017).

Tüğen, K. (1991). Türkiye’de Bütçe Açıkları. *EGİAD Ekonomik Raporlar No.3*. 6-30.

Tüğen, K. (2015). Bütçenin Temel Esasları. *Devlet Bütçesi* (1-111). İzmir: Bassaray Matbaası.

Tüğen, K., Güngör, G. (2013). Türkiye’de 1980-2011 Döneminde Bütçe Açıkları ve Açıkların Finansmanında Vergilerin Rolü. *Finans Politik Ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*. 50(575): 19-29.

TÜİK. (02 Aralık 2015). Yoksulluk Çalışması, 2014. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18690>, (08.05.2017).

TÜİK. (12 Aralık 2016). Devlet Hesapları, 2009-2015. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24919>, (22.07.2017).

TÜİK. (18 Ekim 2016). Yoksulluk Çalışması, 2015. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21867>, (08.05.2017).

TÜİK. (2008). Tüketim Harcamaları, Yoksulluk ve Gelir Dağılımı. *Sorularla Resmi İstatistikler Dizisi-6*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası.

TÜİK. (24 Aralık 2015). Çevresel İstihdam, Gelir ve Harcama İstatistikleri, 2014. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18745>, (08.05.2017).

TÜİK. (29 Kasım 2016). Çevresel İstihdam, Gelir ve Harcama İstatistikleri, 2015. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21583>, (08.05.2017).

Tüleykan, H., Bayramoğlu, S. (2016). Türkiye’de 24 Ocak Kararları İle Başlayan Finansal Serbestleşmenin Günümüz İktisadi ve Mali Yapısına Yansımaları. *Akademik Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*. (44): 401-420.

TÜSİAD. (1982). KİT’lerin Ekonomideki Yeri ve Gelişimi. *K.İ.T. Raporu* (9). İstanbul: TÜSİAD Yayını.

TÜSİAD. (1989). Uluslararası Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşmaları ve Türkiye Uygulaması. *TÜSİAD-T/89.3.126*. 1-115.

Uluocak, G. P., Çoban, A. İ. (2011). Uluslararası Yardımların “İnsani” Boyutu: Küresel Yoksulluğun Azaltılmasına Yönelik Yardımların İnsan Hakları Perspektifinden Değerlendirilmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*. 8(2): 208-227.

Uluslararası Yatırımcılar Derneği. (2017). Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2016 Yılı Sonu Değerlendirme Raporu. https://www.yased.org.tr/ReportFiles/2017/YASE-D_UDY_YISonu_degerlendirme_raporu_2016.pdf, (23.09.2018).

Ulusoy, A., Ela, M. (2015). Avrupa Borç Krizinin Makroekonomik Etkileri ve Türkiye. *International Conference On Eurasian Economies*. 388-397.

Ulusoy, A., Karakurt, B., Ela, M. (2015). Borç Deflasyonu: Teorinin Gelişimi ve Avrupa’da Borç Deflasyonuna İlişkin Değerlendirmeler. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*. 11(26): 1-28.

Uyar, S. (22.05.2010). ABD’nin Türkiye’ye Etkisi ve Marshall Planı. *Dünya Bülteni*. <http://www.dunyabulteni.net/tarihten-olaylar/115088/abdnin-turkiyeye-etkisi-ve-marshall-planı>, (26.08.2017).

Uzay, N. (2002). Kamu Büyüklüğü ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği (1970-1999). *Erciyes Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*. (19): 151-172.

Ünal, Y. (2009). 1940-1950 Yılları Arasında Türkiye’de Fiyat Artışları ve Bu dönem Ekonomisinin Genel Görünümü Üzerine Bir İnceleme. *Tarih Okulu Dergisi*. (3): 69-107.

Ünlükaplan, İ. (2009). Kamu Borçlanması, Sermaye Stoku ve Tüketim İlişkisinin Belirlenmesi: Bir Ardışık Nesiller Modeli. *Maliye Dergisi*. (156): 232-248.

Ünlüönen, K. (1988). Cumhuriyet Dönemi Devlet Borçları. *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. (4): 313-335.

Vergi Dosyası. (24 Şubat 2017). Uluslararası Vergi Rekabeti Endeksi Sıralamasında Türkiye Kaçınıcı Sırada? <https://vergidosyasi.com/2017/02/24/uluslararasi-vergi-rekabeti-endeksi-siralamasinda-turkiye-kacinci-sirada/>, (03.05.2017).

Vural, İ. Y. (2006). Globalleşme, Vergi Politikası ve Vergi Reformları. *Vergileme Ekonomisi ve Vergileme Psikolojisi* (71). Editörler Coşkun Can AKTAN, Dilek DİLEYİCİ, İstiklal Y. VURAL. Ankara: Seçkin Yayınları.

Vural, İ. Y. (2006). İklim Değişikliğinin Etkileri. <http://www.canaktan.org/ekoloji-cevre/iklim-degisiklik/etkileri.htm>, (31.03.2017).

Yaklaşım Yayıncılık. Gelir Vergisi Tarifesi. http://www.yaklasim.com/BookList.aspx?AnnouncementId=2800&AnnouncementCategoryId=8&_, (27.04.2017).

Yalçın, A. Z. (2009). Küresel Çevre Politikalarının Küresel Kamusal Mallar Perspektifinden Değerlendirilmesi. *Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 12(21): 288-309.

Yalvaç, Ö. (2015). *Büyüme ve Bütçe Tahmin Hatalarının Mali Kurallar Üzerindeki Etkisi: Türkiye İncelemesi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yavuz, A., Şataf, C., Kır, S. G. (2013). Avrupa'da Borç Krizi ve Çözüm Arayışları. *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi*. 15(2): 131-154.

Yavuz, G. (2007). Washington Uzlaşması Sonrasında Dünya Bankasından Bir Açılım Önerisi: "Kapsamlı Kalkınma İçin Çerçeve". *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 9(3): 181-196.

Yeldan, E. (2011). Küreselleşme Olgusu ve Türkiye Ekonomisinde 1980-Dönüşümü. *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi* (13-25). İstanbul: İletişim Yayınları.

Yetkiner, E. (2001). Vergi Cennetleri ve Yabancı Sermayenin Vergi Cenneti Ülkeleri Seçme Nedenleri. <http://www.dengeakademi.com/Files/Article/Erkan2001VergiCenn2.pdf>, (19.03.2017).

Yıldırım, C. (2011). Birinci ve İkinci Nesil Washington Uzlaşması: Neoliberal İktisat Politikalarının 1980'den Sonraki Evrimi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 7(2): 1-23.

Yıldırım, S. (2006). Türkiye'de 24 Ocak 1980 Öncesi ve Sonrası Sanayileşme ve Ekonomik Büyümeye Etkileri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 7(1): 1-24.

Yıldızoğlu, E. (1995). Globalleşme: Teşekkür Ederim İstemem. İstanbul: Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Yayını.

Yılmaz, B. E. (2010). Barış ve Güvenlik: Küresel Kamu Malı Olarak Sunumu ve Finansman Mekanizmaları. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 10(1): 137-158.

Yılmaz, B. E. (2013). Küresel Krizin PIIGS (Portekiz, İrlanda, İtalya, Yunanistan ve İspanya) Ülkeleri ile Türkiye'nin Makroekonomik Değişkenlere Yansımaları. *Ankara Sanayi Odası Yayın Organı (Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi)*. 24: 57-79.

Yılmaz, H. H. (2007). İstikrar Programlarında Mali Uyumda Kalite Sorunu: 2000 Sonrası Dönem Türkiye Deneyimi. TEPAV Yayını, Ankara: Matsa Basımevi.

Yılmaz, H. H., Tosun, S. (2010). 5018 Sayılı Kanun Çerçevesinde Mali Saydamlık ve Parlamentonun Bütçe Süreci Etkinliği. *Yasama Dergisi*. 14: 5-23.

Yiğit Şakar, A. (2008). Bir Devlet, Haksız Vergi Rekabeti Yoluyla Diğer Devletlerin Hazinelerine Verdiği Mali Zarardan Sorumlu Tutulabilir Mi? *Yaklaşım Dergisi*. (185): 1-5.

Yüksel, N. (1990). Türkiye'de Tahkim Uygulamaları. *Türkiye'de Konsolidasyon (Tahkim Kanunları)* (62-63). Ankara: Maliye ve Gümrük Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü.

Yükseler, Z. (1998). Makro Ekonomik Hesaplar ve Ödemeler Dengesi. www3.kalkinma.gov.tr/DocObjects/Download/3221/odemeler.pdf, (23.07.2017).

Yükseler, Z. (2010). Örtülü Mali Kuraldan Açık Mali Kurala Geçiş. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası. 1-15.

Zerenler, M. (2003). Devletin Dış Borçlanması'nın Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri. *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*. (5): 187-214.

Zeytinoğlu, E. (1982). 24 Ocak 1980 Tedbirlerinin Parasal Sonuçları. *24 Ocak Kararlarının Değerlendirilmesi* (32-35), İstanbul Ticaret Odası Seminerler Dizisi. İstanbul.

Zucman, G. (2013). *Vergi Cennetleri Ulusların Gizli Zenginliği*. Çev. Yasemin Özden Charles. İstanbul: Yordam Kitap.

World Bank Data. Trade (% of GDP). https://data.worldbank.org/indicator/NE.TR-D.GNFS.ZS?end=2016&locations=XM&start=1960&year_high_de, (20.09.2018).

World Bank Data. Foreign Direct Investment, Net Inflows (% of GDP). https://data.worldbank.org/indicator/bx.klt.dinv.wd.gd.zs?end=2017&name_desc=false&start=1970, (20.09.2018).

World Bank Data. GDP (Current US\$). <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD>, (20.09.2018).